

१५२५

A TREATISE
ON
"VENEREAL DISEASES."

Compiled Chiefly from the Marathi work of
DR. VISHRAM RAMJEE GHOLLAY

BY
CANOJEE JAIRAM.

Registered under Govt. of India's Act XXV of 1867.

BOMBAY,

PRINTED AT THE NIRNAYA-SAGAR" PRESS,

1882.

Price Rs. 1-12

 To be had at the Bhooleshwar Dispensary,
House No. 189.

સંયોગજન્ય રોગ.

એનું વર્ણન તથા ચિકિત્સા એ વીષે ગ્રંથ.

એતદેશીય લોકોના ઉપયોગ*સારૂં

મુખ્યત્વે ડાક્ટર વિશ્રામ રામજીના

મરાઠી ગ્રંથ ઉપરથી

કાનોજી જયરામે

તયાર કરી

સન ૧૮૬૭ નાં ૨૫ માંઆકટ મહાણે નોંદોલો છે.

મુંબઈમાં

નિર્ણય-સાગર પ્રેસમાં છાપાવ્યો.

સન ૧૮૮૨.

કિંમત ૧-૧૨.

અહીં પ્રસ્તુતક જીલેશ્વરપાસે ૧૮૯ નંબરના ધરમા કમારા
દવાખાનામાં મળેલે.

TO
RAWAL SHREE
HARISINHAJI RUPASINHAJI
SAMSHER BAHADUR,
IS THIS SMALL WORK DEDICATED,
AS A TRIBUTE OF RESPECT
FOR THE SINCERE INTEREST HE FEELS IN THE
WELFARE AND HAPPINESS OF HIS FELLOW
COUNTRYMEN, AND FOR HIS ZEAL
AND GENEROCITY IN ENCOURAG
ING, NATIVE LEARNING,
AS ALSO
IN TOKEN OF
GRATITUDE FOR HIS LONG AND
INVALUABLE FRIENDSHIP,
BY HIS OBEDIENT AND OBLIGED SERVANT
CANOJI JAIRAM.

રાઓલ શ્રીહરિસિંહજી રૂપસિંહજી

શમશેર બહાદુર.

સ્વદેશી ઝોના સુખ અને કલ્યાણ તરફ આપ સદાં
દયાદ્રષ્ટીથી જુઓછો તથા વિદ્યાને ઉત્તેજન
આપવાને આપની ઉદાર બુદ્ધિ નિરંતર
ઊત્કંઠિત છે તેની અનેઆપના
અપૂર્વ સ્નેહભાવની યાદ-
ગીરી દાખલ આ લઘુ
ગ્રંથ અર્પણ કરુંછું
તે સ્વિકારશે.

કાનોજી જયરામ.

PREFACE.

The want of a regular work in the Gazrathi language, treating of the venereal diseases and their consequences, has long been felt. The unfortunate patients have to suffer many and great hardships at the hands of unexperienced persons and do not know exactly where to look for help. The author of the following pages, while residing in Guzrath for the last fifteen years, has come across many instances in which persons have fallen victims to the unscrupulous treatment of these men. He had, therefore, long entertained an idea of bringing out a short work on the subject. The perusal of Dr. Vishram Ramji Ghole's "Treatise on venereal diseases" in Marathi suggested to him the advisability of putting his idea into instant execution, and to the Doctor's kind permission to make whatever use he may please of his work, is due the greater portion of the following pages. In justice to himself, however, the author should mention, that he has not omitted to consult standard English works on the subject.

The author has spared no pains to make his book easy of comprehension and he has treated the subject as fully as possible, so as to enable Native Waidyas, Vernacular students of Medicine, and others to become thoroughly acquainted with it. "At the end of each affection described, is appended the indigenous mode of its treatment, which has been

copied from Sharangdhar, Nighanta Prakash, Waidyasar and other Indian works. The injudicious administration of mercury, practised by the Natives, is also noticed and condemned."

The technical and popular names of diseases and medicines, which are current in Guzrathi, have been adopted; but those for which no equivalents can be found have been retained in English or Latin (as the case may be) explaining them in brackets or in the text. When, however, a Guzrathi name occurs, its English equivalent is shown in parenthesis. The names of most of the medicines are written in Latin, as it is under these names that they are to be found at very many places in India.

The author cannot conclude this short preface without expressing his warm thanks to Dr. Vishram Ramji Ghole for his kind permission to him to make use of his very valuable Marathi work on venereal diseases.

પ્રસ્તાવના.

સંયોગ જન્મરોગ એટલે ઉપદંશ, પ્રમેહ, નપુંસકત્વ મૂ-
ત્રમાર્ગ સંકોચ ઇત્યાદિ જનનેદ્રિયના રોગનું સવિસ્તર વર્ણન
તથા ચિકિત્સાવિષે આ લઘુગ્રંથ નામાંકિત ઇંગ્લિશ વૈદ્ય
જ્ઞાન. ઇ. એરિક્સન, રાપર્ટ કુઈટ, હેન્રીલી, શામ્પૂલ. જે.
એફિલ્ડ ઇત્યાદિના ગ્રંથોના આધારે તૈયાર કરેલો છે.

આ ગ્રંથની આવશ્યકતા કટલી છે, તે ખાખત વિશેષ
લખવાની ગરજ નથી, કારણ કે, આ વિષયઉપર ગુર્જર ભા-
ષામાં ગ્રંથ ખિલકુલ નથી. એવું કહીએ તો ચાલે, આ રોગો-
વિષે દેશી વૈદ્યશાસ્ત્રમાં જે વર્ણન મારા જોવામાં આવ્યું છે,
તે કટલેક દરજ્જે અપૂર્ણ અને અશાસ્ત્રીય છે, એટલુંજ નથી
પણ ચિકિત્સાના નિયમ યથાયોગ નથી એટલા સાથે આ રોગો-
નું સવિસ્તર વર્ણન કરવાની જે અપેક્ષા છે તે કટલેક દરજ્જે
પૂર્ણ કરવાના હેતુથી આ ગ્રંથ રચેલો છે, અને તે સર્વેના જા-
ણવામાં આવવા સાથે વ્યવહારિક ભાષામાં લખેલો છે, અને
તે માહેલાં વિષયનું નિરૂપણ યથાશક્તિ પૂર્ણતાથી કરેલું છે, તે-
થી આ ગ્રંથ એતદ્દેશીય વૈદ્યોને, તરૂણ માણસોને, તથા ખીજા-
ઓને ઉપયોગી પડશે એવી આશા છે.

એતદ્દેશીય શાસ્ત્રજ્ઞધર, નિબંધ પ્રકાશ, વૈદ્યસાર ઇત્યાદિ
વૈદ્યક ગ્રંથોમાં આ રોગોની ચિકિત્સા વિષે જે વર્ણન છે તે
પૈકી કાંઈક આ ગ્રંથમાં ઉતારી લઈ દર પ્રકરણ નીચે દાખલ
કરવામાં આવેલ છે.

રોગોનાં તથા ઔષધોનાં જોટલાં નામ દેશી ભાષામાં
મળી શક્યાં તેટલાં દાખલ કરેલાં છે, તેમાંથી જે અધરાં મા-
લમ પડ્યાં તેમના અર્થ આપ્યા છે.

દવાઓના નામ ધણું કરીને લ્પાટિન ભાષામાંજ
લખેલાં છે કારણ કે, ઇંગ્રેજ દવાઓ, એજ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

હું કાકણ દેશનો રહેવાસી હોવાથી મારી ભાષા કેવળ
મરેઠીજ છે. તેમ છતાં આ ગુજરાતી ભાષા લખવાની પ્રથમજ
હિંમત ધરી છે, તેથી આ ગ્રંથમાં ભાષાસંબંધી જે ચુકા જોવા-
માં આવે તે વાંચનાર આલમ દરગુજર કરશે એવી આશા છે.

કાનોજી જયરામ,

અનુક્રમણિકા.

ઉપોદ્ધાત—ઉપદંશ, પ્રમેહાદિ રોગોથી થતું નુકસાન
અને ગ્રંથ કરવાનો હેતુ.

ભાગ પેહેલો.

સંયોગજન્ય રોગ—સાંસર્ગિક વિષો, પ્રમેહ અને ઉપદંશના ભેદ.....	૧
ઉપદંશની અવસ્થા—પ્રાથમિક, દ્વિતીય અને તૃતીય.....	૨
ગરમીની ઉત્પત્તિ અને ઈતિહાસ.....	૨-૩-૪
પ્રાથમિક કે સ્થાનિક ઉપદંશ એટલે ઉપદંશિક ક્ષત—પ્રકાર, ઉપદંશિક ક્ષતના પ્રકાર.	
૧ ઘટ્ટ અગર મૃદુ ઉપદંશિક ક્ષત ૨ કાઠિન્યો- પદંશિક ક્ષત. ૩ પ્રસારીનૂપદંશિક ક્ષત. ૪ સડનારૂ અગર માંસનાશક ઉપદંશિક ક્ષત. સ્થાન મૂત્રમાર્ગ માં- હેલુ ઉપદંશિક ક્ષત. આંગળી, હોઠ, જીભ ઉપરના તથા સ્ત્રીના ઉપસ્થ ઉપરના ક્ષત ભેદક વિચાર.....	૪ થી ૧૩
(ચિકિત્સા—સ્થાનિક અને સાર્વદેહિક.....	૧૩ થી ૨૮
પારદથી થતા ખરાબ પરિણામ—આમરકત ઉપચાર.....	૨૮
ગળાનો દાહ—ચિકિત્સા.....	૨૮ થી ૨૯
મોઢું આવડું લક્ષણો ચિકિત્સા.....	૨૯ થી ૩૦

પારદળન્ય ક્યથનિકા—લક્ષણો ચિકિત્સા.....	૩૦
પારદળન્ય ક્ષુબ્ધાવસ્થા—લક્ષણો ચિકિત્સા...	૩૦
ઉપદંશિક ક્ષત જેવા દર્શિક રોગ બાલ્ક- નાઈટ્રીસ, લક્ષણો, ભેદક વીચાર. ને ચિકિત્સા.....	૩૧-૩૨
સૂક્ષ્મ શ્રોત્રીઓનો સમુદાય—લક્ષણો અને ચિકિત્સા.....	૩૨
મણિચ્છદ વિસર્પિણી લક્ષણો, કારણો, ચિકિત્સા...	૩૨-૩૩
મણિચ્છદ સ્વેતાવદરણ લક્ષણો ચિકિત્સા.	૩૩
અતદેશીય વૈદક ગ્રંથમાંથી લીધેલી દવાઓ બાહ્યોપચાર ઉપદંશના ક્ષતનો મલમ પેટમાં આપવાની દવા.....	૩૩ થી ૩૪
પારદ આપવાનો પ્રકાર પારદની પાક આપવાની રીતિ.....	૩૫-૩૬-૩૭

ભાગ બીજો.

ઉપદંશના લગ્નોલગ થનારાં લક્ષણો—ક્ષતના વાણનું કાઢિન્ય, લક્ષણો, ચિકિત્સા.....	૩૭-૩૮
બદ, લક્ષણો, બદના પ્રકાર,—શિત્ર ઉપરની બદ— તીવ્રબદ—કાઢિન્ય ક્ષતથી થનારી બદ— કુંઠમાળા—પ્રસરનારી બદ—પ્રાથમિક બદ—લક્ષણો—ભેદક વિચાર ચિકિત્સા. ૩૮ થી ૪૪	૩૮ થી ૪૪
ચર્મકીલ લક્ષણો લિંગવર્તી અથવા લિંગાર્શ— ચિકિત્સા.....	૪૪-૪૫
સાર્વદેહિક અથવા દ્વિતીય ઉપદંશ થવાના પ્રકાર—ગતિ—લક્ષણ—ચિકિત્સા.....	૪૫-૫૮
ઉપદંશજન્યત્વગ્રોગ—પાટલાંગ—અવદરણ ઉપદંશજન્ય મંડલાવદરણ જલપી- ડિકા—પૂયપીડિકા—ગર્ભલિકા—	

પૂતિગંધિકા-ગ્રંથિ-ઉપદંશીક ગુમકું- ઉપદંશજન્ય ક્ષતો—ઉપદંશજન્ય ઇ- દ્રલુપ્ત—ઉપદંશજન્ય નનાં—ઉપદંશ- જન્ય ત્વગ્રોગની ચિકિત્સા.....	૫૮-૬૩
ચર્માર્શ અથવા દ્વિતીય ચર્મકીલ-લક્ષણો ચિકિત્સા	૬૪
હોઠ, જીભના પ્રકાર ચિકિત્સા.....	૬૫
ગળાનો દાહ—પ્રકાર લક્ષણો ચિકિત્સા.....	૬૫-૬૭
કૃક—વૃણ—શોથ—લક્ષણો—ચિકિત્સા.....	૬૭
નાશિકા—લક્ષણો અને ચિકિત્સા.....	૬૭-૬૮
કનિનિકા મંડલદાહ—લક્ષણો ચિકિત્સા.....	૬૮-૬૯
અસ્થિ—અસ્થિત્વગ્ દાહ તથા ગ્રંથી, લક્ષણો, ચિકિત્સા.....	૬૯-૭૦
કરોટની અંતર ત્વચામાં ગ્રંથી.....	૭૧
મસ્તક—નાક અને જખ્ખડના હાડકાં ઇત્યાદિ અસ્થિના વિકાર અસ્થિનાશ ચિકિત્સા.....	૭૧-૭૨
અંડવિકાર—લક્ષણો અને ચિકિત્સા.....	૭૨-૭૪
બાલોપદંશના કારણો—રોગ થવાની રીત, ચિ- ન્હો ચિકિત્સા	૭૪-૭૮

ભાગ ત્રીજો.

પ્રમેહ, કારણો—ઉદ્ભવકાળ—તીવ્ર તથા મંદાવસ્થા—બેઢકવિચાર ચિકિત્સા— પિચકારી મારવાનો પ્રકાર.....	૭૮-૮૭
ગળ—લક્ષણ અને ચિકિત્સા.....	૮૭-૮૯
પ્રમેહાનું સંગિક રોગ—વક્ર શિશ્નોપ્રથાન— લક્ષણ ચિકિત્સા.....	૮૯-૯૦
મૂત્રાશય ક્ષુબ્ધતા—લક્ષણ અને ચિકિત્સા...	૯૦

મૂત્રાવરોધ—ચિકિત્સા.....	૯૦-૯૧
મૂત્રમાર્ગ રક્તશ્રાવ—ચિકિત્સા.....	૯૧
અવધાન—ચિકિત્સા.....	૯૧
નિરૂદ્ધ પ્રકાર—ચિકિત્સા.....	૯૧-૯૨
પરિવર્તિકા—ચિકિત્સા.....	૯૨
શુષ્ક પ્રમેહ—ચિકિત્સા	૯૨
પ્રમેહથી થનારા પરિણામ—શિશ્નમાં લસનો સ્રાવ ચિકિત્સા.....	૯૨-૯૩
પ્રમેહજન્ય અંડદાહ—લક્ષણ ચિકિત્સા.....	૯૩-૯૫
નેત્રદાહ નેત્રપિચ્છાલ્પગ્ દાહ લક્ષણ ચિકિત્સા...	૯૫-૯૬
શુભ્ર પટલ દાહ—લક્ષણ ચિકિત્સા.....	૯૬-૯૭
નાસિકા દાહ—ચિકિત્સા.....	૯૭
પ્રમેહજન્ય આમવાત—સ્નાયુવાત—સંધિ- વાત લક્ષણ ચિકિત્સા.....	૯૭
પ્રમેહ પીઠિકા—લક્ષણ ચિકિત્સા.....	૯૮
સ્ત્રી પ્રમેહ, લક્ષણ કારણો બેદકવિચાર ને ચિકિત્સા	૯૮-૧૦૧
નિરૂદ્ધ પ્રકાર—લક્ષણ, કારણ, ચિકિત્સા...	૧૦૧-૧૦૨
પરિવર્તિકા—લક્ષણ અને ચિકિત્સા.....	૧૦૩

ભાગ ૪ થો.

કલ્પય—પ્રકાર—વીર્યસ્રાવ લક્ષણ, બેદકવિ- ચાર, ચિકિત્સા.....	૧૦૩-૧૦૬
ઉદ્વેષ્ટનજન્ય વીર્યસ્રાવ લક્ષણ ચિકિત્સા	૧૦૬-૧૦૭
વીર્યનાશ	૧૦૭
કલ્પયના બીજા કારણો—જ્વર—સંગ્રહણી—રિડ- કને અભિધાત, રક્તજ મૂર્ચ્છા, આગત્રા- લીક આસીડ ડાયાયિસિસ—લક્ષણ...	૧૦૮-૧૧૦

ધાતુપૌષ્ટિક દેશી દવાઓ..... ૧૧૦-૧૧૧

ભાગ પ મો.

મૂત્રમાર્ગ સંકોચ, ઉદ્વેષ્ટનજન્યસંકોચ કારણો,
લક્ષણો, ચિકિત્સા..... ૧૧૨-૧૧૫

રક્તસંચયજન્ય સંકોચ—કારણો લક્ષણો અને
ચિકિત્સા..... ૧૧૫-૧૧૬

રચનાવિકારી સંકોચ—સ્થાન—સ્વરૂપ—લ-
ક્ષણ—સ્થાનિક લક્ષણ—પરીક્ષા—
ચિકિત્સા—સાર્વદેહિક ચિકિત્સા—યાંત્રિક ઉ-
પાય, મૂત્રનલીકા દાખલ કર્યાથી અ-
પાય—રક્તસ્રાવ—મૂત્રમાર્ગદાહ—તથા
અંડદાહ—ખોટામાર્ગ—માંસનાશક
દવાઓ..... ૧૧૬-૧૨૭

સંકોચ બલાત્કારથી પ્રસૂત કરવો અથવા છે-
દન કરવાના પ્રકાર—સ્લાયડીંગ ટ્યુ-
બસ—(સરકતી નલીઓ) થામસનનું
સંકોચ પ્રસારક યંત્ર, સંકોચવિદા-
રણ્ય—હોદદનું યંત્ર—સંકોચ છેદન-
મૂત્રમાર્ગનો અંતરચ્છેદ મૂત્રમાર્ગનો
બાહ્યચ્છેદ—વીટપછેદ—અગમ્યસંકો-
ચનું છેદન..... ૧૨૭-૧૩૩

મૂત્રમાર્ગ સંકોચથી થનારા પરિણામ—લ-
ક્ષણ—ચિકિત્સા—મૂત્રાશય ખાલી
કરવાના ઉપાય—બલાત્કારથી મૂત્રન-
લીકા દાખલ કરવી—સંકોચના પાછ-
લા ભાગમાં મૂત્રમાર્ગનું છેદન—ઉંદૂ-
કમાંથી મૂત્રાશયનું છેદન, જઘનાસ્થી

ઉપરથી મૂત્રાશયનું છેદન.....	૧૩૪-૧૩૭
ત્વચામાં મૂત્રનું વિસર્જન—લક્ષણ—ચિકિત્સા...	૧૩૮-૧૪૦
મૂત્રજન્ય વિદ્રધિ—લક્ષણ—ચિકિત્સા.....	૧૪૦-૧૪૧
મૂત્રમાર્ગ સંબંધી નાડીવ્રણ—લક્ષણ—ચિકિ- ત્સા—વિશિષ્ટ ચિકિત્સા યુરેથ્રો- પ્લાસ્ટી નામક રાસ્ત્રક્રિયા—મુકો નાડીવ્રણ, લક્ષણ, ને ચિકિત્સા, મૂત્ર- માર્ગ તથા ગુદનો સંબંધ કરાવનારો ના- ડીવ્રણ, લક્ષણ, ચિકિત્સા.....	૧૪૧-૧૪૨

ઉપોદ્ધાત.

ઉપદંશાદિ રોગથી ધણા અપાય તથા હાનિઓ થાયછે. ઉપદંશ (ઉપદંશિક ક્ષતો) આ રોગ થયાથી પ્રકૃતિ ખગડેછે, તે એવી રીતે કે, વંક્ષણમાં વિદ્રવી થઈને ક્ષતો પડેછે, અને કાઈ કાઈ વખત શિશ્ન પણ ગળી પડેછે; પછી સંધિવાત થાયછે; આંખો જાયછે; નાક સડેછે, તેથી કરી મુખકમળ વિરૂપ દેખાયછે; તાણુ સડીને છિદ્ર પડેછે, તેમાંથી લીંટ તથા પૂય મોંઢામાં ઉતરેછે. મોંમાંથી દુર્ગંધ આવેછે; ઘસામાં ક્ષતો પડેછે, અને કાઈ કાઈ વખત કૃકદાહ થઈને રોગી મરી જાયછે. શરીર ઉપર છિદ્રો પડેછે, તથા ચકદાં અને અનેક પ્રકારની વેદનાકારક ફોલીઓ ઉપડેછે. ધણા અસ્થીઓને અસ્થિવ્રણ તથા અસ્થિત્વકશોથ અને ગ્રંથી થાયછે. મસ્તકના અસ્થીને વિકાર થઈને અપરમાર (કેક્રં) થાયછે. એવાં પ્રકારનાં દુઃખ તથા વેદના દરદીને ભોગવવાં પડેછે. તે સર્વેનું યથાસ્થિત વર્ણન કર્યું હોય તો શરીરઉપર રોમાંચ ઢિભા થાય.

આ રીતે દરદીની પ્રકૃતિ ખગડ્યાથી તે ધણા રોગોને પાત્ર થાયછે. આ રોગ જલદી સારો થતો નથી. કારણુ કે આ રોગનું વિષરક્તમાં શોષણ થઈને તે દીર્ઘકાળ સુધી રહેછે.

અને જો કે તે શરીરમાંથી જાય તો પણ તે વિષથી લોહીનું જે રૂપાંતર થાયછે. તે આખો જન્મારો કાયમ રહેછે. તેથી કરી રોગીને મરણુ સુધી ક્ષેશ અને દુઃખ ભોગવવાં પડેછે. તેને સંતતિ થતી નથી, અને તેનાથી સ્ત્રીને ગર્ભ રહેતો ગર્ભપાત થાયછે; અને દેવવશાત્ એવાપણુ અપધાતમાંથી કદાચિત્ ગર્ભ ખચેતો, જન્મ્યાં પછી પણ ખાલકના શરીર ઉપર ઉપદંશજન્ય ક્ષતો, ભીંજડાં; અને ચકદાં થઈ આવેછે, અને તે રોગિષ્ઠ તથા ક્ષીણ હોયછે. તે ધણું કરીને

ખચતું નથી; ખચે તો કંઠમાળા, પિંડરોગ, કક્ષય, કર્કટ, મતિ-
ભ્રમ, ઘેલાઈ, ઇત્યાદિ રોગને પાત્ર થઈ અદ્યાયુષિ થાયછે.
અને તે થકી ઉત્પન્ન થનારી સંતતીને પણ આ રોગ પ્રાપ્ત
થઈને પરંપરા પિડા કરેછે.

આ રોગ સાંસર્ગિક છે. તેથી તેનો વિસ્તાર ઉપદંશ-
અસ્ત માણસો સાથે રતિસંગ થવાથી, તથા સ્પર્શસંસર્ગથી
થાયછે. જે સ્ત્રીઓને ઉપદંશ, પ્રમેહ, ઇત્યાદિ રોગ હોયછે.
તેઓને ધણું કરીને સંતતિ થતી નથી. એ વેશ્યાનો પ્રકાર
જોતાં સ્પષ્ટ દેખાઈ આવેછે.

પ્રમેહ થવાથી અનુભવે અતિવેદના; પૂયથાવ, મૂત્ર-
કૃચ્છ્ર, અને મૂત્રમાર્ગ સંક્રોચ થાયછે. રાત્રે શિશ્નોત્થાન
થઈ શિશ્નવક્ર થાયછે, અને ઘણી વેદના થાયછે, તેથી કરી
નિદ્રા આવતી નથી, અને રોગી આખી રાત્ર તરફડેછે.
પછી સંધીવાયુ થાયછે. શરીર ઉપર ફોલીઓ ઉઠેછે
આંખોમાં દાહ થઈને ડુલ પડેછે દૃષ્ટી મંદ થાયછે. અને કાઈ,
કાઈ વખત આંખો જતી રહેછે. પછી આ રોગ ગળ (ધાતુ
ફાટીને અથવા પાતળી થઈને) રૂપે દીર્ઘકાળ સુધી રહેછે.
આ રોગથી ખીન્ને અતિ દુઃસાધ્ય, લજ્યારુપદ, ક્લેશકારક,
અને જન્મસુધી દુઃખ આપનારો પરિણામ થાયછે. તે પરિ-
ણામ નહું સકત્વ છે.

આ વિકારોથી કેટલાક તરણુ લોક અને સ્ત્રીઓ પીડીત
હોયછે, આ રોગ જલદી સારા થતા નથી. તે સારા કરવાનેજોવા
તેવા અનેક પ્રકારના ઉપચાર કરીને લોકો ઘણા પ્રકારની વ્યાધિ
પોતાને ઉત્પન્ન કરી લેછે. આ રોગમાં પ્રકૃતિ, પચ્ય અને રોગ.
સ્વરૂપ એના કાંઈજ વિચાર નહીં જોતાં કેટલાએક એતદ્દેશીય
વૈદ્ય અતિ પ્રમાણુથી પારદ વગેરે ઓસડો આપેછે; તેથી મોંઢું
આવેછે. દંત પડી જાયછે. દંતાધારાસ્થિ સડી જાયછે. સંધિવાત
થાયછે. શરીર ઉપર ચક્રદાં ઉઠેછે; આ પ્રમાણુ દુઃખ, ક્લેશ, અને
સંકટો પ્રાપ્ત થાયછે. એટલા સારૂ આ રોગનું સમૂળ નિવારણુ

થવા સારૂ થયાયોગ્ય અને અનુભવિક ચિકિત્સાના નિષમ અને પારદ, આયોડીન, ઈત્યાદિ વિશિષ્ટ ગુણકારી દવાઓ, થયા કાળે રોગીની પ્રકૃતિ તથા રોગાવસ્થા અને અનુસરીને આપવાની ઉત્તમ પદ્ધતિ એ સર્વે આ અંથમાં સૂક્ષ્મ અને સ્પષ્ટ રીતે ઠકાણે ઠકાણે દેખાડેલું છે. એટલા સારૂ આ અંથ આ રોગોનું નિવારણ કરવા સારૂ ઉપયોગી થશે. એવી આશા છે. અને ખીજે હેતુ એછે કે, આ રોગોનું વર્ણન વાંચવાથી લોકોને તેથી થનારા પરિણામ ઇત્યંભુત જાણવામાં આવશે અને એથી કરી તેઓ આ રોગોદ્ભવના કારણને આધીન થવાના નથી, તેમજ ખીજાઓને થવા દેનાર નથી, ને કોઈ અનિવાર્ય કારણથી તથા સંસર્ગથી વખતે આ રોગને કદાપિ પાત્ર થાયતો તેઓને આ રોગના ભયંકર પરિણામનું જ્ઞાન થયાથી તે વિલંબ નહીં કરતાં ઔષધોપચાર કરીને આ રોગોના સપાટામાંથી મુક્ત થશે.

આ નિઘ્ન અને ઘાતક રોગ થાયતો ખીજાને કહેવાને કે વૈદ પાસે જવાને શંકા થાયછે. વળી આ રોગના ગુણ એવાછે કે તેઓને સારા કરવાને વિલંબ લાગેતો શરીરમાં વિષસંચાર થઈને ઘણી હાની થાયછે. એટલા સારૂ આ રોગોને ગુપ્ત નહીં રાખતાં તેનો પરિહાર રોગારંભથી કરવો, તે પરિહાર કેમ કરવો તે વિસ્તારથી આ અંથમાં વર્ણન કરેલુંછે.

એતદ્દેશીય લોકોની પ્રકૃતિ ઘણું કરીને ઉજળ હવા, યોગ્ય-અન્ન પ્રાવર્ણભાવ પરાધિનતા, ખાલલગ્ન ઈત્યાદિ કારણોથીજ પ્રથમતઃ નિર્બળ અને શરીરનો ખાંધો નાજુકને અશક્ત થાયછે, તસ્માત જે રોગોથી શરીરના ખાંધામાં અને પ્રકૃતિમાં પણ વંશપરંપરાથી ખિગાડ થાયછે તે રોગોનો વિસ્તાર જેમ હાલમાં થતો જાયછે. તેમજ ઉત્તરોત્તર વધારે થતો જાયતો મોટી દેશ-હાનિ થવાની છે માટે આ રોગોનો વિસ્તાર કમી થવાને અને લોકોએ આ રોગથી દૂર રહેવાને આ અથ કોઈ પ્રકારે કારણ-જૂત થાય એવો હેતુછે.

શુદ્ધિપત્ર.

ખાનું ઓળખ અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૯ ૨૦ જાલસંધ્યસ.	જાલસદૃશ.
૧૪ ૨૬ પલંખાયા.	પલંખાય.
૬૭ ૧૯ કંકણક.	કણક.
૧૯ ૧૯ અપનાર.	આપનાર.
૩૩ ૧૫ કાંઠા.	કાંઠાં.
૫૬ ૮ કાલકોરીલા.	કાસકોરીલા.
૬૧ ૧૨ વાંકચુંકાં.	વાંકાંચુંકાં.
,, ૨૩ નના.	નયાં
૬૪ ૧૬૧૭ ચરમાશ.	ચરમાશી.
૬૬ ૧૦ પીલાસજપર.	પીલાસપર.
૬૯ ૧૪ દ્રવન.	દ્રવનાં
૭૧ ૮ ઉદ્ધવદંતા.	ઉદ્ધવદંતાધારાસ્થી.
૭૨ ૧૩ એપીડીમસ.	એપીડીડીમસ.
૭૭ ૧૨ ગર્ભપાત થવા સાફ.	ગર્ભપાત ન થવા સાફ.
૭૮ ૯ રદો સાથેજ.	દરદો સાથેજ.
૮૨ ૧૧ દાટાનું.	દાહનું.
૮૪ • દવાનાં કાષ્ટક એકઠાં	
કરી નાખેલછે તે નીચે	
પ્રમાણે જોઈએ.	અથવા.
ગુંદર ૧ ઝાંસ	લીકરપોટાસી દ્રામ ૨
સોડી કારબોનસ ગ્રેન ૬૦	ટીંકચુરી હોસીયામાઈ દ્રામ ૨
ટીંકચુરી ઓપાઈ મીનીમ ૩૦	સ્પીરીટસ ઈથરીસનાઈ ટોઈ દ્રા ૩
પાણી ઝાંસ ૬	ગુંદરનું પાણી ઝાંસ. ૯
બે ઝાંસ ત્રણ વખત.	દોઢ ઝાંસ ત્રણ વખત.

પાનું ઓળ અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૯૧ ૨૫ પીડ.	પીડ.
૯૮ ૧૦ સોપલાસ્ટર.	સોપપ્લાસ્ટર.
૧૦૨ ૧૧ ક્રીયા.	ક્રીયા.
૧૦૪ ૧૧ મુખર.	મુખ.
૧૧૧ ૪ ગાલોનું.	ગળોનું.
૧૨૧ ૪ પ્રકૃત.	એકૃત.
૧૪૪ ૬ (ખાંદાંડ ફિસ્ચુલા સ્ટ્યુલા)	(ખાંદાંડ ફિસ્ચુલા)

સંયોગજન્ય રોગ.

સંયોગથી બે પ્રકારના સ્પર્શજન્ય વિષ ઉત્પન્ન થાયછે. તેના પરિણામને સામાન્યતઃ ગરમી એવી સંજ્ઞા આપેલીછે. આમાં બેજ જાતિના દરદોનો સમાવેશ થાયછે. તે પ્રમેહ અને ઉપદંશ છે. આ દરેક દરદના પ્રાથમિક અને દ્વિતીય લક્ષણો હોયછે. પ્રાથમિક લક્ષણ એટલે જે ભાગમાં વિષ લાગેછે, તે ભાગઉપર જે ક્રિયા થાયછે તેને કહેછે. દ્વિતીય લક્ષણ એટલે કટલાક સાર્વદહિક વિકાર થઈને તેમાંથી થનારા જે રોગ તેને કહેછે.

આ બેજ રોગ એકજ વિષથી ઉત્પન્ન થતા હતા, એવું ડાકતર હન્ટર અને તેમના મતાનુયાયી સમજતા હતા. પરંતુ એ મત ખોટુંછે. કારણ કે આ રોગમાંથી થનારા સ્થાનિક અને સાર્વદહિક લક્ષણોમાં ભેદછે; એટલુંજ નહિ પણ રીકાર્ડ નામે વૈદ સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરેલું છે કે પ્રમેહપૂય જે ચર્મમાં અથવા મૃદુ ત્વચામાં દાખલ કર્યું હોય તો તેથી ઉપદંશીક ક્ષત ઉત્પન્ન થતું નથી. પરંતુ મુત્રનલિકાના છેદસાથે તે પડનો સ્પર્શ થાય તો પ્રમેહ ઉત્પન્ન થાયછે. ઉપદંશિક ક્ષતના પૂયથી પ્રમેહ ઉત્પન્ન થતો નથી, પણ ઉપદંશિક ક્ષતજ ઉત્પન્ન થાયછે. આ રોગ કાઠ કાઠ વખત એકજ માણસને એકજ ઠંકાણે હોયછે. એક ગરમી થએલી સ્ત્રીસાથે ઘણા પુરૂષોનો સંબંધ થયાથી તેઓને પ્રમેહ અને ઉપદંશ આ બે રોગમાંથી એક અથવા બંને રોગસાથે થાય તો તેનું કારણ એવું હોવું જોઈએ કે તે સ્ત્રીને પ્રમેહ અને ગર્ભાશયના મુખઉપર ઉપદંશીક ક્ષત આ બેજ રોગ હોવા જોઈએ. હવે એવી કલ્પના કરી હોય કે જે તે સ્ત્રીને એકજ જાતનો રોગછે તે છતાં તેનો સંગ કરવાથી બેજ

અગર બેમાંથી એક રોગ ઉત્પન્ન થાય તો તે સ્ત્રીને શું દર્દ છે, તે સ્પેક્યુલમ નામક નલિકાએ જોવાથી જાણવામાં આવે છે.

ઉપદંશ—એ એક ખાસ પ્રકારનો રોગ છે. તે રોગ એક સ્ત્રીને ઘણા પુરૂષોનો સંગ થવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, એવું કટલાએકનું મત છે. તેની રસીનો સ્પર્શ મૃદુત્વચાને થયો હોય તો તેથી, અથવા તેનું પૂય ચર્મ છેદીને તેમાં દાખલ કર્યું હોય તો તેથી, અગર રક્ત વિયોજીત પદાર્થ જેવાં કે દૂધ, લાળ, વગેરે મોંમાં ગયાં હોય તો તેથી. અથવા એ રોગવંશ પરંપરાગત હોય તો તેથી, ઉપદંશ રોગ એકથી ખીજાને ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપદંશની અવસ્થા—આ રોગની ત્રણ અવસ્થા છે.
૧ પ્રથમાવસ્થા એટલે સ્થાનિક અગર પ્રાથમિક ઉપદંશ.
૨ દ્વિતીયાવસ્થા એટલે દ્વિતીય અગર સાર્વદેહિક ઉપદંશ. અને
૩ તૃતીયાવસ્થા.

૧ પ્રાથમિક અગર સ્થાનિક ઉપદંશ—(ઉપદંશીક ક્ષત)
એ જે ભાગઉપર રસી લાગે છે તે ભાગમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
૨ સાર્વદેહિક ઉપદંશ અગર દ્વિતીય ઉપદંશ એ પ્રાથમિક ઉપદંશનું વિષ શરીરમાં શોષણ થવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી કરી ઘણી ઇન્દ્રિયોને અને ત્વચાઓને વિકાર થઈ આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ તે વંશપરંપરાગત સંતતીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને રક્તવિયોજીત પદાર્થોના દારૂ કોઈ કોઈ વખત ખીજાને પ્રાપ્ત થાય છે.

૩ તૃતીયાવસ્થા અગર તૃતીયક ઉપદંશમાં નાના પ્રકારના ત્વગ્રોગ, સંધીવાત, કેશાદિ, મૃદુત્વચાનું વ્રણ થવું, અને દુસ્થિત ભાવના (કે કે ઝિસયા) ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગર્ભીની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ.

ઉપદંશ અને પ્રમેહ આ બંને રોગ આપોઆપ ઉપસ્થિત થાય છે, અથવા તબીબતિય પૂર્વે થયેલા રોગના સંસર્ગ-

થીજ ઉત્પન્ન થાયછે. એ ખાખત હજી, વાદાસ્પદ છે. મીઠ ગથરી નામનો એક ઇંગ્રેજ વૈદ કહેછે કે ગીચ અને ઠંડ વસ્તીમાં થોડી નાયકાઓ હોવાથી એકજ વેશ્યા સાથે ધણા પુરુષોનો સંગ થવાથી ત્યાં આ રોગ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થઈ આવેછે. પછી આ રોગ સ્પર્શ સંચારથી પ્રસરી જાયછે. વ્યભિચારથી માનવીઓને આ રોગોત્પત્તિ એ એક શિક્ષાછે. જ્યારે ઇશ્વરી અને માનવી નિયમનું આ ઉલ્લંઘન એટલે જેઓ વેશ્યાગમન કરેછે તેઓને આ રોગનું થવું એ એક શિક્ષાછે. એઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવેછે કે આ જગતમાં ઇશ્વરી શાસન છે.

પ્રમેહ એ સાંસર્ગિક વિષ સિવાય ખીજ કારણોથી પણ માણસોને તથા જાનવરોને થાયછે. વાળી ઘોડો ઉપરાઉપરી જીંદી જીંદી ઘોડાઓને દેખાડવાથી તેને પ્રમેહ થાયછે. કાઈ-પણ ભાગમાં રસી થવાથી અને ત્વચાનો નાશ થવાથી તેવા ભાગે કરીને ખીજ ભાગોની પણ એવીજ દશા પ્રાપ્ત થાયછે. કારણકે ત્વચાના વિકૃત પૃષ્ઠમાંથી નિકળનારી રસીના સંસર્ગથી તજ્જાતિય રોગ ઉદ્ભવેછે, એવો સામાન્ય નિયમછે. એમ ગોસ્તન (શિળી) કઢાવ્યાથી જણાઈ આવેછે.

જેઓની પ્રકૃતિ અવ્યવસ્થિત અને મેલાં માણસોને કેટલીક વખત, અતિ મૈથુન કર્યાથી શિશ્નઉપર ધર્પણથી ક્ષત થાયછે તેમાં દાહ થઈને રસી જનેછે. આજ ઉપદંશીક વિષ હોય એવું કેટલાક વૈદ માનેછે.

સર્વે દેશમાં જ્યાં જ્યાં વેશ્યા હોયછે, ત્યાં ત્યાં અસ્માર્ત કાળથી પ્રમેહ અને ઉપદંશ થતા આવ્યાછે, એવું ધણા વૈદોનું મત છે. પરંતુ અર્વાચીન કાળમાં લોકસંખ્યા ઘણી વધી જવાથી અને વિદેશીય લોકોનું પરસ્પર સંઘટ્ટન અને લડાઈ ઇત્યાદિના પ્રસંગથી, વેશ્યાગમન વ્યાપાર ધણો વધી જવાથી, તેમજ ફૂકાળને લીધે માણસોને દુસ્થિત ભાવના પ્રાપ્ત થઈને,

આ રોગ પૃથ્વીના સર્વે ભાગઉપર ધણોજ ફેલાઈને તેની તિવ્રતા વિશેષ થયેલી છે.

પ્રાથમિક કે સ્થાનિક ઉપદંશ એટલે ઉપદંશીક ક્ષત પ્રાથમિક કે સ્થાનિક ઉપદંશીક ક્ષતમાં વિશિષ્ટ રૂપાવના અને સ્વરૂપના ક્ષતો થાયછે. ચર્મ અને મૃદુત્વના વેદીત ભાગઉપર આ ક્ષતો ઉત્પન્ન થાયછે. ત્વચા કરતાં મૃદુત્વના વધારે કામળ હોવાથી તેમજ સાંસર્ગીક વિષ શોષણ કરવાને વધારે પાત્ર હોવાથી તેના ઉપરજ ઉપદંશીક ક્ષત ધણું કરીને ઉત્પન્ન થાયછે. ઉપદંશીક ક્ષતનું સ્વરૂપ અને ગતિ એમાં ભેદ હોયછે. તે ભેદ સ્થળ, પ્રકૃતિ અને ખીજી આગાંતુક અવસ્થાને અનુસારે થાયછે.

ઉપદંશીક ક્ષત એ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું સંયોગજનીત ક્ષતછે. તે સ્પર્શ સંસર્ગથી ઉપરિચિત થાયછે. એજ, અગર ખીજા માણસના હરકોઈ ભાગમાં આ ઉપદંશીક ક્ષતની રસીનો ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી તેને ઠેકાણે પણ ઉત્પન્ન થાયછે. ઉપદંશીક ક્ષતની બે અવસ્થાછે. પ્રથમાવસ્થામાં ઉપદંશીક ક્ષત પ્રસરેછે અગર સ્થિર રહેછે. આ અવસ્થામાં માત્ર તે સંસર્ગથી થવાનો સંભવ હોયછે. આ અવસ્થાનો અમુકજ કાળસુધી રહેવાનો નિયમ નથી. ખીજી અવસ્થામાં ઉપદંશીક ક્ષતઉપર અંકુર આવીને તે સાંડ થાયછે. રીકાઉ નામે વૈદે એવું દર્શાવેલું છે કે પ્રથમાવસ્થાની ઉપદંશીક ક્ષતની રસી લઈને શરીરના ખીજા ભાગમાં ચર્મ નીચે દાખલ કર્યાથી ખીજું તજ્જનીય ઉપદંશીક ક્ષત ઉત્પન્ન થાયછે. જે ક્ષત ઉપદંશનું નથી હોતું તેની રસીનો શરીરનાં ખીજા ભાગમાં પ્રવેશ કર્યાથી ઉપદંશીક ક્ષત ઉત્પન્ન થતું નથી. આ પરીક્ષાથી કોઈ પણ ક્ષત ઉપદંશીક છે કે નહિ તે જાણવામાં આવેછે.

રીકાઉ નામે વૈદે વળી એવું સિદ્ધ કરેલું છે કે મથમત:

ઉપદંશ ધણું કરીને સ્થાનિક રોગ હોયછે. એટલે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું ક્ષતછે. અને સાર્વદેહિક લક્ષણો પણ ઉપદંશીક ક્ષતમાંથી વિષ શરીરમાં શોષણ થયાથી ઉત્પન્ન થાયછે. ઉપદંશ થએલા માણસસાથે સંયોગ થયાથી પૂર્વેના વિકૃત ભાગસાથે નીરોગી ભાગનો સ્પર્શ થઇને ઉપદંશીક ક્ષત ઉત્પન્ન થાયછે. માટે તે ધણું કરીને સંયોગથીજ ઉત્પન્ન થાયછે; પોતાની મેળે થતાં નથી. જ્યારે ઉપદંશીક ક્ષત સંયોગથી ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે પ્રથમ તેમાં થોડી ત્વચા ગએલી જેવી વરતાયછે, તેમાં વિષનો સંચય થઇને ઉપદંશીક ક્ષત ઉત્પન્ન થાયછે. કાઢ કાઢ વખત ઘણી ઝીણી ટટાર ફાક્લીઓ ઊઠી નીકળેછે. તે ફાક્લીઓ જલદી ફાટીને તેનું એક પ્રકારનું ક્ષત થાયછે. ધણું કરી આ ફાક્લી જેવામાં આવતી નથી અને આ રોગ એકદમ ક્ષતરૂપે જેવામાં આવેછે.

ઉપદંશીક ક્ષત સંભોગ થયા પછી પાંચ અગર છ દહાડે જેવામાં આવેછે. મણિછદની ત્વચામાં ચીર હોયતો તેમાં રસીનો પ્રવેશ થયાથી કાઢ કાઢ વખત ઉપદંશીક ક્ષત સંભોગ થયાપછી ખીન્ને દિવસે ઉદ્ભવેછે. અને કાઢ કાઢ વખતે વિષ સંચાર પછી એક મહિને પણ થાયછે. પરંતુ એવી રીતે કાઢ-કજ વખત ખનતું જેવામાં આવેછે. કાઢ કાઢ પ્રસંગે ઉપદંશના ક્ષતનું શોધન કર્યાથી અને ઉપદંશગ્રસ્ત સ્ત્રીનું પ્રસૂતિકર્મ કર્યાથી વૈદની આંગળીઉપર પણ ઉપદંશીક ક્ષત થાયછે. ઉપદંશ થયેલા માણસના મલીન કપડાં અને વાસણનો સ્પર્શ થયાથી પણ આ રોગ કાઢ કાઢ વખત ઉત્પન્ન થાયછે. આ રોગ ઓળંગવાથી થાયછે એવી લોકોની સમજણછે, પરંતુ નિંદ્ય કર્મથી પોતાનો ઉપહાસ ન થવા દેવામાટે કેટલાક લોકો આ ઓળંગવાનો સખખ ખતાવેછે.

ઉપદંશીક ક્ષતની રસીનો ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી ગતિ. શસ્ત્રથી ત્વચા છેદીને તેમાં ઉપદંશજન્ય રસીને દાખલ કર્યા-

પછી ઓવીશ કલાકે છેદેલા ભાગ ફરતો દાહ ઉત્પન્ન થઈને તે ભાગ ઉભણ અને લાલ થાયછે. તે ભાગને ચળ આવેછે અને આશરે ત્રીજે અગર ઓથે દહાડે એક ઉત્તર ફાલી ઊડેછે. તે પ્રથમ દબાએલી હોયછે; પરંતુ ખીજે દિવસે ઊપડી આવેછે. તેના વચલા ભાગમાં ખાડો હોયછે. આ ફાલીમાં રસી હોયછે. પાંચમે દહાડે આ ફાલીમાં રસી (લીંફ) ભરાયાથી તે તળેથી કઠણ થાયછે. છઠ્ઠે દિવસે તે સૂકાઈને તેનાઉપર એક નાનું ભીંગડું વળેછે. એ ભીંગડા નીચે ગોળ અને દબાવેલું ઉપદંશીક ક્ષત હોયછે. તેનો પૃષ્ઠભાગ મેલો બૂખરાવર્ણનો હોયછે, અને તેના કાંઠા સાફ કપાએલા જેવા દેખાયછે, તેનું તળીયું કઠણ હોયછે, અને તેના ફરતો ક્ષુબ્ધ અને લાલ વર્તુળાકાર ઘેર હોયછે. આવી જાતના ઉપદંશની ગતિનાં લક્ષણ પણ ખરા ઉપદંશના જેવાં હોયછે.

ઉપદંશીક ક્ષતના પ્રકાર—૧ ઘૂંટ અગર મૃદુ ઉપદંશીક ક્ષત એમાં પૂયજનક દાહ થાયછે. ૨ કાઠિન્યોપદંશીક ક્ષત (હંડીરીઅન શાંકર) એની ગતિ મંદ હોયછે. ને એમાં ત્વજનનક, લસ (લીંફ) ઉત્પન્ન કરનારો દાહ થાયછે. ૩ પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષત એમાં જે દાહ થાયછે તેથી કરીને ઉપરીતન ભાગોનો નાશ થાયછે. ૪ સડનારૂં અગર માંસનાશક ઉપદંશીક ક્ષત એમાં જે દાહ થાયછે તેથી કરી માંસ સડી જાયછે. ઉપદંશીક વિષયી એવી રીતે ચાર પ્રકારનાં ક્ષતો થાયછે. એનું મુખ્ય કારણ પ્રકૃતિ વૈલક્ષણ છે.

૧ મૃદુ ઉપદંશીક ક્ષત—એ અતિશય સાંસર્ગીક છે. તે ક્વણ સ્પર્શથી થાયછે. એ ઉપદંશીક ક્ષતની ચાર અવસ્થા છે. પ્રથમાવસ્થામાં કંડુ યુક્ત ફાલી અગર ફાલીઓ ઉત્પન્ન થાયછે. ને દ્વિતીયાવસ્થામાં ફાલીને એક અગર ઘણું ઉત્થળ ક્ષતો થાયછે. તે ક્ષતો ઓળેલા ભાગ જેવાં દેખાયછે, તેના કાંઠા કાપેલા જેવા, જરા વર્તુળાકાર, અને આરક્ત થયેલા, અને સુ-

જેનાં હોયછે, તથા ગોળ પ્રસરતા જાયછે. તેનો ઊપલો ભાગ પીળો ભુખરો અગર પીળો હોયછે; તેના કાંઠા ફરતો લાલ અને અરૂંદ ઘેર હોયછે, અને કાંઈ કાંઈ વખત ઉજળતા થાયછે, તથા ચળ ધણી આવેછે. આ ક્ષતો હમેશાં શિશુ મણિના કાંઠાના પાછલા ખાંચામાં અગર શિશુ મણિઉપર થાયછે. આ ક્ષતોને આળુઆળુના ભાગઉપર પ્રસરવાનું વલણ થાયછે. કાંઈ કાંઈ વખત ઉપદંશીક ક્ષત સેવનઉપર થઈને તેમાં છિદ્રો પડેછે, અથવા મૃદુ ત્વચાઉપર થાયછે. આ ઉપદંશીક ક્ષતમાં કાઠિન્ય કાંઈ વખત હોતું નથી. નૃતીયાવરથામાં ઉપદંશનું પૃષ્ઠ ખળી જેવા સુદ્ધમંતુથી આચ્છાદિત થાયછે. ત્યારે તેઓને સાંકુરક્ષત કે ઉપદંશીક ક્ષત કહેછે. કાંઈ કાંઈ પ્રસંગે આ ક્ષત ધણાંજ ક્ષુબ્ધ હોઈને તેઓને પ્રસરવાનું વલણ થાયછે, અને એના ફરતો કાળાશપર જંબુડારંગ જેવો ઘેરાવ હોયછે. કાંઈ કાંઈ પ્રસંગે આ ઉપદંશીક ક્ષતથી ધણોજ દાહ થઈને શિશુમાં જલશોથ થાયછે, અથવા મણિછદ સુણીને નિરૂદ્ધ પ્રકારા (ફોમોસીસ) થાયછે, તથા મણિ અને મણિ-છદમાંથી ઘણી રસી નીકળેછે. ચતુર્થાવરથામાં ઉપદંશીક ક્ષત હળવે હળવે સાંચ થતું જાયછે.

૨. કાઠિન્યોપદંશીક ક્ષત (હીપીઅન શાંકર) કાઠિન્યોપદંશીક ક્ષત એ મૃદુ ઉપદંશીક ક્ષત પ્રમાણે થતું નથી. આ ક્ષતમાં સરવે લક્ષણો સ્પષ્ટ હોયછે. આ ક્ષતનું તળીયું અને કાંઠા પ્રથમથીજ કઠણ અને જડા થયેલા હોયછે. હરકાંઈ ઉપદંશીક ક્ષત અને વિશેષે કરીને મૃદુક્ષત એ અતિશય ક્ષુબ્ધ થયું હોય તો તેનું કાઠિન્ય ક્ષત બનેછે. પરંતુ કાઠિન્યોપદંશીક ક્ષત એ પ્રથમથીજ કઠણ હોયછે. તે છેવટ સૂધી તેમજ રહેછે. આ કાઠિન્ય વિશિષ્ટ પ્રકારની રસીનો સંચય થયાથી

ઉદ્ભવેછે. આ રસી સ્વૂલદર્શક યંત્રના જોવાથી કે રસીયન પ્રયોગથી જો કે નિરોગી રસી જેવી દેખાયછે, તોપણ જેવી ઉપદંશીક ક્ષતની રસી ખીજા નિરોગી ક્ષતની રસી કરતાં ભિન્ન હોયછે. તેમજ આરસી નીરોગી રસીથી પણ ભિન્નછે. હુંટીરી-યન ક્ષતના કઠિણ તળીઆનો વિશિષ્ટ ગુણ એવોછે કે તેમાં વિષ નિરંતર ઉત્પન્ન થઈને શરીરમાં શોષણ થાયછે. કઠિન્ય ક્ષત વર્તુળાકાર હોયછે. અને ખાજીના ભાગ કરતાં ઊંચું થયું હોયછે. જૂં જલમટ તેના ઉપર વળગેલું હોયછે. એ ધણું કરીને શિશ્ન મણિ ઉપર થાયછે. અને કાંઈ કાંઈ વખત મણિછદ ઉપર અગર શિશ્ન ના હેઠલા ભાગ ઉપર થાયછે. આ ક્ષતમાં વંક્ષણની જગોએ શોષકવાહનીનાં પિંડ ધણું કરી મોટા થાયછે, એટલે બદ થાયછે.

૩. પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષત આ ક્ષતને પ્રસરવાનું વલણ હોયછે. અને જે ભાગ ઉપર તે પ્રસરેછે તેનો નાશ કરેછે. એ પ્રથમથીજ પ્રસરેછે. ખીજા જાતનાં સરવે ક્ષતનાં અસ્થિત-ત્વમાં કાંઈ પણ વખતે પાછળથી પ્રસારવાનો ગુણ તેઓમાં આવેછે. પ્રસરનારા ક્ષતની ગતિ મંદ પરંતુ એકસરખી ચાલવાવાળી હોયછે. આ ક્ષત શિશ્નમણિઉપર અને ધણું કરીને સેવન અગર મુત્રદ્વાર પાસે થાયછે. જ્યાં એ ક્ષત થાયછે ત્યાંતો ધણો ભાગ સડી જાયછે. મીઠ વાલેસ નામક વૈદ આ જાતના ક્ષતના ત્રણ પ્રકાર વર્ણવેલાછે. તેમાંથી પ્રત્યેક ક્ષત મૃદુ અગર સદાહ કે સંતપ્ત હોયછે. પ્રથમ પ્રકાર જલમટ રહીત પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષત એ ખરેખાત પ્રસરનાર ક્ષત છે. એના કાંઠા કાપેલા જેવા થઈને પ્રસરતા જાયછે. એમાં કાંઈક દાહ અને એની ગતિ પણ ચપલ હોયછે. એ સેવન ઉપર અગર શિશ્નમણિના નીચલા ભાગ ઉપર થાયછે તેથી કરી મણિનો તે ભાગ ધણો સડી જાયછે. ખીજો પ્રકાર શ્વેતમૃત માંસથી આચ્છાદિત પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષત આ. વાંકું

ચુંકું પ્રસરનારૂં ક્ષત છે. મૃત અને સજીવ માંસના સંયોગસ્થાને સંકેત મૃત માંસની પાતળી કાર હોય છે. અને જે મૃતમાંસ ક્ષત ઉપર હોય છે, તે વાયુ, મલમપટ્ટીઓ, ને પૂયથી કરીને કાળાશપર થાય છે. ત્રીજો પ્રકાર. કાળામૃત માંસથી આચ્છાદિત પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષત. એ પૂર્વોક્ત ક્ષતના જેવુંજ હોય છે. એના રંગમાં માત્ર ફેર હોય છે. એ અકરમાત ઉત્પન્ન થાય છે. એને કઠણ થવાનો કલ હોય છે, અને કાંઈક ત્વરાથી પ્રસરે છે. આ પ્રસારિનુપદંશીક ક્ષતની સર્વે જાતિઓ દાહ્યુક્ત હોય છે. ઉજ્જ્વળતા, આરક્તતા શોથ, સ્નાવાધિક્ષ્ય, જલદગતિ, ને વેદના આ સર્વે એ જાતીમાં હોય છે. એમાં જે જ્વર આવે છે તે મજ્જાવિકારના લક્ષણો સહીત હોય છે. આ ક્ષતો દુસ્થિત ભાવિક માણસને થાય છે.

૪. સડનારૂં અગર માંસનાશક ઉપદંશીક ક્ષત એ ઘણી ત્વરાથી પ્રસરે છે, ને એમાં માંસનાશક દાહ હોય છે. જેમ માંસનાશક ઓસડે બાળ્યાથી આ ક્ષતનો વિશેષ ગુણ ઓછો થાય છે, તેમજ માંસનાશક ક્રિયાથી પણ આ ક્ષતનો વિશેષ ગુણ નહિં જેવો થાય છે. આ એક આ ક્ષતનો વિશેષ ગુણ હોવાથી આ ક્ષત પછી ઘણું કરીને સાર્વદેહિક ઉપદંશ થતો નથી. ક્ષુબ્ધ અને તામસ પ્રકૃતિના માણસ હોય છે. તેમના જનનેદ્રિયની શિથિલ અને જલસદૃશ ત્વચાનો જ્યારે દાહ થાય છે. ત્યારે તેમાં માંસનાશક ક્રિયા ચાલે છે, તો એવી પ્રકૃતિના માણસના લાંબા મણિછદ નીચે ઉપદંશજન્ય પૂયઅંધ થયું હોયતો માંસનાશક ક્રિયા હમેશાં ચાલુ રહે છે. આ ક્રિયા સર્વદા મણિછદના ઉપલા ભાગમાં ચાલે છે. ને તેટલા ભાગ સુણે છે, આરક્ત થાય છે, ને કાંઈ ગાંઠાવાળા થાય છે, ને મણિછદ મણિઉપર ધટ્ટ ખેસી જાય છે. પછી એક કાળો ડાઘ મણિછદની એક બાજુએ દેખાય છે, એ સત્વર પ્રસરીને તેમાંથી જડા, કાળા અને મૃદુ જળમટ નીકળે છે, તેથી કરીને ખંબું

મણિચંદ કદાચિત નાશ પામેછે. અને મણિ ખુલ્લું પડીને તેપણુ સડવા લાગેછે. અને શિશ્નની ઉપલી ધમની માંહેથી રક્તસ્રાવ થવા લાગેછે. તેમજ શિશ્નની ઉપલી ખાજીએ રહે-નારા પિંચે સહિદ્ર ભાગ જેઓને ઇંગ્રેજીમાં “કાર્પોરા કયા-વર્નોન્સ” કહેછે, તે ઉઘાડા પડેછે. કેટલીક વખત મણિચંદ એક ખાજીએ ઉપરજ સડેછે, ને મણિચંદનો સુજેલો ને સદાહ છેડો પછવાડે લટકેછે, તેથી કરી આ ઇન્દ્રિય ઘણીજ ચમત્કારી દેખાયછે. જનમટો ગળ્યા પછી અંકુર સત્વર ફૂટેછે, ને આ ક્ષતનો વિશેષ ગુણનાશ પામીને તે જલદી ભરાઈ આવેછે.

સ્થાન—ઉપદંશીક ક્ષત એ પ્રાથમીક ઉપદંશ જેને થયલો હોય તેના સાથે સંગ થયાથી ઘણું કરીને થાયછે. તે જનનેન્દ્રિય ઉપર થાયછે. પુરૂષોને મણિ અને મણિચંદની વચ્ચે જે ખાંચછે, તેના ઉપર ઘણું કરીને થાયછે. નહિતો મણિચંદના કાંઠાઉપર અગર અંદરની ખાજીએ થાયછે. અથવા સેવન ઉપરને શિશ્નમણિ ઉપર થાયછે. અને કાંઈ કાંઈ વખત મુત્ર-દાર ઉપર અથવા શિશ્નની ત્વચા ઉપર થાયછે. જ્યારે એ મુત્રદાર ઉપર અને શિશ્નત્વચા ઉપર થાયછે ત્યારે એ કઠણુ જાતિના હોયછે. જે ક્ષતો સેવન પાસે થાયછે તે માંસનાશક થઈને સેવનમાં ઘણું કરીને છિદ્ર પડેછે, અગર તેનો નાશ થાયછે. ખીજ જાતનાં ક્ષતો કરતાં આ ઉપદંશીક ક્ષત પછી રક્તસ્રાવ ને બદ પણુ થાયછે.

મુત્રમાર્ગ માંહેલું ઉપદંશીક ક્ષત—એ મુત્રમાર્ગના છિદ્રની અંદરજ થાયછે. એ મણિના વચલા ભાગમાં દાખીને છિદ્રના કાંઠા ઊઘાડી જોવાથી દેખાયછે. એ નાનું માંસનાશક ક્ષતના રૂપનું હોયછે. એ કાંઈ કાંઈ વખત મણિ ઉપર બહાર પ્રસરતું આવેછે. કાંઈ કાંઈ પ્રસંગે એ નીચે હોયછે. ત્યારે કઠણુ ચીકણો જલમદ યુક્ત ને રક્ત મિશ્રિત થોડો થોડો સ્રાવ

મુત્રદારાએ નીકળેછે. મળિ ઉપર જે આંગળીઓમાં શિશ્ન દા-
ખીને પકડ્યું હોય તો એક પરિચ્છિન્ન કઠણુ સ્થળ હાથે લાગેછે.
તે દખાઆથી ને લઘરી કર્યા પછી દુખેછે. રીકાર્ડ નામક વૈદ
મુત્રમાર્ગના સંપૂર્ણ ભાગ ઉપર ને મુત્રાશય સૂધી ઉપદંશીક ક્ષત
થએલાં જોયાંછે. ઉપદંશીક ક્ષત મુત્ર માર્ગમાં થયાથી ઉપદંશ
અને પ્રમેહ, આ રોગ એકસરખા છે, એવું પૂર્વે માનતા હતા.
પરંતુ આ રોગ ભિન્નછે; એવું હાલમાં તેમની રસીનો ત્વચા-
માં પ્રવેશ કર્યાથી સિદ્ધ થએલુંછે. એટલે ઉપદંશના પૂયથી ઉ-
પદંશીક ક્ષતજ થાયછે, પ્રમેહના પૂયથી કાંઈ થતું નથી.

ઉપદંશીક ક્ષતનું શોધન કર્યાથી ને ઉપદંશ થએલી સ્ત્રીનું
પ્રસૂતિકર્મ કર્યાથી વૈદને નખતી બાળુએ ક્ષતો થાયછે. એ સદા
નખતી બાળુએ અને નીચે સૂક્ષ્મ ક્ષતના રૂપે થાયછે. તેથી
કરી આંગળી સૂણેછે, આરક્ત થાયછે, ને દુખવા લાગેછે.
તેને લીધે કુક્ષાનીશોષક વાહિનીના પિંડોને દુખાવો તથા સોજો
ચડેછે. જો કે આ રોગનું મૂળ જલદી ન સમજાય તો આ ક્ષતો
ઘણાંજ પ્રસરેછે, તેથી કરી આંગળી ઘણી સ્પર્શાસહ થાયછે,
આ ક્ષત ઘાતકછે, એવું માનવામાં હોવાથી આંગળી કપાવ-
વી પડેછે. માટે આ રોગનું ખરૂં રૂપ જલદી જાણી લેવાને
વૈદ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કુટલીક વખત ગુદદારના કાંઠાઉપર, હોઠઉપર, ને જીભ-
ઉપર, ક્ષતો થઈ આવેછે. એ કઠણુ, તળીએ જાડા, ને તેમનું
પૃષ્ઠ મલીન દેખાયછે. તેથી કરી આ કર્કટ (લા. કયાનસર.
મુસલમાની સર્તાન) નામના રોગ જેવા દેખાયછે.

સ્ત્રીના ઉપસ્થઉપર ક્ષતો થાયછે. એ ધણું કરીને અતઃ-
પાર્શ્વની અંદર અગર બાહ્યપાર્શ્વના. પાછલા સંયોગસ્થાને
એક મૃદુ ત્વચાની આડી લીટી (ફાર્શીટ) હોયછે, તે લીટીની
અંદર થાયછે. યોનીની મૃદુત્વના ઉપર ઉપદંશીક ક્ષત કચ્ચીત

થાયછે; પરંતુ કોઈ કોઈ પ્રસંગે ગર્ભાશયની ગ્રીવા ને મુખઉપર થાયછે, તેથી સ્પેક્યુલમ નામક નલિકાથી જોવાવગર કોઈપણુ. સ્ત્રી ઉપદંશ વિરહીત છે કે નહિં એ કહેવું અશક્યછે. જ્યારે ક્ષત ઉપસ્થઉપર થાયછે, ત્યારે એ મૃદુત્વચ્ચાની કરચલીમાં અગર ખાંચમાં ગુપ્ત હોયછે. આ ક્ષતો ક્ષુબ્ધ થયાપછી યોનીના ભાગમાં જલશોથ થાયછે, તેથી કરી તેઓનું અસ્તિત્વ સમજાયછે.

બેઢક ત્રિચાર સંયોગ પછી ક્ષત સત્વર થઈને વર્તુળાકાર થાયછે. તેનું તળીશું કઠણ, કાંઠા ઉપડેલા, ને વંક્ષણ પ્રદેશની શોષક વાહિનીના પિંડને સોજે આવી દુખેછે. આ ક્ષતની રસીમાં વિશિષ્ટ ગુણ હોયછે. એટલે તે રસીનો ત્વચામાં ચીરીને પ્રવેશ કર્યાથી તજ્જનતીય નવું ક્ષત ઉત્પન્ન થાયછે. આ ગુણ ઉપરથી કોઈપણ ક્ષત ઉપદંશીક છે કે નહિ તે કહેવાયછે. જો વંક્ષણ પ્રદેશના શોષક વાહિનીના પિંડ ન સુજી આવે તો એકાદ ક્ષત ગર્ભીનું છે કે નહિં તે કહેવું કઠણછે. તેમજ મણિછદ સુણીને નિરૂદ્ધ પ્રકારા થાયતો તથા નીચેથી રસી વહેતી હોયતો, તે ઉપદંશીક ક્ષત છે કે નહિ તે એકદમ ખાત્રીથી કહેવાતું નથી. એવે પ્રસંગે ક્ષતમાંથી નીકળનારી રસીનો ત્વચા છેદીને પ્રવેશ કર્યાથી છેદેલી જગોએ ખીચું ક્ષત ઉત્પન્ન થાયતો તે ઉપદંશીક ક્ષત છે એવું નિશ્ચય ઠરેછે. પરંતુ એવી રીતે કરવું નહિં. કારણ કે કૃત્રિમ ક્ષત જલદી સાફ થતું નથી. અને તેને લીધે દ્વિતીય ઉપદંશ થવાનો પણ સંભવ રહેછે. જ્યારે ક્ષતો, હોઠ, આંગળી, અથવા જીભઉપર થાયછે, ત્યારે તેઓની પરીક્ષા કરવી કઠણ પડેછે, પરંતુ તે ઠકાણે પણ વર્તુળાકાર મેલું માંસનાશક ક્ષત થાયછે, તેના ફરતો દાહ હોયછે, અને પાસેના શોષક વાહિનીના પિંડ સુજી દુખવા લાગેછે. આ લક્ષણો ઉપરથી રોગનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવેછે. ક્ષત જેવામાં પ્રસરેછે; અને સ્ફારો થાયછે; તેવામાંજ જો તેની રસીનો ત્વચામાં પ્રવેશ

કર્ચો હોય, તોજ ખીજું ક્ષત થાયછે. કાઠિન્ય ક્ષતમાં થોડો સ્નાવ
હોવાથી તેમાં રસી હોતી નથી. કાઠિન્ય ક્ષતની લસ (લીંક) પ્રથમથીજ તેજ માણસની ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી ખીજું ક્ષત તેજ જગોએ ઉત્પન્ન થાયછે. પરંતુ તે એક વખત પૂર્ણ સ્થિતિમાં આવીને તેનું ઝેર શરીરમાં શોષણ થયા પછી તેની લસનો તેજ માણસની ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી ખીજું ક્ષત થતું નથી; પરંતુ ઉપદંશ ન થયેલા માણસની ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી પ્રવેશ કરેલી જગોએ ક્ષત થશે. મૃદુ ક્ષતની રસીનો તેની તિવ્રાવસ્થામાં ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી ખીજું તેવુંજ ક્ષત થાયછે. અને આ ખીજા ક્ષતની રસીથી ત્રીજું ક્ષત થાયછે. પ્રસારિતપદંશીક ક્ષતની રસીનો ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યો હોયતો ખીજું ક્ષત થાયછે.

પ્રાથમિક ઉપદંશની ચિકિત્સા બે પ્રકારની છે. સ્થાનિક અને સાર્વદેહિક સ્થાનિક ચિકિત્સા આ ચિકિત્સાથી ક્ષતના વિશેષ ગુણનો નાશ અગર રૂપાંતર કરવાનો હેતુ છે. જો ક્ષતની પ્રથમાવસ્થામાં સ્થાનિકવિષનો નાશ કર્યો હોય તો તે વિષ શરીરમાં શોષણ થતું નથી. રીકાર્ડ નામક વૈદ્યના મત પ્રમાણે આ રોગ થયાપછી પાંચ દિવસ પહેલાં તેને માંસનાશક દવાથી ખાળી નાંખવાથી દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી. આ મુદત વિતે તોપણ વિષ ઉત્પન્ન કરનાર વ્રણને માંસનાશક દવાથી ખાળી નાંખવું. કારણકે તે વ્રણમાંથી શરીરમાં વિષ જરૂર શોષણ થતું હશે. ક્ષત ખાળી નાંખવાથી તેના વિષના ગુણનો નાશ થાય માટે ધણીજ વીઢ્ર માંસનાશક દવા સગાડતી જોઈએ છીએ. નૈટ્રેટ આફ સિલ્વર અથવા અલ્બીનાટ્રસ આ દવા ક્ષત ખાળી નાંખવામાટે વાપરવામાં આવેછે. પરંતુ તે મંદ હોવાથી ક્ષતના વિશિષ્ટ ગુણનો નાશ થતો નથી. તેથી તે ક્ષતઉપર વારંવાર સગાડતી પડેછે, તેને લીધે ક્ષુબ્ધ થઈને દાહયુક્ત થાયછે. ક્ષત ખાળવા સાથે નૈટ્રિક આસીડ સગાડવું. એ એકજ વખત

લગાડયાથી ક્ષતના વિશેષ ગુણનો નાશ થાયછે. જોકે આ આસિડની ક્રિયા ઘણી તીવ્રછે તોપણ તે નેટ્રેટ આક સિદ્ધ કરતાં જાસ્તી વેદના કરતું નથી. આ આસીડ કાચની અગર રૂપાની સળીને રૂ અથવા લીંટ લગાડીને ક્ષતઉપર સારીપેઠે લગાડવું ને તેના ઉપર પાણીની ધાર કરવી. એમ કર્યાથી આસિડ ક્ષતઉપર વધારે હોય તો ઘોવાઈ જાયછે. પછી એજ ક્ષત ઉપર ઘઉંની કણક દૂધમાં ગરમ કરી પાંધવી. અગર પાણીનું પોતું લગાડવું. માંસનાશક દવાથી થએલું મૃતમાંસ નીકળી ગયાપછી નીરોગી અંકુરયુક્ત ભાગ રહેછે. નૈટ્રિક આસિડ પ્રસરનારા ક્ષતના વિશેષ ગુણકારક સ્થિતિમાં કાઢપણુ વખતે એકવાર લગાડવું. ખીજવાર લગાડવું નહિં. જે પાંચ દિવસ પહેલાં ક્ષત નૈટ્રિક આસિડથી ખાળી નાંખ્યું હોય, તો દ્વિતીય ઉપદેશ થવાનો સંભવ રહેતો નથી. પરંતુ અઠવાડીઆ પછી ખાળી નાંખવામાં આવે તો કટલીક ખીક રહેછે. પોટાસા કાર્બેટકા અને પોટાસા કંડયાલસી, આ દવાઓ કાઢ કાઢ વખત ક્ષતઉપર લગાડવામાં આવેછે. પરંતુ નૈટ્રિક આસિડ કરતાં વધારે ગુણકારી નહિં હોવાથી ક્ષતઉપર લગાડ્યાથી તેની આસપાસના ભાગ ફરતી તે પ્રસરેછે. પણ આ દવાઓ સાદા અને કઠણક્ષત માટે ઘણીજ ઉપયુક્ત છે. તોપણ જે ક્ષત દાહયુક્ત થાય અગર નિરૂદ્ધ પ્રકાશથી તે ગુપ્ત હોય, તો માંસનાશક દવા એકાએક લગાડવી નહિં. એટલા સારૂ મણિચ્છદ અને ક્ષત એ જ્યારે ઘણું દાહયુક્ત હોયછે. ત્યારે તેના ઉપર થંડ પોલ્ટીસો અથવા પ્લંખાય આસીટાસના દ્રવના પોતાં લગાડી પ્રથમ દાહનું શમન કરવું. પ્લંખાય આસીટાસનું લોશન નીચે પ્રમાણે બનાવવું.

પ્લંખાઆ આસિટાસ..... ટ્રેન ૩૦

સ્પિરિટસ ટેક્ટી શકિટસ (શુદ્ધ મદ).... ઓસ ૧

પાણી..... ઓસ ૧૨ મિશ્ર કરવું.

દાહાનું શમન થયા પછી જો ક્ષતનો વિશય ગુણ ન જાય એટલે તેના કાંઠા ઉપડેલા ને તળીયું કઠણ હોય તો તેને માંસ-નાશક દવાથી રીતસર ખાળી નાંખવું. જ્યારે મણિચ્છદ ભી-ડાઈ ગયેલું હોય અને તેના કાંઠાઉપર ક્ષતો હોય તો તે એક સરખા ચીરા પડ્યા જેવાં દેખાયછે. ત્યારે મણિચ્છદ પાછું તાણીને તેને રીતસર ખાળી નાંખવાં. નિરૂદ્ધ પ્રકાશ થઈને ભીડાઈ ગયેલા મણિચ્છદ નીચેથી રસી વેહેતી હોય તો મણિ-ચ્છદ નીચે બ્લાક વૉશની પીચકારીઓ મારવી.

બ્લાક વૉશની કૃતિ.

ક્યાલોમેલ ગ્રેન ૬૦

ગુંદરનું પાણી ઑંસ ૩

ચુનાનું નિતરેલ પાણી ... ઑંસ ૫ $\frac{૧}{૨}$ મિશ્ર કરવું.

સોય ઉપર ખંખાયલોશન લગાડવું. પરંતુ મણિચ્છદ ચીરવું નહિ. કારણકે ચીર્યાથી ચીરેલા ભાગમાં ક્ષતના વિષનો સંચાર થઈને તે જખમો ઉપર પણ ક્ષતો થશે. ક્ષત સાફ થયાપછી જો મણિચ્છદ પછવાડે ન જાય તો ચીરવું અગર કાતરથી કાપી કાઢવું. લાંખા અને ભીડાએલા મણિચ્છદના કાંઠા ફરતાં ક્ષત હોય તો તેને બ્લાક વૉશ, કાર્બીક, રેડ પ્રેસી પીટેટનો મલમ ઇત્યાદિ લગાડીને સારાં કરવાં. ક્ષત સાફ થયાપછી મણિચ્છદ મણિઉપર ઘટ્ટ ચોટેલું હોય તો તેને કાપી નાંખવું.

ક્ષતને નૈટ્રિક આસિડથી ખાળ્યાપછી જે મૃતમાંસ તેના ઉપર હોયછે, તે પડીજાય એટલે ક્ષતઉપર અંકુર આવવા માંડેછે. ત્યારે તેના ઉપર મલમની આગળી લગાડવી. પરંતુ ઘણું કરીને જ્યારે ક્ષત વિકૃત અવસ્થામાં હોયછે, ત્યારે તેને ધ્યાનિનલોશન લગાડવું તેની કૃતિ.

આસિડ ટ્યાનિકં..... એન ૩૦

સ્પીરીટસ રેક્ટી ફીક્ટસ (મધ). ટીપાં ૫૦

પાણી..... ઑસ ૪ મિશ્ર કરવું

અથવા મોરથુથાનો દ્રવ (૩ એન મોરથુથુને ૧ ઑસ પાણી મિશ્ર કરવું) અગર સફેતે તુલીઆનો દ્રવ (૪ એન સ-ફેત તુલીયા ૧ ઑસ પાણી) લગાડવો, અને ક્ષતઉપર નેટ્રેટ આફ સિલ્વર અથવા મોરથુથુ વારંવાર લગાડતા જવું. જો ક્ષત તળેથી કઠણ હોય તો ખલાક વૉશ અગર ચેલો વૉશ (પીળો દ્રવ) તેની ઉપર લગાડવો. એવી રીતે લગાડવાથી ધણો કાયદો છે.

ચેલો વૉશની કૃતિ.

કરોજીવસખિલમેટ. ૬-૧૨

લૈકર ક્યાલસિસ ઑસ... ૬ મિશ્ર કરવું.

કાઠિન્ય ક્ષતનું કઠણ તળીયું માંસનાશક દવાથી ખાળવું નહિં. કારણકે ખાળવું એ માંસનાશકની શક્તિથી ઉલટું છે. એટલા સાથે એવાં ક્ષતને ખલાક વૉશ ધણોજ સારો છે, કારણકે તેથી ક્ષતના વિષયુક્ત વિયોજીત રસનું પૃથક્કરણ થાય છે. મીંડ રીકાર્ડ ક્યાલોમેલનો મલમ લગાડવાની ધણી ભલામણ કરે છે. (ક્યાલોમેલ ૧૨૦ એન અને ૧ ઑસ મલમ.)

પ્રસરનારા ક્ષત કરતી ધણી ક્ષુબ્ધતા હોય તો નૈટ્રિક આસિડ સહન ન થાય, તેથી અશીણનો દ્રવ એન ૩૦ અને પાણી ૮ ઑસ) લગાડવો. તેમાં દુર્ગંધી નાશક અને કાચ પ્રતિબંધક દવા જેવી કે, લીકર સોડી કલોરેટી (૧ ઑસ લીકર સોડી કલોરેટી) અને (ઑસ અશીણનો દ્રવ) એ મિશ્ર કરીને લગાડવું. અથવા તે ભાગને ઉત્તેજક કરવાની જરૂર જણાય તો લીકર સોડી કલોરેટીના પદ્ધતે નૈટ્રિક આસિડ (નૈટ્રિક આસિડ ૩૦ મીનીમ અને ૮ ઑસ અશીણનો દ્રવ ભેળો કરી)

લગાડવો. રથાનિક ક્ષોભનું શમન અશીણના દ્રવથી થયાપછી ધણું કરીને આ ક્ષતને નૈદ્રિક આસિડ લગાડવું પડેછે. ધણે પ્રસંગે રથાનિક દાહજન્ય ક્રિયા વીઘ્ન નૈદ્રિક આસિડથી પ્રથમતઃ સારીરીતે શમન થાયછે. ત્યારે અશીણનો દ્રવ અથવા ધજની કણકની પોલટીસ લગાડવી. જો આ દરદ પુનઃ પ્રસરવા લાગે તો તેના ઉપર પુનરપી માંસનાશક દવા લગાડવી.

માંસનાશક ક્ષતમાં મણિચ્છદ દાહયુક્ત થઈને ધણુંજ સુણી આવેછે, તેમજ તે પાછું તણાતું નથીતથા તેનો રંગ ધેરો લાલ અથવા જાંબુડા જેવો થઈને તેમાં માંસનાશક ક્રિયા થવાનો સંભવ રહેછે. ત્યારે મણિ અને મણિચ્છદની વચ્ચે ડિરેક્ટર એટલે માર્ગદર્શક શલાકા નાંખીને સુણેલા મણિચ્છદનું છેદન કરવું.

મણિચ્છદનું છેદન કર્યાથી તાટપણું કમી થઈને માંસનાશક ક્રિયાનો પ્રસાર બંધ થાયછે. મણિચ્છદ ચીર્ષાપછી તેની નીચે ક્ષત હોય તો તેના ઉપર નૈદ્રિક આસિડ લગાડવું. પરંતુ જો પ્રથમથીજ સર્વે ભાગ સડી ગયો હોય તો તેના ઉપર મૃદુકર અને ક્રાઇ પ્રતિબંધક લખ્ધા (પોલટીસ) લગાડવી. જેથી કે ગાજર પાશને કરેલી પોલટીસ, અથવા ખમીર અને કણકની તથા અશીણના દ્રવમાં કકણુક પલાળીને કરેલી તેમજ વચ્ચાળ કરેલો લાકડાનો કાચલો ખાંધેલી કણકમાં, અથવા અલસીના લૌટમાં મિશ્ર કરીને કરેલી લખ્ધા લગાડવી. મૃતમાંસ જો છૂટું પડેલું હોય તો તે ચીપીયાથી કાઢી નાંખવું. શિશ્ન સડવીવખત રક્તસ્રાવ થાયછે. તે માફક હોય તો ધણો ઉપયોગી છે. કારણ કે તેથી ધણું કરીને વિક્રત ક્રિયા બંધ થાયછે, પરંતુ રક્તસ્રાવ ધણોજ થવા લાગે તો દરદીને ડબ્બોરો ડ્રૉર્મ સુંધાડીને તે જગાએ લોઢાના બાળાને લાલ તપ્ત કરીને ડાખ દેવો. એમ કર્યાથી રક્તસ્રાવ અને સડવું બંધ થાયછે. ક્ષતઉપર અવિક્રત અંકુર

આવવા લાગે, તો તેના ઉપર મલમની પટ્ટી લગાડવી. રક્તસ્રાવ બંધ કરવા સારૂ ડાંબવું ભયંકર લાગે તો તેકરતાં સૌમ્ય ઉષ્ણ ચારોની યોજના કરવી. તે એવી કે તે ભાગ ઉપર ટરપેનટાઈન તેલ અથવા અર્જેન્ટ નૈટ્રસ અથવા ટિંક્યુરીફે રાયપરક્લો-રાયડી લગાડીને રક્તસ્રાવ બંધ કરવો.

ઔષધી દ્રવ લગાડવાનો હોય ત્યારે તેમાં લીંટ સારીપેટ ખોળીને મણિ અને મણિચ્છદની વચ્ચે નિત્ય લગાડી રાખવું. અને સ્ત્રીની યોનીના પાર્શ્વ ભાગમાં લગાડવું એટલે વિકૃત અને સદાહયુક્ત ભાગ એક ખીજસાથે ચોટીને વધારે દાહ થતો નથી.

સાર્વદેહિક ચિકિત્સા.

આ ચિકિત્સા કરવાનો હેતુ એટલોજ છે કે ક્ષતના વિષનો પ્રવેશ શરીરમાં ન થવા દેવાનો અને સ્થાનિક રોગ સારો કરવાનો છે. આ રોગનું વિષ શરીરમાં ક્યારે શોષણ થાય છે તે કહેવું અશક્ય છે. રિકાર્ડ નામક વૈદ માને છે કે પાંચ દિવસ પહેલાં વિષરોષણ થતું નથી; પરંતુ આ રોગના વિષનું શોષણ ઘણું કરીને શરીરમાં પ્રથમથીજ ચોડુ ચોડું થતું હશે. એટલા સારૂ મૂળથીજ સાર્વદેહિક ચિકિત્સા ચાલુ રાખવી ઠીક છે.

પારદ એ માત્રા આ રોગઉપર રામખાણ છે. એવું વૈદ લોકો સમજતા આપ્યા છે; પરંતુ યુરોપમાં હાલમાં ઉપદંશના કેટલાક પ્રકાર પારદ શિવાય સારા થાય છે. એવું માનીને પારદ આપતા નહોતા; પરંતુ હાલમાં કેટલાક પ્રકારમાં પુનઃ નિયમસર પારદ આપ્યાથી સારો ગુણ થાય છે. એવું માનીને તેવાજ પ્રકારમાં આપવા લાગ્યા છે.

પારદરહિત ચિકિત્સાના પરિણામ—પારદથી રોગીની પ્રકૃતિને અપકાર થાય છે. ૨ પારદ શિવાય ઉપદંશ સારૂ થાય છે. ૩ માટે તેની અવશ્યકતા આ રોગમાં નથી. ૩ પારદ

દીધાથી જોડલા માણસોને દ્વિતીય ઉપદંશ થાયછે, તેટલાઓને પારદ ન દીધાથી થતો નથી. ૪ સાર્વદેહિક ઉપદંશના દુઃખ-કારક અપાય પારદ દીધાથી તે પારદ અંને ઉપદંશજન્ય વિષનો સંયોગ શરીરમાં થાયછે. તે અપાય પારદ ન આપ્યો હોય તો થતાં નથી. આ પ્રમાણે પ્રયોગપરથી અંને અનુભવપરથી જોમ પારદ ન આપનારા વૈદ માનેછે, તેમ તેવો નિશ્ચય નથી. જો કે મૃદુક્ષત પારદ આપ્યાવિના સાંઝં થાયછે. એ નિશ્ચયાત્મકછે. તોપણ કાઠિન્યક્ષત સાંઝં કરવાને, પારદ અવશ્ય આપવોજ જોઈએ. કારણકે જો કદાચિત્ પારદ આપ્યા વગર તેઓ સારાં થાય તો તે ફરીથી જલદી ઉખળી આવેછે. ક્ષત સારાં કરવાં અંને આ રોગના વિષનો પ્રવેશ શરીરમાં ન થવા દેવો, અંને કદાચિત્ થાયતો તેનો પ્રતિકાર કરવો, એ બેઉના ભિન્ન પ્રકારછે પારદ રહિત ચિકિત્સા અંને પારદ સહીત ચિકિત્સા આ બેઉ પ્રકારની સાપેક્ષ કીમત કયા પ્રકાર પછી સાર્વદેહિક ઉપદંશ ધણા માણસોને થાયછે, અંને કયા પ્રકાર પછી ધણા ખરાઓને થતા નથી તેમજ કયા પ્રકાર પછી ઉપદંશના ધાતક પ્રકાર થાયછે, અંને કયા પ્રકાર પછા સૌમ્ય પ્રકાર થાયછે, એ બધાં ઉપર આધાર રાખેછે. ફક્ત ક્ષત સાંઝં ચવાના ઉપર આધાર નથી. પારદ અપનારા વૈદોના અનુભવ ઉપરથી એવું સિદ્ધ થયેલુંછે કે પારદ ખવરાવ્યાથી સાર્વદેહિક ઉપદંશ યોડાંજ માણસોને થાયછે. પારદ ન ખવરાવ્યાથી સાર્વદેહિક ઉપદંશ આ પ્રમાણમાં ધણાં માણસોને થાયછે, અંને કદાચિત્ પારદ આપ્યાથી સાર્વદેહિક ઉપદંશ કેટલાકોને થાયછે, તો તેનો સૌમ્ય પ્રકાર હોયછે; પરંતુ પારદ ન ખવરાવ્યાથી સાર્વદેહિક ઉપદંશના ધાતક પ્રકાર થાયછે. આ ખાખતની ખાતરી નીચે લખેલાં કોષ્ટકા ઉપરથી થશે. આ કોષ્ટકા એક ઇંગ્રેજી ગ્રંથ ઉપરથી લીધેલાં છે.

પ્રથમ કોષ્ટક પ્રાથમિક ઉપદેશીક ક્ષતો સારાં થવાં વિષે. પ્રથમ પારદ સિવાય ૧૯૪૦ માણસો સારાં થયાં, તેમાં જેઓને બદ હતી તેઓ ૪૫ દહાડે અને જેઓને બદ નહોતી તેઓ ૨૧ દહાડે સારાં થયાં.

બીજું પારદ આખ્યાયી ૨૮૨૭ માણસો સારાં થયાં. તેમાં જેઓને બદ હતી તેઓ ૫૦ દહાડે, અને જેઓને બદ નહોતી તેઓ ૩૩ દહાડે સારાં થયાં. આ ઉપલા પ્રમાણ ઉપરથી પારદ ન અવરાવનારા વૈદોના મતને મજબૂતી આપે છે ખરી, પરંતુ પારદ નહિં અવરાવતાં સારાં થયેલાંઓને દ્વિતીય ઉપદેશ ઉદ્ભવવાનો સંભવ ધણો જ હોય છે. તે બીજા કોષ્ટક ઉપર લક્ષ આખ્યાયી સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં આવશે.

બીજું કોષ્ટક પારદના ઓસડો આખ્યાયી દ્વિતીય ઉપદેશ થવાનો સંભવ કેટલો કમી થાય છે તે બાબત.

પારદ આખ્યા સિવાય ૧૯૪૦ માણસો સારાં થયાં, તે પૈકી ૯૬ ને દ્વિતીય ઉપદેશ થયો. આ ઉપરથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે વીશ માણસમાં એકને દ્વિતીય ઉપદેશ થયો.

પારદ અવરાવીને ૨૮૨૭ માણસો સારાં થયાં. તે પૈકી ૫૧ ને દ્વિતીય ઉપદેશ થયો. આ ઉપરથી એવું સિદ્ધ થાય છે કે ૫૫ માં એકને દ્વિતીય ઉપદેશ થયો. એથી પારદ અવરાવનારા વૈદોના મતને મજબૂતી આપે છે.

પારદ ન આપનારા વૈદોને પારદ નહિં અવરાવતાં સાર્વદેહિક ઉપદેશ ધણાઓને થાય છે, એવું સિદ્ધ કરી દેખાડવું હોય તો પણ તેઓ એમ કહે છે કે દ્વિતીય ઉપદેશ પારદ ન અવરાવતાં ધણાઓને થાય, પરંતુ તે પારદ અવરાવ્યા પછી જેટલો તીવ્ર હોય છે, તેટલો જ તીવ્ર પારદ રહીત ચિકિત્સા પછી રહેતો નથી. વળી તેઓ એવું કહે છે કે ઉપદેશનું ને પારદનું એક વિષયુક્ત મિશ્રણ શરીરમાં થાય છે, તેથી કરી ધણાં જ માત્ર

સાર્વદેહિક ઉપદંશના લક્ષણો ઉત્પન્ન થાયછે. આ મત ધણે ડોકાણે અનુભવપરથી કેવળ નિરાધાર ઠરેછે, કારણકે આ સંયોગના આસ્તિત્વનો સાક્ષાત્કાર પુરાવો કાંઈજ નથી. એટલુંજ માત્ર ખરૂં છે કે પારદ અનિયમીતપણે અને દુસ્થિત ભાવનીય માણસોને આપ્યાથી કાંઈ કાંઈ વખત ધણાં તીવ્ર લક્ષણો સહીત સાર્વદેહિક ઉપદંશ થાયછે. પરંતુ તે સાર્વદેહિક ઉપદંશ જે માણસની પ્રકૃતિને પારદ સોસતો નથી, તેવાને પારદ આપ્યાથી તેમની પ્રકૃતિને દુસ્થિત ભાવના પ્રાપ્ત થઈને થાયછે.

પારદ ઉપદંશ ઉપર ઓકસ દવાછે કે નહિં એ સિદ્ધ કરવું અઘરૂંછે ખરૂં, પરંતુ ઉપદંશના કેટલાક પ્રકાર ઉપર તે વિશિષ્ટ ગુણકારીછે એમાં શક નથી; પણ તેના વિશિષ્ટ ગુણ ઉપર શરીરની સ્થિતિથી, રોગીની પ્રકૃતિથી અને પારદ ખવરાવ્યાની રીતથી તેનું કાર્ય બનેછે આ સર્વ અવસ્થાઓ પારદની ક્રિયાને કાંઈ કાંઈ વખત પ્રતિકાર કરેછે. કેટલેક પ્રસંગે પારદ સિવાય ક્ષતો સારાં થતાં નથી. છોકરાઓને પ્રાપ્ત થએલો ઉપદંશ પારદ ખવરાવ્યાથી જલદી સારો થઈને પુનરપી તે ઉપદંશનો ઉદ્ભવ તેમના શરીરમાં થતો નથી. તેમજ નીરોગી માણસને યોગ્ય રીતે પારદ ખવરાવ્યાથી તે દ્વિતીય ઉપદંશને અવશ્ય પ્રતિબંધક થાયછે. આ સરવે ગુણે કરીને પારદ ઉપદંશમાં વિશિષ્ટ ગુણકારી દેખાયછે. શરીરમાં ઉપદંશીક વિષનો સંચાર ન થવાને અને સંચાર થયો હોય તો તે સમૂળથી કાઢી નાંખવાને પારદની દવા નિબ્જળ જાય તો એમ સમજવું કે રોગીની પ્રકૃતિ બગડેલી સ્થિતિમાં હોવાથી અને પારદની દવા આપવામાં દુર્લક્ષ થવાથી થાયછે.

પારદની માત્રા આપતી વખત પ્રકૃતિ, ક્ષતની સ્થિતિ, અને પારદ આપવાની રીતિએ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરછે. દરદીની પ્રકૃતિ સારી અને કાંઈ પણ ખરાબ આદતથી બગડેલી

ન જોઈએ જેઓની પ્રકૃતિ સદા ખરાબ ચાલથી ખગડેલી હોય છે, તેઓને પારદ આખ્યાથી શરીર ઉપર સડનારા ક્ષતો અને દ્વિતીય ઉપદંશના દુઃસાધ્ય પ્રકાર થઈ આવે છે. તેમજ દાહયુક્ત અને ક્ષુબ્ધ ક્ષતોમાં પૂર્વાવસ્થામાં પારદ આખ્યાથી ખલુધા તે ક્ષત સડવા લાગે છે. એટલુંજ નહિં પણ રોગીની પ્રકૃતિ અશક્ત અને ખગડેલી હોય તો ક્ષત વધારેજ સડે છે. એટલા સાં નીચે લખેલી અવસ્થામાં પારદ આપવો નહિં, પ્રસરનારો અથવા સડનારો ઉપદંશ જેઓને થાય છે તેઓને. ૨ ક્ષત સદાહ અને ક્ષુબ્ધ હોય ત્યારે. ૩ પ્રથમ અઠવાડીયામાં ક્ષત સાં થાય તો. ૪ ખદ પાકેલી હોય અથવા પાકતી હોય ત્યારે. ૫ દરદીને તાવ આવતો હોય ત્યારે. ૬ દરદીને ઘણી વખત ઉપદંશ થયો હોય અને તેણે ઘણીવાર પારદની માત્રાઓ ખાધી હોય ત્યારે. ૭ દરદીનું મોં સહેલાઈથી આવતું હોય ત્યારે. ૮ પારદની માત્રા આખ્યાથી ગળાની મૃદુલ્લવાનો દાહ સહેજમાં થાય તો, તે ક્ષિણે થવા લાગે અને તેને ધર્મ ઘણો આવે તો અથવા તેને પારદજન્ય ક્ષુબ્ધાવસ્થા (મરક્યુરીયલ ડયાચકસી) પ્રાપ્ત થાય તો. ૯ કટલાકોને પ્રકૃતિ વૈલક્ષણ્યથી પારદ માફક આવતો નથી તેઓને ૧૦ રૂગ અને અશક્ત પ્રકૃતિના તથા દુસ્થિત ભાવના. પ્રાપ્ત થયેલાને, ૧૧ પિંડરોગ વાતરક્ત ઇત્યાદિ થયેલા માણસોને, ૧૨ જેઓને કાંઈ સ્થાનિક ઇન્દ્રિયરોગ જેમકે મુત્ર પિંડરોગ કક્ષાય પ્લીહાવૃદ્ધી ઇત્યાદિ હોય તો. ૧૩ મૃદુક્ષત હોય તો, ૧૪ વરસાદમાં અને ટાઢી હવામાં જેઓને ફરવું પડે છે, તેઓને, ઇત્યાદિ ઉપર કહેલી અવસ્થા સિવાય સારી પ્રકૃતિના માણસોને કાઠિન્ય ક્ષત થયું હોય તો પારદ આપવો. પણ ક્ષત સાં કરવાને પારદની અવશ્ય જરૂર છે એવું નથી; પરંતુ તે આખ્યાથી ક્ષત ત્વરિત સાં થઈને દ્વિતીય ઉપદંશ થવાનો સંભવ ઘણો કમી થાય છે. જે ક્ષતમાં પારદ આપવાની અવશ્યકતા છે,

તેવા ક્ષેત્રમાં તેની ક્ષુબ્ધતા સ્થાનિક દાહ તેમજ તાવ વગેરે અવ-
સ્થાઓ જીજ્ઞાસા આપી તે વિકારો દૂર કર્યા પછી પારદ આપવો.

પારદ આપવાની રીત ૧ પેટમાં, ૨ શરીરને મર્દન ક-
રીને, અને ૩ બાબરૂપે, એવા ત્રણ પ્રકારે પારદની યોજના
કરવામાં આવેછે. પ્રાથમિક ઉપદેશમાં પારદની માત્રા પેટમાં
આપવાની હોય, અને દરદીના શરીરઉપર તેનું નિયમિત કાર્ય
કરાવવું હોય, તો બુધ્ધીલ દિવસમાં પાંચ ગ્રેનના પ્રમાણથી
જે વખત આપવી. અથવા પ્લમર્સીપીલ માંચ ગ્રેન દિવસમાં
જે વખત આપવી. પ્રકૃતિ ક્ષુબ્ધ હોય તો પ્લમર્સીપીલ ઘણી
ઉપયોગી પડેછે. કેટલેક પ્રસંગે આંતરડાં ક્ષુબ્ધ હોયછે, ત્યારે
પારદ આપ્યાથી જીભાખ થાયછે, તો એવે પ્રસંગે પારાનું મર્દન
કરવું. તે એવી રીતે કે બુધ્ધિઆંઈટમેન્ટ એટલે પારદનો મલમ
૧ ટ્રામ લઈને ઉરની અંદરની બાજુએ અગર કાખમાં વીશ
પચીશ પળ સૂંધી સવાર અને સાંજ ચર્મની કાચળીથી ઘસવો.
૩ પારદની બાક ધણું કરીને દ્વિતીય ઉપદેશમાં અપાયછે, માટે
તે આપવાની રીત તે પ્રકરણમાં કહેલી છે. પારદનો ક્રમ કેટલા
દિવસ ચલાવવો તે ક્ષતના કાર્યઉપર આધાર રાખેછે. પારદ
ક્ષતઉપર ભીંગડું આવે ત્યાંસૂંધી આપવો નહિ. પરંતુ ક્ષતની
રોગી અને સાંકુર સ્થિતિમાં આવીને તેનો વિશિષ્ટ ગુણ નષ્ટ
થાય ત્યાંસૂંધી આપવો. જરા મોં આવ્યા સિવાય તેનું કાર્ય
ઉપદેશ ઉપર ક્વચિત્ થાયછે. પેઢાં સુજીને દુઃખેછે, તથા લાલ
થાયછે. મુખમાંથી સ્ત્રાવ વધારે થાય, મોંમાં તાત્ર રચીકર
ભાસ થાય એને મોઢું આવ્યું એમ કહેછે. ધણુંજ મોઢું આવે
એટલી પારદની માત્રા ઘણાદિવસ આપવી નહિ. પારદના અ-
પકારક પરિણામ પારદ ઘણો અને અતિત્વરાએ આપ્યાથી
થાયછે. પારદ બંધ કરવાનું ધોરણ ક્ષતનું કાઠિન્ય જતું રહીને તે
સાંકુર થવાના ઉપર રાખવું. માત્ર પેઢાં દખવા લાગ્યાઉપર

રાખવું નહિં. કારણકે ક્ષતનું કાઠિન્ય કમી થયા પહેલાંજ કાઠ કાઠ વખત પેઠાં દુખવા આવેછે.

પારદ લેતી વખત ધ્યાનમાં રાખવાના નિયમો—પારદ આખ્યાં પહેલાં રૈચક દવા આપવી. પારદ લેતી વખત દરદીએ બ્યાયામ કરવો નહિં. અને સ્વસ્થ રહેવું. ગરમ વસ્ત્રો પરીધાન કરવાં શીત અને આર્દ્ર હવામાં, વરસાદમાં, તેમજ ભીનારાં વાળી જગોમાં ફરવું નહિં. આહાર નિયમીત અને અનુતેજક હોવો જોઈએ. મંદ, આમ્લ અને તેલકટ પદાર્થ, મઝછ અને માંસ ઇત્યાદિ વર્જન કરવાં. પારદથી પેટમાં મરડો થઈને રૈચ થવા લાગે તો પારદની દવાસાથે થોડું અરીણ મેળવવું. ક્ષતનું કાઠિન્ય નષ્ટ થાય ત્યાંસૂધી પારદ આખ્યા પછી એકાએક બંધ કરવો નહિં. પરંતુ આઠદશ દિવસ સૂધી તેનું પ્રમાણ હળવે હળવે કમી કરીને બંધ કરવો. પ્રથમથીજ ત્રણ અંગર ચાર અઠવાડીઆસૂધી પારદ આપવો. એવી રીતે સંભાળથી પારદ આખ્યાથી પારદથી યનારા મુખક્ષત, જડખાનું ઘ્રણભવન અને ખીજ ત્વગ્ રોગ યતા નથી.

ક્ષતની જુદા જુદા પ્રકારની ચિકિત્સા. ૧ સાધારણ અથવા મૃદુક્ષત, મૃદુક્ષતને તીવ્ર નૈદ્રિક આસિડથી ખાળીને મૃત-માંસ નીકળે ત્યાંસૂધી એ ત્રણ દિવસ તેના ઉપર પાણીનાં પોતાં લગાડવાં. પછી બ્લેક વૉશ અથવા મોરચુથાનો દ્રવ અથવા દૂધાનિક આસિડનો દ્રવ લગાડવો. ક્ષત નિર્બળ હોય અને તેનાઉપર જાડા અંકુર આવેલા હોય તો તેનાઉપર કાઠ કાઠ વખત નૈદ્રેટ આફ્ર સિલ્વર લગાડવું. આ ક્ષત પારદ સિવાય તરત સાફ થાયછે, પરંતુ જો આ ક્ષતનું તળીયું કઠણ થવા ભાગેતો થોડી પારદની દવા આપવી.

૨ કાઠિન્યક્ષત—આ ક્ષતનો પૃષ્ઠભાગ પૂર્વાવસ્થામાં નૈદ્રિક આસિડથી ખાળવો પરંતુ તેનું તળીયું ખાળવાનો પ્રયત્ન કરવો

નહિં કારણ તળીઆનું કાઠિન્ય માસનાશક દવાથી ખળતું નથી. આ ક્ષત ઉપર બ્લેકવૉરા લગાડવું આગર ક્યાલોમેલ બ-
ભરાવવું; આ ક્ષતમાં પારદ વિશેષ કરીને ઉપયોગીછે તેથી તે
ક્ષતનું કાઠિન્ય નષ્ટ થાય ત્યાંસુધી પૂર્ણરીતે આપવો એમ ન
કર્ત્યુ હોય તો દરદીને ધણું કરીને અવશ્ય દ્વિતીય ઉપદેશના
લક્ષણો થાયછે.

૩ પ્રસરનારું ક્ષત—પ્રસરનારા ક્ષત ઉપર નૈટ્રિક આસિડ
લગાડ્યા પછી મૃદુકર પોલ્ટીસ, અથવા અપ્રીશુનો દ્રવ લગાડવો.
આ ક્ષતમાં પારદ આપવો નહિં, કારણકે આ જાતના ક્ષતમાં
પારદ આપ્યાથીજ ઉપદેશની ચિકિત્સામાં પારદને અપયશ મ-
ળેલોછે. દરદીને સ્વસ્થ રાખવો, અલ્પ આહાર આપવો. જવરનું
શામન થવા સાદું અથવા કોષ્ટ સુધી થવા સલાહન મિશ્કર
આપવું તેની કૃતિ નીચે મુજબ.

મગનિશિઆસલ્ફસ.....દ્રામ ૧.

પોટાસીનૈટ્રાસગ્રેન ૧૦.

લીકર અમોનિઆ અસિટેટીસ મીનીમ ૪૦.

મીશ્કરી ક્યામ્ફેર.ઐંસ ૧.

સ્પીરીટસઇથરીસ નૈટ્રોસાય. ... દ્રામ ૧.

મિશ્ર કરીને દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

જે માણસો નિર્બળ અને દુસ્થિત બાવનિય હોયછે,
તેઓને પૌષ્ટિક અને ઉત્તેજક દવાઓ આપવી, જેવીકે પાર્ક
અને અમોનિયા (૧૩ ઐંસ ડિકાક્ટેસિકોના અને ૪ગ્રેન
અમોનિઇ કાર્બોનાસ મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં)
કવાઇનાઇન અને લોહ (૨ ગ્રેન કવાઇની સલ્ફસ અને ૧૦
ગ્રીપાં ટીંકચ્યુરી ફેરાય પરકલોરાયડી, ૧ ઐંસ પાણી એવું દિવ-
સમાં ત્રણ વખત આપવું.) પૌષ્ટિક અને ઉત્તેજક આહાર આ-
પવો, જેમકે દૂધ ધર્જના પદાર્થ માંસરસ, કુકટમાંસરસ, ઇંડાં,
વાઇન, ઇત્યાદિ. દરદી ક્ષુબ્ધ હોય તો વેદના શામન કરવા સાદ

તથા નિદ્રા આવવાસારૂ વેદના શામક દવા આપવી. 'જેવીકિ માર્કિયા હૈપ્રોક્લોરસ $\frac{1}{2}$ થી તે $\frac{1}{2}$ ગ્રેન (ગોળી અગર-દ્રવરૂપે) સુતીવખત આપવું. અગર અશીણ એક એ અથવા ત્રણ ગ્રેન સુતીવખત આપવું. અથવા ટીકચુંરી ઓપાય ૨૦ અથવા ૩૦ મિનિમ એક ઓસ પાણીમાં મિશ્ર કરીને સુતીવખત આપવું. ફેરાયએટ અમોનિઈ સાયટ્રસ, (૫ ગ્રેન) અથવા ફેરમ ટાર્ટરેટ, (૧૦ ગ્રેન) સાર્સપરિલાના કપાય સાથે ત્રણ વખત દિવસમાં આપવાં. સફેત જલમટથી આચ્છાદિત પ્રસરનારા ક્ષતમાં, પારદ ઉપયોગીછે, એવું વાલેસ નામે સાહેબના અનુભવમાં આવેલુંછે. પારદ માત્ર થોડો અને સંભાળીને આપવો જોઈએ.

સડનારું ક્ષત—આ ક્ષતમાં રોગીની પ્રકૃતિ ઘણીજ ખગડેલી હોયછે, તેથી લંઘનકારક ઉપાય જેવા કે રેચક ઇલાદિ ક્વચિત્ કામ લાગેછે. મણિચ્છદ ઘણું સુણીને સડેલા જેવું લાગે તો તેને ચીરીને તાટપણું કરી કરવા સડનારી ત્વચાઉપર ઉચળ છેદ કરવો. તાવનું શમન કરવા રવેદક અને મુત્રલ દવા આપવી જોઈકે.

લીકર અમોનિઈ આસિટેટિસ મિનિમ. ૪૦.

સ્પીરિટસઈથરીસ નૈત્રોસાઈદ્રામ $\frac{1}{2}$.

પોટાસિ નૈટ્રાસગ્રેન ૧૦.

મીશ્ચુરી ક્યાંફેરઓસ $1\frac{1}{2}$.

મિશ્ર કરીને દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

દરદી અશક્ત હોય તો પ્રથમથીજ ઉત્તેજક દવાઓ આપવી. જેમકે પાર્ક અને અમોનીઆ, અથવા અમોનીઆ અને ઇથર ($\frac{1}{2}$ દ્રામ સ્પીરિટસ અમોનીઆ આરોમ્યાટીકસ, $\frac{1}{2}$ દ્રામ ઇથર $\frac{1}{2}$ સ્પીરિટસ ઇથરીસ નૈટ્રોસાઈ અને $1\frac{1}{2}$ ઓસ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.) પૌષ્ટીક આહાર અને વાઈન આપવાં. છેવટ દરદીનું કોવત રહેવાસારૂ ક્વીયનાઈન અને લોહ

આપવો. એક અથવા બે ગ્રેન અશીણુ સુતીવખત આપીને શરીરની ક્ષુબ્ધતા શાંત કરવી. તીવ્ર નૈટ્રીક આસિડ સડનારા ભાગઉપર ઘણું લગાડીને પછી તેના ઉપરનું મૃતમાંસ નીકળે ત્યાંસૂધી કાયલાની અથવા ખમીરની પોલટિસ લગાડવી. મૃતમાંસ નીકળ્યાપછી ક્ષતનું માંસ સ્વચ્છ થાયછે, અને તેના ઉપર અંકુર આપીને તે જલદી ભરાઈ આવેછે. મૃતમાંસ પડી ગયાપછી સાદા મલમની અથવા રેડ પ્રેસિપિટેટના મલમની આગળી લગાડવી. સડનારા ક્ષતને પાદસામ આફ પેર અથવા નૈટ્રિક આસિડ લોશન (૩૦ મીનીમ નૈટ્રિક આસિડ ૮ ઑંસ અર્કોદક) લગાડવું. એટલે જલમટો છૂટી પડેછે. ઘણું કરીને એવું બનેછે કે મણિચ્છદના ઉપલા ભાગમાં છિદ્ર પડીને મણિચ્છદના કાંઠા અને નીચેનો ભાગ મણિ નીચે લટકેછે. આ લટકતા ભાગને કાપી કાઢવો. રક્તસ્રાવ ઘણો થાયતો ટાઢા પાણીનાં પોતાં અગર ખરફ લગાડવો.

સાર્વદેહિક ક્ષતનાં લક્ષણો ઘણું કરીને ક્ષત મુત્રમાર્ગ, આંગળાં, હોઠ, જીભ, અને ખીજા ભાગોઉપર થયાપછી થાયછે. ત્યારપછી તેમાં સાર્વદેહિક ઉપદંશ વિશેષ કરીને થાયછે. તેથી ક્ષતનું કાઠિન્ય જાય ત્યાંસૂધી પારદ આપવો. પછી દરદીની તંદુરસ્તી સુધારવી. તેને ૨ ઑંસ ડિકાક્ટ્રે સારબિકંપાજીટા અને ૨૦ ટીપાં મંદ નૈટ્રોમ્યુરિ આટીક આસિડ અથવા વીશયી ત્રીશ ટીપાં મંદ નૈટ્રિકઆસિડ દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં. અથવા ૫ ગ્રેન પોટાસી આયોડાયડમ્ અને બે ઑંસ ડિકાક્ટ્રમ સારજી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં. રોગીએ દુર્વ્યસન તજવું. જ્યાંસૂધી પ્રકૃતિ સારી ચાલેછે. ત્યાંસૂધી ઉપદંશનું વિષ ઘણો કાળ ગયો હોય તોપણ શરીર ઉપર જૂઠી નીકળ્યા વિના શરીરમાં ગુપ્ત રહેછે. તેવિષ ફેટલાંક વર્ષ ગયાપછી અને દરદીની પ્રકૃતિ અશક્ત થયાપછી દ્વિતીય ઉપદંશના રૂપે પ્રગટ થાયછે. મુત્રનલિકા માંહેલા ક્ષત સાથે મુત્રનલિકામાં ખસાકવાંશ અથવા ફટકડી અથવા સફેદ તુતીયાનો દ્રાવ (૪ ગ્રેન ફટકડી અને

૪ ગ્રેન સફેત તુલીયા ૧ ઑસ પાણી) અગર મોરથુથાનાં દ્ર-
વની ખીચકારીઓ મારવી અને પેટમાં પારદ આપવાને યોગ્ય
જણાય તોતે આપવો.

પારદરહિત ચિકિત્સા.

કોષ્ટશુદ્ધિરેચક દવાઓથી કરવી; સ્વેદક અને મુત્રલ દવા-
ઓથી તાવ શાંત કરવો, અને રોગીની પ્રકૃતિ સુધારવી. નૈર્ર્જ-
લ્ય દુર કરવાને પૈદ્ધટિક દવાઓ આપવી, જેવી કે બાર્ક અને
મંદનૈટ્રિક આસિડ, કાડલિવર આઈલ, કવાઈનાઈન અને
લોહની દવાઓ ઇત્યાદિ. વેદના અને ક્ષુબ્ધતા શાંત કરવાને
અશીણ આપવું. ઉપદંશિક વિષ શરીરમાંથી વિસર્જિત કરવા-
ને પોટાસીઆયોડાઈડમ્ અને સારસાપેરિલા આપવાં. ક્ષત-
ના ખાલોપચાર આગળ કહ્યા પ્રમાણે કરવા.

પારદથી થતા ખરાબ પરિણામ.

૧ આમરક્ત પડેછે, મરડો અને વિણ આવેછે.

ઉપચાર. થોડા દિવસ સુધી પારદ બંધ રાખવો. દર-
દીને છ દ્રામ એરંડીઆ તેલનો રેચ આપવો. છ ગ્રેન ડોવર્સ
પાવડર અને ૧૦ ગ્રેન પલ્લીસક્રેટીઆ રોમ્બાટીકસ એરી રીતે
દીવસમાં ત્રણ વખત આપવું. રક્ત આમ બંધ થયા પછી ૫
ગ્રેન બ્લ્યુ પીલ અને અર્ધો ગ્રેન અશીણ દીવસમાં બે વખત
આપવાં. દરદીની પ્રકૃતિ થંડ અને ભીનાશ હવાથી સંભાળવી.

૨ ગળાનો દાહ.

જીભના તળીયાના ખદામ જેવા પિંડ (ટાન્સિલસ) સ-
ત્રણ થાયછે, જવર આવેછે, ગળાની મૃદુ ત્વચા આરક્ત
અને કોઈ કોઈ વખત સત્રણ થાયછે, અને ગળતી વખત ગળું
ફુપ્પેછે. ચિકિત્સા કેટલાક દહાડા સુધી પારદ બંધ કરવો. ગળું

શેકવું. ફટકડીના કોગળા (૨ દ્રામ ફટકડી અને ૨૦ ઓંસ પાણી) ઉપરા ઉપરી કરવા.

૩ મહોદું આવવું.

પારદ ધણો લીધાથી અને તે લેતી વખત થંડ અને આ-
ર્દ્ર હવામાં ગયાથી ચર્મની વિયોજનક્રિયા અકસ્માત બંધ પડેછે.
તેથી કરીને અગર શરીર હર કોઈ કારણથી એકાએક કમજોર
થયાથી મહોદું આવેછે; ફટલાક માણસનું મહોદું ધણો થોડો
પારદ લીધાથી આવેછે. જ્યોત્તે આલ્ક્યુમિન્યુરીઆ ના-
મક, મુત્રપિંડ રોગ હોયછે, તેઓ વિશેષ કરીને મહોદું આવ-
વાને પાત્ર થાયછે.

લક્ષણો—જ્વર આવેછે. લાલોત્પાદક પિંડ, પેઢાં, ગાલ,
જીભ, તાળુની મૂઠુ, ત્વચા ઇત્યાદિનો દાહ થઈને તે સુણી જાયછે.
લાલાશ્રાવ વધારે થઈને તેને ચમત્કારીક દુર્ગંધ આવેછે, પેઢાના
પૃષ્ઠની અને ગાલની અંદરની ત્વચા ઠંડાણે ઠંડાણેથી નીકળી
જાયછે.

ચિકિત્સા.

૨ ઓંસ ધાંડી અને ૧૦ ઓંસ પાણીના કોગળા કરવા.
૧ ઓંસ લિકર ક્વાલસિસ કલોરેટા અથવા લિકર સોડીકલો-
રેટા અને ૯ ઓંસ પાણીના કોગળા કરવા. ૨ દ્રામ બોર્યા-
ડસ અને ૨૦ ઓંસ પાણીના કોગળા, અથવા ૨ દ્રામ ટ્યા-
નિક આસિડ, ૧ દ્રામ હેદ્રોક્લોરીક આસિડ અને ૨૦ ઓંસ
પાણી ઇત્યાદિના કોગળા કરવા. રેચક, સ્વેદક અને મુત્રલ
દવાઓ આપવી. જ્વર શાંત થયા પછી ૫ ગ્રેન પોટાસી આયો-
ડાયડમ્ અને એક ઓંસ. ડિકાકંઠસિકોની દિવસમાં ત્રણવાર
આપવાં. પારદ અને ખીજા ધાતુરૂપ પદાર્થો ત્વચા સાથે મિ-
શ્રિત થઈને દીર્ઘકાળ સુધી શરીરમાં રહેછે, તે પોટાસી આયોડા-
યડમ્ આપ્યાથી પીગળાઈને મુત્રપિંડદ્વારે ઉત્સર્જિત થાયછે.

આહાર પૌષ્ટિક આપવો. દરદીને ગરમ હવામાંથી રોગ્યાભયમાં લઈ જવો. હવાનો ફેરફાર કરાવવો.

પારદંજન્ય ક્યથનિકા (એક્લમા મરક્યુરીઅલી) વંક્ષાણ, કાપ્પ અને ઈતર અવયવોના વાંક ઉપર આરક્ત, અને દાહ્યુક્ત ચાઠાં પ્રથમ થાયછે. પછી શરીર ઉપર થાયછે, આ ચાઠાંઓ ઉપર સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ જળપિટ્ટીકાઓ હોયછે; તે ફાટીને તેમાંથી પાતળો વીક્ષણુદ્રવ આવેછે, અને તે ભાગ ચોળાએલા દેખાયછે, તેમજ તે ઘણાજ સ્પર્શસહને વેદનાયુક્ત થાયછે. ઘણું કરીને આ સાવ વિપુલ અને દુર્ગંધયુક્ત થાયછે, અને વિકૃત ભાગ સુણીને તેના ઉપર કાતરા પડેછે.

ચિકિત્સા.

ઉણ્ણોદક સ્નાન, અસખસના ડોડવાના કપાયનો રોડ, રેચક, સ્વેદક અને મુત્રલ તથા શાંતીકર દવાઓ પૂર્વોવરથામાં આપવી. પછી સિંકોના પાર્ક અથવા સાર્સાપેરીલાનો કપાય અને મંદનદ્રિક આસિડ આપવાં.

પારદંજન્ય ક્ષુધ્યાવસ્થા (ધરિથિસ્મમ્ મરક્યુરિઅલી) આ રોગમાં રક્ત ઘણું નિઃસત્વ થાયછે, અને ત્દદ્ય તથા મેનું પોષણ થતું નથી.

લક્ષણો.

ઉદાસીનતા, ત્દદ્ય પ્રદેશ ઉપર શાંતતા રહેતી નથી, દમ ચડેછે, વારંવાર ઉસાસા અને ત્દતકંપ થાયછે; નિદ્રા નષ્ટ થાયછે, હમેશાં શ્વાસ ધુટાયછે, અહપઆયાસથી મૂર્ચ્છા આવેછે.

ચિકિત્સા,

ઉત્તેજક અને પૌષ્ટિક દવાઓ આપવી, જેમ કે પાર્ક અને અમોનિયા; પાર્કનો કપાય અને મંદનદ્રિક આસિડ; પછી ડ ગ્રેન પોટાસી, આયોડાઇડમ્ પાણીમાં દિવસમાં ત્રણ વખત

આપવાં. હવાનો ફેરફાર કરવો એ ઘણું અગત્યનું છે. આદાર પૌષ્ટિક અને ઉત્તેજક આપવો.

ઉપદંશિક ક્ષત જેવા દર્શિક રોગ.

મણિ ઉપરની અને મણિચ્છદની અંદરની મૃદુત્વચાનો દાહ જેને ઇંગ્રેજીમાં “બ્રાસા નાઈટીસ” કહેછે. એમાં વિપુલ પૂયસ્તાવ થાયછે, ત્વચા ચોળાએલી દેખાયછે. આ રોગ સ્થાનિક સ્તોભ અને પ્રમેહથી ઉદ્ભવેછે. એ રોગ લાંબા મણિચ્છદવાળા તથા મેલાં રહેનારાં માણસોને તે ભાગનાં સ્તોભક વિયોજીત રસથી અથવા સ્ત્રીની યોનીમાંહેલા વિકૃત વિયોજીત રસનો સંર્પ થયાથી થાયછે.

લક્ષણો.

મણિચ્છદ રુણિછે, લાલ તથા જળશોથયુક્ત થાયછે, અને જ્યાંસુધી દાહ હોયછે, ત્યાંસુધી મણિચ્છદ મણિઉપર ઘટ્ટ ચોટેલું હોયછે, તે પછવાડે તણાતું નથી. મણિ ઉપરની ત્વચાનો દાહ થાયછે, ત્યારે ઘણીજ વેદના થાયછે, અને પિચ્છા મિશ્રિત પૂયસ્તાવ વિપુલ થાયછે. એ સ્તાવની દુર્ગંધ આવેછે. ઉચળ અને ધૃષ્ટક્ષતો મણિચ્છદ ઉપર સંભોગ પછી સત્વર ઉદ્ભવેછે, અને જવર આવેછે.

ભેદક વિચાર.

ઘટ્ટ અને વિપુલ પિચ્છા મિશ્રિત પૂયસ્તાવ, ચમત્કારીક દુર્ગંધ, ઉચલ અને ધૃષ્ટક્ષતો જે રતીસંજ પછી સત્વર ઉપરિચીત થાયછે એ લક્ષણોથી આ રોગ ઉપદંશીક ક્ષતથી ભિન્નછે એમ સમજવું.

ચિકિત્સા.

રેચક દવાઓ આપવી. જીસાયસદેશેટના દ્રવની પીચકારીઓ મણિચ્છદ નીચે મારવી, અને તે દ્રવનાં પોતાં ઉપર

લગાડવાં, જો દાહ ધણીજ હોયતો કેવળ લાઈકર કપાલસીસ-
નાં પોતાં ઉપર લગાડવાં, દાહ ધણો ન હોયતો યલોવોશના પોતાં
લગાડવાં ઉબણપાણીની પીચકારીઓ મણિચ્છદ નીચે મારવી.
જો એ ત્રણ દિવસે એ રોગ સારો ન થાયતો ધૃષ્ટક્ષતોને નૈટ્રેટ
ઓક્સિડેસિલ્વર લગાડવું.

૨ સૂક્ષ્મ ફાક્સીઓનો સમુદાય મણિઉપર થાયછે. તે એક
તરફથી સારી થતી જાયછે, અને ખીજી તરફ નવીન ઉત્પન્ન થા-
યછે, એ વેદના રહિત્ત હોવાથી દીર્ઘકાળસૂધી રહેછે, પરંતુ તે-
ઓનાં ક્ષત થતાં નથી.

ચિકિત્સા.

બ્લાક વોશ ફાક્સીઓ ઉપર લગાડવો, અથવા કેવળ ચુ-
નાના નિતરેલ પાણીનાં પોતાં લગાડવાં, મોરથુથાનો દ્રવ લ-
ગાડવો, ૭ અથવા ૨ ગ્રેન નૈટ્રેટ ઓક્સિલ્વર, ૧ ઓંસ અર્કો-
દકમાં મિશ્ર કરી તેનો દ્રવ લગાડવો. પેટમાં રૈચક દવાઓ
આપવી, પછી આલટરે ટિંક્સ એટલે ચિરગુણકારી દવાઓ
આપતા જવું.

(૩) મણિચ્છદ વિસપિણી (હર્પિસ પ્રિથ્યુટી આલિસ.)

આ ત્વગરોગમાં મણિચ્છદ ઉપર એક બે આરક્ત ચાઠાં
ઉત્પન્ન થાયછે. તેના ઉપર પાંચ અથવા છ સૂક્ષ્મ જલપિટિ-
કાઓ થાયછે. તેઓ પારદર્શક હોવાથી તેનો રંગ આરક્ત
ચાઠાં જેવો દેખાયછે. આ ચાઠાંને ધણીજ ચળ આવીને
આગ થાયછે. ચોવીશ અથવા ત્રીશ કલાક પછી આ જલ-
પિટિકાઓ મોટી અને દુઘવત તેમજ અપારદર્શક થાયછે.
અને ત્રીજે દિવસે તે એક ખીજાસાથે મળી જઈને તેમાં પૂચ
થાયછે. જો આ ફાક્સીઓ મણિચ્છદની અંદરની ખાણુએ હોય
તો આ જલપિટિકા ઓથે અગર પાંચમે દિવસે કુટેછે, અને
તેમનું એક ક્ષત થાયછે. આ ક્ષતના કાંઠા ઉપડી આવેલા
હોયછે, અને પૃષ્ઠ સફેદ હોયછે. જોકે આ ક્ષતનો માંસનાશક

દવા જેવી કે કૌસ્ટિક લગાડીને ક્ષોભ કર્યો હોય તો તે ક્ષત જાડા તળીઆનું થાયછે. જો એને એની એજ સ્થિતિમાં રહેવા દીધું હોય તો તે એક પખવાડીઆમાં સાં રૂં થાયછે.

કારણ.

વિકૃત મુત્રથી મુત્ર માર્ગનો ક્ષોભ થાયછે. તેથી અથવા પાચક ઇન્દ્રિઓની અવ્યવસ્થાથી આ કોષ્ઠીઓ થાયછે.

ચિકિત્સા.

કોરું લીંટનું કપડું ઉપર લગાડવું, પછી સફેદ તુતીઆનો દ્રવ લગાડવો. પેટમાં રેચક દવાઓ આપવી. પછી ચિરગુણુ-કારી દવાઓ આપવી. જેમ કે ૧૥ ઓંસ કરીઆતાનો ફાંટ અને ૩ ગ્રેન પોટાસી આયોડાયડમ્ દિવસમાં ત્રણ વખત અથવા ૧૨ ઓંસ કરીઆતાનો ફાંટ અને પંદર ટીપાં લીકર પોટાસી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં.

૪ મણિચ્છદ શ્વેતાવદરણ (સોરાઈસિસ પ્રિપ્યુટાઈ) મણિચ્છદના કાંઠા ફરતી વેદનાકારક ક્ષુબ્ધ અને રક્તસ્રાવયુક્ત ચીરા પડેછે.

ચિકિત્સા.

આ ચીરા ઉપર અંગવેંટમ હૈદરાબીરાય નેટ્રેટ્રીસ (સીટ્રીન આઇંટમેંટ) નામક પારદનો મલમ ૧ ભાગ લઈને તેમાં ૮ ભાગ સાદો મલમ મિશ્ર કરીને લગાડવો. પેટમાં રેચક દવાઓ આપવી. ત્યાર પછી લીકર આર્સ નિકેલીસના ૪ અથવા ૫ ટીપાં એક ઓંસ પાણી નાંખી દિવસમાં ત્રણ વખત કેટલાક દિવસસુધી આપવાં.

એતદેશીય વૈદ્યક ગ્રંથમાંથી ઉપદેશ ઉપર નીચે લખેલી દવાઓ ઉતારી લીધીછે.

બાહ્યોપચાર.

મોચ રસ અથવા સાવરનો ગુંદર, ચીકણી સુપારીની રાખ, ખોરડીની છાલનું ચૂર્ણ, સફેદ શંખજીરું આ દવાઓ એકત્ર કરીને તે ચૂર્ણ ઉપદંશ ઉપર લગાડવું. “ત્રીફળાના કષાયથી અથવા ભાંગરાનાં રસથી ક્ષતને ધોઈ નાંખવું.” આ ઉપચાર ત્રૂષ્ણ અને મૃદુક્ષત ઉપર સારા છે.

“કણ્ઠરનું મૂળીજ પાણીમાં વાટીને લેપ કરવો. તેથી કરીને શિશ્નની જગ્યાએ ઉપદંશ સંબંધી પીડા હાય છે. તે અસાધ્ય છતાં પણ જલદી સાફ થાય છે. કણ્ઠરનું મૂળીજ વિષકારક હોવાથી આ ઉપચાર ભય ભરેલો છે.”

“ત્રીફળાં (૧ હરડાં, ૧ ખેહુડાં, ૧ આમળાં,) લોઢાની કઢાઈમાં બાળીને તેની રાખ મધમાં મિશ્ર કરી લેપ કરવો, એટલે શિશ્નમાં ઉપદંશ સંબંધી જે ક્ષત થાય છે તેનું સ્વરોપણ થાય છે, એટલે તે વ્રણ જલદી ભરાઈ આવે છે, ” ૧, *રસાંજન ૧ સિરિસ ૧ હિમજ આ વ્રણ દવાઓ સમભાગ લઈ મધમાં મિશ્રિત કરી શિશ્નમાં ઉપદંશ સંબંધી જે વ્રણાદિક ઉપદ્રવ થાય છે તેના ઉપર લેપ કરવો. ગોપીચંદન અને મોચરસ પાણીમાં વાટી ક્ષતઉપર લગાડવું.

ઉપદંશના ક્ષતનો મલમ.

રસકપુર, સફેદ કાચો, મુડદાર સિંગ, શંખજીરું, માયાં અને સોપારીનો કાચલો આ દવાઓ ઝીણી કરીને ધીમાં મિશ્ર કરી લગાડની.

બાવચી, રમામસ્તકી, ગુગળ, રાજ, મોરથુથુ, હિંગળો, પારો એ સમભાગ લઈ તેમાં ધી તથા તલનું તેલ નવગણું નાંખીને કડવા લીંમડાના હાથાથી ખરલમાં ઘુંટી તે ઉપર એ મ-

* ૧ દારૂહલદરનો ઉકાળો અષ્ટાંશ રાખીને તેમાં બકરીનું દૂધ સમભાગ મિશ્ર કરીને ઉકાળી ચૂર્ણ કરવું. અને રસાંજન કહે છે.

લમ લગાડવો ઇંદ્રિમાં ક્ષત થાયછે તેને ત્રીક્ષણનાં કપાયની પીચકારી મારવી, અથવા પાંચ એન ફૂલાવેલી ફટકડી ૧ ઓંસ પાણીમાં પીગળાવીને તેની પીચકારી મારવી. એ પાણીમાં કાઈ વખત જરા કાથો પણ મેળવવો. દહીંના પાણીમાં જરા મોરથુથુ (૨ એન મોરથુથુ ૧ ઓંસ દહીંનું પાણી) પીગળાવીને તેની પીચકારી આપવી. આ દવાઓથી શાંતી ન થાય તો ઇંદ્રિજીલાબ આપવો તે સુરોખાર, ૩ ૦ । ભાર ચીનકપાલા ૩ ૦ । ભાર એલચીદાણા ૩ ૦ । ભાર રેવંચી ૩ ૦ । ભાર એનું ચૂર્ણ કરીને પાણી અને દૂધ સમભાગ લઈ પ્રાતઃકાળે છ માસા ચૂર્ણ લેવું એટલે મુત્ર સાફ થઈને રોગ નીકળી જાયછે.

પેટમાં આપવાની દવાઓ.

પટોળ (૫૩વળ) ૧ ભાગ કડવા લીંમડાની છાલ ૧ ભાગ ત્રીક્ષણાં ૩ ભાગ, ગળો ૧ ભાગ, ખેરસાલ ૧ ભાગ, કરીઆનું ૧ ભાગ ખીખળા, ૧ ભાગ એ સર્વેનો ઉકાળો કરી તેમાં ગુગળ નાંખી પેટમાં અપાયછે, (૨) પારદ ૧ ગંધક ૧ રસકપુર ૧ એની કળજલી કરી કુર્કુટના ઇંડામાં ભરી પાંચ માટી કપડ કરી વાળુકા યંત્રથી અગ્નિ દેવો, થંડું થયાપછી તેમાંથી ત્રણ અગર ચાર ચણોઠીભાર નાગરવેલના પાનસાથે આપવું. (૩) બાળ-હર્તકી તોળા ૪ મોરથુથુ તોલો ૦ ॥ લીંબુના રસમાં સાત દિવસ સુધી ખલ કરી વાલ પ્રમાણથી ગોળી કરી ગરમ પાણીમાં આપવી. (૪) લાલ ચણોઠીના પાંદડાના રસમાં જીરું તથા સાકર મેળવી સાત દિવસ સુધી રોજ આપવું. (૫) કડવા લીંમડાનાં પાન, અને સાકર મિશ્ર કરી સાત દિવસ સુધી આપવું.

પારદ આપવાનો પ્રકાર.

તોલા મરી ૧ લવીંગ ૧ પારદ ૧ અક્કલકરો ૧ વાવડીંગ ૧ રૂમી મસ્તકી ૧ અજમો ૪ જીનો ગોળ ૪ ભિલામાં આસરે નંગ ૩૫ પારદ અને ભિલામાં એકત્ર ખલીને મળીજાય ત્યારે

ગોળ નાંખી પાછું ખલવું પછી ખીજ રહેલી જણસોનું ચૂર્ણ કરીને પહેલા માવાસાથે એકત્ર કરી ૫ માસા જેવડી ગોળીઓ કરી રાખવી. દર પ્રાતઃકાળે એક ગોળી ખાવી. ઉપર પાનનું ખીડું ખાવું. ૫૨૫ દુધ અને ચોખા, ખીજું વર્જવું, આ દવા સાત દિવસ આપવી. આ પારદ આપવાની રીતિ નિર્ભય નથી, તેથી પારદ આપવો યોગ્ય જણાય તો ઇંગ્લીશ રીત પ્રમાણે આપવો. જેમ કે બુધ્ધીલ ૫ ગ્રેન સવારે અને ૫ ગ્રેન સાંજે ક્ષત સારું થાય ત્યાંસુધી આપવી.

રસકપૂર તોલે ૧ મોરથુથુ તોલા ૨ ખાળહતકી તોલા ૪૦ આસરવેને ૫૦ લીજુના રસની ભાવના આપી સારી રીતે ખલ કરવો. એની ગોળીઓ તુએરના દાણા જેવડી કરવી દરરોજ પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે મસાલા વગરની ખરશીના કટકામાં ગોળીઓ લેવી, દાંતે અડવા દેવી નહિ. ૫૨૫ ધર્જની રોટલી, ઘી, ને સાકર ખવરાવવી. ખાકી વર્જીત કરવું. આ પ્રમાણે સાત દિવસ વર્તવું.

રસકપૂર ઘણોજ અશુદ્ધ હોયછે. તેથી રસકપૂર જેવી ઇં-એજ દવા ક્યાલોમેલછે તેના એક કલ્પને પ્લમર્સ પીલ કહેછે તે કલ્પ આ રસકપૂરના કલ્પ કરતાં પેટમાં લેવાને ઘણોજ નિર્ભય છે.

પારદની ખાફ આપવાની રીતિ.

આકડાનું મૂળીજી, હિંગળો અને અક્કલકરો ચલમમાં નાંખી પીવું એટલે મોટું આવશે. મોટું સાફ કરવા સારૂ ફટકડી ખેર અથવા બાવળની છાલના કપાયમાં નાંખીને તેના કોગળા કરવા. ઉપલી રીતમાં પારદનું તથા ખીજ દવાઓનું પ્રમાણ લખ્યું નથી પરંતુ પ્રત્યેક અર્ધ માસાના પ્રમાણથી લઈ દરરોજે સુતીવખત દશપલ સૂધી ચાર પાંચ દિવસ ચલમમાં નાંખી પીવું.

દ્વિતીય ઉપદેશમાં ગળામાં ક્ષતો થાયછે ત્યારે આ પારદની ખાફ લેવી યોગ્યછે ક્ષત માટે આ ઉપચાર પ્રશસ્ત નથી.

ખીજાં ઉપચાર મોરથુથુ ૧ લવીંગ તોડો ૧ સફેથ કાચો ૧ ખા-
જાહર્તકી ૪ ભાગ આ સર્વેનો એકત્ર ખસ કરીને લોઢાની કઢા-
ઈમાં નાંખી ૪૦ લીંબુનો રસ સુકાય ત્યાંસૂધી ખસ કરી તેની
૨૦૦ ગોળીઓ કરવી; દિવસમાં બે વખત ધીસાથે એક એક
આપવી. પથ્ય ઓખા ઘઉં અને ધી ખાવું ખાકી પદાર્થ બંધ
કરવા.

ભાગ ૨.

ઉપદંશના લગોલગ થનારા લક્ષણો.

ઉપદંશના પ્રાથમિક લક્ષણો પછી તે રોગથી થનારા વિ-
કાર એક પછી એક થાયછે આ વિકાર સ્થાનિક હોયછે તેથી
કરી ઉપદંશના વિષનો સંચાર શરીરમાં થતો હોય એવું દેખાતું
નથી. આ વિકાર ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ ક્ષતના વણનું કાઠિન્ય,
૨ બદ અને ૩ મસા.

૧ ક્ષતના વણનું કાઠિન્ય—પુષ્કળ મૃદુ અથવા ધૃષ્ટ
ક્ષતો વણ રહ્યા શિવાય સારાં થાયછે. પરંતુ કાઠિન્ય ક્ષત, પ્ર-
સરનાઈ ક્ષત, અને સડનાઈ ક્ષત એમાં ધણું કરીને માંસનાશ
સારીપેઠ થાયછે તેથી ઉંડાંવણ પડેછે. કટલેક પ્રસંગે ધૃષ્ટ
અને કાઠિન્ય ક્ષત પછી (ધણું કરીને ધૃષ્ટ ક્ષત પછી) ક્ષત
પુરેપુરું ભરાઈ આવતું નથી, તેથી કરીને ક્ષતનો વિશીષ્ટ ગુણ
નષ્ટ થતો નથી તેને લીધે, વણની ત્વચા હળવે હળવે વધી જઈ
કઠણ થઈને તેમાંથી વિષનું શોષણ શરીરમાં થાયછે.

સૂક્ષ્મ ધૃષ્ટ ક્ષત, આપોઆપ ભીંગડું આવીને અગર
સાધારણ ઉપચારથી સાંઈ થાયછે, તેથી. તેના અસ્થિત્વનું સ્નાન
દરદીને થતું નથી. આવા ક્ષત પછી આ કઠણવાણ મુખ્યત્વે
કરીને ઉદ્ભવેછે.

લક્ષણો આ કઠણવાણુ વટાણા કરતાં મોટા આકારના હોયછે, તે ઘણું કરીને મણિ અને મણિચ્છદની મૃદુ ત્વચા ઉપર અને કાંઈ કાંઈ વખત સેવન ઉપર થાયછે અને તેઓની સાથે વંક્ષણુ માંહેલી શોષક વાહિનીના પિંડ ઘણું કરીને સુણેછે અને કઠણુ થાયછે, કઠણુ વણુ એ ઉપદંશીક વિષનો સુચકછે. આ વણુમાં એક વિશેષ ક્રિયા થઈને તે વિષ રક્તમાં શોષણુ થાયછે. તેથી કરી દ્વિતીય ઉપદંશ થાયછે આ વણુ જેવાંને તેવાંજ રહેવા દીધાં હોય તો તે ક્ષાટીને તેના ખોતરી કાઢ્યા જેવાં ઊંડાં સડનારાં ખીજાં ક્ષતો થાયછે, આવણુ ત્વચોત્પાદક પદાર્થોનાં તંતુનાં હોવાથી તેમાં તેઓનું રૂપાંતર હોઈને ફ્રોસેલ્યુલર ત્વચા (બલસદશ તંતુમય ત્વચા) થાયછે, અથવા લાંબા ચક્રતા જેવાં આકારનાં સૂક્ષ્મ આશય (સેલ્સ) હોયછે. ક્ષત જેવામાં સારૂં થયા પછી વણુએ ઘણું કરીને સાવકાસપણે કઠણુ થતો જાયછે તે કઠણુ થાય એટલે વંક્ષણુ માંહેની શોષક વાહિનીના પિંડ સુણાંને કઠણુ થાયછે, પરંતુ તેમાં પૂય ક્વચીત થાયછે.

ચિકિત્સા.

કાઠિન્ય ક્ષત પ્રમાણે એમાં પારદ આપવો, અને કઠણુવણુ ઉપર ખલાક વોરા લગાડવું.

બદ.

શોષક વાહિનીના પીંડ જે શરીરના અને ક્ષતના મધ્ય ભાગમાં હોયછે, તે શિશ્ર ઉપરના ક્ષતમાંથી વિષ, શોષણુ કરીને સુણી જાય એટલે તેને બદ કહેછે, શિશ્ર ઉપર ઉપદંશ હોવાથી જોકે બદ, વંક્ષણુમાં થાયછે તોપણુ એ ક્ષત આંગળી ઉપર થયાથી કાખમાં અને હોઠ ઉપર થયાથી જડખાની નીચેના પ્રદેશમાં પણ થાયછે કાઠિન્ય ક્ષતસાથે થનારી બદ એ તે ક્ષતથીજ થાયછે એવું નથી, તોપણુ તે ક્ષતને કાંઈ સોભ થયો હોય તો (જેમ કે નેટ્રેટ આફ સિલ્વર લગાડ્યાથી) તેથી થાયછે. મૃદુ અથવા

સપૂયક્ષતથી થનારી બદ પાકે છે બદ થઈને તે પાકીને ઘૂટે એ-
ટલે દ્વિતીય ઉપદંશ થવાનો સંભવ ઘણોજ કમી થાય છે.

કાઠિન્ય ક્ષત પછી થનારી બદ પૂયમય થતી નથી, અને તે
કઠણુજ હોય છે, તે થયાપછી ઘણું કરીને દ્વિતીય ઉપદંશ અ-
વશ્ય થાય છે. કાઠિન્ય ક્ષત પછી થનારી બદ દ્વિતીય ઉપદંશ
થાય છે, તે વખત તેમાં દાહ થઈને ઘણું કરીને પાકે છે. ઉપદંશમાં
વંક્ષણુ અથવા ખીજા શોષક વાહિનીના પિંડ કાઠપણુ કારણથી
શોતરત થાય તો તેને બદ ન કહેવાય. કારણકે “ખ્યાલા નૈટિસ”
અથવા “નિરૂદ્ધ પ્રકાર” થી શિક્ષની આજીવ્યાજીવ્યે થનારા
દાહથી, અથવા ગંડમાળા થએલા અશક્ત માણસની જનન-
દ્રિયને ઉત્તેજન અથવા ક્ષોભ થયાથી, અથવા પગઉપર ક્ષત
હોય તો અને કેટલાકોને ક્ષત થયાશિવાય પ્રમેહ અને દીર્ઘકા-
લિક મૈથુનથી વંક્ષણુ માંહેલા પિંડ સુણુ છે. અને કાઠ કાઠ
વખત પૂયમય થાય છે. એવા સોજને “અવધાન” કહે છે.
અવધાન દાહગન ચિકિત્સાથી સત્તર સારો થાય છે, જેમ કે
જળો લગાડતી. થંડ દ્રવ લગાડવો, પેટમાં રેચક અને સ્વેદક
ઉપચાર આપવા ઇત્યાદિ, જો તેમાં પૂય થાય તો તેમાં કાંઈ
વિશીષ્ટ ગુણ હોતો નથી.

બદના પ્રકાર.

૧ શિક્ષ ઉપરની બદ એટલે શિક્ષ ઉપરની શોષક વાહિની
દાહયુક્ત થઈને ચર્મ નીચે રજીવત બાસે છે. એના કાઠપણુ
ભાગમાં વિદ્રવી થાય છે.

૨ તીવ્ર બદ વંક્ષણુ માંહેલી એક શોષક પિંડને થઈને તે
સામાન્ય તીવ્ર વિદ્રવી જેવો પૂયમય થાય છે. શોષક વાહિનીના
પિંડ અને ચર્મ એ વચ્ચેની જાડસ દ્રશ્ય ત્વચ્ચામાં પૂય ભવન થ-
ઈને પિંડના મધ્ય ભાગમાં સૂક્ષ્મ વિદ્રવી થાય છે. તે ઉપદં-
શીક વિષ શોષણુ થયાથી થાય છે. આ સૂક્ષ્મ વિદ્રવી માંહેલીજ

રસીજો ત્વચ્ચામાં પ્રવેશ કરી હોય તો ક્ષત ઉત્પન્ન થાયછે, પણ પાસેના ભાગ માંહેલા પૂયથી ક્ષત થતું નથી.

૩ કાઠિન્ય ક્ષતથી થનારી પદમાં એકજ પિંડને વિકાર થાયછે. તેમાં હળવે હળવે પૂય નહીં થતાં ગળતી જાયછે.

૪ કુંઠમાળા, અશક્ત થએલા, અયોગ્ય રીતે પારદ સેવન કરી જેઓની પ્રકૃતિ ખગડેલી હોયછે, એવાને પદ થાય તો તેમાં દુઃસાધ્ય પૂય ભવન થાયછે. પદ ઉપરનું ચર્મ હળવે હળવે દાહિક થઈને જાંબુડા રંગનું થઈને પૂય ચર્મ નીચે ઘણોજ પ્રસરેછે. છેવટ પદ ઉપરનું ચર્મ સડી જાયછે. તેથી કરી મોટું ભગદળ પડેછે, તે જલદી સારી થતી નથી.

૫ પ્રસરનારી પદ:—પદ આસપાસના ભાગ ઉપર સારી પેઠે પ્રસરેછે એવી પદના ક્ષતની આકૃતિ અર્ધ વર્તુલાકાર હોયછે. આ ક્ષત એક તરફથી સારું થતું જાયછે ને ખીજી તરફથી પ્રસરતું જાયછે. જે કાંઠા તરફથી સારું થતું જાયછે તે તરફનો પણ પાતળો અને લીલાશ રંગનો ખળેલા ભાગના પણ જેવો દેખાયછે.

૬ પ્રાથમિક પદ:—દેવ વૈદ્યોએ પ્રાથમિક પદનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન કરેલું છે પ્રથમ ક્ષત થયા શિવાય આ પદ ઉપદંશીક વિષ શોષણ થયાથી થાયછે. એવું તેઓ કહેછે. એવી પદના અસ્તિત્વનું ખરું-પ્રમાણ મળવું કવચિતજ ખનેછે. ઘણું કરીને એવું ખને છેકે સૂક્ષ્મમૃષ્ટ ક્ષતો થોડા દિવસમાં સારા થાયછે, અને તે સારા થયા પહેલાં વંક્ષણ માંહેલા પિંડ કુચ્છ થઈને મોટા થાયછે, અને પિંડની વૃદ્ધિ ક્ષત સારું થયા પછી પણ ચાલુ રહેછે એથી કરી જ્યારે ક્ષત કેવળ નાશ પામેછે ત્યારે પદ થાયછે, વંક્ષણ માંહેલા પિંડ એક વખત દાહિક થાયછે ત્યારે તેનું પૂયભવન બંધ કરવું ઘણું મુશ્કેલ પડેછે. પ્રાયઃ એક અથવા બે પિંડમાં પૂય થાયછે, પરંતુ કોઈ કોઈ વખત ઘણા પિંડોમાં પણ થાયછે. સામાન્યતઃ એકજ વંક્ષણમાં પદ થાયછે પરંતુ સેવન ઉપર ઉપદંશ હોયતો બેઉ વંક્ષણમાં પદ થાયછે. પૂય ભવન પ્રત્યક્ષ

વિકાર થએલા પિંડમાં જ હોય છે, અથવા તેના ફરતી જાલ સદશત્વચામાં પ્રસરે છે.

લક્ષણો.

સોજો, ઉજાણતા, સણુકા, સ્પર્શસહ નત્વ અને તાવ, આ લક્ષણો સાથે બદ સર થાય છે. બદ એ એક પ્રકારનો અસુકારી વિદ્રધિ છે, તેથી કરીને પાસેની ત્વચાઓ ઘણી ખરી સડે છે, તેઓનો રંગ લાલ અને જંબુડો થાય છે જ્યારે બદ ફૂટે છે, ત્યારે તેનો ખાંચો વાંકો ચૂકો અને સડેલો હોય છે. તે ખાંચાનું સ્વરૂપ વિકૃત દેખાય છે, ક્ષતની સરખાત થયા પછી ખીજા અથવા ત્રીજા અઠવાડીયામાં બદ થાય છે, અને તેથી કોઈ કોઈ વખત વહેલી અગરમોડી થાય છે. બદનો નાશ થયા પછી વંક્ષણ માંહેલા પિંડ ફરતી જાલસદશત્વચાઓ કઠણ થાય છે; આ કઠણતા ઘણાં વર્ષો સુધી રહે છે.

ભેદક વિચાર.

જો વંક્ષણ માંહેલા એક પિંડને વિકાર થઈને બદ થાય, અને તે પોપાઈના બંધન ઉપર હોય તો તે ઘણું કરીને શિશ્ન ઉપરના ઉપદંશથી થઈ હોય એમ સમજવું. પરંતુ ઘણા પિંડ સુણેલા હોય અને તે પોપાઈના બંધન નીચે હોય તો પગઉપર ક્ષતાદિકોથી ક્ષોભ થયાથી ઘણું કરીને થાય છે. જો બદની રસી ત્વચામાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો સર્વ લક્ષણો યુક્ત ક્ષત ઉત્પન્ન થાય, અથવા બદ ધૂર્યા પછી તેના ક્ષતના કાંઠા ઉપડેલા અને તાજા રંગના હોય તો તે બદ ઉપદંશિક છે. એવું ખાત્રીથી કહેવાશે.

ચિકિત્સા.

બદ જીરવવા સારૂ ૧૨-૧૪ જળો* બદ ઉપર લગાડવી

* બદ ઉપર લગાડેલી જળી ખીજા માણસને લગાડવી નહિ, કારણ કે તેથી કરીને તેને ઉપદંશ થવાનો સંભવ રહે છે.

અને ઉબણ પાણીથી શેક કરવો, રેચક દવાઓ આપવી, રોગીને સ્વસ્થ રાખવો, અહાર અલપ રાખવો, પ્લંબાય આસિટ-સનો દ્રવ તેના ઉપર લગાડવો. બદ ઉપર કપડાનો દાબ રાખીને ઉપર પાટો પાંધવો, જવરનું શમન સ્વેદક દવાઓથી કરવું. જવર ન હોય તો પારદ આપવો, એથી કરી સોજે કમી થાયછે. અને શોષક વાહિનીમાં પ્રવેશ થએલા વિષનો પ્રવેશ શરીરમાં થતો નથી; પરંતુ જો જવર આવતો હોય તો અને બદ ધણીજ દાહિક અને સ્પર્શસહ હોય કે તેમાં પૂય થવા લાગે તો પારદ બિલકુલ આપવો નહિ, બદની પૂય ભવનાવસ્થા ગયાપછી ક્ષત વગેરે હોય તો પારદ આપવો યોગ્ય જણાય તો સૂક્ષ્મ પ્રમાણથી આપવો. બદ જીરવવા સાડ અંટીમનીની દવાઓ ઉલટી થાય એટલા પ્રમાણમાં અપાયછે. જેમ કે:— $\frac{1}{8}$ ગ્રેન ટાર્ટર યમેટીક એને એક ઓંસ પાણીમાં મિશ્ર કરી ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવું. જળોના દંશઉપદંશીક ક્ષતના પૂયથી વિક્રિત થઈને તેના જેવા ન થાય એટલા સાડ જળોના દંશ ઉપર કલોડીયન અથવા ચીકણી આગળી લગાડવી. બદમાં ધણો દાહ ન હોઈને, તે મંદ અને વિલંબી હોય તો તેના ઉપર જિલ્સટર એટલે રફોટકારી આગળી લગાડવી, અથવા બીજી શોથધ દવાઓ લગાડવી જેમ કે:—મર્ક્યુરિઅલ પ્લાસ્ટર અથવા આયોડીન પેંટ (બે દ્રામ આયોડમ્ ૨ દ્રામ પોટાસી આયોડાયડમ્ અને ૪ દ્રામ પાણી) બદ ઉપર લગાડવું અથવા ટિંકચ્યુરી આયોડાઈ લગાડવું. બીજી રીત એક નાનું બ્લીસ્ટર બદ ઉપર લગાડીને ઉપડી આવેલી ત્વચા ઉપર ૨૦ ગ્રેન કરોજીવસ-જિલ્મેટ અને ૧ ઓંસ આર્કોદકના દ્રવમાં લીંટ પલાળીને બે કલાક સૂવી રાખવું એટલે સફેદ જળમટ થાયછે તેનાઉપર ટાઢી પોલ્ટીસ લગાડતા રહેવી, આ ઉપચારથી બદ બેસતી જાયછે.

બદમાં પૂય થાય એટલે મૃદુ વિલવિલીત (સ્થિતિસ્થાપક) અને સદાહ થાયછે ત્યારે તેને ઉભી અથવા તીરકસ ચીરવી, બદ ઉપરનીત્વચા પાતળી થયેલી બગડેલી અને લીલાશ રંગની હો-

યતો તેના ઉપર પોટાસાકાસ્ટિક લગાડીને ફેાડી નાંખવી, તે એવી રીતેકે ચીકણી આગળીના એ તણુ કટકા લઈને જેટલા ભાગને ખાળવાનો હોય તેટલું તેમાં છિદ્ર પાડીને તે બદ ઉપર ઓટાડવી, પછી તે છિદ્ર માંહેલી ત્વચા ઉપર પોટાસાકાસ્ટિકા ઓપડવું, એટલે તે ખીજા ભાગ ઉપર પ્રસરતી નથી. પોટાસાકાસ્ટિકથી જે વિકૃતત્વચાના યોગે જખમ સારો થતો નથી તે બધા નષ્ટ થાયછે, અને જે ખાંચો પડેછે તે ક્ષત જેવો ફાટેલો, ખરબચડો, સડનારો તથા ઉપડેલો અને લાલચૂંળકાંઠાનો હોયછે. તેના ઉપર ટયાનિક આસિડનો દ્રવ લગાડવો, અને પેટમાં અલ્પ પ્રમાણથી પારદ આપવો, શિત્ર ઉપર કાઠિન્ય ક્ષત થાયછે, તેમાં જેવી રીતે પારદ આપવો અવશ્ય છે તેવીજ રીતે બદમાં પણછે, બદનું ક્ષત એ વંક્ષણમાં કેવળ ઉપદંશીક ક્ષત જેવુંજછે. જે ક્ષત સાંઈ ન થાય તો પોટાસાકાસ્ટિક લગાડીને તેના કાંઠા અને પૃષ્ઠ ખાળી નાંખવાં, અને મુડદાર માંસ, નીકળી ગયાપછી તેના ઉપર રેડપ્રેસિપિટેટ નામક પારદની લાલ બૂકી છાંટવી, અને ક્ષત જલદી ભરવા સાંઈ તેના ઉપર કપડાનો દાખ રાખીને પાટો ખાંધવો, દરદીને સ્વસ્થ રાખવો, જે રોગી પિંડરોગી હોય તો તેને કૉડલિવર આઈલિ ૨ અથવા ૪ દ્રામ પાશોર દૂધમાં દિવસમાં એવાર પીવા આપવું. સારસા પરેલા અને પોટાસાસી આયોડાઈડમ્ આપવાં, હવાનો ફેરફાર અને સમુદ્રપર્યટન આ ઉપાય ઉત્તમછે. કોઈ કોઈ વખત સડેલા કાંઠા એક ખીજા ઉપર ચઢેછે, તેથી ક્ષત સાંઈ થતું નથી ત્યારે તેના ઉપર નેટ્રેટ આફ સિલ્વર લગાડવું. તેથી ગુણુ ન આવે તો કાંઠા કાપી નાંખવા, અથવા પોટાસા કાસ્ટિકથી ખાળી નાંખવા, અને પછી મલમની આગળી અથવા કાસ્ટિકનો દ્રવ કે સફેદ તુલીયાનો દ્રવ લગાડવો.

કોઈ કોઈ વખત પ્લદના ઊંડા ક્ષતમાં એક એ પિંડ ઉપર આવેલા દેખાયછે, તેથી નિરોગી અંકુર આવતા નથી, માટે તેઓને આ નીચે લખેલી માંસ નાશક દવાઓથી હતા ન હોતા કરવા, ૧ ઓંસ રોટલીનો ગાળો ૧૨૦ ગ્રેન કરોળવ, સપ્લિમેન્ટ

૬૦ ગ્રેન સિંદુર એ એકત્ર કરીને તેમાં થોડું પાણી નાંખી તેની નાની નાની આંખલીયા જેવડી ગોળીઓ કરવી, તેમાંથી એક ગોળી તે પિંડમાં છિદ્ર કરીને નાંખવી, એટલે તે પિંડ સડવા લાગેછે.

આપણા વૈદો બદની સારી ગાંઠ ન બનેલી હોય ત્યારે તેને જળો લગાડીને રક્ત મોક્ષ કરાવેછે, અને પછી લીંબડાનાં પાદડાં થોડા પાણીમાં ખાંડીને તેમાં હળદર અને ધી સાથે ઉગણુ કરીને પાટો બાંધેછે, ચૂનો અને ભિલામાં એકત્ર કુટીને તેની આગળી બદ ઉંચર ચોટાડેછે, અથવા ઇંડાની સફેદી સિંદુર, અને રેવંચીનો સ્ત્રો એકત્ર કરીને તેની આગળી બદ ઉપર લગાડેછે, આ આગળી બદને ખેંચી રાખેછે, આ ઉપાયોથી બદ કાઢી કાઢી વખત ખેસેછે, લસણુ, ભિલામા, સરગ વાની છાલ, એ એકત્ર કરી બદ ઉપર બંધાયછે તેથી કરી પણ બદ ખેંચી જાયછે. કળીચુનો, કુકુટનાં ઇંડાંની સફેદીની આગળી કરીને બદ ઉપર ખેસાડવી. (૨) વડવાઈનું દૂધ લગાડી ઉપર કાગળ ચોટાડવો. (૩) ચીતકનું મૂળીકું લીંબુના રસમાં ધસીને તેનો લેપ કરવો, (૪) કાથો, ગોળ, ભિલામાનું તેલ મિશ્ર કરીને તે બદ ઉપર લગાડવું, ને તેના ઉપર કળીચુનો ધસવો એટલે ચોટી જશે (૫) દેશી સાબુમાં ભિલામાનું તેલ મિશ્ર કરી લેપ કરવો એટલે બદ કૂટી જશે.

ચર્મકીલ.

આ પ્રાથમિક ઉપદેશનું પરિણામ છે, તે મૃદુત્વચ્ચા અને ચર્મવેષ્ટિત અંગના સોમથી થાયછે, પ્રમેહના અથવા ક્ષતના, શ્રાવથી અગર મેલા માણસના ધર્મથી સોમ યજ્ઞને એ જાંધાની અંદરની બાબુએ, વિટપઉપર ગુદના ફરતા ભાગમાં મણિચ્છદની અંદર અને સ્ત્રીઓના યોની પાર્શ્વઉપર થાયછે.

લિંગવર્તી અથવા લિંગાર્શ.

કાઢી કાઢી વખત સાંસર્ગીક અને વિશિષ્ટ ગુણના ચર્મ-

ક્રીલર ત્વગાંકુર મણિ અને મણિચ્છદ ઉપર અથવા તેના આંચામાં થાયછે. તે એક ઉપર એક ઊગીને કુક્રૂટના માથા ઉપરના માંજર જેવા લાલચોળ અને રક્ત ભરીત હોયછે, તેઓ ને લિંગવર્તી કહેછે, કાઠ કાઠ વખત ઉપદંશીક ક્ષતના વાણુ ઉપર પણ આ અંકુર ઉદ્ભવેછે. જોઆ ત્વગાંકુરોને તેમજ રહેવા દીધા હોય તો તેમનો આકાર અને સંખ્યા વધેછે, તેથી મણિચ્છદ તણાયછે, અને શિશ્ન ગાંઠાળું દેખાયછે, અને મણિચ્છદ પાછું તણાતું નથી. કાઠ કાઠ વખત મણિચ્છદ એટલું તણાઈ જાયછે કે તેમાં વ્રણ ભવન થઈને છિદ્ર પડેછે, તેમાંથી આ લિંગાર્શ પહાર પડેછે. આ ત્વગાંકુર કાઠ કાઠ વખત ચોનીમાં પણ થાયછે, ત્યારે તેઓનું ગુચ્છકૂલ કાપીના કૂલના અવ્યવસ્થિત ઝુમખા જેવું દેખાયછે.

ચિકિત્સા.

અર્મક્રીલોને સાખુના પાણીથી ઘોઈને તેના ઉપર ૩૦ ટીપાં લીકર જીન્સાઈ કલોરાઈડી અને દુઆંસ પાણીના દ્રવમાં લીંટ પલાળીને લગાડવું, એથી ન જાય તો તે કાપીને કાપેલા ભાગ ઉપર પાછા ન થવા દેવા સાર કટલાક દિવસ સુધી નેટ્રેટ આફ સિલ્વર લગાડવું. જો નિરૂદ્ધ પ્રકાશ થાય તો મણિચ્છદ ચીરીને તે માંહેલા અર્શ કાપીને તેના ઉપર નેટ્રેટ આફ સિલ્વર લગાડવું, જો તે પાછા ઉદ્ભવે તો ૧ દ્રામ, મ્યુરીઆટીક આસીડ અને ૩ દ્રામ ટીકમ્યુરી ફેરાઈપર કલોરાઈડી એકત્ર કરી લગાડવું, અથવા ક્રીયાસોટ કે, લીકર હૈદ્રોર્ગાઈરોઈડીસ આસિડ લગાડવું.

સાર્વદેહિક અથવા દ્વિતીય ઉપદંશ.

પ્રાથમિક ઉપદંશનો સંચાર શરીરમાં થાય એટલે તેને સાર્વદેહિક અથવા દ્વિતીય ઉપદંશ કહેછે, આ રોગ વિશેષ વિકારના રૂપે પ્રગટ થાયછે એટલુંજ નથી, પણ તેથી કરી નાના પ્રકારની ત્વચા

અને ઇન્દ્રિયોમાં દાહ ઉત્પન્ન થાયછે. જે સદાહ વિકાર તે રોગમાં થાયછે તેનો ક્રમ અને ગુણ એ ચમત્કારીક રીતે બદલાયછે, અને દરદીને દુઃસ્થિત ભાવના પ્રાપ્ત થાયછે, આ રોગ ધણું કરીને ક્ષત માંહેલા વિપનું શોષણ શરીરમાં થયાથી થાયછે, અને તે થયા પેહેલાં ધણું કરીને બદ થાયછે. દ્વિતીય ઉપદંશજન્ય ક્ષત અને દ્વિતીય ઉપદંશ ગૃહસ્થ મનુષ્યના વિયોજીત પદાર્થના સ્પર્શ સંચારિત્વા વિશે અઘાપિ સંશયછે. દ્વિતીય ઉપદંશ એ ધણું કરીને સાંસર્ગિક હોતો નથી એટલે તેમાં જે ક્ષતો થાયછે, તેની લક્ષ્યથી એક મનુષ્યથી* ખીજા મનુષ્યને તે રોગ ધણું કરીને થતો નથી, એવું કંટલાક વૈદોનું મતછે, તથાપિ તે વંશ પરંપરાગત માબાપથી છોકરાંઓને પ્રાપ્ત થાયછે, ઉપદંશ ગૃસ્ત મનુષ્યથી સ્ત્રીને ગર્ભ થાય તો તેને આ રોગ થાયછે. અને કદાચિત ગર્ભ ધારણા સિવાય વિર્યદારે પણ સ્ત્રીને તે થાયછે. જે ગર્ભ ઉપદંશના વિષથી બાળ હોય તો રક્તાભિસરણના દ્વારે તેમાંથી તેની માતાને તે થાયછે; કંટલેક વખતે સ્તનપાનદ્વારે અને સ્તનઉપર ક્ષતો અથવા ગ્રંથી હોય તો દાઢીથી છોકરાંને અને છોકરાંના મોઢામાં ક્ષતો અને ગ્રંથી હોવાથી છોકરાંથી દાઢીને આ રોગ પ્રાપ્ત થાયછે,* આ રોગ કદાચિત વિયોજીત રસ જેમ કે લાળ, ધર્મ, દૂધ ઇત્યાદિથી ખીજાને થવાનો સંભવ હોયછે. કોઈકોઈ વખત પુરૂષને મૈથુનકાળે દ્વિતીય ઉપદંશ ગૃસ્ત સ્ત્રીની યોની માંહેલા વિકૃત વિયોજીત રસનો સ્પર્શ થઈને ક્ષત થયાવિના આ રોગ થાયછે એવું કહેલું છે; પરંતુ એ સંશય યુક્તછે. સ્ત્રીને કેવળ સંગથી દ્વિતીય ઉપદંશ થાયછે, એટલે પ્રાથમિક ઉપદંશ થયા વિના પુરૂષથી સ્ત્રીને દ્વિતીય ઉપદંશ પ્રાપ્ત થાયછે અને એમાં

* ડાક્ટર રોસેન સ્ટીન યાંહી સ્ટોકહોમમાં રહેનારા એક કુટુંબનું વૃત્તાંત આપેલું છે. તેમાં તેઓ લખે છે કે નાના બાળક સાથે ધાવ રાખનામાં આવેલી તે ધાવ ઉપદંશ ગૃસ્ત હોવાથી બાળકનો બાપ, મા, ત્રણ છોકરાં, એક દાસી અને બે કૂરકુનોને આ રોગ થયો હતો.

ચમત્કર એટલોજ છે કે જે ઉપદંશીક લક્ષણો પુરૂષમાં હોયછે તેજ સ્ત્રીને પણ હોયછે, જેમ કે પુરૂષના ગળામાં ક્ષતો પડેલાં હોય તો સ્ત્રીને પણ તેવીજ દશા પ્રાપ્ત થાયછે, એવી જગ્યાએ સૂક્ષ્મ ધૃષ્ટ ક્ષત સંયોગ કાળે જનદ્રિય ઉપર પડીને તેમાંથી વિષ શોષણ થતું હોય કે ત્વચા દ્વારે થતું હોય, પરંતુ તે જલદી અથવા આપોઆપ સાફ થાયછે.

ઉપદંશ ગૃસ્ત પુરૂષના સમીપ એકજ ખીંછાના ઉપર કેવળ મુતાથીજ આ રોગ પ્રાપ્ત થાયછે એવું માનેલું છે.

દ્વિતીય ઉપદંશમાં જે ક્ષતો મણિના આચામાં આપોઆપ ઉદ્ભવેછે. તેઓને દ્વિતીય ક્ષત (ચાંદી) કહેછે. આ ક્ષતનું પૂયતેજ માણસની ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યાથી ખીજું ક્ષત થતું નથી, કારણ કે તેના શરીરમાં ઉપદંશીક વિષ પહેલેથીજ શોષણ થએલું હોયછે. પારકર નામે વૈદ કહેછે કે ઉપદંશના ઘણા પ્રકાર સ્પર્શ સંસર્ગથી અથવા ત્વચામાં પુયપ્રવેશ કર્યાથી થાયછે.

હાલમાં યુરોપમાં એક મનુષ્યના દંત કાઢીને ખીજાને લગાડેછે તેથી કરી જેનો દંત કાઢેછે તે ઉપદંશગૃસ્ત હોય, તો જેને દંત લગાડવામાં આવેછે તેને ઉપદંશ થાયછે. આ નવો દંત લગાડ્યા પછી તે આસરે એક માસ ઘણો સારો બેસેછે, પછી પેઢાં સડવા લાગેછે. તેથી કરી દંત અને દંતના ખાંચા ઉઘાડાં પડેછે, શરીર ઉપર ચક્રા ઉદ્ભવેછે, અને ગળામાં ક્ષતો થાયછે, એનો ઉપચાર નવો દંત કાઢી નાંખી રોગીને પારદંતી દવાઓ આપવી. દંત લગાડતાં પહેલાં રોગ ન થવા સાફ તેનું ધૃષ્ટ ઘણી સંભાળથી સાફ કરવામાં આવેછે પરંતુ એમ કર્યાથી ફાયદો થતો નથી કારણ કે તે રક્તનો અદ્દાંશ જે દંતમાં હોય છે તેમાં ઉપદંશીક વિષ ખીજાને વિકાર થવાને પુરતું હોયછે, આ ઉપરથી જીવંત પ્રાણીના પ્રત્યેક ભાગમાં સ્વતંત્ર જીવિત્વછે એવું સિદ્ધ થાયછે.

ગતિ.

સ્થાનિક રોગ પછી સાર્વદેહિક ઉપદંશ છ અઠવાડીઆથી માસ સુધીમાં થાયછે. કોઈ કોઈ વખત તે પ્તીજ કે ત્રિજન અઠવાડીઆ પછી પ્રાથમિક ઉપદંશ હોય ત્યારે પણ થાયછે, અને કેટલાકોમાં કેટલાક વર્ષ ગયા પછી થાયછે. આ રોગનાં લક્ષણો બહુશઃક્રમીક હોયછે ચર્મ અને મૃદુ ત્વચાના વિકાર સૌમ્ય હોયછે. તે પ્રથમ થાયછે અને અસ્થિ તથા ઇન્ડ્રિઓના વિકાર ધણા દુઃસાધ્ય હોવાથી તે પાછળથી થાયછે, કોઈ કોઈ વખત સૌમ્ય લક્ષણો થયા સિવાય તીવ્ર લક્ષણો જલદીજ થાયછે.

સાર્વદેહિક ઉપદંશથી બે પ્રકારના લક્ષણ સમુદાય ઉપસ્થિત થાયછે. પ્રથમ લક્ષણ સમુદાયથી આખું શરીર વિકૃત થાયછે. રક્તની સ્થિતિ અને સર્વે ત્વચાનું પોષણ બગડેછે. જ્વર આવેછે પછી કૃષતા, દુરિથત ભાવના અને શરીરનું પોષણ ખરાબર ન થયાનાં સાધારણ લક્ષણો થાયછે. પ્તીજ લક્ષણ સમુદાયમાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિના સ્થાનિક રોગ ઉદ્ભવેછે. તેઓ ત્રણ પ્રકારે પ્રગટ થાયછે. પ્રથમ પ્રકારમાં ત્વચાનું રૂપાંતર થઈને પિચ્છાત્વગ ગ્રંથી (ઇંગ્ મ્યુક્સ ટ્યુબર્કલસ) શ્વેતાવરદણ (લા, સોરાયસિસ) ઇત્યાદિ રોગ થાયછે. દ્વિતીય પ્રકારમાં ધણા ભાગ માંહેલું ચર્મ અને પિચ્છાનું વ્રણભવન થાયછે.

તૃતીય પ્રકારમાં અસ્થિત્વક, કનિનિકા મંડળ (ઇન્ડ્રે. ઓરિસ) અને અંડ ઇત્યાદિ ઇન્ડ્રિઅને ત્વચા એમાં કનિષ્ઠ પ્રકારના સેન્દ્રિય, લસનો શ્રાવ થાયછે.

એક વખત ઉપદંશિક વિષ શરીરમાં શોષણ થયા પછી તે ડ્યારે નિઃશેષ થશે એ કહેવું અશક્ય છે. તે નીચે લખેલી હકીકત ઉપરથી ધ્યાનમાં આવશે.

શરીરમાં એક વિપાક ક્રિયાછે. તેથી કરી અન્ન રસનું ધાતુપ થઈને તે રક્તમાં મિશ્ર થાયછે. અને તેનું સ્વરૂપ પૂર્વ રક્તના જેવુંજ હોયછે; અને રક્તથી પૂર્વ ત્વચાના જેવીજ

ત્વચા અનેછે. એટલા સાર ને ખુશ: કાઈપણ સાંસગિક વિષનો રક્તમાં પ્રવેશ થાય, એટલે તેથી કરી ને રક્તનું રૂપાંતર થાયછે; તે નવું રક્ત પૂર્વે ખદલાએલા રક્ત નેવુંજ થાયછે, તેથી દીર્ઘકાળ રહેછે. આ અવરથા ગોસ્તન શીતળા અને લોહીતાંગ જ્વર (સ્કર્લેટ જીવર) ઇત્યાદિ રોગમાં થાયછે; તેથી કરી કેટલાક દેહિક વ્યાપાર જન્મ સુધી ખદલાયછે. દેવી કાઢ્યા પછી કેટલાક કાળસુધી રક્ત વિકૃત. થઈને તેમાં ફેર પડેછે. તે કેટલોય સૂક્ષ્મ હોય, તોપણ તે દીર્ઘકાળસુધી રહેછે. દેવી ખરાખર કાઢ્યા પછી ઘણાં કાળ પછી જોકે ફરીથી દેવી કાઢવામાં આવે તો તે નીકળતા નથી; કારણકે ને નવું રક્ત ફરીથી દેવી કાઢ્યા પછી ઉત્પન્ન થાયછે. તે વિપાક ક્રિયાના નિયમને અનુસરીને શિતળાની લસથી પલટાયલા પૂર્વેના રક્ત નેવુંજ થાયછે; એટલે ધાતુપ થીજે દ્રવ્યો રક્તમાં પ્રવેશ કરેછે તે પૂર્વેના પલટાએલા રક્તનાં જવાંજ હોયછે. તેથી કરી ફરીથી કાઢેલી શીતળાની લસનું રક્ત ઉપર કાંઈજ કાર્ય થતું નથી. એજ પ્રમાણેજ ઉપદંશમાં રક્તવિકાર થાયછે, તે દીર્ઘકાળસુધી તેમજ રહેછે; એટલે રક્તમાં ને વિષનો પ્રવેશ થાયછે, તે કાંઈ કાળપછી જોકે નાશ પામેછે, તોપણ તેથી રક્તનું ને રૂપાંતર થાયછે, તે દીર્ઘકાળસુધી તેમજ રહેછે, અને તેથી કરીને દેહિક વ્યાપારમાં પણ જન્મસુધી ફેરફાર થાયછે, એટલા સાર ઉપદંશમાં આ રક્તના પાલટનું રૂપાંતર હોઈને રક્તને આરોગ્યાવસ્થામાં લાવવાના હેતુથી ચિરગુણકારી દવાઓ આપવામાં આવેછે. આ દવાઓથી ખરાખર થયલું રક્ત હજવે હજવે પૂર્વસ્થિતિમાં આવેછે. ચિરગુણકારી દવાઓનાં નામ:—પારદ અને તેના કદપ. આયોડમના કદપ, લિકર અર્સિનિકેલિસ, લિકર પોટાશી, પોટાશી કાર્બોનાસ, નેટ્રોચ્યુરીઆઈડીક, આસિડ. સારસાપેરિલા, અને ગ્વાયેકમ, અનંતમૂળ, કાડલિવર આઈલ ઇત્યાદિ,

ઔષધોપચાર યથાયોગ્ય ન કર્યા હોય, તો, ઉપદંશિક વિષથી

જન્મસુધી શરીર પીડિત રહેછે. આ રોગ પ્રાથમિક ઉપદંશ પછી ઘણાં વર્ષે સ્થાનિક દાહ રૂપે પ્રગટ થાયછે. જે દાહ ઉત્પન્ન થાયછે, તેનું સદાનું સ્વરૂપ આ રોગથી પલટાયછે. રિકાર્ડ સાહેબ કહેછે કે, એક વખત દ્વિતીય ઉપદંશ થઈને માણસ સારો થાય, અને જોકે તેને ત્રીજી ઉપદંશ થાય તો પણ સાર્વદેહિક ઉપદંશ થતો નથી.

અનુભવ દ્વારે એવું સિદ્ધ થયેલું છે કે, આ રોગ ઘણાં માણસોના શરીરમાંથી સમૂળગો નીકળતો નથી, અને તે એક વખત થઈને સારો થયોછે, એવું દેખાયતો પણ તે ફેટલાક વર્ષ પછી ઘણી પ્રકારના ત્વગ્રોગ તેમજ ખીજા વિકાર ઊદ્ભવેછે, તેથી કરી એવું સિદ્ધ થાયછે કે, શરીરમાં વિષ ન હોય તો પણ આ રોગથી શરીરમાં વિશેષ પ્રકારનો પાલટ થાયછે તે દીર્ઘકાળ સુધી જતો નથી.

આ રોગથી દીર્ઘકાળસુધી અથવા જન્મપર્યંત પીડા થાયછે, તો પણ તેથી કરી પ્રાણુઘાત ક્વચીત થાયછે. ફેટલા-એક રાગીઓને આ રોગથી દુઃસ્થિત ભાવના થઈને અથવા ક્ષયરોગ પ્રાપ્ત થઈને, અથવા ખોપરીના અસ્થિ સડવાથી, મગજને વિકાર થઈને તેઓ મરેછે. આ રોગ જ્યારે તૃતીયાવસ્થા પામેછે ત્યારે તેનો ક્રમ દીર્ઘકાલિક અને મંદ હોયછે.

આ રોગથી ચર્મ અને મૃદુત્વચાઓને વિકાર થઈને તેમના દ્વારે અને આ ત્વચાની વિચોજીત ક્રિયાથી આ રોગોનું વિષ નિઃસારણ થઈને તે કોઈ કોઈ વખત આપોઆપ સારો થાયછે.

દ્વિતીય ઉપદંશથી ત્વચા અને ઇન્ડ્રિયો એ નીચે લખેલા ક્રમે એક પછી એક વિકૃત થાયછે. ચર્મ, મૃદુત્વચા, અસ્થિ અસ્થિત્વક, ગળુ, ટાન્સિલ નામક પિંડ, તાણુ, આંખો, નાશિકા, કૂક, જીભ અને અંડ.

પ્રથમતઃ દ્વિતીય ઉપદંશથી તાવ આવેછે, તેથી કરી સર્વે નવચાનું પોષણ બગડેછે; તેને લીધે ચહેરો શીકા અને નિસ્તેજ દેખાયછે. રોગી હળવે હળવે અશક્ત અને તવાઈ ગયેલા જેવો દેખાયછે; પંડુરવર્ણ દેખાયછે; કેશ ખરી જાયછે, મનનું અને શરીરનું બળ ખેંચાયછે, આ સ્થિતીમાં પોષણાદિ વ્યાપાર બગડી ગયાથી સંધાન ક્રિયા કમી થઈને, જખમો જલદી સારા થતા નથી, અને અસ્થિભંગ ઘણાં દિવસ સુધી સંધાતા નથી. દ્વિતીય ઉપદંશના વિકારચર્મ અને મૂદુવચ્ચા ઉપર થાયછે. તૃતીયાવસ્થામાં અસ્થિ અને ઇંદ્રિયો જેવી કે કૃક, અંડ ઇત્યાદિને વિકાર થાયછે, અને કાઈ કાઈ વખત ચર્મ અને મૂદુવચ્ચાને પણ થાયછે.

આ રોગ પ્રથમ ઘણું કરીને ચર્મમાં થાયછે. પરંતુ કાઈ કાઈ વખત ચર્મમાં થયા શિવાય જીવિતાવશ્ય અંતર રચનામાં (જેમકે અસ્થિ ડોળા અંડ) પણ થાયછે.

સાર્વદેહિક ઉપદંશ પ્રાથમિક ઉપદંશનો આવશ્યક થનારો પરિણામ છે. એવું નથી. કેટલાએક માણસોને ક્ષત થયા પછી દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી; આ રોગ થવાની પાત્રતા, ક્ષતની જાત, અસ્થિત્વકાળ અને ચિકિત્સા તેમજ રોગીની પ્રકૃતિ ઉપર છે, નૈટ્રિક અસિડથી, ક્ષત જલદીથી બાળી નાંખ્યું હોય તો પણ કાઈ કાઈ વખત આ રોગ થોડાં અઠવાડીઆ પછી થાયછે. કેટલાએકોના ક્ષતો માસના માસ દ્વિતીય ઉપદંશના લક્ષણો થયા સિવાય રહેછે. તોપણ સાધારણ નિયમ એવોછે કે પહેલો ઉપદંશ જેટલા દિવસ આશુકારી સ્થિતીમાં વધારે હોય, તેટલુંજ ઉપદંશજન્ય વિષવધારે શરીરમાં શોષણ થતું જશે, રીંકાડ સાહેબ કહેછે કે પાંચમે દિવસ ઉપદંશ બાળી નાંખ્યાથી દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી, પરંતુ એટલું જલદી દરદીને ઉપદંશનું અસ્થિત્વપણું કાઈ કાઈ વખત સમજાતું નથી, અને કદી સમજવામાં આવે

તો પણ રોગી વૈદ્યાસે પાંચ દિવસ પહેલાં કોઈ વખતેજ બાયછે.

પ્રાથમિક ક્ષત સારા ઉપચારોથી સારૂ કર્યું હોયતો દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી. પારદ આપ્યા પછી આ રોગ થવાનો સંભવ કમી રહેછે. ક્ષત સાંઝે થયા પછી રોગીની પ્રકૃતિ સારી રહી હોય તો દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી; પરંતુ તેની પ્રકૃતિ ખગડેલી અથવા ક્ષત સાંઝે કરવામાં નિષ્કાળજી કરી હોય તો, આ રોગ પ્રાથમિક ઉપદંશ સાથે અથવા તે પછી જલદીજ થાયછે. જ્યાં સુધી પ્રકૃતિ સારી હોયછે ત્યાં સુધી કેટલાએક માણસોના શરીરમાં ઉપદંશિક વિષનો પ્રાદુર્ભાવ થયા શિવાય તે તેમજ રહેછે; પરંતુ પ્રકૃતિ ખગડે ત્યારેજ દ્વિતીય ઉપદંશ થાયછે.

પાંચ દિવસ પહેલાં ક્ષત નખાણ્યું હોયતો, રોગીને દ્વિતીય ઉપદંશ થાયછે. તે ક્ષત કાઠિન્ય હોય તોજ ઘણું કરીને થાયછે. મૃદુ પ્રસરનારું અને સડનારું ક્ષત અને જો સાથે બદ થાયછે તે થયા પછી સાધારણ નિયમ કહીએ તો દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી. એનું કારણ એવું છે કે આ ક્ષતમાં પૂયઆવ અને માંસ, નાશક દાહાદિ થાયછે, તેથી કરી ઉપદંશિક વિષ કમી અથવા નષ્ટ થાયછે; પરંતુ કાઠિન્ય ક્ષતમાં પૂયઆવ થતો નથી, તેથી કરી તે માંહેજુ વિષ શરીરમાં શોષણ થાયછે.

કેટલાક વૈદ કહેછે કે, દ્વિતીય ઉપદંશમાં ચર્મ અને ઇંદ્રિયોના વિકાર એ સર્વે કાઠિન્ય ક્ષત પછીજ થાયછે. મૃદુ, પ્રસરનારાં અને સડનારાં ક્ષત થયા પછી તે થતાં નથી. કેટલાંક વૈદ કહેછે કે જીદી જીદીજનતના ક્ષત પછી જીદા જીદા ત્વગ્રોગ અને ઇંદ્રિયોના રોગ થાયછે, આ મતને વૈદો અવાપિ ગ્રાહ્ય કરેછે.

ક્ષતની જાત અને સાર્વદેહિક ઉપદંશનાં લક્ષણ, એનો સંબંધ, મૃદુક્ષત એ કેવળ સ્થાનિક હોયછે. તે થયો હોયતો દ્વિતીય

ઉપદંશ થતો નથી, કદાચિત્ થાયજ તો પાટલાંગ અને શરીર
ઉપર પિટ્ટીકા તથા જીભ ઉપર અને તાળુમાં ગ્રંથી થાયછે.

કાઠિન્ય ક્ષત સારી ચિકિત્સાર્થી સારું કર્યું હોય, તોપણ
શરીરમાં ઘણું કરીને વિષ સંચાર થઈને સાર્વદેહિક ઉપદંશ
થાયછે. આ ક્ષત પછી તેના પ્રકાર થાયછે. તે નીચે પ્રમાણે છે.
સ્વેતાવદરણ (સોરાયસિસ) કનીનીકા મંડળદાહ (ઝેરાઈટીસ)
અને અસ્થિત્વગ્ રોગ ઇત્યાદિ.

પ્રસરનારું અથવા સડનારું ક્ષત થયા પછી ઘણું કરીને
દ્વિતીય ઉપદંશ થતો નથી. કોઈ વખત થાય તોજ, ગર્ધભિકા
(એકથીમાં) પુતિ ગંધિકા (રૂપિયા) અસ્થિવ્રણ (ફેરીજ)
અને અસ્થિનાશ (નિફ્રોસીસ) ઇત્યાદિ પ્રકાર થાયછે.

આ પરિણામ ઘણું કરીને બનેછે. પરંતુ ક્ષત સારું થયા
પછી રોગીની પ્રકૃતિમાં જે ફેરફાર થાયછે, તેથી કરી સાર્વદે-
હિક ઉપદંશના લક્ષણ બદલાયછે. જેમ રોગીને કાઠિન્ય ક્ષત
પછી સ્વેતાવદરણ થાયછે. પરંતુ ક્ષત સારું થવાનાં અને સાર્વદે-
હિક વિકાર થવાના વચલા કાળમાં તેની પ્રકૃતિ બગડે તો પુતિ
ગંધિકા થાયછે.

ફરી ફરીને ઉપદંશજન્ય વિષનો સંચાર શરીરમાં થયાથી
નવીન ઉપદંશ થતો નથી એવું દેખાયછે; તેમજ જે એક ક્ષત
છતાં બીજાં વધારે પૂયયુક્ત ક્ષતો થાયતો દ્વિતીય ઉપદંશ થવાનું
નવીન પ્રાવિણ્ય નહિ થતાં જે પ્રાવિણ્ય પૂર્વેનું હોયછે તે કમી
થાયછે, એમ દેખાયછે. એ ઉપરથી રોગીની ત્વચામાં ઉપદંશિક
વિષનો પ્રવેશ કરવાની સુચના કરેલીછે. જેથી કરી ગોસ્તન
શીતળા જેમ સ્વભાવિક શીતળાને પ્રતિબંધક છે, તેમજ આ
ઉપાય આ રોગનું પ્રતિબંધક થશે એવી ફેટલાએકોની કલ્પનાછે.

ફેટલાક માણસોને ઉપદંશિક વિષ તેમની ત્વચામાં પ્રવેશ
કર્યાથી તેઓને કાંઈજ થતું નથી, અને ફેટલાક માણસોની
ત્વચામાં આ વિષનો પ્રવેશ ફેટલીક વખત કર્યો હોય તો તે-

ઓને ફરીથી ઉપદંશ થતો નથી. ફેટલીક વખત ઉપદંશિક વિષનો ત્વચામાં પ્રવેશ કર્યોથી આ રોગ થવાની પાત્રતા કાંઈ કાળ સૂધી નાશ પામે છે. પરંતુ આ કાળપછી ત્વચામાં પુનઃ વિષનો પ્રવેશ કર્યો હોય તો આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ત્વચામાં ઉપદંશિક વિષ પ્રવેશ કરવાની રીત અતિ ધાતક અને અવિચારની છે. એથી કાંઈ ક્ષાયદો નહિ થતાં ઉલટું આ રોગનો ફેલાવ અને તેથી થનારા અપાય માત્ર યરો, કારણ કે આ રોગ ગૌરીતળા, પ્રમાણે માણસને જન્મમાં એક વખત ખરેખરાત યરોજ એવું કંઈ નથી તે માણસને વ્યભિચારથીજ માત્ર થાય છે. એટલા સાફ આ રોગનો પ્રતિબંધ કરવાનું માણસના હાથમાં છે. પરંતુ શીતળાનું બંધ કરવું માણસના હાથમાં નથી. એટલા સાફ ગોસ્તન શીતળા માણસને કાઠીને તેનું સ્વભાવિક શીતળા નીકળવાથી સંરક્ષણ કરે છે. એમ કરવું આ રોગ સાફ અવશ્ય નથી. આથી ખચાવ કરવાના ઉપાય કેવળ એક પત્નીવૃત્ત કે 'બ્રહ્મચર્ય' વૃત્ત એ એ છે.

ચિકિત્સા.

આપણો હેતુ શરીરમાંથી રોગનો સમુળ નાશ કરવાનો હોય છે. ચર્મ અને મૃદુ ત્વચાઉપર સ્થાનિક રોગ થાય છે. તે ઉત્સર્જક ઇન્ડ્રિઓક્સારે વિષોત્સર્ગ કરવાની પ્રકૃતિના ઉપાયો હોય છે. તેથી જ દવાઓની ક્રિયા આ ત્વચાઉપર થાય છે, તે દવાઓ આપીને આ સ્વભાવિક ક્રિયાને આપણે મદદ કરીને તે વિષ શરીરમાંથી કાઢવાનો ઉપાય કરવો.

આ રોગના પ્રારંભમાં શરીરમાં તાવ હોય છે, તેથી રોગીને સ્વસ્થ રાખવો. રેચક, સ્વેદક, એને મુત્રલ દવાઓ આપવી. પછી જ્યારે દુસ્થિતભાવના પ્રજટ થાય છે, ત્યારે પૌષ્ટિક આહાર, પોર્ટવાઈન અથવા ખીયર આપવો, પ્રકૃતિ ઘણી ખગડી ગએલી અને અશક્ત હોય તો બાર્ફ અને આમોનીઆ અ-

થવા કૃત્રીનાઈન અને લોહ આપવાં, કુંડલીવર આઈલ આપવું, મંદ નૈટ્રીક આસીડ, અથવા મંદ નૈટ્રોમ્યુરિયાટીક આસીડ, કરીઆતના કપાય સાથે આપવાં. ૩૦ મિનિમ-સીડ્સ ફેરાઈઆયોડાપડાય અને બે ઐસ સાસાપેરિ-હ્લાનો કપાય દિવસમાં ત્રણ વખત આપવો.

સાર્વદેહિક ઉપદંશની ચિકિત્સા નીચે લખેલી ત્રણ રીતે ચલાવવી. ૧ શરીરમાંથી ઉપદંશિક વિષ સમૂળગું કાઢવાસાથે પારદ આપવો. આયોડમ્ જે પારદ કરતાં કંમી વિશિષ્ટ ગુણુ-કારી દવા માનેલી છે, તે અને તેના કલ્પ આપવાં. ૩ દરદીની પ્રકૃતિને સંભાળવી. આ પ્રકારની એક કાળે, અથવા એક પછી એકની યોજના કરવી.

સ્થાનિક અને સાર્વદેહિક ઉપદંશમાં જે કાળ જાયછે, તે જેટલો દીર્ઘ હોયછે. તે પ્રમાણમાં સાર્વદેહિક ઉપદંશને તૃતીયા-વસ્થા પ્રાપ્ત થાયછે. આ તૃતીયાવસ્થા પ્રાપ્ત થયાપછી વિશિષ્ટ ગુણુકારી દવાઓ આપવાની કંમી ગરજ પડેછે. એટલા સાર આ અવસ્થામાં રોગીની પ્રકૃતિ સુધારવા યોગ્ય ઉપાયોની યો-જના કરવી. ઉપદંશ થયેલા કેટલાક માણસોને પારદથી કાંઈજ ગુણુ આવતો નથી, અને કેટલાકોને પારદ આપ્યાથી આ રો-ગની તીવ્રતા વધારે થાયછે. એનું કારણ એવું છે કે એવા માણસની પ્રકૃતિ સારી ન હોવાથી પારદ સોસતો નથી. પરંતુ પારદથી રોગ સારો થતો નથી એવું નથી; જે માણસને દુઃસ્થીત ભાવના થયેલી હોયછે, તેઓને ઉપદંશ ન થયો હોય, અને પારદ આપવામાં આવેતો અપકારક પરિણામ થાયછે. તેમજ તેઓને ઉપદંશ થયાથી પારદ આપવામાં આવે તોપણ થાયછે. આ રોગમાં યથાકાળે સારી પ્રકૃતિના માણસને પારદ આપવો, ઘણો પારદ વારંવાર અને અવ્યવસ્થિતપણે પ્રાથમિક ઉપદંશ સારો કરવાસાથે આપ્યાથી અથવા રોગીને દુઃસ્થીત ભાવના થઈને તે ગળીગએલ, ફકિડા, અને ઉદાસ થઈને તેને

બ્રૂખ ન લાગતી હોય, અથવા સાર્વદેહિક ઉપદંશ તૃતીયાવસ્થા પામીને અસ્થીને ઘણોજ વિકાર થયજો હોય તો પારદ આપવો નહિ. જો તે આપવાની આવશ્યક્તા હોય તો પૂર્વે રોગીની પ્રકૃતિ સુધાર્યા શિવાય આપવો નહિ. એ પ્રસંગે ૩૦ મિનિમ મંદ નેટ્રોમ્યુરીઆટીક આસીડ ૬૦ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ સાસેપેરીલા ૪ ગ્રેન પોટાસીઆયોડાઇડમ્ અને ૧૧ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

અથવા કાંસ્કોરિલા, કે ક્વાસિયા, અથવા સીફાના ખા- ફના કષાય સાથે પોટાસી આયોડાઇડમ્ આપવું, અથવા ૨૦ ગ્રેન નવસાર અને ૧૧ ઓંસ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

દુઃસ્થિત ભાવના દૂર કરવાને ૨-૪ ગ્રામ કૉડલિવર-આ- ઈલ ૪ ગ્રેન પોટાસીઆયોડાઇડમ્ અને એક ઓંસ તજનું પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. રોગી ઘણોજ ક્ષીણ હોયતો ૪ ગ્રેન પોટાસીઆયોડાઇડમ્, ૧ ગ્રેન ફ્રેશય આયોડાઇ- ડમ્ ૨-૪ ગ્રામ કૉડલિવર આઈલ, અને ૧ ઓંસ તજનું પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. આ દવાઓથી દુસ્થિત ભાવના દૂર થઈને રોગોપશમન થાયછે. પોષણ અને સંધાન ક્રિયા સુધરેછે તેથી કરી શરીરનું સ્નાયુખળ સુધરીને આ રોગની ગતિનો અવરોધ થાયછે, અને કાઈ કાઈ વખત આ દવાઓથી રોગ આપોઆપ જાયછે. આ શિવાય આ દવાઓથી ત્વચા અને ઇન્દ્રિઓના સ્થાનિક વિકાર દૂર થાયછે, પરંતુ આ રોગ નિશેષ દૂર થતો નથી. ઉપદંશમાં પારદની બરોબરી પોટાસી આયોડાઇડમ્થી પણ થતી નથી, તો આ રોગમાં ઓકસ દવા કહીયે તો પારદજ છે માટે જે પ્રથમ તાવ આવેછે તે ગયા પછી પારદની દવાઓ આપવી. પરંતુ દુઃસ્થિત ભાવના હોયતો તે દૂર કર્યા શિવાય આ દવાઓ આપવી નહિ.

પારદ આશરે ૪ અથવા ૫ અઠવાડીઆ સુધી સૂક્ષ્મ પ્રમાણથી આપવો, મોઢું આવે ત્યાંસુધી આપવો નહિ. કારણ

કે મોઢું આવે ત્યાંસુધી આપ્યાથી શરીર બગડાને શક્તિ કમી થાયછે. પ્રાથમિક ઉપદંશ પ્રમાણેજ આ રોગમાં પારદ આપતાં સંભાળવું. પારદથી વિયોજક અને ઉત્સર્જક ઇન્દ્રિયોની ક્રિયા વધીને ઉપદંશિક વિષ શરીરમાંથી સમૂળ નીકળેછે. પારદના ગુણકારક કદપ નીચેપ્રમાણે છે. કરોજીવસખિલમેટ $\frac{1}{2}$ ગ્રેન અથવા હેંદ્રાગિરાય આયોડાયડમ્ ૨ ગ્રેન, સાસાપરિદ્વાના કપાય સાથે દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં, અથવા પ્લમર્સપીલ ૫ ગ્રેન સવાર અને સાંજે આપવું. સાસાપરિદ્વાથી ચર્મની અને મુત્રપિંડની ક્રિયા વધારે થાયછે. અને શરીરની રિયતિ સુધરેછે. રોગી પુષ્ટ થઈને તેને શક્તિ આવેછે. અને માંસની વૃદ્ધિ થાયછે.

જ્યારે ચર્મનેજ કેવળ વિકાર થાયછે, ત્યારે પારદની બાક આપવી. વેદ પારકર અને લી સાહેબો કહેછે કે આ રોગ આ ઉપાયોથી શરીરને વિકૃતિ થયાશિવાય અક્ષયી સારો થાયછે. બકારો અપાતો હોય ત્યારે ઉત્તમ આહાર અને સાસાપરિદ્વાનો કપાય આપતાં રહેવું, આ બકારો પ્રતિદિવસે અથવા બીજે દિવસે સુતા પહેલાં આપવો. તે બે અથવા ત્રણ અઠવાડીઆં સુધી ચાલુ રાખવો.

બાક આપવાનો પ્રકાર.

રોગીને પવન વિનાની જગ્યામાં એક ખુરશીઉપર બેસાડીને તેના શરીર ઉપર જમીનઉપર પડે એવી ઘટ્ટ કાંબળી નાંખવી, અને એક હાંડામાં પાણી ઉભણ કરીને નળીકાથી પાણીની બાક તે કાંબળીમાં છોડી દેવી અને ખુરશી નીચે એક દ્રામ હિંગળો (શીનાપાર) અથવા પંદરથી ૨૦ ગ્રેન ક્યાલોમેલ લોહ પાત્રમાં નાંખીને તેની નીચે રિપ્રટ દ્યાંપ લગાડી રાખવો એટલે બધો પારદ બાબપરૂપે ઉડીને કાંઈ ચર્મમાં શોષણ થાયછે; અને કાંઈ ચર્મઉપર બેસેછે. તે ચર્મમાં શોષણ થવાસારે બાક આપ્યાપછી શરીર લુછી નાંખવું નહિ.

સામાન્ય રીતિ.

ગરમ કરેલી ઇંટ અથવા નળીજા દેવતાથી ભરેલી સગડીમાં નાંખી, નેતરથી ભરેલી ખુરશી નીચે રાખવું; અને જો માંથી બાક આવતી હોય એવા ગરમ કરેલા પાણીથી અર્ધ ભરેલું વાસણ પણ તે ખુરશી નીચે રાખવું. પછી તે ખુરશી ઉપર દરદીને બેસાડીને તેના શરીર ઉપર ખુરશી ફરતી જમીન ઉપર પડે એવી કાપળી નાંખવી, અને તે તમ કરેલી ઇંટ ઉપર ૧૫-૨૦ ગ્રેન ક્વાલ્કેમેસ નાંખવું, તેની બાક થઈને ઉડી જાય ત્યાંસુધી ૧૫-૨૦ મિનિટ સુધી દરદીને બાક આપવી. ક્વાલ્કોમેસ એ હિંગુળ પ્રમાણે પૃથગ્ભૂત થવાને પાત્ર નથી હોતું, તેથી તે સદા વાપરવું, જેઓની પ્રકૃતિને પારદશોષતો નથી, અને જેઓને દુઃસ્થિત ભાવના પ્રાપ્ત થઈને શરીર ઉપર રોગ ધણોજ પ્રગટ થયેલો હોયછે, તેઓને પાણીની બાક ધણી હિતાવહ થાયછે. પારદની અને પાણીની બાક એકજ વખતે ચર્મને લાગી હોય તો પારદથી અપાય થતાં નથી.

હરકાઈ ઉપાયની યોજના કરી હોય તો તે દીર્ઘ કાળસુધી ચાલુ રાખવી કારણ કે સ્થાનિક વિકાર દૂર થતાંજ તે એકાએક બંધ કર્યાથી રોગ તેમનો તેમ શરીરમાં રહેછે.

ઉપદેશજન્ય ત્વરોગ.

આ પ્રાથમિક ત્વરોગ જેવાજ પ્રગટ થાયછે તેમનાં નામ પૂષ્પોદ્ગમ (એકઝાંથિર્મેટ્સ ઇરપ્શન) પીટિકા (પ્યાપ્યુલર ઇરપ્શન) અવદરણ (સ્કવેમ્સ ઇરપ્શન) જલપિટિકા, (વિસિ-ક્યુલર ઇરપ્શન) પૂયપિટીકા, (પરપ્યુલર ઇરપ્શન,) ગ્રંથિલ-પિટીકા, (ટ્યુબર ક્યુલર ઇરપ્શન,) બ્રણ, ઇત્યાદિ. આ ફાક્લીઓની આરક્તતા કાળસર અથવા તાત્રવાર્ણ હોયછે. રંગ બૂરો કે જાંબુડો હોયછે, તેમનો આકાર વર્તુલાકાર હોયછે. અને ભીંગડું કાળું જાડું અને વાંકું ચુંકું હોયછે.

આ લક્ષણે કરી આ કોલીઓ સાધારણ ત્વરોગથી ઝોળખાયછે. આ શિવાય ઉપદંશથી સર્વે ચર્મનો રંગ પીળો અથવા મૃતિકાવત થાયછે. આ વિકાર મોઢા ઉપર અને બીજા ઉઘાડા ભાગ ઉપર ઘણું કરીને થાયછે. પાટલાંગ (રોજીઓલા) આ રોગમાં લાલ ભુખરા વર્ણના અથવા તામ્ર રંગના કુંડાળાં શરીર ઉપર થાયછે. તે જેમ જેમ આરક્તતા કમી થતી જાયછે તેમ તેમ સ્પષ્ટ દેખાયછે. તે વર્ણનાકાર નાનાં અથવા મોટાં હોયછે તે ઘણું કરીને પેટ ઉપર ઉડેછે. અને ઘણું કરીને જલદીજ ઉદ્ભવેછે. મૃદુક્ષત સાઈં થયા પહેલાં પાટલાંગ ઉદ્ભવેછે આની સાથે ગળામાહેલી મૃદુ ત્વચાઉપર, રક્તવર્ણ કોલીઓ થાયછે.

અવદરણ.

એમાં અનિયમિત આકારના નાનાં કુંડાળાં આરક્ત અને કાંઈક તામ્ર રંગનાં થાયછે. તેનાં ઉપર પાતળા કોતરાં જેવાં ભીંગડાં ઘણું કરીને હોયછે.

આ કુંડાળાં ઘણું કરી તકતકતાં અને સફાઈદાર હોવાથી ચકચકીત દેખાયછે. આ બુજ અને જંઘાની અંદરના ભાગમાં અંડ અને શિશુ ઉપર હોયછે. તેમજ મણીચ્છદ ઉપર પણ હોયછે. કોઈ કોઈ વખત હાથ પગના તળીઆ ઉપર પણ થાયછે તેથી કરી આ ભાગો ઉપર ચીરા પડેછે અને હોઠ ઉપર પણ પડેછે. આ રોગમાં ટાન્સીલ પિંડ ઉપર હુંડું ક્ષત હોયછે. કનિનીકા મંડળ દાહ અને અસ્થિ તથા અસ્થિત્વક દાહ થાયછે. આ રોગ સાથે આખા શરીર ઉપર વિસ્તીર્ણ અને ભુખરા રંગના મંડળો હોયછે આ રોગ કાઠિન્ય ઉપદંશીક ક્ષત થયા પછી થાયછે.

ઉપદંશજન્ય મંડલાવદરણ (સિંફિલિટિકલિપ્રા).

એમાં તામ્ર રંગના વિસ્તીર્ણ ચકદાં થાયછે તે જાડી થયે-

લી ચર્મની ત્વચાથી આચ્છાદિત હોયછે પછી એના ઉપર ભીંગ-
ડું વળેછે, તે ઉખડી ગયા પછી તેમની નીચે તામ્ર રંગના કાંઠા-
નાં ઊથળ ક્ષતો રહેછે; આ રોગ મોઢું, બાહુ અને જંઘા તથા
શરીર ઉપર થાયછે.

જલપિટિકા.

આ રોગ ક્વચિતજ થાયછે, એમાં ટટાર, નાના જ-
લપિટિકાના સમુદાય શરીર ઉપર જ્યાં ત્યાં થાયછે તે સૂકાઈને
ભૂરા રંગનાં ભીંગડાં પડેછે, અને તેમની નીચે તામ્ર રંગના ડાઘ
શરીર ઉપર રહેછે.

પૂયપિટિકા.

આ રોગ હરદમ થાયછે. એમાં આરંભમાં તામ્ર રંગની
નાની અને કઠણ ફોલ્લીઓ ઉત્પન્ન થાયછે, એ મધ્યભાગમાં મૃદુલ
પામીને તેમાં પૂય થાયછે, તેના ફરતો લીલો, કાળો, અથવા તામ્ર
રંગનો ઘેર હોયછે આ પૂયપિટિકા સૂકાઈને તેઓનાં વર્તુળા-
કાર અને માટાં તથા રંગે કાળાશપરનાં ભીંગડાં બનેછે, તે ઘણું
કરીને ચપટાં અને કાઠ કાઠ વખત ઉન્નત હોયછે; જ્યારે
તેઓ ચપટાં હોયછે ત્યારે તેઓને ગર્ધભિકા (એકથીમાં)
કહેછે; અને જ્યારે તેઓ ઉન્નત થઈને ભીંગડા ઉપર ભીંગડું
આવીને કાણુ માછલીની છીપ પ્રમાણે દેખાયછે. ત્યારે તેઓને
પુતિંગાંધિકા (રૂપિયા) કહેછે, આ ભીંગડાં પડી ગયા પછી વર્તુ-
ળાકાર ક્ષતો પચાત રહેછે, તેમનું પૃષ્ઠ ઘણું ખરાબ હોયછે, એ
રોગ પ્રથમતઃ મોઠા ઉપર થાયછે પછી શરીરના ઘણાં ભાગ
ઉપર (વિશેષે કરી શાખાઓ ઉપર) થાયછે. આ રોગ પ્રસર-
નારા ઉપદંશીક ક્ષતના પૂર્વ રૂપનો સૂચકછે અને તે દુઃસ્થિત
બાવતાનું સૂચક સમજવું. પ્રકૃતી બગડેલી હોય તો, આ રોગ
ખીજી ભાતના ઉપદંશીક ક્ષત પછી પણ થાયછે.

ગ્રંથી.

આ ઉપદંશની તૃતીયાવરથામાં થાયછે. તે કઠણ, મૃદુ, ચ-
પટ્ટી અને ઉપડેલી હોયછે. રંગ લાલાશપર અથવા જાંબુડો હોય
છે. તે મોઢું, જીમ, હાથ, પગ, શિશ્ન અને ગર્ભાશય ઉપર થા-
યછે. આ ગ્રંથી દવાઓથી ગળેછે. દવા વગેરે જલદી નહિ કર-
વામાં આવેતો તેમાં હળવે હળવે પૂય થઈને તેનાં મોટાં મોટાં
ઉંડાં અને પ્રસરનારાં ક્ષતો થાયછે. આ રોગ ધૂણોજ દુઃસાધ્યછે.

ઉપદંશિક ગુમડું

આ મંદ ગતિથી વધનારું તથા વેદન્તકારક હોયછે, એ-
માંથી રસી જેવો પાતળો શ્વાસ થાયછે, અને તેમાં જાલસદૃશ
ત્વચાની ગોટલી હોયછે. આ કુટયા પછી તેઓનાં ઉંડાં અને
વાંક ચુંકા કાંઠાનાં ક્ષત થાયછે.

ઉપદંશજન્ય ક્ષતો. પૂય પીટ્ટીકા, ગ્રંથી, કે ગુમડું એથી આ
ક્ષતો થાયછે. અથવા તૃતીયાવરથામાં તે આપોઆપ થાયછે.
આ પાતળા ચર્મ ઉપર અથવા ધર્મથી ભીના રહેનારા આગ ઉપર
થાયછે. તેમનાં કાંઠા ઉપડેલા હોયછે. તે વર્તુળાકાર ઉંડાં પ્રસ-
રનારાં હોયછે. તેમનું પૃષ્ઠ ભુરું હોયછે. તેનાં ચાંદાં લીલાં કાળાં
અથવા તપખીરીયાં રંગનાં પાતળાં અને મૃદુ હોયછે, અને ક્ષુ-
દ્ધક સોભથી તેમનાં પાછાં ક્ષત થાયછે.

ઉપદંશજન્ય ઈંદ્રલુભ. (આલોપેસીયા) એમાં જોવા
જેવા, ચર્મવીકાર થયા શિવાય આખા મસ્તક ઉપરના કેશખરી
પડેછે. અથવા કેશના ગુચ્છા ઠેકાણે ઠેકાણેથી ખરી પડેછે.

ઉપદંશજન્યનનાં. એના બે પ્રકારછે. પેહેલા પ્રકારમાં
પદાંગુલના, બે ખાંચામાં મલીન વૃણ થાયછે. ખીજા પ્રકારમાં
નખના મૂળમાં વીંજળી દાહ થઈને તેમાંથી દુર્ગંધી શ્વાસ વહેછે.
અને નખ કાળા પડીને વળી જાયછે, અને તેના જુદા પડેલા
કાંઠા નીચે ક્ષત પડીને તે નખના નાંના નાંના કડકા બીકળેછે.

ઉપદંશજન્ય ત્વગ્રોગની ચિકિત્સા પ્રથમ યોડા જ્વર હોયછે. તેનું રેચક, સ્વેદક, અને મુત્રલ, દવાઓથી તથા અદ્ય આહાર આપીને શમન કરવું. પછી વિશિષ્ટ ગુણકારી દવાઓ આપવી.

પાટલાંગ આ રોગમાં, જે પ્રાથમીક ઉપદંશીક ક્ષત સાંઠ કરવા માટે પારદ આપવામાં આવેતો, પોટયારી આયોડાયડમ્ અને સાર્સાપેરીલા આપવાં, જે પારદ આગળ આપવામાં નહીં આવેતો પ્લમર્સીપીલ ૫ ગ્રેન સવાર અને સાંજે આપવું.

અવદરણમાં પારદ અવશ્ય આપવો જોઈએ, હૈદ્રાર્ગિ-રાઈ આયોડાયડમ્ અને સાર્સાપેરીલા અથવા પ્લમર્સીપીલ એ આપવાં, ત્યારપછી ૩ ગ્રેન પોટયારી આયોડાયડમ્ અને ૧૥ ઓંસ ક્વાસિઆનો કપાય દિવસમાં ત્રણવાર આપવો.

પૂય પીટીકાના પ્રકાર ગર્ધભિકા અને પુતિ ગંધીકા એમાં પ્રકૃતિ બગડેલી હોયછે. તેથી પ્રથમ પૌષ્ટિક દવાઓ અને પૌષ્ટિક આહાર આપવો, પછી ૧/૨ ગ્રેન કરોજીવસક્લિમેટ ૫ ગ્રેન પોટયારી આયોડાયડમ્ અને બે ઓંસ સાર્સાપેરિ-લાનો કપાય અથવા સીકોના બાર્કનો કપાય દિવસમાં ત્રણ વખત આપવો, આ રોગમાં પારદની બાક આપવી અતિ ઉત્ત-મ છે. ગ્રંથીમાં પ્રથમ પૌષ્ટિક દવાઓ આપવી પછી કરોજીવસ-ક્લિમેટ અને પોટયારી આયોડાયડમ્ અને સાર્સાપેરી-લાનો કપાય આપવો, અથવા ૧૫-૨૦ મિનિમ ડાનોવ-ન્સસો હ્યુરાન અને ૧૥ ઓંસ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત પીવા આપવું. ગુમડામાં રેચક આપીને પોટયારી આયોડાય-ડમ્ અને સાર્સાપેરિલા આપવું. અથવા પ્લમર્સીપીલ આ-પવું. ગુમડા ઉપર પોલ્ટીસ લગાડવી ને કૂટ્યા પછી જે ક્ષત રહે-છે તેના ઉપર રેડપ્રેસી પિટેટના મલમની આગળી લગાડવી.

દ્વિતીય ઉપદંશીક ક્ષતો ઉપર નૈદ્રીક આસિડ અથવા

લીકર હેદ્રાગિરાઈ નેટ્રેટીસ આસીડા લગાડવું. સડેલ માંસ મડ્યા પછી રેડપ્રેસી પીટેટની જૂઝી તેના ઉપર ભભરાવવી અથવા રેડપ્રેસી પીટેટના મલમની આગળી લગાડવી, અથવા ખ્લોકવોસ લગાડવું. આ ક્ષતો ક્ષુબ્ધ હોય તો તેના ઉપર ખ્લોકવોસ અને અશીણ એ મિશ્ર કરીને લગાડવું. પેટમાં ડોનોવન્સ સોલ્યુશન અથવા પોટાશી આયોડાઈડમ્ અને સાર્સાપેરિલા આપવાં.

ઉપદંશીક ઇંદ્રલુપ્ત એમાં કરોજીવ સખ્લીમેટ અને સીંકોના બાર્કનો કપાય આપવો, પછી ૧ ગ્રેન ફ્રેશ આયોડાઈડમ્ અને ૧ ઓંસ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત આપતા જવું. અથવા પોટાશી આયોડાઈડમ્ અને સાર્સાપેરિલા આપવાં. કેશ જાય તે જગોએ સિટ્રીન આઇંટમેંટ અથવા ટીંક્યુરી ક્યાંથારીડીસ આ દવાઓ ઓળવી; ૬૦ ગ્રેન નવસાર ૪ ટ્રામ ટીંક્યર આફ્ ક્યાંથારિડિસ ૧ ઓંસ રેક્ટી ક્વાઈડરિયરીટ અને ૮ ઓંસ કપુરનું પાણી મિશ્ર કરી આ દ્રવ કેશ જાયછે. તે જગાઉપર ઓળવો. આપણા વૈદ્ય હસ્તીદંત બાળીને તેની રાખ અને રસાંજન સમભાગ લઈને બકરીના દુધમાં ખલીને કેશ ગમેલી જગોએ લગાડેછે.

ઉપદંશીકનયાં એના ઉપર નેટ્રેટ આફ્ સિલ્વર લગાડવું. પછી ખ્લોકવોસ લગાડવું. કરોજીવ સખ્લીમેટ પોટાશી આયોડાઈડમ્ અને સાર્સાપેરિલા અથવા ડોનોવન્સ સોલ્યુશન એ પેટમાં આપવાં.

સઘળા ઉપદંશજન્ય ત્વગ્ રોગમાં ઉબણ જલસ્નાન, બાર્ક અને ગંધક, ઉબણ પાણીમાં નાંખીને તેથી સ્નાન કરવું. ફેલીઓ અને ચકદાં ઉપર મંદ સિટ્રીન આઇંટમેંટ અથવા બ્લાઈટ પ્રેસીપિટેટનો મલમ લગાડવો, ચકદાં ઉપર ચળ આવતી હોય તો થેલોવોસ અથવા ખ્લોકવોસ, કે, રેડપ્રેસીપિટેટનો મલમ લગાડવો. અથવા ફટકડી અને સફેત તુતીયાનો દ્રવ લગાડવો.

ચર્માર્શ અથવા દ્વિતીય ચર્મકીલ (લા. કાંડીલો મેટા ઈ. મ્યુક્સ ટ્યુબર્કલસ) આ મૃદુ ત્વચાથી મઠેલ એવા નળ માર્ગ પાસે થાયછે. જેમ કે ગુદ, વીટપ, અંડકાશ, અને જે જગાએ જે, ચર્માંગ મળેછે ત્યાં, જેમ કે સાથળનું મૂળ, ખગલ, જીભ. ટાંન્સીલ પિંડ, તાળું, અને હોઠ ઉપર પણ થાયછે. સ્ત્રીઓને યોનીના કાંઠાઉપર થાયછે. જનનંદ્રીય પાસે ચર્માર્શ થાયછે. ત્યારે તે પ્રાયઃ મોટા ચપટા, મૃદુ, અને કિંચીત ઉપ-ડેલા હોયછે. તે જોવામાં અને રચનામાં એકસરખા હોયછે. તે ચર્મના વૃદ્ધિગત થએલા ભાગના હોયછે. અને તેમનો પૃષ્ઠ-ભાગ મૃદુ ત્વચાના જેવો લાલ અને ભીનાસવાળો હોયછે, તેથી તેઓને મૃદુ ત્વગર્શ કહેછે. એમાંથી પાતળો ક્ષોભક અને દુર્ગંધ-યુક્ત આવ થાયછે, તેથી અને નજીકના ચર્મના ધામથી ભીજ-એલાં હોયછે. મોંઢામાં અને ગળામાં થાયછે; ત્યારે તેઓ ઘણું કરીને નાનાં અને ઘટ્ટ થએલી મૃદુ ત્વચાનાં થએલાં હોય એવું દિસેછે. અને તે ઉંચાં ન હોઈને સમધારણ થાયછે. આ દ્વિતીય ચર્માશ પ્રાથમિક ચર્મકીલથી ભિન્નછે, આ દ્વિતીય ચર્માશ સાર્વદેહિક ઉપદંશથી થાયછે. અને પ્રાથમિક ચર્મકીલ ઉપદંશીક ક્ષતનાં અને પ્રમેહના આવથી ક્ષોભ થઈને અને અ-સ્વચ્છપણાથી થાયછે. દિતીય ચર્માર્શ સાંસર્ગિક હોયછે.

ચિકિત્સા કરોજીવસબ્લીમેટ અને સાર્સાપેરિફ્લા પેટમાં આપવાં. ચર્માર્શ સાબુના પાણીથી ઘોઈને તેમના ઉપર કાષ્ટીક લગાડવું, અથવા ૨ ઝાંસ લીકર જિન્સા ઈકલોરેટા અથવા લિકર સોડી કલોરેટા અને ૮ ઝાંસ પાણી મિશ્ર કરીને કેટલાક દિવસ સુધી લગાડવું, પછી તેના ઉપર કથાલોમેલ ભરાવવું.

મોંઢું નાક ગળુ, અને કૃક, એમની મૃદુ ત્વચા ઉપર અં-કુર, પુષ્પોત્તમ અંધી, અને વ્રણ ઇત્યાદી થાયછે.

મુખપોગ્દમ પાટલાંગ જોવું છે. તે તાજુ ઉપર અને ગળામાં થાયછે.

ગ્રંથી અવદરણ રોગ પ્રમાણુ છે, તે ચપટી કઠણુ અને ઉપડેલી હોયછે, તે મોંઢામાં નાકમાં અને ગળામાં થાયછે.

વ્રણભવન નાકમાં અને ગળામાં થાયછે. મૃદુ ત્વચાનું પુષ્પોગ્દમ એ દ્વિતીય ઉપદંશનું પ્રથમ થનારું લક્ષણુ છે, તે ધણું કરીને પ્રાથમિક ઉપદંશ પછી થોડાંજ અઠવાડીએ થાયછે.

હોઠ—અવદરણ રોગ થએલા માણસના હોઠઉપર ચીરા પડેછે, તે કાંઈક કઠણુ અને વેદનાકારક હોયછે. ગાલની અંદરની બાજુએ ચીરા પડેછે. તેમજ ત્વગાંકુર અને ગ્રંથી થાયછે. એનાં ઉપર કાષ્ટિક લગાડવું.

જીભ—જીભની મુદુ ત્વચા જડી, સફાઈદાર, અને ચકચકીત થાયછે, અને તેના ઉપર ચીરા પડેછે, કોઈ કોઈ વખત મૃદુ ત્વચા ઉપરનું પાતળું ચર્મ શુષ્ક, સફેત, અને અપાર દર્શક થાયછે. જીભ જગાએ જગાએ ઘોળી દેખાયછે, જીભ ઉપર અને તેની બાજુએ કોઈ કોઈ વખત ક્ષતો પડેછે, અને કોઈ કોઈ વખત રાતા રંગની ગ્રંથી થાયછે.

ચિકિત્સા—ડોનીવન્સ સોલ્યુશન અથવા કરોજીવસ-બ્રૂક્લીમેટ પેટમાં, આપવું અને ક્ષતોને વખતો વખત કાષ્ટિક લગાડવું. સવાગીખારના કાગળા (૧ દ્રામ સવાગીખાર ૧ ઓંસ મધ અને ૭ ઓંસ પાણી) કરવા; અથવા ફટકડીના કાગળા (૧ દ્રામ ફટકડી ૩૦ ગ્રેન હીરાબોળ અને ૧૦ ઓંસ પાણીથી) કરવા, અથવા ખેરની કે બાવળની છાલ ૩ ઓંસ લઈને અર્ધા શેર પાણીમાં ઉકાળીને તેમાં બે દ્રામ ફટકડી મેળવીને તેના કાગળા કરવા.

ગળાનો દાહ—એના પ્રકાર પેહેલો સૌમ્ય પ્રકાર, તાજુ, ગલસ્તંભ, ટાંન્સીઝ પીંડ, અને ગળું, એ બધા ઉપર પુષ્પોગ્દમ

જેવી આરકત ફાક્ષીઓ ઉઠેછે. તેના ઉપર સપાટ ક્ષતો થાયછે, અને વિકૃત ભાગ સુણેછે, લાલ થાયછે, તથા દુખવા લાગેછે. તાવ આવેછે, મનો ગ્લાની અને દુસ્થિત ભાવના પ્રાપ્ત થાયછે. આ રોગ પાટલાંગ અને પુતિગંધીકાની સાથે થાયછે.

ચિકિત્સા—હૈદ્રાર્ગિરાઈ આયોડાઈડ્ઝ અને સાર્સાપેરિલા પેટમાં આપવાં, અને કાષ્ટિક તથા કાષ્ટિકનો દ્રવ ફાક્ષીઓ ઉપર લગાડવો.

બીજે પ્રકાર—ઉંડું ખોતર્યા જેવું વર્તુલાકાર અને જાડા તળીયાનું ક્ષત ટાન્સીલ પીંડ ઉપર થાયછે, તેનો પૃષ્ઠભાગ મેલો અને પીળાશ જપર હોયછે. અને કાંઠા ઉપડેલા હોયછે. રોગી નાકમાં બોલેછે, અને તેના કાનમાં ઘણું કરીને દુખવા લાગેછે. આ રોગ કાઠિન્ય ઉપદંશિક ક્ષત પછી થાયછે.

ચિકિત્સા—પારદની બાફ મોંઢાંમાં આપવી, કારોજી-વસબ્દિલમેંટ અને સાર્સાપેરિલા પેટમાં આપવાં, લિકર હૈદ્રાર્ગિરાઈ નેટ્રેટિસ આસિડા ક્ષત ઉપર લગાડવું, ૨ ગ્રેન કરોજીવસબ્દિલમેંટ ૩૦ મિનિમ હૈદ્રોકલોરીક આસીડ ૧ ઓંસ મધ અને ૭ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરી તેના કોગળા કરવા; અથવા ૧ દ્રામ હૈદ્રોકલોરીકઆસિડ, ૧ ઓંસ મધ, અને ૧૨ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરી તેના કોગળા કરવા; અથવા ૧ ઓંસ લીકર સોડીકલોરેટા અને ૧૨ ઓંસ પાણીના કોગળા કરવા.

૩ જો પ્રકાર—કોઈ કોઈ વખત તાણુ ઉપર સડનારું ક્ષત થાયછે. તેથી કરીને નાક અને મોંઢા માંહેલો પડદો નાશ પામેછે. તેને લીધે રોગી બોલતાં અને ગળતાં ઘણી અડચણ ભોગવેછે ક્ષત તપ ખરીયા જળમટથી આચ્છાદિત હોયછે. અને આસપાસની ત્વચા કાળી, સુણેલી, લીલી, ઘેરા, લીલા રંગની હોયછે. આ ક્ષત પ્રસરીને કોઈ કોઈ વખત જીન્હાની ધમની

કાટેછે. ત્યારે અતિ રક્તશ્રાવ થાયછે. તેથી કામનકરાટિડધમની ને ખાંધવી પડેછે. આ વિકાર ગર્ધભિકા અને પુત્રીગંધીકાની સાથે થાયછે.

ચિકિત્સા—ક્ષત નૈટ્રીક આસીડથી ખાળવું. લીકર સોડી-કલોરેટાના અથવા હૈડ્રોક્લોરીકઆસીડના દ્રવથી કોગળા કરવા કરોજીવસપ્લીમેન્ટ અને સાસીપેરિફા પેટમાં આપવાં.

કૃક—કૃકની મૃદુત્વચાનું વ્રણભવન થઈને જાડી થાયછે. અવાજ ખોખરો થાયછે. આસાવરોધ, ખાંસી અને, શ્વાસ ચડેછે, ચીકટ અને દુર્ગંધયુક્ત કફ પડેછે, ગળવાને અડચણ પડેછે, ગળા ઉપર દાખીએ તો દુખેછે. આ રોગ સાથે દુઃસ્થિત ભાવના થાયછે. રોગી અસ્તિપંજર યુક્ત અને અશક્ત થાયછે. આ વિકારમાં કૃકમાર્ગમાં (ગ્લાટિસ) જલ શોધ થઈને રોગી આસાવરોધથી મરેછે.

ચિકિત્સા—પારદની ખાફ અને પૌષ્ટિક દવાઓ આપવી, ગળા ઉપર જળો અને ખિલરટર મારવું. કાષ્ટિકનો દ્રવ (૧ ટ્રામ નૈટ્રેટ આફ્ સીલ્વર અને ૧ ઓંસ અર્કોદક) કૃકના કાંઠા (રાઈમા ગ્લાટીસ) ને લગાડવો. કોઈ કોઈ વખત ધણોજ આસાવરોધ થાયછે. ત્યારે શસ્ત્રવૈદ્યને શ્વાસ માર્ગનું છેદન કરવું પડેછે.

નાસીકા—સાર્વદેહિક ઉપદંશમાં થંડ અને ભીનાશવાળી હવામાં ફરવાથી અને ચિકિત્સા નિયમનો ભંગ કરવાથી નાકને વિકાર થાયછે. નાકની મૃદુ ત્વચા જાડી થાયછે. અને તેથી કરી રક્ત અને પૂયશ્રાવ થાયછે. સળીકમ થાયછે. રોગી નાકમાં ખોલેછે. કેટલાએકોના નાકમાં વ્રણભવન થાયછે. શ્વાસની દુર્ગંધ આવેછે. " નાકના પડદા ઉપર અથવા પડદો અને ખાજીમાં જાડાં ભીંગડાં વળેછે. આ વ્રણ ધણા દુઃસહ હોયછે. અને નૈટ્રીક આસીડ અથવા આસીડ નૈટ્રેટ આફ્

મરડ્યુરી લગાડીને તેમની વૃદ્ધિ બંધ કરવી. ઘણા પ્રસંગે વ્રણભવ-
નથી નાકનો પડદો ખરાબ થઈને તેમાં છિદ્ર પડે છે. અથવા
જલસ્થિ, ફાલાસ્થિ, અને સસ્ત્રિછદ્રાસ્થિ, એમાં વ્રણ થાય છે.
તેથી કરીને કોઈ કોઈ વખત નાકમાં હેલું સર્વ અંગ કાતરેલું
થઈને તેનું એકજ ભગદળ થાય છે. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે.
ત્યારે નાસીકાસ્થિને પણ વિકાર થઈને તે પાતળાં થઈ સડી
જાય છે. નાકનો પડદો અને બાજુને વ્રણ થઈને તે સડે છે.
તેથી કરી વૈશ્વિક પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈ કોઈ વખત આ રોગ
મસ્તકના તળિઆમાં અસ્થિસુધી પ્રસરે છે. તેથી કરી તિમિર
(અમારોશીસ) અપસ્માર (ફેફસ) અથવા મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચિકિત્સા—પારદની બાફ આ રોગમાં ઘણીજ ઉત્તમ છે.
નાક દુખવા આવે છે. અને સ્પર્શસહ થાય છે. ત્યારે નાકની
અંદરની બાજુએ ૧-૨ જળો અઠવાડીયામાં બે વ્રણ વખત
લગાડવી. વ્રણની વૃદ્ધિ બંધ કરવાસાર નૈટ્રીક આસિડ અ-
થવા કાષ્ટિક લગાડવું. ફટકડી અને સરેદ તુતિઆનો દ્રવ
નાકમાં સુંઘવો, અથવા તેની પીચકારી મારવી. ૧ ઓંસ લીકર
સોડી ક્લોરેટી અને ૧૦ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરીને નાકમાં
સુંઘવું. અથવા પીચકારી મારવી અસ્થિવ્રણ થયો હોય તે
અસ્થિનો પૃષ્ઠભાગ જે ઘણું કરીને હાલે છે. તે કાઢી નાંખવો—
પેટમાં કરોજીવસળિલમેટ અથવા પોટ્યારી આયોડાઇડમને
સાસાં પેરિદ્લાની દવાઓ આપવી.

કનીનિકા મંડલદાહ—(લા એરાયટિશ) આ રોગ
કાઠિન્ય ઉપદંશીક ક્ષત પછી હમેશાં થાય છે. ઉપદંશ અસ્તરોગ્ગીના
થંડ અને આર્દ્રહવામાં તેમજ ભીનાશવાળી જગોમાં ફરવાથી
અથવા વરસાદમાં ભીજવાથી તેને આ રોગ થાય છે. લક્ષણો
દ્રષ્ટી મંદ થાય છે. આંખોમાં વેદના થાય છે. કોઈ કોઈ વખત
આધાશીશી ચઢે છે, નેત્રની મૃદુલતા (કાંજે કટૈવા) આરક્ત
થાય છે, બાહ્ય શુભ્રપટલ (સિલ્વરાટિક્સ) ઉપર પાટલ રંગનો

સૂક્ષ્મ શક્તિવાહીનીનો પટો થાયછે. તે ખાલ પારદર્શક ભાગ (કાર્નીયા) એના સમીપ હોયછે, જલવત રસ (આક્રીઅસ હ્યુમર્સ) એની પારદર્શકતા જાયછે. અને આંખડોલાએલી દેખાયછે. તથા કનિનીકા મંડલનો રંગ ખદલાયછે. કનિનીકાનો આકાર વાંકાચુંકો થાયછે. તેનો ખુણો નાકતરફ વળેછે. અને કનિનીકા મંડલ ઉપર લીંકની નાનીનાની ગુલીકા થાયછે. દંવા વગેરે સત્વર ન કરવામાં આવેતો આંખ કુટેછે અથવા આંખમાં અક્ષયી કુડું પડેછે.

ચિકિત્સા...આંખ ઉપર તુંખડી અથવા જળો લગાડીને રકત કાઢવું. રૈચક દવાઓ આપવી. પછી ૨ ઐન કયાલોમેલ અને $\frac{1}{8}$ ઐન અશીણુની ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવી. આહાર અદ્ય રાખવો. આંખ ખસખસના ડોડવાના કષાયથી રોકવી. ૨ ઐન આટ્રોપિયા સંદ્રક્ષ ૧૨ મીનીમ ગ્લીસરીન અને ૧ ઐસ અર્કોદક મિશ્ર કરીને આદ્રવન ખીંદુ દિવસમાં બે વખત આંખમાં નાંખવાં. કયાલોમેલ પેટમાં આપ્યાથી જોવારે મોઢું દુખવા આવેછે, તેવારે ઘણું કરીને કનિનીકા મંડલ ઉપરની લસ (રસી) શોષણ થઈને આંખ સ્વચ્છ થાયછે. અને કનીનિકાનો આકાર તથા રંગ પૂર્વવત સ્વભાવિક થાયછે, તથાપિ કેટલાક રોગીની આંખોમાં મંદદાહ ચાલું રહેછે. એવા પ્રકારમાં કરોળવસખિલમેટ અને સિકોનાપાર્કનો કષાય આપવો. ખિલસ્ટર આંખને અથવા કાનની પછવાડે વારંવાર લગાડતા રહેવું. ૧૧ ઐસ સિકોનાપાર્કનો કષાય ૨૦ ઐન સોડીકાર્બોનાસ દિવસમાં ત્રણ વખત પેટમાં આપવું. વેદનાશમન થવા સાથે આંખ ઉપર તથા કપાળ ઉપર કલોરોફાર્મ લિનિમેંટ (૧ ઐસ સોપ લીનીમેંટ $\frac{1}{2}$ ઐસ ટિંક્યુરીઓ પાય અને $\frac{1}{2}$ ઐસ કલોરોફાર્મ) દિવસમાં બે વખત ચોળવું.

અસ્થિ—અસ્થિ અને અસ્થિતત્વ એને ઉપદંશની તૃતિયાવસ્થામાં વિકાર થાયછે. તે રોગીને અવ્યવસ્થિતપણાથી

પારદ આપવાથી થાયછે, અને તે ચર્મ મૃદુત્વચા અને ગ-
ળાને વિકાર થયા પછી થાયછે. અસ્થિત્વચાના વિકાર કોઈ
કોઈ વખત ત્વગ્રોગની સાથે થાયછે. તે ઉપદંશ અસ્ત રોગી
પવનમાં ફર્યાથી તેઓને અને વીરોષે કરી પીંડ રોગ પ્રકૃતિના
માણસોને થાયછે.

અસ્થિત્વગ્દાહુ અથવા અસ્થિત્વગ્ ગ્રંથી (ધં,નોડ્સ-
એ કોઈ પણ હાડ ઉપર થાયછે. પરંતુ ધણું કરીને અંતર્ગઢા)
સ્થિ, જત્રુ, કુર્પરાસ્થિ, લલાટાસ્થિ એના ઉપર થાયછે. ઉરોસ્થિ,
જત્રુ સંધી, ઉરોસ્થિ અને જાનું સંધી એના ઉપર પણ થાયછે.
અસ્થિ ઉપર મંદ, લાંબો અને કઠણુ શોથ ઉત્પન્ન થાયછે. તેના
ઉપર દબાવીએ તો દુખેછે તે દિવસે ધણો દુખતો નથી. પરંતુ
રાત્રે તેમાં દુઃસહ વેદના ઉત્પન્ન થાયછે. આ ગ્રંથીમાં અસ્થિત્વગ્
કઠણુ થએલું હોયછે, અને તેમાં અને તેની નિચે લસનો શ્રાવ
થએલો હોયછે. અને કોઈ કોઈ વખત પાસેનું હાડ પણ જાડું
થાયછે. આસોજો શમી જાયછે. અથવા અક્ષયી રહેછે. પાસેના
અસ્થિને વિકાર ન થયા હોય તો તે કવચિત પાકેછે.

ચિકિત્સા—આ ગાંઠો ધણી દુખતી હોય અને સ્પર્શ-
સહ હોય તો તેના ઉપર જળો લગાડવી. પરંતુ સ્પર્શસહન
હોઈને રાત્રે ધણી દુખતી હોયતો બ્લીસ્ટર લગાડવું. તે
વીંલંબી થાયતો તેના ઉપર આયોડીનપેંટ અથવા ટ્રિફ્થર
આફ્ આયોડમ્ લગાડવું. મસ્તકના અસ્થિ ઉપર આ ગાંઠો
થાયછે. ત્યારે તે કોઈ કોઈ વખત કેવળ મૃદુ અને પાકેલા જેવી
હોયછે. તોપણ તે કોડવી નહીં. તે ઉપર જળો અથવા બ્લીસ્ટર
ક આયોડીનપેંટ લગાડવું, આ ગાંઠોને અને રાત્રે થનારી વે-
દનાને સારી કરવાને પોટાચારી આયોડાઇડમની દવા ધણી
ઉત્તમછે, સુતી વખત ૧૦ ગ્રેન ડોવર્સ પાવડર અથવા $\frac{1}{2}$ અગર
 $\frac{1}{2}$ ગ્રેન માર્ફીયા હૈડ્રાક્લોરસ આપવું.

કરોટ (ખોપરી) ના, ડ્યુરામેટર નામક અંતર ત્વચામાં

લસનો આવ થઈને ગ્રંથી થાયછે. આ ગ્રંથી ડ્યુરામેટર ઉપર થઈ હોયતો અપરમાર થાયછે.

મસ્તક, નાક, અને જડખાનાં હાડકાં જે ચપટાં અને કઠ-
ણછે, તેમાં ઉપદંશથી ઘાણું કરીને મંદ દાહ થાયછે, તેમાં જે
વેદના થાયછે તે રાત્રે વધેછે. અસ્થિરચના ઘટ, જાડી, અને ધ-
ક્ષિંગત થાયછે, આ રોગ કુર્પરાસ્થિ અને અંતર્જઘાસ્થિને થાયછે.
ઉપદંશથી મસ્તક અને જડખાના અસ્થિને વ્રણમવન થાયછે.
તેથી દંતના ખાંચા સડી જાયછે. ઉધ્વદંતા ધારાસ્થિ, જાલાસ્થિ
અને નાસિકાસ્થિ, એ વ્રણથી સડી જાયછે. પરંતુ તાલ્વાસ્થિને
આ વિકાર કોઈ પણ વખત થતો નથી, એ ચમત્કાર જેવુંછે.
અસ્થિરચના ખરાબ થયાથી નાકની અંદરની ખાણુએ વિકાર
થઈને નાક ખેંસી જાયછે, અને નાક તથા મોંઢામાં, અને કઠણ
તાણુમાં છીદ્ર પડેછે.

અસ્થિનાશ—મસ્તકના અસ્થિ ઉપર વ્રણ થાયછે, તેથી
તેના ઉપર ખાડા પડેછે. અને તેમના પૃષ્ઠભાગ ખરખચડા
થાયછે. પ્રસરનારૂં વ્રણ પણ આ અસ્થિઉપર થાયછે; ત્યારે
નવું હાડ વ્રણ થએલા ભાગ ઉપર અપૂર્ણ કરીથી ઉત્પન્ન થાયછે,
તેથી વ્રણનો કાંઈ ભાગ આચ્છાદિત થાયછે. અને કાંઈ ઉઘાડો
રહેછે. આ રોગ શાખાનાં અસ્થિને પણ થાયછે. મસ્તકના
અસ્થિને જ્યારે એ વ્રણ થાયછે. ત્યારે મગજમાં અથવા તેની
ત્વચામાં ક્ષોભ થઈને પ્રાણઘાત થાયછે.

ચિકિત્સા—જે રોગીને પૂર્વે પારદ ન આપવામાં આવેલો
હોયતો અસ્થિદાહમાં ૨ ગ્રેન ક્યાલોમેલ $\frac{1}{2}$ ગ્રેન અશ્મીણુની ગોળી
દિવસમાં ત્રણ વખત આપવી. પારદ આગળથી આપવામાં આ-
વેલો હોયતો, પોટ્યારીઆયોડાઇડ અને સીંકોનાપ્માર્કનો
ઉકાળો આપવો. અસ્થિ વ્રણમાં દુસ્થિત ભાવના દુર કરવાને
પૌષ્ટિક દવાઓ અને આહાર આપવાં. નાસિકાસ્થિનો ભાગ
શિથીલ થયો હોયતો તે તાણી કાઢવો. તેથી કરી સ્થાનિક ક્ષોભ

દૂર થાયછે, જ્યારે અસ્થિનાશ થાયછે. ત્યારે શ્રેણીઆથોડાય-
ડમ્, પોટયાસીઆથોડાયડમ્ અને કાડડીવરઆઈલ આપવાં.
સાર્સાપેરિદ્રા અને પોટયાસીઆથોડાયડમ્ આપવાં. અથવા
મંદ નૈટ્રીકઆસિડ અને સિંકોનાબાઈનો ઉકાળો આપવો. આ
દવાઓથી પ્રકૃતિ સુધરીને રોગની ગતિ બંધ થશે. વ્રણ થએલાં
હાડને રેડપ્રેસિપિટેટનું મલમ લગાડવું, અથવા તેની ભૂકી વ્રણ
ઉપર ભભરાવવી. અથવા આસિડ નેટ્રેટે આફ્ મર્ક્યરી લગાડવું.

અંડ—ઉપદંશથી અંડને વિકાર થાયછે, આવદરણુ ગ-
ળાનું ઉંડું ક્ષત કનિનીકા મંડલદાહ, અને અસ્થિત્વગ્રંથી,
આ રોગ કાઠિન્ય ઉપદંશીક ક્ષત પછી થાયછે, તેનો પરિણામ
અંડવૃદ્ધિનો છે. આ રોગ સારો થયા પછી અંડવૃદ્ધિ થાયછે.
અંડ ઉપર મુકી લાગી હોય તો, અથવા દબાણ થયું હોયતો, કે
કચરાયો હોયતો, તથા પ્રમેહથી પેહેલાં એપીડીમસ નામક
અંડનો ભાગ સુંજીછે. પછી અંડ હળવે વળવે, વૃદ્ધિંગત અંડાકાર
જડ અને મૃદુ થાયછે, અંડ નારંગીના રૂળ જેટલો, અથવા તે
કરતાં મોટો થાયછે. તેના વજનથી કેડમાં અને અંડની રજજી-
માં તણાયા જેવો ભાસ થઈને અસુખ થાયછે. આ વિકારની
સાથે જલવૃદ્ધિ થાયછે, એટલે અંડના પડદામાં પાણીનો સંચય
થાયછે, આ વિકાર ઘણું કરીને એકજ અંડને થાયછે, જેને
થવાનું ભાગ્યેજ બનેછે, અંડ મોટો થાય તોપણ તેમાં પુષ્કળ-
વન થતું નથી.

ખીજો પ્રકાર—ઉપદંશજન્ય ગ્રંથીયુક્ત અંડ વૃદ્ધિઓમાં
અંડ સાધારણ આકાર કરતાં ચાર ગણો મોટો થાયછે. અને
તેનો આકાર વાંકો ચુંકો હોયછે. તે કઠણ ગાંઠા પડેલા જેવો દે-
ખાયછે, પરંતુ દુખાવો થતો નથી. તેના વજનથી માત્ર અડ-
ચણ થાયછે. અને કેડમાં તથા અંડરજજીમાં દુખેછે. ઘણું ક-
રીને આ વિકાર એક અંડને થાયછે. જ્યારે અંડ રચનાનો
ઘણો ખગાડ થાયછે. ત્યારે મૈથુન વાંચા નષ્ટ થાયછે. શિશ્નો

સ્થાન અને વિવેક વિસર્જન થતાં નથી. પરંતુ ઔપધોપચાર જલદી કરવામાં આવેતો ખેડ અંડ પૂર્વવત થાયછે. આ વિકારથી અંડમાં પૂચ થાયછે, પછી છિદ્ર પડેછે, તેમાંથી ખિલાડીના ટોપ જેવું માંસ નિકળી આવેછે, ઉપદંશથી અસ્થિ અને ગળાને વિકાર થઈને જેઓની પ્રકૃતિ દુઃસ્થિતભાવનિય થાયછે. તેઓને આ પ્રકારની અંડવૃદ્ધિ થાયછે. કેવળ ઉપદંશીક અંડ-વૃદ્ધિમાં અંડની કુશાકાર નલિકાની ખાલેર આખા અંડ સુત્રી બસનો શ્રાવ થાયછે. તેથી કરી અંડવૃદ્ધિ થાયછે; પરંતુ ગ્રંથી-યુક્ત અંડવૃદ્ધિમાં પીળા રંગની ગ્રંથી વટાણી કરતાં મોટા આકારની અંડમાં થાયછે. આ ગ્રંથી મૃદુ થઈને તેમાં પૂચ થાયછે. તેથી કરી અંડની રચના નાશ પામેછે, પછી તે તંતુમય ત્વચાનો ગોળો થાયછે, તેમાં કાંઈ કાંઈ વખત ખડી જેવો કઠણ પદાર્થ ઉત્પન્ન થાયછે.

ચિકિત્સા—કેવળ અંડવૃદ્ધિમાં પારદ અવસ્થા આપવો જોઈએ. કરોજીવસંજ્ઞિતમેટ અને સાર્સાપેરિલા પેટમાં આપવાં. આ દવાઓ છકે આઠ અઠવાડીયાં સુધી અથવા કાઠિન્ય નાશ પામે ત્યાં સુધી આપવી, જો જલવૃદ્ધિ થઈ હોય તો ટ્રોકાર અને કયાનુસારથી અંડ કોશમાં છિદ્ર પાડીને પાણી કાઢી નાંખવું. પછી ઉપર લખેલી દવાઓ આપવી. પારદ પછી પોટયાસિઆયોડાયડમ આપવું, અને અંડ ઉપર પ્લંબાયઆયોડાયડમનો મલમ લગાડવો. અથવા મક્યુરિઅલપ્લાસ્ટર અને બેલાડોનાપ્લાસ્ટર સમભાગે એકત્ર કરીને તે મૃદુ ચર્મ ઉપર કે વચ્ચે ઉપર આગળી ખનાવી તે આગળીની જોઈએ તેવી પટીઓ કાપીને અંડ ઉપર લગાડવી. પૂચ થઈને મીંદ ડાના ટોપ જેવા નાના માંસના કડકા અંડમાંથી બહાર પડેતો. તેના ઉપર રેડ પ્રેસિપિટેટ ભભરાવવો. ને લીંટ તથા ચકણી પટી તેના ઉપર તાણીને ચોટાડવી. જો માંસનો કડકો ઘણોજ મોટો હોય તો તેને કાપી નાંખી તે ઉપર રેડ પ્રેસિપિટેટનો મલમ લગાડવો.

પેટમાં પોટયાસીઆયોડાયડમ્, શેરાયઆયોડાયડમ્ અને કાડલિવર આઈલ આપવાં.

અંડાશયદાહ—(ઓવેરાયટ્રીસ) એક અંડાશયમાં ર-કેત સંચય થઈને વૃદ્ધીગત થાયછે, એ ગુદમાંથી આંગળી દબાવ્યાથી અથવા પેટ ઉપર જોયાથી જાણવામાં આવેછે. આ વિકાર ઉપદંશ અસ્ત સ્ત્રીઓને થાયછે. અંડાશયદાહ વિકાર અંડ વૃદ્ધિ જોવા થાયછે.

ચિકિત્સા—જળો લગાડવી. કરોજીવ સમ્બલમેટ અને સીકોનાબાર્કનો કષાય પેટમાં આપવો.

બંધનો—એના ઉપર પાણુ લસનો આવ થઈને ગ્રંથી થાયછે.

ચિકિત્સા—પેટમાં પોટયાસીઆયોડાયડમ્ આપવું. ગ્રંથી ઉપર આયોડીન પેટ લગાડવું.

બાલ ઉપદંશ.

બાલ ઉપદંશ માતાના બ્રાહ્મ પાર્શ્વ ઉપર ઉપદંશીક ક્ષત હોય તો બાળકને જન્મકાળે પ્રાથમિક ઉપદંશ થશે. પરંતુ બાળ ઉપદંશ એ વંશપરંપરાગત સંસર્ગથી પ્રાપ્ત થાયછે. આ રોગ ગર્ભ ધારણકાળે અથવા ગર્ભ વહનમાં માતાથી ગર્ભને થાયછે. તે જન્મકાળે સાર્વદેહિક ઉપદંશના રૂપે પ્રગટ થાયછે. માતા પિતાથી થનારા ઉપદંશથી અંડની જીવીત્વ શક્તિ એટલી કમી થાયછે. કે તેનો આવીર્ભાવ ઘણું કરીને પૂર્ણતાને પામતો નથી અને કદાચિત પૂર્ણતા પામેતો બાળક ઉપદંશ અસ્ત પેદા થાયછે, એટલુંજ નહીં, પણ તેની પ્રકૃતિ ઘણીજ નિર્બળ થાયછે. ઉપદંશથી અંડને વિકાર થઈને તે એટલું બગડેછે કે જલદીજ આવરૂપે તે પતન થાયછે. આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષમાંથી એકને અથવા બંનેને સાર્વદેહિક ઉપદંશ હોય તો પ્રત્યેક વપ્પત ગર્ભ-પાત થાયછે. પરંતુ જો એવાં સ્ત્રી પુરૂષને પારદ્યુક્ત દવાઓ

આપવામાં આવે તો ગર્ભનો આવિર્ભાવ ધણું કરીને પૂર્ણ દશા પ્રાપ્તિ છે. ગર્ભાવસ્થા પૂર્ણ થઈને બાળક જન્મતાંજ તે દુઃસ્થિત ભાવનીય અને ક્ષીણ હોય છે. અને તેના શરીર ઉપર કાંઈ કાંઈ વખત ઉપદંશજન્ય કૌક્ષીઓ થાય છે; પરંતુ ધણું કરીને જન્મકાળે તેના શરીર ઉપર કૌક્ષીઓ થતી નથી. તે ત્રણથી આઠ અઠવાડીયાંમાં નીકળે છે. આ રોગ તાદૃશ્યાવસ્થામાં પણ થાય છે. પરંતુ ધણોજ ક્વચિત્ થાય છે. તાદૃશ્યાવસ્થામાં થાયતો શરીર ઉપર અવદરણ રૂપે કૂટી નિકળે છે. અથવા શરીર ખરાબ થઈને નિર્બળ થવાથી કંઠમાળ થાય છે.

રોગ થવાની રીત—૧ પિતાના શરીરમાં સાર્વદેહિક ઉપદંશનો શેષ ભાગ હોય છે. તે જોકે સ્ત્રીને પ્રાપ્ત નથી થતો તો પણ બાળકને થાય છે. ૨ માતાને સાર્વદેહિક ઉપદંશ હોય તો તે માતાથી બાળકને થાય છે. ૩ માતા અને પિતાઆ બેઉને ઉપદંશ હોય તો તે બાળકને થાય છે. ૪ ગર્ભ નીરોગી હોઈને પણ જો માતા ગર્ભવંતી છતાં અથવા પ્રસુતિ પછી તેને ઉપદંશ થાય તો તેનાથી તે બાળકને થાય છે. પિતાથી ગર્ભને ઉપદંશ થયો હોય તો આ વિકાર રક્તા ભિસરણના દ્વારે ગર્ભથી નિરોગી માતાને કાંઈ કાંઈ વખત થાય છે. સાર્વદેહિક ઉપદંશ અસ્ત દાઢીથી દુગ્ધના દ્વારે અથવા સ્તન ઉપર કૌક્ષીઓ, ચીરા, કે ક્ષત હોય તો બાળકને ઉપદંશ થાય છે. જોકે ઉપદંશ પીડીત બાળકના મોંમાં ક્ષતો હોવાથી દાઢીના સ્તન ઉપર ચીરા હોય તો તેથી દાઢીને ઉપદંશ થાય છે. વળી જોકે ચીરા અને ક્ષતો બાળકના મોંમાં ન હોય તો પણ કેવળ મુખ સ્પર્શથી પણ દાઢીને ઉપદંશ થાય છે.

ચિન્હો—દુઃસ્થિત ભાવના, મૃદુ ત્વચા, અને ચર્મના વિકાર, બાળકનું સુકાએલું અને રોગીષ્ટ સ્વરૂપ, એ જન્મ કાળેજ પ્રગટ હોય છે. ઉપદંશ અત બાળકો જન્મકાળે ધણું કરીને નાની કરચલીઓ પડેલી એવા મ્લોન અને ક્ષીણ હોય છે. ચેહરો ઘ-

હતા જેવો દેખાયછે. મુખચર્યા ચીમળાએલી અને માંસ મૃદુ તથા ગાભા જેવું હોયછે. શરીરનો વર્ણ ઘણું કરીને પીળો અથવા માટીના રંગનો હોયછે. આ લક્ષણો ખાળકના શરીરમાંથી ઉપદંશીક વિષનો નાશ થાય ત્યાં સુધી રહેછે.

પ્રથમસ્થાનિક લક્ષણ—નાશિકાની મૃદુ ત્વચામાં રક્ત સંચય થઈને નાશિકામાંથી દુર્ગંધયુક્ત લીંટ વહેછે. આસોઆસ લેતાં ખાળકના નાકમાં સાનું નાશિક અવાજ થાયછે. આસાનું નાશિક સ્વર જન્મથી હોયછે. અથવા જન્મ પછી જલદીજ ઉત્પન્ન થાયછે. ખાળકનું ગળું ખેસેછે મોંઢાની મૃદુ ત્વચામાં દાહ થાયછે.

જન્મ પહેલાં તથા જન્મ પછી ખાળ ઉપદંશ એ મૃદુ ત્વચા અને ચર્મ એના ઉપર પ્રગટ થાયછે. કુલા, અંડકોશ, પગનાં તળીયાં ઉપર તથા મોંઢા ફરતી ફેલ્લીઓ થાયછે. તેથી ખાળકને તપાસતી વખત આ ભાગ પહેલો તપાસવો. આ ફેલ્લીઓના ત્રણ પ્રકારછે. ૧ લો વટાણાના દાણાથી તે પાઈજેવડી ગ્રંથી થાયછે. તે ચપટી મૃદુ કાંઈ ઉપડેલી અને તામ્ર અથવા તપખીરીયા રંગની હોયછે એ ઘણું કરીને હમેશાં થાયછે. આ ગ્રંથી સાથે મોંઢું અને ગુદ ફરતા ચીરા પડેછે. આ ગ્રંથીમાં નાનાં પ્રકારનાં આકારનાં અને બૂખરાડાગ અથવા ક્ષતો હોયછે. આનુંજ નામ ખાંજો પ્રકાર. ૩ જે પ્રકાર જલપીટીકા આ પ્રકાર પૂર્વોક્ત પ્રકાર જેટલો સાધારણ નથી. એમાં કાળાશપર ફેલા ઉઠેછે. તેનો ઘેર અને તળીઉં તામ્ર રંગનું હોયછે. આ ફેલા સુકાઈને તેમાં ભીંગડાં પડેછે. આ ઘણું કરીને પગના તળીયા ઉપર થાયછે, તેમજ ગ્રંથી સાથે પણ થાયછે.

કોઈ કોઈ વખત અને મુખ્યત્વે કરીને મોંઢાની મૃદુ ત્વચાનો દાહ થાયછે, ત્યારે ખાળકના દાંતોને પણ વિકાર થાયછે, તે પાકા દાંતને ઘણોજ થાયછે. ઉપદંશીક ખાળકના દુગ્ધદાંત જલદી હળી નિકળેછે તેનો રંગ મેલો હોયછે. અને તેનાં ક્ષત

થતાં જાય છે. ઉપલા છેદક દંતને પ્રથમ વિકાર થાય છે. પછી બા-
જીના દંત પડી સડવા લાગે છે. છેવટ શૂળદંત ઘસાતા જાય છે.
છેદક દંતનો જલદી ભંગ થયાથી પાકા દંત ઉગે ત્યાં સુધી બાજકા
દંતહીન રહે છે. આ રોગ પાકા દંતને વીશેષ થાય છે. જ્યારે
પાકા દંતને આ વિકાર થાય છે. ત્યારે પણ છેદક દંતો ને આ
વિકાર પ્રથમ થાય છે. આ દંત ઘણું કરીને બૂખરા રંગના અખુડ
સંકવાકાર એક બીજાથી પ્રસરેલા અથવા એક સાથે બીજો
વળગેલો હોય છે, અને તેના ઉપર હંડી તથા પુહોળી ખાંચ પડે છે.
તે પાતળા અને ટુંકા હોય છે. અને જલદી ઘસાઈ જાય છે.

ચિકિત્સા—બાજકાને ઉપદંશ, ન થાય, આ હેતુથી ઉપ-
દંશગ્રસ્ત સ્ત્રી ગરોદર છે. એવી ખાતરી થાય ત્યારે તેને પારદ
આપવો. ગર્ભપાત થવાસાથે પારદ આપવાની અવસ્યતા છે.
પારદ પેટમાં આપ્યા કરતાં પારદનો મલમ સાથળની અંદરની
બાજીએ ચોળવો. જે ઉપદંશથી વારંવાર ગર્ભપાત થવા લાગે-
તો માતા પિતાને અથવા બેમાંથી જેને ઉપદંશ થએલો હોય.
તેને પારદ આપવો એટલે ગર્ભપાત થવાનો નથી.

રોગદંત ચિકિત્સા—બાજકને માતાનું દુગ્ધ નહીં દેતાં
બીજું દુગ્ધ આપવું, કારણ માતાનું વિકૃત દુગ્ધ બાજકને પીવા
દીધાથી તેના શરીરમાં ઉપદંશીક વિષનો સંચાર વધારે થતો જશે.
દાઘનું દુધ પીવા દેવામાં આવેતો દાઘને ઉપદંશ થશે, એટલા
સાથે બાજકને અન્ન ઉપર રાખવું. સાગુ, આરોરૂટ, દુધ, ઈત્યાદિ
પદાર્થો આપવાં, પછી તેને પારદ આપવો, બાજકને પારદ આ-
પ્યાથી બાજક ખરેખાર સાથે થાય છે. તેથીજ પારદને ઉપદંશ
ધ્રુમનવાને એક સખળ પ્રમાણ છે. પારદ પેટમાં આપવો તે
એવી રીતે કે હૈદ્રાગિરમકમકિટા ૧ ગ્રેન સાકર સાથે દિવસમાં
ત્રણવાર આપવું, પરંતુ એથી બાજકને રૂંચ થાય છે. તેથી પાર-
દના મલમનું મર્દન કરવું એ ઉત્તમ છે. તેની કૃતિ ૧ દ્રામ પાર-
દનો મલમ ફલાનેલના કટકા ઉપર લગાવીને તે બાજકની સા-

યળની અંદરની ખાજીએ વીટાળવું. એમ દરરોજ કરતાં રહેવું
અથવા ૧૦ ગ્રેન પારદનો મલમ કુક્ષા અગર પગના તળીયા ઉ-
પર દર રાત્રે ચોળવો. સાનુનાશિક સ્વર અને શરીર ઉપરની
લાલ ફેલ્લીઓનો નાશ થાય ત્યાં સુધી આ ઉપચાર એ અથવા
ત્રણ અઠવાડીયાં સુધી ચાલુ રાખવો. પછી પારદ બંધ કરીને ૧
ગ્રેન પોટાસીઆયોડાઇડમ્ એકત્ર કરી દૂધમાં અથવા અર્ધો
ડ્રામ કાડલીવર આઈલ સાથે દિવસમાં ત્રણવાર આપવું. કાઈ
કાઈ વખત ક્વથનિકા આ નામના ત્વગરોગ ખાળકોના ઉપલા
રોસાથેજ થાયછે. ‘આ ઠંડાણે રોગનાં લક્ષણો જેમકે ગુંગણો
અવાજ અને દુઃસ્વિત ભાવનાએથી કરી રોગની પરીક્ષા કરવી.
ક્વથનિકાની ફેલ્લીઓ એવા પ્રસંગે ભુરા રંગની અને ભીંગડા
વાળી હોયછે. આ કરતાં પારદનું મર્દન કર્યા પછી ડોનોવન-સ
સોલ્યુનશનનાં એ ટીપાંએક ચમચા પાણીમાં દિવસમાં ત્રણ
વખત આપવાં, આહાર પૌષ્ટિક આપવો.

ભાગ ૩.

પ્રમેહ.

પ્રમેહ—પુરૂષ અને સ્ત્રીના જનનેદ્રિયની મૃદુ ત્વચામાંથી
ઉદ્ભવનારો જે આવ તે ધણું કરીને તજ્જનતિય આવના સં-
સર્ગથી ઉત્પન્ન થાયછે. તેને પ્રમેહ કહેછે. પ્રમેહ એ એક વિ-
શિષ્ટ પ્રકારનો રોગછે. તે ધણું કરીને મૂત્રમાર્ગમાં થાયછે, તેથી
દાહ થઈને ધણો પૂય થાયછે. અને પીચ્છા આવ થાયછે આ
રોગ મણિચ્છદ અને મણિની મૃદુ ત્વચામાં પણ થાયછે. આ
રોગ મણિના મૂત્રમાર્ગના ભાગમાં એક પાંચોછે, તેમાં ધણું
કરીને અતિ તીવ્રતાથી થઈને રહેછે. પરંતુ તે આખા મૂત્ર
માર્ગ સુધી પ્રસરેછે. અને કાઈ કાઈ વખત મુત્રાશયની મૃદુ
ત્વચાસુધી પ્રસરતો જાયછે, અને સ્ત્રીઓની જનનેદ્રિયની

મૃદુ તથા સૂધી પ્રસરીને કાંઈ કાંઈ વખત ગર્ભાશય સૂધી પોહોંચેછે.

કારણ—આ રોગ વિશિષ્ટ જાતિનો અને સાંસર્ગિક છે. મલિન અને અવિચારી મૈથુનથી એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું પ્રાણીજ વિષ ઉત્પન્ન થાયછે. જે મૃદુ ત્વચાને તે લાગેછે તેમાં આ રોગ થાયછે. પ્રમેહ વિષ એ નિચે લખેલાં કારણો જોઈ પ્રમેહના જેવો આવ ઉદ્ભવેછે તેથી જુદુંછે. તે કારણો નિચે પ્રમાણે. ૧ સ્થાનિક ક્ષોભ જેમકે અતિ મૈથુન અને મૂત્રનલીકા તથા મીણશલાકા મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કર્યાથી ૨ સાર્વદેહિક વિકાર જેમકે પાદાગ્ર રોગ, આમંવાત, લિપીક, અને આકસ્મિક નામક અસ્મરી, કૃમી અને જઠર ક્ષોભ ઇત્યાદિ. ૩ દવાઓ જેમકે ગ્વાયાકુમ, લાલ મરચાં, મદ્ય, ઇત્યાદિ. આ ઉપરના કારણોથી કાંઈ કાંઈ વખત મૂત્રમાર્ગમાં ક્ષોભ થઈને પૂયશ્રાવ થવા લાગેછે. ઋતુશ્રાવ, સ્ત્રી કુલીન હોઈને રજસ્વલા હોયછે. તે વખતે અથવા કાંઈ કાંઈ વખતે ઋતુકાળ પહેલાંજ યોની માંહેલો વિચોજીત રસ ક્ષોભક હોયછે. ત્યારે તેની સાથે રતિસંગ થાયતો, અને પ્રસૂતિ પછી આવ થાયછે. ત્યારે તથા પ્રદર હોય ત્યારે સંયોગ થયાથી મૂત્ર માર્ગમાં દાહ થઈને પૂયશ્રાવ થાયછે, અને લઘવી કરતી વખત બળતરા થાયછે.

લક્ષણો—આ રોગની ત્રણ અવસ્થા છે. ૧ ઉદ્ભવકાલ અથવા ક્ષુબ્ધાવસ્થા. ૨ તીવ્રાવસ્થા. ૩ મંદાવસ્થા.

૧ ઉદ્ભવકાળ—અથવા ક્ષુબ્ધાવસ્થા. આ અવસ્થા મૈથુન પછી ઘણું કરી ચોથે અથવા પાંચમે દિવસે ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે રોગીના શિશ્નમાં કાંઈ ઉબળતા, ખરજ, અને ક્ષુબ્ધતાનો ભાસ થાયછે. મૂત્રમાર્ગના છિદ્રના કાંઠા કાંઈક લાલ થઈને સુણેછે. અને તે છિદ્ર પહોળું થાયછે. શિશ્ન આંગળામાં દબાવ્યો હોય તો મૂત્રમાર્ગમાંથી કાંઈક પાતળો

પિચ્છા મિશ્રિત પૂય, અથવા પાતળો ધોળો શ્રાવ નીકળેછે. આ અવસ્થા કાંઈ કાંઈ વખત સંયોગ પછીજ થાયછે. અને કાંઈ વખત આઠ દસ દહાડે થાયછે. આ અવસ્થા ચોવીશ અથવા અડતાળીશ કલાક રહીને ખીજી સદાહવાસ્થાનો પ્રારંભ થાયછે.

૨ તિવ્ર—અથવા સદાહવાસ્થા એમાં શ્રાવ વિપુલ ધ્રુ અને કાંઈક લીલો પીળો થાયછે. લઘવી કરતી વખત અતિ વેદના અને આગ થાયછે, તથા તણાખા મારેછે. મૂત્રમાર્ગ સુણે છે, અને કઠણુ થઈને સ્પર્શ કરવાથી દોરડા જેવો લાગેછે. મૂત્રમાર્ગ સુણી ગયાથી મૂત્રની ધાર હમેશાં કરતાં નાની થાયછે, અને લઘવી વારંવાર થાયછે. આખો શિશ્ન આરક્ત અને સુણેલો દેખાયછે. શિશ્ન મણિલાલ અને સ્પર્શસહ થાયછે, અને તેનો પૃષ્ઠભાગ ધ્રુ યએલો દેખાયછે. જનનેદ્રિયના પાસેના ભાગ જેમકે વંક્ષણુ, ઉર, વિટપ, અને અંડ દુખવા લાગેછે. રાત્રે શિશ્નોત્થાન હોઈને ધણીજ વેદનાઓ થાયછે, અને નિદ્રા આવતી નથી. આ રોગ શિશ્નના છેડા સૂંધી પ્રસરતો જલ એટલે વિટપમાં તાણુ થાયછે. અને પ્રોસ્ટેટપિંડના ભાગ સૂંધી વિકાર થયો હોયતો ગુદમાં અગ્નિ થાયછે. અને જડપણું લાગેછે, આ અવસ્થામાં તાવ આવીને અગ્નિ થાયછે આ લક્ષણો આસરે એક પખવાડીયું રહેછે, પછી તૃતીયાવસ્થા ચાલુ થાયછે.

૩ મંદાવસ્થા—એમાં દાહજનક લક્ષણનું હજવે હજવે ઉપશમન થાયછે. પરંતુ પાતળી પિચ્છા, અને પૂયશ્રાવ ચાલુ હોયછે. મૂત્રમાર્ગમાં કાંઈ ઉણુતા અને ક્ષોભ પણ હોયછે, અને કાંઈ કાંઈ વાર લઘવી કરતી વખત તણાખા મારેછે. સારા ઉપચારની યોજનાકરી હોયતો આ અવસ્થા ખે અથવા ત્રણ અઠવાડીયાંમાં શમન પામેછે. પરંતુ યથાભોગ્ય ઉપચાર ન કરવામાં આવે, અને રોગીની પ્રકૃતિ ખગડેલી હોયતો મહિનાના મહિના, અથવા વર્ષોનાં વર્ષ સુધી આ અવસ્થા રહેછે. ત્યારે તેને ગળ, (ગ્લીટ) કહેછે. આ રોગનો શ્રાવ ચાલુ હોયછે. ત્યાં

સૂધી તે સાંસર્ગીક હોયછે, અને સ્ત્રીઓમાં તો આ સાંસર્ગિક ગુણ ધણોજ પ્રખળ હોયછે.

તરૂણ અને રક્તાધિક્ય માણસને પહેલી વખત પ્રમેહ થયો હોયતો તે ધણોજ તિવ્ર હોયછે. પિંડરોગ પ્રકૃતિના અને કફ પ્રકૃતિનાં માણસને પ્રમેહ થયો હોયતો, અને વિશેષ કરીને એવી પ્રકૃતિના માણસોને પાદાગ્રરોગ (નજલો) અથવા આમવાત થવાનું પ્રાવણ્ય હોયતો, તેઓને સારા કરવાનું ઘણું કઠણ છે. આ રોગ ધણી વખત જેઓને થયેલો હોય તેઓને પણ સારા કરવા, મુશ્કેલી વળેલું છે. પિંડ રોગ પ્રકૃતિના માણસોને પ્રમેહ થાય, એટલે ધણો જવર આવેછે. અને મુત્રાશય પાસે વિદ્રુધિ થઈ પ્રાણુઘાત થવાનો સંભવ હોયછે. મંદ અને દીર્ઘકાલીક ત્વગ્રોગ જે માણસોને થયેલો હોયછે. તેઓને પ્રમેહ થાય તો તે ત્રીજી અવસ્થા પામીને ગળના રૂપે દીર્ઘ કાળ સૂધી રહેછે.

ભેદક વિચાર—સંયોગ પછી થોડા કલાકે મૂત્ર માર્ગમાંથી આવ ઉત્પન્ન થઈને કેટલાક દિવસ સૂધી દાહનાં લક્ષણો થયા સિવાય ચાલુ હોય અથવા અતિ મૈથુન કે અતિ મધપાન પછી મૂત્ર માર્ગમાંથી આવ થાય તો રોગી કોઈ પણ મૂત્ર રોગને પાત્ર હોવાથી તેને આ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાયછે. અને સંયોગ જો કે રોગોદ્ભવનું ઉત્તેજ કે કારણ થાય તો પણ સ્ત્રીની નિર્મળતા વિષે કોઈ શંકા ન રાખવી.

પ્રમેહ—એ સંયોગ પછી ઘણું કરીને ચાર કે પાંચ દિવસે ઉદ્ભવેછે. તે સંયોગ પછી જેટલો મોડો થાયછે. તેટલો વધારે તીવ્ર હોયછે. પ્રમેહનાં સૌમ્ય પ્રકાર કોઈ કોઈ વખત સંયોગ પછી લાગલાંજ થાયછે.

પ્રમેહ કેવળ સ્થાનિક રોગછે, પરંતુ કોઈ કોઈ વખત શરીરમાં તેના વિષનું શાષણ થઈને તેથી સાર્વદેહિક વિકાર થાયછે તે કેશ્રશ (તંતુમય) ત્વચાને વિશેષ થાયછે. તેથી કરી; આમ-

વાત નેત્રશુભપટલદાહ (સ્કિલરોટાયટિસ) ઇત્યાદિ થાયછે. અંડનો દાહ થાયછે. ગળાની અંને આંખોની મૃદુ ત્વચાને વિકાર થાયછે, અંને ચર્મ ઉપર પણ ફોક્લીઓ ઉઠેછે. આ સાર્વ-દેહિક વિકાર ઉપદંશના વિકાર પ્રમાણે ખચીત ચતાજ નથી પરંતુ કાઠકાઠ વખત થાયછે.

ચિકિત્સા—રોગ નિવારક ઉપાય કાઠને પ્રમેહ થવાનો સંભવ દેખાય તે તેને સફેદ આફ્ જીંકની (સફેતતુતીઆ) (૨ ગ્રેન સફેત તુતીયા અને ૧ ઓંસ પાણી) પીચકારીથી મૂત્રમાર્ગ સાફ ધોઈ નાંખવો, અને શિશ્ન મણિ ઉપર ઘૂંટ ક્ષત દેખાય તો તેના ઉપર કાષ્ટિક લગાડવું.

રોગદ્વય ચિકિત્સા—આ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ દાટાનું શમન કરવું. ૨ મુત્રમાર્ગની મૃદુ ત્વચા ઉપર જે દવાઓની વિશિષ્ટ ક્રિયા થાયછે. તે આપવી. ૩ દાહિક મૃદુ ત્વચાથી આવ થાયછે. તે સ્તંભક દ્રવથી બંધ કરવો.

પ્રથમાવસ્થામાં ૨ ગ્રેન નેટ્રેટ આફ્ સિલ્વર અને ૮ ઓંસ અર્કોદકની પીચકારી દિવસમાં ચાર પાંચ વખત મારવી તે, આવ પાતળો અને રક્ત મિશ્રિત થાયતો બંધ રાખવી. અથવા મીણુ-શલાકા ઉપર નેટ્રેટ આફ્ સિલ્વરનો મલમ (૮ ગ્રેન નેટ્રેટ આફ્ સિલ્વર અને એક ઓંસ મલમ) લગાડીને તે મુત્ર માર્ગમાં નાંખવી. પછી સફેત તુતીયાની પીચકારી (૩ ગ્રેન સફેત તુતીયા અને ૨ ઓંસ પાણી) આવ બંધ થાય સુધી મારવી. શિશ્ન ઉપર થંડ પાણીનાં પોતાં લગાડવાં. રોગીને સ્વસ્થ રાખવો. રેચક દવાઓ આપવી. ૩૦ ગ્રેન કબાબ ચીનીની ભુક્રી અને ૨૦ ગ્રેન કાબોનેટ આફ્ સોડા તથા ૨૦ ગ્રેન ક્લિમઆફ્ ટારટર દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું, અથવા કોપેબા આપવું, તિવ્રાવસ્થા ઉપસ્થિત થયા પહેલાં પીચકારીની યોજના કર્યા સિવાય કોપેબા અથવા કબાબ ચીની ફેટલાક વૈદો મોટા પ્રમાણથી આપેછે.

પરંતુ એમ કર્યાથી દાહ ઝાઝો વધેછે. બ્યાયામ, મઘ, મીઠું, મ-
સાલો, ખુંદનો કાવો, કુકડીનાં છંડાં, માંસ, દૂધ, મરચાં, તેલના
પદાર્થ ઇત્યાદિ આઠ દિવસ સૂંધી વર્જ કરવા, રાત્રે જમવું નહિ.
ઘજની રોટલી, ચોખાની કાંજી, ભાત, દાળ, ઇત્યાદિ આપવાં.

તિવ્રસદાહાવસ્થા—એમાં શિશુ સુણેછે. મૂત્રદાહ
એટલે મૂત્ર કરતી વખત તણુખાં મારેછે. વિપુલપિચ્છા અને
પૂયમાવ થાયછે, એવી સ્થિતિમાં દાહધ્ર દ્વાર્યો આપવી
જેમકે:—

ચ્યાગનિસીધંસદ્કાસ	૧૧ દ્રામ.
ટીકચુંડરીહયોસિયામાઈ	૨૦ મિનિમ.
પોટાશી નૈટ્રસ.....	૧૦ ગ્રેન.
સ્પીરીટસ ઇથરિસ નૈટ્રોસાય...	$\frac{1}{2}$ દ્રામ.
ટાર્ટર એમિટિક.....	$\frac{1}{2}$ ગ્રેન.
પાણી.....	૧ $\frac{1}{2}$ ઓંસ.

દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. આ મિશ્રણથી ચર્મ અને
આંતરડાની ક્રિયા વૃદ્ધિગત થાયછે. ઘણોજ દાહ હોય તો વિ-
ટપનો અથવા મૂત્રમાર્ગનો ભાગ જે સ્પર્શસહ થાયછે. તેના
ઉપર જળો લગાડવી. જે દાહ ઘણો તીવ્ર ન હોય તો દરદીને
કેડ સૂંધી ઉબણુ પાણીના પીપમાં ખેસાડવો, અને ખસખસના
ડોડવાના ઉબણુ કપાયથી રોક કરવો. ઉબણુ પાણીની આગળી
શિશુ ઉપર લપેટવી. મુત્ર પાતળું થઈને તેની આમલતા કમી
કરવાના હેતુથી ખારલીવાટર (જવનું પાણી) અથવા અજ-
શીનો ફાંટ, સોડાવાટર, અથવા ૪ ઓંસ ગુંદર ૬૦ ગ્રેન સુરે-
ખાર અથવા ૧૨ ગ્રેન પોટાશી કાર્બોનસ અર્ધાશેર પાણીમાં
મિશ્ર કરીને રોગીને ઘણું પીવા આપવું. ઉત્તેજક પદાર્થ અને
મઘ વર્જ કરવાં. ચોખાની કાંજી ફક્ત આપવી. રોગીને સ્વસ્થ
રાખવો. ચાલવું અને ધોડા ઉપર ખેસવાનું બંધ રાખવું. અંડ

અને શિશ્નને પદ્માથી ઉપર લટકતાં બાંધીને તેના ઉપર થંડ પાણી નાંખતા રહેવું. શિશ્ન મળિું ઘણુંજ કુબંધ હોય તો તેના ઉપર સ્પર્શ્યાસિદિ મલમની આગળી અથવા સાદા મલમની આગળી લગાડવી. મૂત્ર દાહનું ઉપરામન થવા સારૂ નીચેના ચિકિત્સા લેખ ઉત્તમ છે.

ગુંદર ૧ ઓં. અથવા લીકર પોટાશી—૨ દ્રામ.

સોડો કાર્બોનેસ ૫૦ ગ્રેન. ટિંકચુંરિહો સિયામાઈ—૨ દ્રામ.

ટિંકચુંરી ઓપાંપ ૩૦ મીનીમ. સ્પીરીટસ ઇથરિસ નેટ્રોસાય ૩ દ્રામ પાણી ૬ ઓંસ. ગુંદરનું પાણી ૯ ઓંસ.

મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું, વેદના અને વેદનાકારક વજ્ર શિશ્નોરથાન એ થતાં હોય ત્યાંસુધી ૧ ગ્રેન ક્યાલોમેલ $\frac{1}{2}$ ગ્રેન ટાર્ટરેમિટિક અને ૧૦ ગ્રેન ડોવર્સપૌડર મિશ્ર કરી પ્રતિરાત્રે સુતી વખત આપવું. આ ઉપાયોથી દાહ હળવે હળવે કમી થાયછે. મૂત્ર ઘણું તીવ્ર ન થવા સારૂ રાગીને વારંવાર લઘવી કરવાને કહેવું. આ અવસ્થામાં પિચકારી ખિલકુલ વાપરવી નહિ.

ત્રીજી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાયછે. ત્યારે વિશિષ્ટ ગુણુકારી દવાઓ જોમકે કોપેબા અને કબાબચિનીએ સંભાળથી આપવાં. જો એથી ક્ષોભ ઘણો થાય તોતે બંધ કરવાં. અને દાહધ્રુદવાઓ આપવી. આ રોગ પ્રથમથી મંદ હોય તો વિશિષ્ટ ગુણુકારી દવાઓ જલદી આપવાને પ્રારંભ કરવો. કબાબચીની કરતાં કોપેબા કમી ક્ષોભ કારકછે, તેથી તે ઘણું કરીને અપાયછે. કોપેબાની ગોળીઓ, મિશ્રણ અથવા “ક્યાપસુલ” નામક, પોલી ગોળીઓ કરી અપાયછે. ક્યાપસૂલ કરી આપ્યાથી આ દવાનો સ્વાદ ખરાબ લાગતો નથી. ૧ ઓંસ, ક્યાલસાઈન મગનિસીયા લઈ તેમાં ૧ ઓંસ કોપેબા મિશ્ર કરી તેનો અવલેહ કરવો અને દિવસમાં ૧ દ્રામ ત્રણ વખત આપવો. બીજી રીત.

કોપૈખા.....	૧ ઓંસ.
લીકર પોટાસી.....	$\frac{1}{2}$ ઓંસ.
ટિંકચુરી હયોસિયામાઈ.,...	$\frac{1}{2}$ ઓંસ.
સ્પીરીટસ ઈથરિસ નૈટ્રોસાય.	૧ ઓંસ.
ગુંદરનું પાણી.....	૭ ઓંસ.
પાણી.....	૭ ઓંસ.

મિશ્ર કરી ૧૥ ઓંસ દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.
શિથિલ શરીરના અંતે જ્યોતે પ્રમેહ ધણી વખત થયેલો
હોય તેઓને સારા કરવાને કોપૈખા કરતાં કબાખચીની ઉત્તમ છે
અથવા આ બન્ને દવાઓ મિશ્ર કરી આપવી. તે એમકે અર્ધો
ઓંસ ચૂર્ણ કરેલી કબાખચીની અંતે અર્ધ ઓંસ કોપૈખાને
ખરલમાં મિશ્ર કરીને દિવસમાં ત્રણવાર ૧ દ્રામ પ્રમાણથી
આપવું.

બીજો ચિકિત્સા લેખ.

કબાખચીનીનું તેલ.....	૧ દ્રામ.
કોપૈખા.	૩ દ્રામ.
સ્પીરીટસ ઈથરિસનૈટ્રોસાઈ	૩ દ્રામ.
લીકર પોટાસી.....	૨ દ્રામ.
ટિંકચુરી હયોસિયામાઈ.....	૨ દ્રામ
ગુંદરનું પાણી.....	૪ ઓંસ.
પાણી	૪ ઓંસ.

મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણવાર આપવું અથવા કબાખચીની
૧ દ્રામ ફેરાય કારબોનસ સાકેરેટા ૧૫ ગ્રેન મિશ્ર કરી દિવસમાં
ત્રણ વખત આપવું, અથવા ૧ દ્રામ કબાખચીની ૨૦ ગ્રેન
ફટકડી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.

ત્રીજી અવસ્થામાં પિચકારીનો ઉપયોગ કરવો. પિચ-
કારીથી અંડદાહ તથા મુત્રમાર્ગ સંકોચ થાયછે. એથી સમ-

જાણુછે, પણ આ પરિણામ પ્રમેહ ધણો તીવ્ર હોવાથી, અને દીર્ઘકાલ રહ્યાથી અથવા પીચકારી રોગની પહેલી અવસ્થામાં મારવાથી કે પિચકારીનો દ્રવ અતિ તીવ્ર હોવાથી થાયછે. પરંતુ પિચકારી યથાકાળે અને યોગ્ય પ્રમાણથી વાપરવામાં આવે, તો આ પરિણામ થતાં નથી. પ્રમેહ ધણુ દિવસ રહીને માસના માસ અથવા વર્ષોનાં વર્ષ આવ થતો હોય તો મૂત્ર-માર્ગની પિચ્છા ત્વચા મંદ દાહથી જાડી થાયછે. તેથી કરી મૂત્ર-માર્ગ સંકોચાઈ જાયછે. કોપિઆ દીધાથી અથવા પીચકારીઓ માર્યાથી થતો નથી, હમેશના સાધારણ પ્રમેહથી મૂત્રમાર્ગ સંકોચ થતો નથી. મૂત્ર દાહ કમી થવા લાગે એટલે માર્દવકર અને સ્તંભક પિચકારીઓ મારવી. ૨ એન પ્લંખાય આસિટસ અને ૧ ઓંસ અર્કોદકનો દ્રવ કાચની અથવા પ્યુટરની પિચકારીથી મૂત્રમાર્ગમાં સંભાળીને નાંખવો. એથી જો ક્ષોભ થવા લાગે તો તેમાં ૫ એન અશીણુ મેળવવું. રોગ કમી થતો જાય તે પ્રમાણે જરૂરી પ્રમાણની દવાઓની પીચકારીઓ મારવી. અથવા.

પ્લંખાય આસિટસ... ૨ એન.	} સફેત તુતીયા... ૨ એન. ફટકડી..... ૪ એન. પાણી ૧ ઓંસ. મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી.
જિંસાય આસિટસ... ૧ એન.	
અશીણુ..... ૪ એન.	
પાણી ૧ ઓંસ	

ફટકડ આશ સિલ્વર ... ૧ એન.	} સફેત તુતીયા... ૨ એન. જિંસાય કલોરાયડમ ૧ એન. પાણી ૧ ઓંસ.
અર્કોદક ૪ ઓંસ	
મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી.	

મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી. મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી.

આ પ્રયોગની પિચકારી પ્રથમાવસ્થામાં* આપવાથી ધણો ફાયદો જોવામાં આવેલો છે. *પિચકારી મારતા હોઈએ

* પોટાસી પરમેંગ નાઈટ્રીસ ૨ એન ૧ અર્કોદક ૧ ઓંસની પીચકારી મા-
દાથી ધણુ ફાયદો થાયછે.

ત્યારે દરદીનો આહાર તથા સ્થિતિ વ્યવસ્થિત રાખવાં. ઉત્તેજક પદાર્થ આપવા નહિ. સ્નાવ બંધ થતાંજ પિચકારી બંધ રાખવી, નહિ તો પાછો સ્નાવ ઉપસ્થિત થાયછે.

પિચકારી મારવાનો પ્રકાર—પિચકારી કાચની ઝને ગોળ અણીવાળી જોઈએ. પીચકારી ઔષધીય દ્રવથી ભરીને દરદીએ ખુરસીના આગલા ભાગ ઉપર બેસવું; ઝને ડાબી તર્જની તથા ડાબા અંગુઠામાં શિશ્ન પકડીને દ્રવ બહાર નહિ જવા સાથે શિશ્નને જરા પિચકારી ઉપર દબાવવો. ઝને પિચકારીનો છેડો અર્ધ ઇંચ મુત્રમાર્ગમાં નાંખી જમણી તર્જનીથી દટ્ટો દાખવો. ઝને પીચકારી માંહેલો દ્રવ હળવે હળવે અંદર જવા દેવો. પછી પિચકારી પછવાડે તાણીને મૂત્ર છિદ્ર ચાર અથવા છ પળ સૂધી બંધ રાખી ખુલ્લું છોડી દેવું. એટલે મુત્રમાર્ગના સ્થિતિરથાપકપણાથી પિચકારીનો દ્રવ બહાર નીકળી પડેછે. હમેશાં મુત્રમાર્ગના આગલા ભાગમાં દાહ હોયછે. તથાપિ તે શિશ્નના છેડાસૂધી પ્રસરતો જાયછે, તેથી સર્વે દાહિક પિચ્છા ત્વચાને પિચકારીના અંદરના દ્રવનો સ્પર્શ થાય એમ પિચકારી મારવી. જો કે પિચકારી માંહેલો દ્રવ મુત્રાશયમાં જાય તોપણ કાંઈ હરકત જેવું નથી. કારણ કે તેનું પૃથક્કરણ મૂત્રક્ષાર તથા પિચ્છાથી જલદી થાયછે.

ગળ—સારો કરવો ઘણો અઘરોછે. આ રોગ સારો કરવામાં દવાઓ આપવી જોઈએ, એટલુંજ નથી; પરંતુ રોગીની સવધ તથા ખોડખાપણુ એ પણ વ્યવસ્થિત રાખવાં જોઈએ. જો કે આ આવ બાહ્યારકારે સારો થયોછે; એમ લાગેછે. તોપણ ઉન્માદક આહાર ઝને મધનું સેવન કર્યાથી પાછો ઉન્ભવેછે. તેમજ મૈથુન કર્યા પછી પણ ઉન્ભવેછે. આ સ્થિતિ, પિંડરોગ પ્રકૃતિ, પાદાગ્ર રોગ પ્રકૃતિ, અમે આમવાત પ્રકૃતિના, માણસોને પ્રાપ્ત થાયછે. કારણ એવા પ્રકારના માણસોમાં સર્વે પ્રકારના મૂત્ર માર્ગદાહ સારા કરવા કઠણ હોયછે; એવાને

સમુદ્રસ્નાન, હવા ફેરફાર ઇત્યાદિ ઉપાયોની યોજના કરવી. માંસ (ઘણું કરીને મેંઢાનું) ઇંડાં, મરચાં, મિઠાઈ, ખાટા પદાર્થ, ધીવાળા પદાર્થ, તેલકટ પદાર્થ, મધ ઇત્યાદિ વર્જ કરવાં. તેજ વખત કપાખચીની અને કાપૈખાનો અવલેહ આપવો, અથવા ૩૦ ગ્રેન કપાખચીની ૩૦ ગ્રેન ફેરાય પરાડસાયડમ્ અને ૨ ડ્રામ મધ એનો અવલેહ કરીને દિવસમાં ત્રણ વખત આપવો. શિથિલ પ્રકૃતિના માણસોને, ૨૦ મિનિમ ટિંકચુરિ ફેરાય પરકલોરાયડી પાણી સાથે દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું, અથવા ૧૫ મિનિમ ટિંકચુરિ ફેરાય પરકલોરાયડી ૧૦ મિનિમ ટરપેનટાઈન, ૨ ઓંસ પાણી, મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. અથવા ૨૦ મિનિમ ટિંકચુરી ફેરાય પરકલોરાયડી, ૧૦ મિનિમ ટિંકચુરી ક્યાંથારિડીસ, ૩ ગ્રેન ક્વાઈનીઈસલ્ફસ, અને ૨ ઓંસ પાણી, મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. ગળ ધણુંજ દુઃસાધ્ય હોય તો $\frac{1}{2}$ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ નક્સ વામીકા ૨ ગ્રેન ક્વાઈનીઈસલ્ફસ, અને ૨ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ હુયોસિયામસ એની ગોળી કરીને દિવસમાં ત્રણ વખત આપવી. મિસ્તર પારકર વૈદ્ય ગળમાં નિચેના ચિકિત્સા લેખની સિફારસ કરેછે. ૩ ગ્રેન હૈદ્રાર્ગિરાઈ આયોડાયડમ્ ૩૫૨મ અને ૧ ડ્રામ પોટાસીઆયોડાયડમ્ $\frac{1}{2}$ ઓંસ મલ્કાઈ અને $1\frac{1}{2}$ ઓંસ નારંગીની છાલનો શિરો મિશ્ર કરી તેમાંથી ૩૦ ટીપાં છટાંક પાણી સાથે દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં. જો રોગીને સ્વાસ્થ્યથી વધારે મૂત્ર થતું હોય અને લઘવી પછી વેદના થાય, તથા મૂત્રમાં પિચ્છા પડે, તો બફૂ અથવા યુવા અર્સેનો કપાય કરી આપવો. જનને-દ્રિય ઉપર થંડ પાણીની ધાર દરરોજ પંદર વીશ મિનિટ સૂધી કરવી. વિટપ ને બ્લેસ્ટર લગાડવું. સ્ત્રીસંગ વર્જ કરવો. અને કામવાસના મનમાં લાવવી નહિ. સમુદ્રસ્નાન પ્રતિદિને કરવું. હવાનો ફેરફાર ઘણાજ ફાયદા કરતાછે. વિલંબી અને

મંદ ગળમાં સ્થાનિક દવાઓ ધણી હિતાવહ થાયછે. નેમ કે ૧૦ ગ્રેન ક્લોરોફોર્મ આફ્ જિંક, ૨૦ ગ્રેન ગ્યાલિક આસીડ અને ૮ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં બે ત્રણવાર મૂત્ર માર્ગમાં પિચકારી મારવી; અથવા ૧ ગ્રેન નેટ્રેટ આફ્ સિલ્વર $\frac{1}{2}$ ગ્રેન કરેશીયલ સલ્ફિમેટ અને ૧ ઓંસ ઓર્કોદક મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી. અથવા ૨ ગ્રેન સફેત તુતીયા, ૨ ગ્રેન અપ્રીણ અને ૧ ઓંસ પાણી મિશ્ર કરી પિચકારી મારવી. એકજ પ્રકારના દ્રવની પિચકારી મારવાની આદત પડે એટલે તેની ઉત્તેજક ક્રિયા મૃદુ ત્વચા ઉપર કમી થતી જાયછે. તેથી કેટલાક દિવસ પછી પિચકારીનો દ્રવ બદલતા જવું. કેટલાક માસ સૂધી ગળ ચાલુ રહે તો નંબર ૧૦ ની ધાતુની શલાકા પ્રત્યેક બીજે અથવા ત્રીજે દિવસ મૂત્રમાર્ગ સંકોચ નહિ હોય તો પણ મૂત્રમાર્ગમાં નાંખતાં જવું. પંદર મિનિટ સૂધી શલાકા અંદર રાખી પછી બહાર કાઢતા જવું. આ ઉપાય ધણો સારોછે. આ શલાકા નાંખ્યા પહેલાં તેના ઉપર પારદનો મલમ અને એકસ્ટ્રાક્ટ બેલાડોનાનું મિશ્રણ (૧ ગ્રામ બલ્યુઆઈટમેન્ટ અને ૨ ગ્રામ એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ બેલાડોના) થોડું લગાડવું. એટલે જલદી સારું થાયછે.

પ્રમેહાનું સંગિક રોગ—પ્રમેહ તીવ્ર હોયછે. ત્યારે દાહ પ્રસરવાથી નજીકના ભાગોને કાંઈ સ્થાનિક વિકાર થાયછે, તે ધણું કરીને ધણા ઘાતક હોયછે. તેમનાં નામ, વક્ર શિસ્નોત્થાન, (કાર્ડી) નિરૂદ્ધ પ્રકાશ, અવધાન, વિટપ્ વિદ્રધી, મૂત્રાશય ક્ષુબ્ધતા, મૂત્રાવરોધ, મૂત્રમાર્ગથી રસ્તશ્રાવ, ઇત્યાદિ. વક્ર શિસ્નોત્થાન—પ્રમેહની તીવ્રાવસ્થામાં રાત્રે શિસ્નોત્થાન થઈને શિશ્ન મરડાયછે. અને વાકું થાયછે. તથા અતિ વેદના થાયછે. આ સ્થિતિને વક્ર શિસ્નોત્થાન કહેછે. આ દૂર કરવાને શિશ્ન ઉપર થંડ પાણીની પટ્ટી રાખવી, અથવા ધાર કરવી. ૧ ગ્રેન અપ્રીણ અને ૫ ગ્રેન કપુરની ગોળી સુતી વખત આ-

પત્રી; કપુર દીધાથી જનને દ્રિય ઉપર શામક ક્રિયા થાય છે. વેદના-
કારક શિશ્નોત્થાન ન થવા સાથે ૧૦ ગ્રેન કપુર, અને ૨ ગ્રેન
અશીણુની ગુંદર સાથે ફલ વર્તી કરી ને તે એક કલાક સુતા
પહેલાં ગુંદમાં રાખવી. જો શિશ્નોત્થાન ઘણા દિવસ રહેતો
પારદનું મલમ અને એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ બેલાડોના સમભાગ
એકત્ર કરીને શિશ્ન ઉપર લેપ કરવો. ૨ ગ્રેન બ્લ્યુ પીલ ૨ ગ્રેન
એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ હ્યોસીયામસ એની ગોળી સુતી વખત આ-
પવી. અથવા ૫ ગ્રેન ડોવર્સ પૌડર, અને ૨ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ
આફ્ કોનાયમની ગોળી કરી સવાર અને સંધ્યાકાળે આપવી.

મૂત્રારાય ક્ષુબ્ધતા—એમાં મૂત્રારાયના ગળાના ભા-
ગનું ઉદ્દેહન, ઉતવા, અને મૂત્ર કૃચ્છ્ર, થાય છે. આ વિકારના બે
પ્રકાર છે. (૧) સદાહ પ્રકાર આ પ્રમેહની પૂર્વાવસ્થામાં થાય છે.
એમાં વીટપમાં દુખે છે. સોજો ચડે છે. અને ઉબળુતા થાય છે. પૂય
મિશ્રિત મૂત્ર વહે છે. કુડમાં વેદના થાય છે. પેડુમાં દુખે છે.
તથા વમન થાય છે. (૨) મંદ પ્રકાર આ પ્રમેહની ઉતરાવસ્થામાં
થાય છે.

ચિકિત્સા—સદાહ પ્રકારમાં વીટપને જળો મુકાવવી.
ખસખસના ડોડવાના કષાયથી શેક કરવો. ૬ ગ્રેન ડોવર્સ
પૌડર દિવસમાં બે વખત આપવું. અથવા ૨૦ મિનિમ ટિક્ચર
આફ્ હ્યોસીયામસ, અને ૧૫ ગ્રેન પોટાસી કાર્બોનેસ
(અથવા ૧૦ ગ્રેન સુરાખાર) અને ૨ ઐસ પાણી દિવસમાં
ત્રણ વખત આપવું. મંદ પ્રકારમાં ૧૦ મિનિમ ટિક્ચરી ફેરાય
પરકલોરાયડી અને ૧૧ ઐસ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત
આપવું. અને ૩ ગ્રેન અશીણુની ગોળી ગુંદમાં રાખવી.

મૂત્રાવરોધ—મૂત્રમાર્ગની મૃદુલતાનો દાહ અને રક્ત-
સંચય થઈને મૂત્રાવરોધ થાય છે.

ચિકિત્સા—વીટપને જળો લગાડવી, ઉબળુ જલ કઢી

સ્નાન કરવું. રૈચક (કંપાંડ પાવડર આર્જુન ૬૦ ગ્રેન) આપવું. આશીર્વાદની ગોળી ગુદમાં રાખવી, મૂત્ર નલિકા નાંખવાથી સુણેલી તથા મૃદુ પામેલી ત્વચાનું વીદારણ થઈને રક્ત-શ્રાવ થાય. અને મૂત્રમાર્ગમાં ક્ષોભ તથા વેદના થાયછે. તેથી ઉપરના ઉપચારથી મૂત્રાવરોધ નહીં છુટતાં ૨૪ કલાક સુધી રહે તો મૂત્ર નલિકાથી મૂત્ર કાઢવું. મૂત્ર નલિકા મૂત્ર-માર્ગમાં સેહજ જાયતો મૂત્ર કાઢ્યા પછી તે અંદર નાંખવી નહી. પરંતુ સેહજ અંદર ન જાય તો અને સ્નાયુ તંતુનું ઉદ્દેશન થવાથી ઘટ્ટ, ખેસે તો તે ૧૨-૨૪ કલાક સુધી અંદર રાખવી. અને દાહ વૃદ્ધિગત નહીં થવા સારૂ ક્ષારમય મિશ્રણ આપવું. પ્રાર્સ્ટ પીડમાં દાહ અથવા વિદ્રવી અથવા મૂત્રાશયના ગળા પાસેની ત્વચામાં દાહજન્ય લસનો શ્રાવ થાય ઇત્યાદિ વિગેરે કારણોથી જે મૂત્રાવરોધ થાય તો દાહજન દવાઓ (ક્ષારમય મિશ્રણ રૈચક ઇત્યાદિ) આપવાં, દિવસમાં બે વખત મૂત્ર નલિકાથી મૂત્ર કાઢવું. વીટપમાં વીદ્રવી થાય તો તેને ફેાડી નાંખવો. અને પાસેની ત્વચામાં મૂત્ર વિર્સજન થાયતો તેને ચીરી નાંખવી.

૪ મૂત્રમાર્ગરક્તશ્રાવ—શિશ્નોત્થાનકાળે ક્રશાકાર વાહિ-નીઓ કુલેલી હોયછે, તે ફાટવાથી અથવા મૃદુ ત્વચાના ફાટવાથી રક્તશ્રાવ થાયછે. ઉપચાર. દાખ, અને થંડપાણીનો પાટો શિશ્નઉપર લગાડવો. અથવા શિશ્નને પાટો બાંધવો, આ ઉપાયોથી રક્તશ્રાવ બંધ ન થાય તો નંબર ૧૦ નું ગમક્યાથેટર મૂત્રમાર્ગમાં પ્રવેશ કરી ૨૦-૪૦ પળ સુધી અંદર રાખવું, એટલે બંધ થશે.

૫ અવધાન વંક્ષણ માહેલાં પીડ સૂણીને દુખવા આવેછે તેના ઉપર થંડપાણી અથવા પ્લંબાય આસિટાસનો દ્રવ લગાડવો, અથવા જળો મુકાવવી, અને ઉજણ પાણીનો શેક કરવો.

૬ નિરૂદ્ધ પ્રકાશ. એમાં મણિ તથા મણિચ્છેદ સૂણવાથી

મણિ ઉપર ધટ્ટ બેસેછે. ઉપચાર થંડ પાણી અથવા અંખાપ અસિટાસનો દ્રવ ઉપર લગાડવો.

૭ પરિવર્તીકા. એટલે મણિચ્છદ પાછું ઉલટું સરીને મણીના પાછલા ભાગમાં ગચ્ચ બેસેછે. અને મણિચ્છદમાં જલ શોથ થાયછે.

ચિકિત્સા. મણિચ્છદને દયાનસેટથી જુદેજુદે ઠેકાણેથી છેદ કરવા એટલે તેમાંથી પાણીનો આવ થઇને સોજે કમી થાયછે. કમી થાય એટલે ઉપર થંડા પાણીનો પાટો ખાંધવો.

૮ મૂત્રમાર્ગ. માંહેલાં મ્યુકસ ફોલીક્યુલસ નામક પિંડમાં દાહ થઇને પૂચ થાયછે તે મૂત્રમાર્ગની અંદર અથવા બહાર કુટેછે.

શુષ્ક પ્રમેહ આ રોગમાં આવ હોતો નથી. પરંતુ મૃદુલચા લાલ થાયછે, સૂણેછે, તથા સ્પર્શસહ થાયછે. લઘવી કરતી વખત ધણી ખળતરા તથા વેદના થાયછે વેદનાકારક શિશ્નોત્યાન થાયછે. મૂત્રમાર્ગના છિદ્રના કાંઠા સૂણેછે અને લાલ થાયછે. આ રોગ પુરૂષોને કવચિતજ થાયછે પરંતુ સ્ત્રીઓને ધણો થાયછે.

ચિકિત્સા. રચક દવાઓ આપવી પછી લીકર પોટાસીનું મિશ્રણ આપવું (૮૫ પાનું જીઓ) શિશ્ન ઉપર થંડ પાણીનો પાટો ખાંધવો.

પ્રમેહથીથનારાં પરિણામ. આ અંશતઃ સ્થાનિક, અને અંશતઃ સાર્વદેહિક હોયછે, સ્થાનિક પરિણામ મણિચ્છદ અને મણિ ઉપર તથા મૂત્રમાર્ગના છિદ્રમાં ચર્મકીલ થાયછે તેને લિંગાર્શ કહેછે. તેને કાસ્ટીકથી ખાળી નાંખવાં અથવા કાતરી કાઢવા. ૨ મૂત્રમાર્ગનાં સંકોચનું વર્ણન પાંચમાં ભાગમાં આવશે.

કાઠ કાઠ વખત કાર્પસ રૂઝંજીઓજમ અથવા કાપોરા કયાવર્નોજમાં રક્ત વિસર્જન અથવા લસનો આવ થયાથી શિશ્નનો મર્યાદિત ભાગ કઠણું અને જડો થાયછે. તેથી કરી શિશ્ન વક્ર થાયછે અને શિશ્નોત્યાન વેદનાકારક થાયછે, આ આવ થએલા પદાર્થનું શોષણ થવા સાર $\frac{1}{2}$ ગ્રેન કરોજીવસ-

બ્લીમ્બેટ્ અને ૧ ઓન્સ પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. અને અંગેન્ટમ્ પ્લંબાય આયોડાયુડમ્ શિશન ઉપર ચોળવું. દીર્ઘ-કાલીક પ્રમેહ સારો થયા પછી જનનેદ્રિય નિર્બળ અને ક્ષુબ્ધ હોયછે. શિશન નિર્બળ થાયછે. તથા અંડકાશ અને અંડરજી-શિથીલ, લાંબા તથા નિર્બળ થાયછે. વંક્ષણ તથા અંડરજીમાં તણાયા પ્રમાણે વેદના થાયછે. અંડદાહ, નેત્રદાહ, આમવાત, ફાલ્ગીઓ, ગળાનો દુખાવો આ પરિણામ કાઢ કાઢ વખત બનેછે, અંડ તથા નેત્રદાહ સ્થાનિક અને સાર્વ દેહિકછે. પ્રમેહ પીઠીકા તથા ધસાનું દુખવું એ સાર્વદેહિકછે.

પ્રમેહજન્ય અંડદાહ—આ ધણું સાર્ધારણછે. તે વી-રોષકરી એકજ અંડને થાયછે તે પ્રથમ એપિડીડીમસમાં થઈને પછી અંડમાં પ્રવેશ કરેછે. શિથીલ અને લાંબા અંડ-કાશ અને લટકનારાં અંડ જેઓનાં હોયછે. તેઓને ધણું ક-રીને આ રોગ થાયછે. અંડદાહ પ્રમેહ થયા પછી પાંચ છ અઠવાડીએ થાયછે. અથવા પ્રમેહ ચાલુ હોય ત્યારે કાઢપણુ વખતે થાયછે. ગળ હોયછે. તેઓને કાંઈ કાળ પછી થાયછે. ઘણા પ્રસંગે પ્રમેહ ચાલુ હોય ત્યારે અંડને ક્વચીત અભીષાત જેમ કે ધકા લાગવો દખાણુ ઇત્યાદિ થવાથી આ રોગ થાયછે. કેટલેક પ્રસંગે ઇજ્યા ક્યુલેટરી નામક ઉત્સર્જક નલીના દ્વારે દાહ અંડમાં પ્રસરેછે એમ દેખાયછે, અને કાંઈ કાંઈ વખત મૂત્રમાર્ગથી આ રોગનું સ્થલાંતર અંડમાં થવું જોઈએ, ઇજ્યા ક્યુલેટરી નલીકાના દ્વારે દાહ પ્રસરેછે. એ પ્રથમતઃ એપીડી-ડીમસમાં દાહ શરૂ થાયછે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે. અને આ રોગનું સ્થલાંતર થાયછે, એ અંડદાહ થાય એટલે ધણું કરીને પ્રમેહ બંધ રહેછે. અને અંડદાહનું ઉપશમન થાય એટલે પ્ર-મેહ ફરી ઉદ્ભવેછે તેથી કરી સિદ્ધ થાયછે.

લક્ષણો—શોથ, કાઠિન્ય, સ્પર્શસહનત્વ, વેદના, અને જડત્વ, એ અંડમાં થાયછે. અંડરજીમાંથી વંક્ષણ અને કમ-

રમાં વેદના થાયછે. કાઈ કાઈ વખત અંડના ટયુનીકાવ્યાજ-
નેલીસ નામક પડદામાં જલસંચય થાયછે. ત્યારે આ વિકૃ-
તિને જલવૃદ્ધિ (હેડ્રોસીસ) કહેછે. આ દાહનું જેમ ઉપર
શમન થાયછે, તે પ્રમાણે અંડ પૂર્વવત્ આકારમાં આવેછે;
પરંતુ એપિડિડિમસ દીર્ઘકાળસુધી વૃદ્ધિંગત થએલું અને કઠણ
હોયછે. અંડદાહ એ પ્રમેહજન્ય આમવાતસાથે થાયછે. એ-
પિડિડિમસનો દાહ એ પ્રમેહદાહ, વાસડેફૂરન્સ નામક રે-
તવાહિનીમાંથી પ્રસરવાથી થાયછે, વીલંબી અંડદાહમાં શોથ
ધણો હોયછે. વેદના કમી થાયછે, અંડ સદા વૃદ્ધિંગત અને
કઠણ થવાથી ભાર લાગેછે. તથા અંડરજ્જુમાં અને અંડમાં
વેદના થાયછે.

ચિકિત્સા અંડકોશની શીરાનો વધ કરવો, શીરાવધ કરતી
વખત દરદીને ઉભો રાખવો, એટલે શીરાકુલી જાયછે તેના ઉપર
હ્યાન્સેટથી છેદ કરવા. અને આશરે છ કે આઠ ઓન્સ રક્ત
નિકળે એટલે દરદીને સુવાડીને અંડતકીયા ઉપર ઊંચો કરી
રાખવો; ત્યાર પછી ખસખસના દોડવાના કષાયનો રોક કરવો.
શીરા વધ કરવા કરતાં અંડને જળો લગાડવી ધણી ઉત્તમછે
જળો છુટી પડે એટલે ઉજળુ જળનો રોક કરવો. ટયુનીકાવ્યાજને.
લિસના આશયમાં પાણીનો સંચય થયો હોય તો ટ્રોકારથી તે
કાઢી નાંખવો. વીત્રાવરથામાં ક્ષારમય મિશ્રણ આપવું (૧
દ્રામ મગ્નિસિઈસલ્ફાસ $\frac{1}{2}$ ગ્રેનટાર્ટર એમિટિક ૧૦ ગ્રેન પોટાસી
નૈટ્રસ, ૨૦ મિનિમ ટીંકચ્યુરિ હયો સીયામાઈ અને ૧ $\frac{1}{2}$ ઓન્સ
પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું) આ મિશ્રણ
આપવાથી રેચક, સ્વદેક, મૂત્રજ, અને શામક, ક્રિયા એકજ
વખતે થઈને ધણો ફાયદો થાયછે દાહનું શમન થઈને જ્યારે
શોથ અને કાઠિન્ય માંત્ર હોયછે; અને વેદના ધણી થોડી હો-
યછે ત્યારે અંડકોશ ઉપરના કેશ કાઢીને તેને ચીકણી આગ-
ળીથી ધટવેસ્ટન કરવું, તેથી કરી અંડને આગ્રો મળીને લસના

આવનું સ્પોષણ થાયછે, મંદ અંડદાહમાં પત્રેન ડોવર્સપૌડર અને ખેત્રેન કયાલોમેલ દિવસમાં ત્રણ વખત આપવાં, ને અંડ ચીકણી આગળીથી લપેટવું. $\frac{1}{2}$ ગ્રેન કરોળવસગિલમેંટ અથવા ૫ ગ્રેન પોટાસી આયોડાઇડમ્ અને ૧૧૧ ઓન્સ પાણી દિવસમાં ત્રણવાર અંડનું કાઠિન્ય જાય ત્યાંસુધી આપવું.

નેત્રદાહ—આ રોગ ધણું કરીને થતો નથી. આ રોગ નેત્રની મૃદુલતામાં અથવા શુભ્ર પટલમાં થાયછે.

નેત્રપિચ્છાત્વદાહ—આ ઘણા ધાતક રોગ છે. એમાં ૪૮ કલાકમાં નેત્ર મૃદુલતા સૂણીને લાલ થાયછે. અને કાર્નીયા નામક પારદર્શક પટલ અપારદર્શક થઈને મૃદુ થાયછે. પછી તેના ઉપર વડસ (રટાશીલોમા) થઈને તેમાંથી નેત્ર-જલ રસનો સ્ત્રાવ થાયછે. આ વિકાર ધણું કરીને એકજ આંખને થાયછે. પરંતુ કોઈકોઈ વખત બેઉ આંખો વિકૃત થાયછે; આ રોગમાં પ્રથમતઃ પાપણા સુણીને તેને ચળ આ-વેછે. નેત્ર મૃદુલતા મખમલ જેવી લાલ થાયછે. આંખોમાં રેતી, ગયા જેવી વેદના થાયછે અને અગ્ની થાયછે. પૂષ અને પિચ્છાત્રાવ, તથા અશ્રુત્રાવ વિગૂલ થાયછે નેત્ર મૃદુ-લતામાં જલશોથ જલદી ઉદ્ભવેછે. આ રોગ પ્રમેહ પૂયનો સ્પર્શ આંખને થયાથી થાયછે. પરંતુ કેટલેક પ્રસંગે સ્પર્શવિના થાય છે. તેથી આ સાર્વદેહિક વિકાર હોય એમ લાગેછે.

ચિકિત્સા—રોગી સશક્ત હોય તો શીરાવધ કરવો. અથવા આંખોને રૂમડી અથવા જળો લગાડીને રક્ત મોક્ષ કરવો. આંખમાં કાસ્ટીક લોશન (૫ ગ્રેન નૈટ્રેટ આર્સેનિક સિલ્વર અને ૧ ઓન્સ અર્કોદક) દિવસમાં બેવાર નાંખવું, અને ફટકે ડીના દ્રવમાં (૩૦ ગ્રેન ફટકેડીને ૫ ઓન્સ પાણી) પલાળેલાં પોતાં આંખ ઉપર રાખવાં. કાકીલ પાણીની પીચકારી આંખોમાં વારંવાર મારીને પૂષ સાફ ઘોઈ નાંખવું. પિચકારી મારનારે પોતાની આંખો ને આ પૂયનો સ્પર્શ ન થવા સાફ ખખરદારી

રાખવી. નહીં તો તેને પણ આ રોગ થાયછે. જો નેત્ર મૃદુ-
ત્વચ્ચામાં શોથ અથવા જલશોથ ધણોજ હોય તો સોજને લા-
નસેટથી ઠંકઠકાણેથી છેદ કરી ચીરવો. અને ૨૦ ગ્રેન એક-
સ્ક્રાઉટ આર્ક બેલાડોના ૮ ઓંસ ઉબણુ પાણીમાં નાંખી તે
દ્રવથી આંખને શોક કરવો. દાહ શમન થાય એટલે કાસ્ટીક
લોશન બંધ કરીને આટ્રો પીનનો દ્રવ આંખમાં નાંખવો.

શુભ પટલ દાહ—આ વિકાર હમેશાં થતો નથી, અને
થાય તો આમવાત અને અંડદાહ સાથે થાયછે. આ સાર્વ-
દેહિક વિકારછે. આની સાથે કાંઈ કનીનિકા મંડલદાહ
થાયછે.

લક્ષણો—શુભ પટલ દાહ સિંદુર રંગનો થાયછે, અને તે
રંગ ઉદો હોય એમ દેખાયછે. દૃષ્ટી મંદ થાયછે. અજવાળું
સોસતું નથી. આંખમાં ભોડ્યા જેવું દુખેછે. અને પાસેના
અસ્થિમાં પણ દુખાવો થાયછે. આ વેદનાઓ રાત્રે વૃદ્ધિ
પામેછે.

ચિકિત્સા—આંખોને રૂમડી અથવા જળો લગાડવી
બેલાડોનાના દ્રવનો શોક કરવો, પેટમાં ૨ ગ્રેન કયાલોમેલ, ને
૧ ગ્રેન અફીણની ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવી, આ
ગોળીઓથી પેઠાં દુખવા આવે અને શ્રાવ થએલી લસ પીગ-
ળીને નેત્રનો આગલો ભાગ સ્વચ્છ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રા-
ખવી. રોગ કમી થતો જાય ત્યારે ૨૦ ગ્રેન સોડીકાર્બોનેસ ૧૦
ગ્રેન રેવંચીની અને ૨ ઓંસ સિંકોનાપાર્કનો કપાય
મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવો. ૧૦ ગ્રેન ડોવર્સ પા-
વડર સુતી વખત આપવું. ત્યાર પછી પોટાસીઆયોડાઇડમ્
અને સિંકોના પાર્કનો કપાય આપવો. ૧ ઓંસ ટ્રિક્લ્યુરીઓ
પાય અને ૬૦ ગ્રેન એકસ્ક્રાકટ આર્ક બેલાડોના એ બન્ને
મિશ્ર કરીને આ દ્રવ અથવા લીનીમેંટ કલોરોફોર્મ મસ્તક

ઉપર અને આંખો ઉપર પ્રતિસંધ્યાકાળે ઓળવાં. આંખ ઉપર પ્લીસ્ટર મારતા રહેવું.

નાસીકાદાહ—એમાં નાકમાંથી વિપૂલ પૂથ થાયછે. નાક સુણીને સ્પર્શસહ થાયછે. ત્યારે તેના ઉપર જળો લગાડવી. ઉણુ જળનો શોક કરવો. નાકમાં સ્તંભક દ્રવની પીચકારી મારવી.

પ્રમેહજન્ય આમવાત—આ તરૂણ, મજબુત, અને ખીજ રીતે નિરોગી મનુષ્યને થાયછે. એના બે પ્રકારછે. પે-હલો પ્રકાર ઘણો સાધારણ હોઈને સ્નાયુયુક્ત અને તંતુયુક્ત ત્વચામાં થાયછે. ખીજે પ્રકાર સંધીમાં થાયછે.

સ્નાયુવાત—આ સ્નાયુયુક્ત ભાગ જેમકે કંડ, ખાહુ, જં-ધા, અને પગનાં તળીયાં, એમાં થાયછે. એમાં રાત્રે ઘણી વે-દના થાયછે, અને જવર આવેછે. આ સાથે અંડદાહ તથા શુષ્ક પટલદાહ હોયછે.

સંધીવાત—એમાં ગુલ્ફ સંધી, જાનું સંધી, તથા ખીજ સં-ધીએને વિકાર થાયછે. એમાં શોથ, વેદના, ઉણુતા, આરક્ત-તા, જલસંચય, જવર, અને નિદ્રા ભંગ, એવાં લક્ષણ હોયછે.

ચિકિત્સા. તીવ્રાવસ્થામાં પ્રથમ રેચક દવા આપવી, પછી ૨ ગ્રેન કયાલોમેલ, અને $\frac{1}{8}$ ગ્રેન અષીણુની ગોળી આ-પવી, અથવા કાલચિકમનું મિથ્રણ (૨૦ મિનિમ વાયનમ્ કાલચીસાય ૧૦ ગ્રેન મગ્નીસિઈ કાર્બોનેસ ૬૦ ગ્રેન મગ્નિસિ-ઈસલ્ફુસ અને ૨ ઓંસ પાણી) દિવસમાં ત્રણવાર આપવું. અથવા ૧૦ ગ્રેન અમોનિઈકાર્બોનેસ, ૧ દ્રામ ટિંકચુરી કા-ર્ડમોમાય કંપાજીટસ, અને ૧૧ ઓંસ પાણી મિથ્ર કરી તેમાં ૧ ઓંન્સ લિંબુનો રસ મિથ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત અથવા ચાર વખત આપવું, રાત્રે સુતી વખત ૧૦ ગ્રેન ડોવર્સ પૌડર આપવું. મંદાવસ્થામાં રેચક આપ્યા પછી ૨૦ મિનિમ વાય-નમ કાલચીસાય, ૫ મિનિમ ટિંકચુરીઓપાય, ૩ ગ્રેન

પોટાસીઆયોડાઈડમ્ અને ૧૧૧ ઓન્સ કપુરનું પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણવાર આપવું. અથવા પોટાસીઆયોડાઈડમ્ અને સાર્સાપેરિલ્લા અથવા ખાર્ક આપવાં. ગ્વાએકમ્ મીકશ્વર આપવું, સમુદ્રકાંઠાની હવા, ઉબ્બજલસ્નાન, પૌષ્ટિક દવાઓ, અને પૌષ્ટિક આહાર, ઇત્યાદિ ઉપાય કરવા. ખહારથી જળો, બિલરટર ઇત્યાદિ સંધીઉપર લગાડવાં. ઉપશામક મર્દન જેમકે સોપલીનિમેંટ, ઓપીયમ્ લીનીમેંટ, કપુરનું લીનીમેંટ, એ ગોઠણ ઉપર ચોળવાં અને ઉપરથી ક્લોનેલનો પાટો બાંધવો. આયોડીનપેંટ શોથપર લગાડવું અથવા મર્ક્યુરીયલ પ્લાસ્ટર તથા સોપલાસ્ટરની પટ્ટી કરીને સંધી ઉપર લપેટવી.

પ્રમેહ પિટ્ટિકા—એમાં ગુલાબી રંગનાં આઠાં અને કરોળીયા શરીર ઉપર ઉઠેછે, અને કોઈ કોઈ વખત સ્વેતાવદર-ણનાં ભીંગડાં સહીત મંડલ શરીર ઉપર દેખાયછે. આ ત્વરોગ પ્રમેહ થયાપછી છ અઠવાડીએ અથવા ત્રણ મહીને થાયછે. એ મુખ્યત્વે કરી પેટ અને છાતીઉપર ઉત્પન્ન થાયછે. એ રાતા રંગનાં થતાં નથી. ઘસામાં વિકાર થઈને તાણનો મૃદુ ભાગ અને ગળસ્તંભ ઉપર પ્રસરનારી આરક્તતા આવેછે. એના ઉપર તથા ટાન્સીલ પિંડ ઉપર તથા જીભના કાકડા-ઉપર ઉથલ ક્ષતો ઉદ્ભવેછે. આ વિકાર થયા પહેલાં કાંઈક જ્વર આવેછે. તે આ ત્વરોગ ઉત્પન્ન થાય એટલે બંધ થાયછે. કટલાક વૈદ્ય કહેછે જે ગુલાબી રંગના ડાઘ કાપેલા પેટમાં આપ્યાથી ઉદ્ભવેછે. પરંતુ એમ કહેવાને આધાર નથી. કારણ કે ખીજ રોગમાં કાપેલા આપ્યાથી આ પ્રકારની ફેલીઓ શરીર ઉપર ઉઠતી નથી.

ચિકિત્સા—રેચક દવા આપવી, ત્યારપછી ક્ષારમય મિશ્રણ આપવું. પોટાસીઆયોડાઈડમ્ આપવું. પારદ કોઈ વખત આપવો નહીં.

સ્ત્રી પ્રમેહ—આ રોગ સ્ત્રીઓમાં ઘણો વિસ્તીર્ણ હોઈને દીર્ઘકાળ સુધી રહેછે. પરંતુ પુરૂષોના જેવો વીંત્ર હોતો

નથી. સ્ત્રીઓનો મૂત્રમાર્ગ યોનીના ઉપલા ભાગમાં અને યોનીથી પૃથક હોઈને ટુંકા હોયછે. તેથી તેઓને પુરૂષ પ્રમાણે મૂત્રાવરોધ થતો નથી. આ રોગમાં ઉપસ્થદાહ એટલે બાહ્ય પાર્શ્વ, અંતઃપાર્શ્વ, મૂત્રમાર્ગ, તથા પાસેના ભાગની મૃદુત્વચાનો દાહ થાયછે, આ રોગ પુરૂષના મણિચ્છદ દાહપ્રમાણે છે. એમાં વિપુલ શ્રાવ હોયછે. યોની પાર્શ્વદિ મુણેછે. અને તેના ઉપર ઘટ ક્ષતો પડેછે. વારંવાર લઘવી કરવાની ઈચ્છા થાયછે. લઘવી કરતાં વેદના થાયછે. વંક્ષણ પિંડને સોળે ચડેછે. આ રોગ યોનીની સંપૂર્ણ મૃદુત્વચામાં થાયછે. મૂત્રમાર્ગમાં ધણોજ થોડો થાયછે, અને ગર્ભાશયની ગ્રીવાની નલિકામાંથી ગર્ભાશયમાં તથા કોઈ કોઈ વખત શ્રેલોપીયન નામક નલિકામાંથી સ્ત્રીઓનાં અંડાશય સુધી પહોંચેછે. ગર્ભાશયની ગ્રીવા તથા મુખ ઉપર ક્ષતો પડેછે. આ રોગ જેમ જીનો થતો જાય તેમ તેને પ્રદરથી ઓળખવો કઠણ પડેછે.

કારણ—પ્રમેહ એ સાંસગિક વિષયીજ ઉત્પન્ન થાયછે. પરંતુ પ્રમેહના જેવા ખીજા શ્રાવ યોનીમાંથી નિકળેછે. તેનાં કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં પડેછે. તે નિચે પ્રમાણેછે. ૧ મલિનતા, ૧ મૂત્રરોગ, દંતોદ્ગમ ઈત્યાદીથી દિકરીઓ તથા સ્ત્રીઓન જનનેન્દ્રિયમાં આવ ઉદ્ભવેછે. ૨, જનનેન્દ્રિય શિથીલ હોવાથી યોનીમાંથી ધણું કરીને સ્વચ્છ અને ચીકણી પીચા વહેછે.

૩ ગર્ભાશયની ગ્રીવાની નલિકામાં ક્ષતો હોવાથી ચીકણી ક્ષારયુક્ત પિચા વહેછે. આ વિકારને પ્રદર કહેછે.

ભેદક વિચાર—સ્પેક્યુલમ નલિકાયોનિમાં દાખલ કરીને જેઘ્મ એ તો પ્રદરમાં ગર્ભાશયમાંથી શ્રાવ થાયછે અને ગર્ભાશયનું મુખ તથા ગળા ઉપર ક્ષતો હોયછે એમ દેખારો પરંતુ પ્રમેહમાં યોનીની અંતર્વચામાંથી શ્રાવ આવેછે એવું દેખારો. કોઈ કોઈ વખત પ્રમેહમાં ગર્ભાશયમાંથી શ્રાવ થાયછે

અને પ્રદરમાં યોનીમાંથી થાયછે; એ ધ્યાનમાં રાખવું. જો યોની-માંથી અને ઉપસ્થથી આવ થતો હોય તો દાહજન્ય લક્ષણો તીવ્ર હોય અને પૂયશ્રાવ એકાએક ઉદ્ભવે તો પ્રમેહ થયો એમ સમજવું. પરંતુ આવ ઉપસ્થથીજ અથવા ગર્ભાશયની ગ્રીવા-થીજ થાય તો તથા ગ્રીવા ઉપર ક્ષતો હોય તો આ આવ પ્રમેહનો હોવો ન જોઈએ. પ્રમેહ જેમ જેમ જીનો થતો જાય તેમ તેમ તે પ્રદરથી ઓળખવો કઠણ પડેછે.

ચિકિત્સા—તીવ્રાવસ્થામાં દાહક દવાઓ જેમ કે રેચક, સ્વેદક, અને મૂત્રલ આપવી માર્દવકર શેક કરવો, આહાર અલ્પ રાખવો, વિશ્રાંતિ લેવી, રોગ વીલંબી થાય એટલે પ્લંબાય આસિટાસ, ફટકડી અથવા સફેત તુતિયાના દ્રવની પિચકારી યોનીમાં ત્રણ ચાર વખત મારવી. પિચકારી માર્યા પછી આ સ્તંભક દ્રવમાં લિંટ પલાળીને યોનીમાં રાખવું એટલે તેથી કરી એક ખીજ ખાજીનું ધર્પણપણ થતું નથી. સ્ત્રીના મૂત્રમાર્ગમાં પ્રમેહ પ્રસરે ત્યારે કોપિખાનું મિશ્રણ આપવું. આ રોગ થઈને ગળ રહે ત્યારેજ તે સાંસર્ગિક થાયછે. વિલંબી અવસ્થામાં ૧૫ મિનિમ ટિંકચુરી ફેરાયપરકલોરાયડી અને ૧૧ ઝાંસ પાણી દિવસમાં ત્રણવાર આપવું. ગર્ભાશયની ગ્રીવા ઉપર ક્ષતો હોય તો તેઓને કાસ્ટિક લગાડવું.

આપણા વૈદક ગ્રંથમાં પ્રમેહ ઉપર ઉપચાર છે, તે ગળોનો અંગરસ મધ સાથે આપવો; આંખજાના અંગરસમાં અથવા આંખજાના કષાયમાં મધ તથા હળદરનું ચૂર્ણ મિશ્ર કરી આપવું. ત્રિફળા ચૂર્ણ તોલો ૧ હળદર ૧ સાકર ૧ એ સર્વે એકત્ર કરી મધમાં આપવાં. કાંટાળા ગોખ-૩માં તેથી ૮ ગણું પાણી નાંખી તેનો પાક કરવો તે જડા થાય ત્યારે તેમાં હરડાં ૧ બેડાં ૧ આંખજાં ૧ સુંઠ ૧ મરી ૧ પિંપળી ૧ નાગરમોથ ૧ એનું ચૂર્ણ કરીને ઉપલા કષાયમાં નાંખી તેની ગોળીઓ કરવી. તે અનુપાનપ્રમાણે આ-

પવી. એટલે પ્રમેહ, મૂત્રકૃચ્છ્ર, શુક્ર દોષ, પ્રદર ઇત્યાદિ રોગ દૂર થાયછે. હરડાં ૧ ખેડાં ૧ આંખળાં ૧ દારૂ હળદર ૧ નાગ-રમોથ ૧ દેવદાર ૧ એનો કષાય કરી તેમાં મધ નાંખી આપવો. વડની કુમળીવડવાઈઓ કુટ્ટી તેનો રસ કાઢી તેમાં મધ નાંખી આપવું. પાષાણ ભેદનું ચૂર્ણ મધમાં આપવું, ત્રાંબુ ૧ કથીર ૧ મીઠું ૨ લઈ કથીરનું પતરું કરી તેમાં ત્રાંબાનું પત્ર વિંટાળીને ઉપર નીચે મીઠું નાંખી તે એક માટીના લોટામાં નાંખી ઉપર માટી કપડ કરી ગજપુટ દેવો. ઘૂઘું થયા પછી કાઢી આ ભસ્મ અનુપાન પ્રમાણે આપવામાં આવે તો પ્રમેહનો નાશ થઈને ધાતુની વૃદ્ધિ થાયછે. નાગભસ્મ ૧ વાલ હળદર ને આંખળાનું ચૂર્ણ મધમાં આપવું. સાંવરની છાલનો રસ ૧ હળદર ૧ મધ ૧ એમાં ૧-૨ ચનોડી ભાર ખંચ ભસ્મ નાંખી લેવું. ભાંગરાના પલ્લવનો રસ સાકર સાથે દરરોજ સાત દિવસ સુધી આપવો. ગાયના દુધમાં ભેલામો ઘસી સાત દિવસ સુધી આપવો. સફેત ગોકર્ણનું મૂળ પાણીમાં ઘસી સાત દિવસ આપવું. શીશમના પાનનો રસ ૪ પૈસા ભાર લઈ તેમાં મરીની ભુક્રી નાંખી સાત દિવસ સુધી આપવું. ગંધક, રસાયન, હરડાં, ખેડાં, આંખળાના કષાયમાં આપવું. ભુઈતરવડ ૧ તજ ૧ એ-લચી ૧ તમાલપત્ર ૧ ભાગ લઈ તેમાં અર્ધો તોલો તીખાં નાંખી ચૂર્ણ કરી દરરોજ છમાસાના પ્રમાણથી સાત દિવસ સુધી થંડા પાણી સાથે લેવી.

નિરૂદ્ધ પ્રકાશ.

નિરૂદ્ધ પ્રકાશ આ રોગમાં મણિરુદ્ધ મણિ આગળ આવીને એટલું આકુંચિત થાયછે કે તેને પછવાડે ખસેડાવું નથી, આવી સ્થિતિ કોઈ કોઈ વખત જન્મથી હોયછે. આ અવસ્થાથી મણિરુદ્ધમાં મૂત્ર તથા વિચોજીત રસ અટકેછે. તેથી કરી મણિરુદ્ધ દાહ થાયછે તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં શિશ્નમાં કફટ થાયછે. મૈથુનકાળે જે વિર્ય વિસર્જન થાયછે તે મણિરુદ્ધમાંજ

અટકીને સ્ત્રીને ગર્ભધારણાથતી નથી. આ સ્થિતિ ધણું કરીને
વૃદ્ધાવસ્થામાં થાયછે.

કારણો. ક્ષત, મણિચ્છદનો દાહ, મણિચ્છદનો જલશોષ
ઇત્યાદિ.

ચિકિત્સા, થંડદ્રવ, ખર્ફ, પ્લંબાય આસીટાસનો દ્રવ,
ઇત્યાદિ ઉપર લગાડવાં, આ ઉપચારથી ઉપલી સ્થિતિ સારી
ન થાય તો મણિચ્છદનીચે એક ઇંચસુધી બિસ્ચુરી નામક શસ્ત્ર
નાંખી છેદ કરવો. ત્યારપછી ચર્મ તથા મૃદુત્વચાને ટાંકા દેવા,
ટેભાન લેવામાં આવે તો ચર્મ અને મૃદુત્વચા સુજ્યાથી
એક ખીજ સાથે નહીં મળતાં જુદી રહીને જખમનું ચાકું પો-
હોળું રહેછે. આ શસ્ત્ર ક્રિયાપછી મણિચ્છદ ધણુંજ લાંબુ રહીને
ગાંઠાળું થાયછે, અને તેના ઉપર ચીરા પડેછે, એટલા સાડ તે
વિકારીછે, મણિચ્છદ છેદ કરવું એ ઉત્તમછે. તે આવીરીતે કર-
વામાં આવેછે. રોગીને પીઠ ઉપર સુવાડીને રક્તશ્રાવ ન થવા
સાડ શિશ્નના થડમાં ક્ષિત કઠણ ખાંધવી અને શિશ્ન મણિના
કંદોરા સામેનું ચર્મ મણી આગળ આવે ત્યાંસુધી તાણીને તેને
ચીપીયામાં પકડવું, અને તે ચીપીઓ મદદગારપાસે આપવો,
અને ચીપીયા ઉપરનો ભાગ ચીપીયાથી પકડીને એકદમ બિસ્ત-
રીથી કાપી નાંખવો. એવી રીતે કાપ્યાથી ચર્મજ કપાઈ જાયછે,
અને મૃદુત્વચા જે મણીઉપર ગચ્છ બદ્ધ હોયછે, તેની નીચે
કાતર નાંખી તે વિદારી નાંખવી; એટલું થયાપછી તે જવ જે-
ટલી રાખી બાકી ચર્મસાથે કાપીને તે ચર્મને સરખા અંતર
ઉપર પાસે પાસે પાંચ ટેભા લેવા. જે કોઈ ધમનીમાંથી ઘણું
રક્ત આવવા લાગે તો તે રેશમના દોરાથી ખાંધવી, અને તેના
ઉપર થંડપાણીનું પોતું મેલવું. ટાંકા ચોથે દિવસે કાઢીને મલ-
મની આગળી લગાડવી, ધમનીના બંધનની દોરી ઢીલી થઈને
કિંચીત તાણ્યાથી નિકળે, ત્યારે કાઢી નાંખવી જે મણિ અને
મણિચ્છદની વચ્ચે ત્વચા ઉત્પન્ન થઈને તે એક ખીજ સાથે બદ્ધ
હોય તો તે કાપી કાઢવી.

પરિવર્તિકા—આ સ્થિતીમાં મણિચ્છદ મણિના કંદોરા પછવાડે સરી રહેછે. તે એટલું ગચ્છ બેસેછે કે તેને આગળ તાણતાં હરકત થાયછે.

ઉપચાર—બેઉ હાથનાં પહેલા તથા વચ્ચાં આંગળાથી શિશ્ન પકડીને મણિચ્છદ આગળ તાણવું, અને તેજ વખત મણિઉપર બે અંગુઠાથી દાખીને તેને પછવાડે ધકેલી દેવું. આ ઉપાયથી મણિચ્છદ આગળ ન આવેતો મણિચ્છદનો કાંઠો મણિના કંદોરા પછવાડે બદ્ધ હોયછે. તેના ઉપલા ભાગમાં સ્કયાલપેલ નામક શસ્ત્રથી આસરે એક તૃતીયાંશ ઇંચ સરખી ચીર કરવી. એટલે પરિવર્તિકા દૂર થશે.

ભાગ ૪.

કલ્પેષ્ય—(નપુંસકત્વ) જનનેંદ્રિયનું ન્યૂનપણ અથવા શક્તિભંગ અથવા અવ્યવસ્થિત ક્રિયાને કલ્પેષ્ય, વીર્યશ્રાવ ઇત્યાદિનામો અપાયછે. આ વિકારોથી રોગીના મનને ખિન્નતા અને કલેશ પ્રાપ્ત થાયછે. આ સર્વ વર્ગના લોકોને થાયછે. પરંતુ અતિ શાણા અને પઠત મૂર્ખોને વિશેષ થાયછે. પ્રકાર ૧ લો વિર્યશ્રાવ, ૨ જો ઉદ્વેષ્ટનજન્યવિર્યશ્રાવ, ૩ વિર્યનાશ.

વિર્યશ્રાવ—આ વિકાર અઢારથી ત્રીશ વર્ષના તરૂણ મનુષ્યને થાયછે. અદ્ય વયમાં કરમૈથુનથી વીર્યપાત કર્યાથી અથવા અપૂર્ણકાલીક અને અતી મૈથુનથી અથવા જનનેંદ્રિયના પ્રમેહજન્ય નિર્બળતાથી તેમજ અનિવાર્ય સ્વેચ્છિક અશ્લેષ્ય ધારણ કરીને સ્વભાવિક રતિસંગ ઇચ્છાનું દમન કરવાને નિરંતર યત્ન કરવાથી વીર્યશ્રાવના રોગ થાયછે. આમાં નિર્બળતા અને ક્ષુબ્ધતા હોયછે. કિંચિત મનોવિકાર અથવા ક્ષુલ્લક ઉત્તેજક કારણો જોવાંકે વિષયપ્રુદ્ધિ, સ્ત્રીદર્શન, રતિસંગ, વિશેષ સંભાષણ, વાહનથી ચાલવું. શૌચ, જતાં કુશવું ઇત્યા-

દીથી જનનેદ્રિય ઉત્તેજીત થઈને અંડની વિચોજીત ક્રિયા ઉત્તેજીત થવાથી વીર્ય ઉત્પન્ન થાયછે. તે પાસેના બાગ નિર્બળ હોવાથી કિંચિત કુંથવાથી વિસર્જન થાયછે. આ રોગની પ્રથમાવસ્થામાં અથવા તે સૌમ્ય હોય તો કોઈ કોઈ વખત અઠવાડીયામાં ત્રણ અથવા ચાર વખત વીર્યપાત થાયછે. તે મુખ્યત્વે કરીને પ્રાતઃકાળે નિદ્રામાં અને જાગૃત થવાથી મધ્યઅવસ્થામાં શિશ્નોત્થાન થઈને થાયછે. આ રોગ વૃદ્ધિગત થાય એટલે શિશ્નોત્થાન થયાશીવાય વીર્યપાત ૨૪ કલાકમાં એક અથવા અનેક વખત થાયછે. છેવટ વીર્ય વહીને મૂત્રાશયના ગળામાં જાયછે. તે મૂત્રસાથે અથવા મળ શુદ્ધિ પછી બહાર પડેછે. રોગીનું શરીર અને મનોવૃત્તિ ધણાંજ બગડેછે. મુખર ચર્ચા શીઘ્ર નિસ્તેજ, રક્તહીન, અને આકર્ષિત થએલી દેખાયછે. નેત્ર નીરસ થાયછે. હર્ષભંગ ઉદાસીનતા તથા આશાભંગ પ્રાપ્ત થાયછે.

બેદક વિચાર—આ રોગ પ્રાસ્ટેટોરીયા રોગ જેવો દેખાયછે, પરંતુ વીર્યશ્રાવમાં જે શ્રાવ થાયછે તે સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્રથી જોવાથી જેનાં માથાં મોટાં અને પૂંછ લંબાકાર એવા અત્યંત નાના ચલનશીલ પિંડ દેખાયછે પરંતુ પ્રાસ્ટેટોરીયા રોગમાં જે ચિકટ પિચ્છા શ્રાવ થાયછે, તેમાં આ પિંડ હોતા નથી.

ચિકિત્સા જનનેદ્રિયની ક્ષુબ્ધતાનું ઉપશમન કરીને રોગીનું બળ વધારવાની યોજના કરવી, પેટમાં લોહના કદપ, જસતના કદપ, ક્વાયનાઈન ઇત્યાદિ આપવાં. જેમકે ૨૦ મિનિમ ટિંકચુરી શ્રેણી પરકલોરાયડી ૧૦ મિનિમ ટિંકચુરી કયાંથારીડીસ અને ૧૥ ઓન્સ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણવાર આપવું અથવા ૨ ગ્રેન શ્રેણીફ્રાસફ્રેસ ૨ ગ્રેન ક્વાયનાઈસફ્રેસ અને ૧ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્રુ જેનિસયનની ગોળી કરી દિવસમાં ત્રણવાર આપવી; અથવા ૨ ગ્રેન જિન્સાઈ પ્રાસફ્રેસ ૨ ગ્રેન ક્વાયનીસલફ્રેસ અને ૧ ગ્રેન એ-

કસ્ટ્રાક્ટ આફ્ જૅન્સીયનની ગોળી કરી દિવસમાં ત્રણવાર
 આપવી. ૨ ગ્રેન સલ્ફેટ આફ્ ઝીંક $\frac{1}{8}$ ગ્રેન કયાંથારીડીસ
 પાવડર ૧ ગ્રેન રેવંચિની અને ૧ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્
 જૅન્સીયનની ગોળી દિવસમાં ત્રણવાર આપવી અથવા
 ૪ ગ્રેન કસ્તુરી ૧ ગ્રેન ગાંજના રાંધાની ગોળી દિવસમાં
 ત્રણવાર આપવી; અથવા ૫ ગ્રેન એરગાટ પૌડર અને ૫
 ગ્રેન બોર્યાક્ષ (ટંકણુખાર) ની બૂકી દિવસમાં ત્રણવાર આ-
 પવી અથવા $\frac{1}{2}$ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ નફ્સ વામીકા ૧ ગ્રેન
 રેરમ રિડક્ટમ ૨ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ જૅન્સીઅનની
 ગોળી દિવસમાં ત્રણવાર આપવી; અથવા ૧ ગ્રેન ફ્રાસફરસ
 અને ૧ ડ્રામ રોટલીના નરમ ગાભાની ૧૨ ગોળી ખતાવી. ૧
 ગોળી દિવસમાં ત્રણવાર આપવી, અથવા ૨૦ મિનિમ ટિંકા
 ચ્યુરી એરગાટ ૧૦ મિનિમ ટિંકચ્યુરી કયાનાબીસ ઇંડિક-
 અને ૨ ઓન્સ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું.
 મળ શુદ્ધિ સાફ રાખવી. સકાળે અને સંધ્યાકાળે રોગીને કુડસુધી
 થંડા પાણીમાં ૨૦ પળસુધી બેસાડવો; અથવા થંડા પાણીની
 ધાર જનનેદ્રિય ઉપર કરવી; એથી કરી આ, ઇંદ્રિઓનું સ્ના-
 યુષ્ણ વધેછે. મૂત્રમાર્ગના પ્રાસ્ટેટીક અને બલ્બસ ભાગમાં ક્ષુ-
 બ્ધતા હોવાથી વીટપ ઉપર દબાણ કર્યાથી અથવા મૂત્ર નલિકા
 દાખલ કરી હોયતો વેદના થાયછે. આ ક્ષુબ્ધતાથી રાત્રે વીર્ય-
 પાત થાયછે તેથી કરી જનનેદ્રિય નિર્બળ થાયછે, અને મેદુની
 રચનામાં પણ ક્ષોભ થાયછે. એટલા માટે આ રોગ સારો કરવા
 સાફ મૂત્રમાર્ગના ક્ષુબ્ધ ભાગને નૈટ્રેટઆફ્ સિલ્વર લગાડીને
 આ ક્ષુબ્ધતા દૂર કરવી. નૈટ્રેટ આફ્ સિલ્વર લગાડવાની રીતિ
 ૧ ડ્રામ નૈટ્રેટ આફ્ સિલ્વર અને ૧૧૧ ઓન્સ અર્કોદકનો
 દ્રવ કયાથેટર સીરીજનામક મૂત્ર નળિકામાં તાણી લઈને
 જે ભાગને આ દ્રવ લગાડવો હોય ત્યાંસુધી દાખલ કરી તે દ્રવ

અંદર મારવો. આ ક્રિયાથી ધણું કરી સોભ ઉત્પન્ન થઈને પિચ્છા તથા પૂયઆવ થવા લાગેછે. આ ક્રિયા રોગ સારો થાય ત્યાંસુધી. ૧૦ અથવા ૧૫ દિવસસુધી કરતા રહેવું. લસણ અને કાંદાની ભાજી હમેશાં ખાતી, વીટપ ઉપર અથવા શિશ્નની નીચેના ભાગ ઉપર એક ઇંચ ચોરસ બ્લીસ્ટર લગાડવું. ગ્યાલ્વાનિક-બ્યાટરી જનના વયવને તથા કમર ઉપર લગાડવી આ રોગ સારો થવાને ધણો કાળ લાગેછે. ૨ ઉદ્વેષ્ટન જન્યવીર્યશ્રાવ આ રોગ ધણું કરીને પચીશ વર્ષથી ચાલીશ વર્ષસુધી થાયછે ઉબાદેશવાશ મૂલમાર્ગસંકોચ સ્પર્માટીક નામક શિરોની વૃદ્ધિ (બ્રિકાસિલ) અંડનો અનંતવાત, (ન્યુરાલ જિયાટે-સ્ટ્રીસ) ઇત્યાદિ જનનેદ્રિયના રોગ થઈને આ રોગને માણસો પાત્ર થાયછે. આ અવસ્થામાં શિશ્નોત્થાન અને વીર્યપાત એકજ વખતે થાયછે અને વીર્યપાત થવા પહેલાં શિશ્નોત્થાન નાશ પામેછે.

ચિકિત્સા—આ વિકારમાં સ્થાનિક સોભ મૂત્રમાર્ગ સંકોચ, અંડના શિરોની વૃદ્ધિ ઇત્યાદિ મૂળ કારણો દૂર કરીને પછી આ ભાગના મજબ તંતુ અને સ્નાયનું બળ સુધારવાને નીચે લખેલી ગોળીઓ આપવી. ૧ ગ્રેન સ્ટ્રીકનિયા ૨૪ ગ્રેન ક્વાઈનીઈસલફુસ અને ૬૦ ગ્રેન ગુલકંદની ૧૫ ગોળીઓ કરી ૧ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવી. અથવા ૨૦ મિ-નિમ ટિંકચુરી ફ્રેચાય પરકલોરાયડી ૧૦ મિનિમ ટિંકચર આફ્ નક્સવામીકા અને ૨ ઐંસ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વખત આપવું. અથવા ૧ ગ્રેન સ્ટ્રીકનિયા ૧૦૦ ગ્રેન ફ્રેચાયસાયટ્રસ તથા ૨૦ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ જેન્સીય-નની ૨૦ ગોળી બનાવી. ૧ ગોળી દિવસમાં બે વખત આપવી. અથવા ૧૬ ગ્રેન જિન્સાયફ્રાસફુરસ ૯૦ મિનિમ મેંદ ફાસ્ફો-રિક આસીડ અને ૮ ઐંસ પાણી મિશ્ર કરી ૧ ઐંસ દિ-વસમાં ત્રણ વખત આપવું. અથવા ૧૦ ગ્રેન ફાસ્ફુરસ અને

૬ ઝાંસ કાડલિવર આઈલિ મિશ્ર કરી ૨ દ્રામ ત્રણ વખત દિવસમાં આપવાં.

મજ્જા તંતુની રચનાનો સોભા અને જનનેંદ્રિયની નિર્બળતા દૂર કરવાના હેતુથી આ નીચેની ગોળીઓ આપવી. ૩ ગ્રેન એક-સ્ટ્રાક્ટ આફ્ ખેલાડોના અને ૩૬ ગ્રેન કપુર મિશ્ર કરી ૧૨ ગોળીઓ બનાવી ૧ ગોળી રાત્રે સુતી વખત આપવી ૩૦ ગ્રેન સફેત તુતીયા અને ૬ ગ્રેન એકસ્ટ્રાક્ટ આફ્ ખેલાડોના મિશ્ર કરી ૨૦ ગોળીઓ બનાવી ૧ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વાર આપવી. શિતોદક સ્નાન કરવું. જનનાવયવ ઉપર થંડ પાણીની ધાર ૨૦ પળ સુધી પ્રતિ દિવસ બે વખત કરવી, મનને અને શરીરને પરિશ્રમ થવા જેવું કામ કરવું નહીં. નિયમિત વ્યાયામ કરવો આહાર પૌષ્ટિક રાખવો, મન શુદ્ધ રાખવું. ડસ્તુરીની ગોળીઓ દરદીને આપવી. તેને કાંદાની ભાજી ખવરાવવી. શિશ્નના નીચેના ભાગ ઉપર બ્લિસ્ટર લગાડવું, ગ્યાલ્વાનિકાપ્પાટરી કમરના કાંઠા ઉપર અને જનનેંદ્રિય ઉપર પ્રતિદીને લગાડવી. કાળી રાઈની ભાજી ખાવી.

૩ વિર્યનાશ.—રતિસંગેચ્છા અને શક્તિનો નાશ થયાથી અથવા વિર્યનો અપૂર્ણ કાલીક ક્ષય થયાથી ક્લૈબ્ધ્ય ધણું કરીને લઃ અને પુષ્ટ તેમજ નિરોગી માણસોને થાયછે. કાઈકાઈ વખત બળિષ્ઠ અને સ્નાયુ બળવિષે પ્રખ્યાત જેમકે કસરત કરનારા અને પહેલવાન પુરૂષો આ રોગને પાત્ર થાયછે. રતિસંગેચ્છાનો ક્ષય ધણા પ્રસંગે ઇંદ્રિય ભવનમાં સ્વાભાવિક ન્યૂનતા હોવાથી ઉદ્ભવેછે. તે સારો થવો અશક્ય છે. કેટલેક પ્રસંગે સદાહનું અંગ મેહેનતનું કામ અતિશય અને અપકાર થાય ત્યાંસુધી કર્યાથી મજ્જાતંતુની રચનામાં ક્ષીણતા ઉદ્ભવેછે ને નપુંસકતા પ્રાપ્ત થાયછે.

વિર્ય વિચોજન.—ક્રિયાનો પૂર્ણનાશ ઝવચીત બનેછે. અંડ ન હોયતો અથવા અંડનો ક્ષય થાય તો માત્ર આ પ્રકારનો નાસ થાયછે.

કોઈ કોઈ વખત દુષ્ટ જ્વર, સંગ્રહી (આમરકૃત) ઈ-
ત્યાદિ રોગ થયા પછી શરીરખળ અને શક્તિ સુધારી હોય તો
પણ જનનેદ્રિય દીર્ઘકાળસુધી ઘણીજ નિર્બળ રહેછે.

ઉપચાર—લોહ અને જસ્તનાં કદપ આપવા, કસ્તુરીની
ગોળીઓ આપવી. ફાસફોરસની ગોળીઓ આપવી. ઇંડાં આ-
પવાં. કાળુનામકમચ્છી આપવી; આહાર પૌષ્ટિક અને મસા-
લાદાર રાખવો. ખળ અને શક્તી આવે ત્યાંસુધી સંગ વર્જ
કરવો. જનનેદ્રિય ઉપર અને કમરના ઠાંકા ઉપર ગ્યાદવાનિક
બ્યાટરી દિવસમાં એક અથવા બે વખત ૨૦ અથવા ૩૦ મિ-
નીટ સુધી લગાડવી.

મસ્તક—અને પીઠના હાડકાં ઉપર ધકા અથવા પથર
લાગવાથી ઈત્યાદિ અભીઘાત બન્યાથી કૈષ્ણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. તે
કોઈ કોઈ વખત સાંઝે થાયછે; પરંતુ ઘણું કરીને સાંઝે થતું નથી.

ચિકિત્સા—રેચક દવાઓ આપવી. પછી ક્યાલોમેલની
માત્રાસૂક્ષ્મ પ્રમાણથી આપવી. ત્યારપછી કામોત્તેજક દવાઓ
જેમ કે કસ્તુરી, ગાંજનો પાક, ફાસ્ફોરસ, નડસ વામીકા. ઈ-
ત્યાદિ જલદી આપવાં ગ્યાદવાનિક બ્યાટરી લગાડવી.

રક્તજ મૂચ્છા—(આપાપ્લેકિસ) આ રોગ થયા પછી
પણ કૈષ્ણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે.

મધુમેહ, ગ્રાઈટનો મૂત્રપિંડ રોગ, અગ્નિના કોઈ પ્રકાર
અને રચના વિકારી મંદરોગ, એમાં મૈથુન ચેતનાશક્તિ કમી
થાયછે, અને કોઈ કોઈ વખત તેનો પૂર્ણ હ્રાસ થાયછે. અતી ચિં-
તા પીકણપણું અલ્પબુદ્ધિ અને પાપભીરૂતથી કોઈ કોઈ વખત
પ્રથમતઃ રતીસંગ કાળે કેટલાક તરણ માણસોનું શિશ્નોત્થાન
થતું નથી. ત્યારે તેઓ પોતે નપુંસકછે એવું લાગેછે. એવાઓને
વૈદે ધીરજ આપવી. અને આ અવસ્થા પ્રથમ સંગની વખતે
ઘણાઓને થાયછે, એવું તેઓને સમજાવવું. જેઓના વિવાહ
ન થયાહોય તેઓને વિવાહ કરવાને કહેવું, કોઈ કોઈ વખત

સુશિક્ષિત અને સુધરેલા તરણુ ગૃહસ્થ જેઓનાં જનનેદ્રિયનો આવિર્ભાવ સારો થયો હોય તોપણ આપણે નપુંસક છીએ અથવા આપણને વીર્યભાવ અથવા સાર્વદેહિક ઉપદંશ થયેલ છે. એવું તેઓ કહેપેછે. આ છેવટની અવસ્થાને ઉપદંશ ભ્રમ કહેછે. આ રોગ ખેરખાત કહીત હોયછે. તેથી તેની ચિકિત્સા ઘણી સંભાળથી ચલાવવી. આ અવસ્થામાં મૂત્રમાં આકાન્હેલેટ આફ્ લાઇમ નામક ચૂર્ણમય અસ્મરી પડવાથી તથા ખીજ રક્ત વીકારથી વૃદ્ધિંગત થાયછે.

ચિકિત્સા—પૌષ્ટિક આહાર અને દવાઓ આપી પ્રકૃતિ સુધારવી રેચક દવાઓ આપવી, ક્યાલોમેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાણથી બે ત્રણ દિવસ સુધી આપવું. ત્યાર પછી લોહ અને કવાયનાઇન આપવાં, જસ્તના કદપ આપવા ૨૦ મિનિમ મંદ. નેટ્રોમ્યુરીઆટીક આસીડ ૫ મિનિમ ટિંકચર આફ્ નકસવામીકા અને ૧૧૧ ઝૉસ કરીયાતાનો કપાય મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણ વાર આપવો.

આકાન્ગલિક આસિડ ડાયાથિસીસ—નામક એક વિરોધ દેહપ્રકૃતિ હોયછે. તેમાં મૂત્રમાં આકાન્હેલેટ આફ્ લાઇમ નામક પદાર્થ પડેછે. આ પદાર્થ મૂત્રમાં હોવાથી ઉત્સર્જક ઇન્દ્રિઓનો ઘણો ક્ષોભ થાયછે; અને રાત્રે અનૈચ્છિક વીર્યપાત થાયછે. કમર તથા વાંસામાં વેદના થાયછે. ગ્લાનિ, ખિન્નતા, ઉત્પન્ન થાયછે. લઘવી વારંવાર કરવી પડેછે. મસ્તક દુખેછે. અભૂર્ણ થાયછે. મૈથુન શક્તીનો ઘણું કરી હ્રાસ થાયછે. શિત્રોત્પાન થતું નથી. અથવા વીર્યપાત લાગતૂજ થાયછે. રોગી ખીજો દેખાયછે, અતિકષ્ત, ચિંતા અને અતિ મૈથુનથી મજ્જા શક્તિ ક્ષીણતા પામેછે. તેથી આ રોગમાં વિપાક ક્રિયા કમી થાયછે.

ચિકિત્સા—રેચક દવાઓ આપવી; ઉબ્ણોદક સ્નાન

કરવું; મઝ્છ ખાવા, સવારમાં વહેલા ઉઠીને વ્યાયામ કરવો; મીઠા પદાર્થ, મધપાન, વર્જ કરવાં, હવાનો ફેરફાર એ ધણોજ ઉત્તમ ઉપાયછે. ૨૦ ચિનીમ લીકર પોટયાસી અને ૧ ઓન્સ પાણી મિશ્ર કરી દિવસમાં ત્રણવાર આપવું. પૌષ્ટિક આહાર અને દવાઓ આપવી. જેમકે લોહના કદપ જસતના કદપ, કવાયનાઈન, મંદ નેટ્રોચ્યુરિ આટિક આસિડ અને કરીયાતું ઈત્યાદિ આપવાં. સુતી વખત $\frac{1}{8}$ ગ્રેન માર્શીયા અથવા ૧ ગ્રેન અશ્રણ આપવું.

દેશી દવાઓ—ધોળી મૃસળી ૧ ગળોનું સત્વ ૧, કવચખીજ, ૧ ગોખરૂ ૧, સીમળાનો કંદ ૧ સાકર ૧ આંખળાં ૧ આદવા ઓનું ચૂર્ણ કરીને ગાયના દુધમાં ઘૃત નાંખી લીધામાં આવેતો ધાતુની વૃદ્ધિ થઇને કાંતિતેજ થાયછે.

આસંધ ૪૦ તોલા અને વરધારો (મહીશવેલ) ૪૦ તોલા એનું ચૂર્ણ કરી ધીના જીતા થએલા માટીના વાસણમાં રાખવું. અને તેમાંથી ૧ તોલો દરરોજ ગાયના દુધમાં લેવામાં આવેતો તે ધણુંજ કામોત્તેજક થાયછે; અને અમરતું લીધામાં આવેતો પૌષ્ટિકછે, જેટ મધીનું ચૂર્ણ ઘૃત, અને મધ મિશ્ર કરી લેવું અને ઉપર દુધ પીવું અટલે વીર્યસ્તંભન થઇને રતીસુખ ભોગવવાનું સામર્થ્ય આવેછે. ભોંકાળાનું ચૂર્ણ નિત્ય ઘૃત તથા દુધ સાથે લેવું. એટલે રતીની વૃદ્ધિ થાયછે. ગાનાં ગરમ કરેલા દુધમાં ગાનું ઘી તથા સાકર મિશ્ર કરી લેવું. આ ઉપાય ધણોજ પૌષ્ટિક છે.

અસ્વલીમૂળ, ચીકણા, કવચજ, તાલીમખાના, ગોખરૂ, તલ, અને અડદનું ચૂર્ણ કરી દુધ તથા સાકર સાથે ખાવું. એટલે ધાતુ પૂષ્ટી થાયછે.

કવચખીજ તથા તાલીમખાનાનું ચૂર્ણ સાકર સાથે ખાઈ ઉપર ધારોબળ દુધ પીવું. મોચરસનું ચૂર્ણ અર્ધો તોલો સાકર ૪

તોલા ગાયનું દુધ પાશેર એટલું એકત્ર કરી લેવું. અડદનો ક્ષાય કરી, તેમાં ગાયનું દુધ અને ગાયનું ધૂત સાકર નાંખી લેવું જ્યેષ્ઠ મધ પિંપળી. વંશલોચન ભોંકાણું, એનું ચૂર્ણ કરી તે સાકર સાથે આપવું એટલે પુષ્ટતા આવેછે. ગાળોનું સત્વ, આંખળાં, ગોખરું ચૂર્ણ, ધૂત તથા સાકરસાથે આપવામાં આવે તો જરા દૂર થઈને વીર્યતા આવેછે. ને કેશકળણ વર્ણ થાયછે.

ઘોલી ચણોટી, કવચખીજ, ગોખરું, એનું ચૂર્ણ દુધ, સાકર સાથે ઉગણ કરી લીધાથી કામોદ્ધીપન થાયછે.

ઘોળી ચણોટીનું ચૂર્ણ દુધમાં મિત્ર કરી સેવન કર્યાથી કામોદ્ધીપન થાયછે. ભોંકાલાનું ચૂર્ણ કરી તેને ભોંકાલાના રસની આશરે રૂઝાવના આપી તે છાયામાં શુષ્ક કરી ચૂર્ણ કરી રાખવું. આ ચૂર્ણ ધૂત અને મધસાથે દરરોજ સેવન કર્યાથી રતિસંગ કરવાનું સામર્થ્ય આવેછે.

શતાવરી ચીકણાનું ખીજ. કવચખીજ વીખરાનું ખીજ, ગોખરું, તલ, અડદ, ઈલાદીનું ચૂર્ણ કરી ગાયના ગરમ કરેલા દુધમાં ઘોઝેલી સાકર સાથે મિત્ર કરી લેવું. ઉટકટારી, ગોખરું, કવચખીજનો દૂધમાં પાક કરીને સેવન કરવું. ઉટકટારીનું ચૂર્ણ દૂધમાં પકવ કરી તેમાં સાકર મિત્ર કરી સેવન કર્યાથી ઉત્કૃષ્ટ પૌષ્ઠ આવેછે. કરતુરી. ૧ કરાર. ૧ જાયફળ. ૧ લવીંગ. ૧ અશીણ. ૧ લીલાગર ભાંગની કળી. ૪ એકત્ર કરી ગોળી વાલ પ્રમાણે આપવી. તાલીમખાના ૧ મૂસળી ૧ ગોખરું ૧ સાકર ૪ ગાયના દુધમાં સાત દિવસ આપવાં. ખસખસના ડોડવાં લીલાં અથવા સુકાં ૧ અને છોલેલી સુંક ૧ એનો ક્ષાય પોડ-પાંરા કરી તેમાં ગોળ મિત્ર કરી લેવું. ઉતાર સાદ લીંબુ ખાવું. આ ધાતુસ્તંભક છે.

ભાગ ૫ મો.

મૂત્રમાર્ગ સંક્રાન્તિ (સ્ત્રીકચર આકૃતિયુરિથા.)

મૂત્રમાર્ગ સંક્રાન્તિ—એટલે એક અથવા અનેક સ્થાને મૂત્રમાર્ગનું સંક્રાન્તિ થવું. અથવા નાનું થવું. આ સંક્રાન્તિ ત્રણ કારણોથી થાયછે. ૧ મૂત્રમાર્ગની મૃદુલતાના ખહારના સંદ્રિય સ્નાયુતંતુના થરોનું ઉદ્વેષ્ટન ૨ મૂત્ર માર્ગની મૃદુલતામાં રક્તસંચય ૩ મૃદુલતા તથા તેની નિયંત્રી જલસદૃશ ત્વચાની રચનામાં સંદ્રિય ફેરફાર જેમ કે જાડત્વ, કઠીનતા, લસનો શ્રાવ ઇત્યાદિ. ૧ પેહેલાને ઉદ્વેષ્ટન જન્યસંક્રાન્તિ ૨ જાને, રક્તસંચયજન્ય સંક્રાન્તિ. અને ૩ જાને, રચિનાવિકારી સંક્રાન્તિ. આ પ્રમાણે નામ આપેલાં છે.

ઉદ્વેષ્ટનજન્ય સંક્રાન્તિ. (સ્પાસ્માડીક સ્ત્રીકચર) એટલે ઉદ્વેષ્ટનથી થનારો સંક્રાન્તિ, મૂત્રમાર્ગમાં મૃદુલતાની ખહારની ખાળુએ સ્નાયુતંતુ હોયછે. તેનું અસ્તિત્વ આગળ લખેલા પ્રમાણો ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે. મીણશાલાકા, કોઈકોઈ વખત મૂત્રમાર્ગમાં સેહેલાઈથી દાખલ કરવામાં આવેછે. પરંતુ પાછી કાઢતી વખતે તે ધક્કા ચોટી જાયછે. તેમજ મૂત્રમાર્ગમાં મીણની શાલાકા દાખલ કરવાને કોઈ કોઈ વખત અડચણ પડેછે. પરંતુ તે એકસરખી દખાળાથી સ્નાયુતંતુનું ઉદ્વેષ્ટન કમી થઈને તે આગળ ચાલેછે. તેમજ રોગીને એકજ વખતે સાફ લધવી થાયછે. ને ખીજી વખત મધ તથા. શીણ ચઢે એવાં મધ (વાઈન્સ) સેવન કર્યાથી મૂત્ર તિવ્ર, તથા અમ્લ થઈને, સ્નાયુતંતુ ઉત્તેજિત થાયછે. અને તેનું આકુંચન થઈને મૂત્રાવરોધ થાયછે. આ મૂત્રાવરોધ પૂનઃ દુર થાયછે. આ ઉપરથી મૂત્રમાર્ગનું ઉદ્વેષ્ટન જન્ય સંક્રાન્તિ કોઈકોઈ વખત થાયછે. એવું સિદ્ધ થાયછે.

કારણો. પ્રવણ કારી કારણો. કિંચીત રચના વિકારી સંક્રાન્તિ રહેનારાં માણસોને અથવા પ્રમેહ વારંવાર થઈને જોના

મૂત્રમાર્ગ ક્ષુબ્ધ થએલો છે, એવાઓને અથવા, ઇતર મૂત્રરોગ-
થી ઉદ્દેષ્ટન જન્ય સંક્રાન્ત થાય છે. તેમજ આ રોગ શરીરની
શિથિલ તથા ક્ષુબ્ધ સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરનારાં કારણોથી પણ થાય છે
તે નિચે પ્રમાણે, ઉષ્ણ દેશમાં દીર્ઘકાલવાસ. મધપાન, મિષ્ટાન્ન-
ભોજન, અને અતિશય રતિક્રીડા, ઇત્યાદિ ઉત્તેજક કારણો.
મૂત્રમાં સિયેટ્સ નામક ક્ષાર હોવાથી અથવા સૈત્થ તથા આ-
ર્દ્રતાથી કે મધપાનથી આ રોગ તાત્કાળ ઉપસ્થિત થાય છે. મ-
ધપાનથી પાચન ક્રિયા અવ્યવસ્થિત થઈને મૂત્ર ધણુંજ સોભક
થાય છે તેથી કરી આ રોગ ઉદ્ભવે છે. આર્દ્ર કારણોથી તે ધણું
કરી રાત્રે ખને છે.

કયાંથારિડિસ—આ દવા ખાધામાં આવે તો, અથવા
તેનું બ્લીસ્ટરકમર ઉપર લગાડવામાં આવે તો. (તેનું શોષણ થઈને)
આ રોગ ઉદ્ભવે છે. તેમજ રતિસંગ ઉત્તેજન અને હરસ એથી-
કરી પણ આ રોગ ઉદ્ભવે છે. કાઈ કાઈ વખત ચિંતા. ભય,
અને હરસને બંધન લગાડવાથી, તેમજ સાથળનું છેદન કર્યાથી,
અથવા ઉર્વસ્થાનો ભંગ થવાથી, અથવા જાનું સંધીનો કચર
થવાથી, મેંદુ રચનાને ધક્કા લાગવાથી, તથા ખીજી રીતે મગજને
અપાય અથવા રોગ થવાથી મૂત્રાવરોધ થાય છે.

લક્ષણો—મૂત્રને અમ્લ કરનારું મિષ્ટાન્ન અથવા મધનું
સેવન કર્યાથી અથવા સૈત્થથી રોગીને એકાએક લધવી કરતી
વખત કણસવું પડે છે. અને મૂત્ર ટીપે ટીપે પડે છે અથવા
મૂત્ર કેવળ બંધ થાય છે. યોગ્ય ઉપચાર સત્વર કર્યાથી આ
ચિન્હો નાશ પામે છે. પરંતુ પુનઃ ઉત્તેજક કારણોને પાત્ર થ-
વાથી તે ફરીથી ઉદ્ભવે છે, જ્યારે ઉદ્દેષ્ટન થાય છે, ત્યારે વિઠ-
પમાં જડત્વનો ભાસ. થઈને વેદના થાય છે. મૃદુત્વવાનો
સોભ થવાથી મૂત્ર છિદ્રના કાંઠા લાલ થાય છે. તેથી કરી લ-
ધવી કરતી વખત તણુખા મારે છે. અને મૂત્ર ખીલકુલ બંધ
થઈને મૂત્રાશય કુલે છે. પેકમાં મૂત્રાશય કુલેલો અને ગોળા-

કાર હાય સાગેછે અને દૃષ્ટિગોચર પણ થાયછે, જો સત્વર ઉપચાર ન કરવામાં આવે તો રોગીની મુખચર્મા ચિંતાક્રાંત થાયછે. નાડી જલદ ચાલેછે, અને શરીર ઉષ્ણ થાયછે. લઘવી કરતાં રોગીને ઘણો પ્રયાસ કરવો પડેછે. એટલામાં ઉદ્વેષ્ટન કમી થાય તો મૂત્રના થોડાં ટીપાં બહાર નિકળી પડેછે; પરંતુ મૂત્રાશય ફુલેલુંજ રહેછે, પછી કોઈ ઉપાય ન કરવામાં આવે તો મૂત્રમાર્ગ સંકોચ થએલા ભાગની પછવાડે વિસ્તૃત થાયછે; અને મૂત્રના દાખથી ત્યાંનો ભાગ નિર્બળ થએલો હોવાથી તે ફાટેછે, તેથી વીટપમાં તથા ખીજ નજીકની ત્વચામાં મૂત્ર વિસર્જન થાયછે. મૂત્રમાર્ગના ઉદ્વેષ્ટન સાથે વીટપમાં અતિવેદના તથા સ્પર્શસહનત્વ થઈને રોગીને તાવ આવેલો હોય તો આ સંકોચનને દાહજન્ય સંકોચ કહેછે. એ મૂત્રમાર્ગમાં અતિશય પિચકારીઓ મારવાથી અથવા તીવ્ર પ્રમેહમાં શૈત્ય લાગવાથી તથા અતિશય મદ્યપાન કર્યાથી થાયછે. ઉદ્વેષ્ટનજન્ય સંકોચ સાથે ઘણું કરીને કિંચિત રચના વિકારી સંકોચ હોયછે તેથી ઉદ્વેષ્ટનનો નાશ થવા પછી મૂત્રમાર્ગ સ્વાસ્થ્ય પ્રમાણે છુટો રહેતો નથી.

ચિકિત્સા—લઘવી કરવાને અડચણ થતી હોયતો ઉષ્ણ જલ કઠિરનાન કરવું. (કમર સુધી હિના પાણીમાં ખેસવું) અને ક્ષાલોમેલ ૫ ગ્રેન તથા અશીણ ૧ ગ્રેન એની ગોળી ખાઈને ત્રણ કલાક પછી એરંડેલ ૬ દ્રામથી ૧ ઓન્સ સુધી અથવા પદ્ધતીસજ્યાલેપીકંપાઝીટસ ખે સ્કુપલ આપવાં, જો રૈચક આપવાની જરૂર ન જણાયતો અશીણ ૨ ગ્રેન અથવા ડોવર્સ પાવડર ૧૫ ગ્રેન આપવું. ઉષ્ણજલ કઠીરનાન કરવું. ૬૦ મિનિમ ટિક્યુરીઓપાય અને ૨ ઓન્સ કાંછૂની ખસ્વી આપવી, પછી રૈચક દવા આપવી એટલે આરામ થશે. દાહજન્ય મૂત્રમાર્ગ સંકોચમાં વીટપને, જળો લગાડવી, અથવા રૂમડી લગાડીને રક્ત કાઢવું. ઉષ્ણજલ કઠિરનાન કરવું તથા રૈચક ઓસડ આ-

પવું, અને સોડાવાટર પિવા આપવું. તેમાં ૨૦ ગ્રેન સોડીયાય-
કાર્બોનેટ મેળવવું. અથવા લીકરપોટાસી ૨૦ મિનિમ સ્પિવ-
રીટસ ઈથરીસ નેટ્રોસાઇ ૩૦ મિનિમ, ટિંકચુરી હુયોસીયામાઈ
૨૦ મિનિમ મિસ્ચ્યુરિક્યાંડ્રેરી ઓન્સ ૧૧૧ મિથ્ર કરી
દિવસમાં ત્રણવાર આપવું.

મૂત્રાવરોધમાં ટિંકચુરી ડ્રેસાયપરકલોરાયડી ૧૦ મિનિમ
પાણી સાથે દર ૧૦ મિનિટે આપવાનો ધણો પ્રધાત છે, પરંતુ તેની
સાથે ઉબ્બજીલ રનાનાદિ ઉપાય યોજવામાં આવે છે, ત્યારે
આ દવાઓથી કેટલો ગુણ થાય છે એ કહેવું કઠણ છે. ધણું કરીને
ઉદ્વેજન કેટલાક દિવસ અથવા અઠવાડીયા સુધી ચાલુ રહે છે.
તેથી નંબર ૧૦ ની મિણની શલાકા મૂત્રમાર્ગનો સોભ કમી થવા
સાથે પીળા અથવા ત્રીજા દિવસ દાખલ કરતા રહેવું, અને ઉપર
લખેલું લિકર પોટાસીનું મિથ્રણ પેટમાં આપવું. મિણશલાકા અ-
થવા રૂપાની મૂત્રનલિકા દાખલ કરવામાં આવે તો પણ તેનો
આકાર નંબર ૮ થી નંબર ૧૦ સુધી હોવો જોઈએ, નાની શલાકા
ધણું કરીને અટકે છે, તથા તેથી ધણો સોભ થાય છે. મોટી શલાકા
સેહજથી દાખલ થાય છે. શલાકાથી સોભ તથા ઉદ્વેજન વધારે
થાય તો તે દાખલ કરવી બંધ રાખીને, રેચકા, લિકરપોટાસી તથા
હુયોસીયામસ ઈત્યાદિ ઓસડો આપવાં, આહાર પૌષ્ટિક અને
અદ્ય રાખવો, અમ્લ, ઉત્તેજક, તથા મિઠા પદાર્થ વર્જ કરવા.

ઉદ્વેજનજન્ય સંક્રાંત્ય નિવારક ઉપચાર. ઉબ્બજીલ વસ્ત્ર પહેરવાં,
આહાર નિયમિત રાખવો કોઝીલ પાણીથી રનાન કરવું.

રક્તસંચયજન્ય સંક્રાંત્ય—(કંજરિટવ સિટ્રીકચર) મૂત્ર-
માર્ગમાં રક્તસંચયજન્ય અને ઉદ્વેજનજન્ય સંક્રાંત્ય એ ધણુંક-
રીને એકજ વખતે થાય છે. સંક્રાંત્યના સર્વ પ્રકાર રક્તસંચયથી
ઉત્પન્ન થાય છે. ઉદ્વેજનજન્ય સંક્રાંત્યમાં રક્તસંચય હોય છે અથવા
રક્તસંચયથીજ સંક્રાંત્ય થાય છે અથવા રચનાવિકારી સંક્રાંત્યમાં
રક્તસંચય થાય છે.

મૂત્રમાર્ગનો, જે બ્લેનસ (ત્વચામય) ભાગ અને પ્રાસ્ટ્યા-
ટીક ભાગ તેમજ મૃદુત્વચાની કરચલીથી થનારો વિદુમાન-
ટ્યાનમ્ નામક મૂત્રમાર્ગ માંહેલો જોયો ભાગ આ ભાગો
વિશેષે કરીને રક્તાવરોધને પાત્ર થાયછે.

કારણો—મૂત્રમાર્ગનો વિલંબી દાહ, અતિ અમ્લ મૂત્ર તથા
લીથેટ્સ નામક ક્ષાર એથી કરી રક્તસંચયજન્ય સંકોચ થાયછે.
આમવાતી અને પાદાગ્રરોગી જેઓ ચર્મ અને પિચ્છાત્વચાના
ક્ષોભને પાત્ર હોયછે, તેઓને આ રોગ થાયછે પરંતુ આ
અલ્પકાળિક હોયછે અને મૂત્રમાર્ગની ત્વચામાં સોજથી માત્ર
થાયછે.

લક્ષણો—મૂત્રકૃચ્છ્ર થાયછે, મૂત્રછિદ્રના કાંઠા સુણેછે
તથા લાલ થાયછે; કાંઈક ઘોળો શ્રાવ વહેછે, અને કાંઈ કાંઈ
વખત પૂયશ્રાવ થાયછે; વિટપમાં ભાર તથા તાણુ થયાનો ભાસ
થાયછે; લઘવી કરતી વખત અને શૌચ્ય ખેસતી વખત વેદના
થાયછે. અપરિમીત આહાર, અજીર્ણ ઇત્યાદિથી આ રોગ
ફરી થાયછે.

ચિકિત્સા આહાર, અને સ્થિતિ રીતમાં, નિયમિત રાખવું
હીકર પોટાસી અને ટિંકચુરી હયોસીયામસનું મિશ્રણ આપ-
વું અને તેમાં કોપેબાનું તેલ આશરે ૧૦ મિનિમ દરવખતે
મેળવવું. વિટપમાં દુખાવો થાયતો ત્યાં જળો લગાડવી. અને
જીભજલ કટિન્નાન કરવું. કટલાક માણસોને પ્લમર્સપિલ્.
અને ડીકાટ આલોઈસ કંપાજીટા આ દવાઓથી ધણો ફાય-
દા થાયછે.

રક્તસંચયજન્ય સંકોચ. ચિરકાળીક ન પિવા સારું મીણુની
શલાકા અથવા મૂત્રતલિકા એક જે દહાડે દાખલ કરવી. શા-
લાકા દાખલ કરવાથી લોહી આવેછે તે હિત કરતા છે.

રચનાવિકારી સંકોચ (આર્ગ્યનિક સ્ટ્રીકચર) મૂત્રમા-

ર્ગના દીર્ઘકાલીક મંદ દાહથી મૃદુત્વચાનું રૂપાંતર થાયછે. તેથી અથવા વિટપ ઉપર લાત તથા મુકડી લાગવાથી મૂત્રમાર્ગમાં અભિઘાત થઈને તેનો કાંઈ ભાગ સડેછે, અથવા ખરાબ થાયછે. તેથી કરી રચના વિકારી સંક્રાંચ થાયછે. પ્રમેહ ધણી વખત થવાથી તેમજ દીર્ઘકાલિક ગળ પ્રમેહનો છેવટનો પરિણામ તથા અતિ મલપાન અને મૂત્રરોગ એથી આ રોગ ઉદ્ભવેછે. મૂત્ર-માર્ગમાં મૃદુત્વચા અને તેની નીચેની ત્વચામાં લીંફનો શ્રાવ થઈને તે ઘટ થાયછે, તેથી કરી મૂત્રમાર્ગ સંક્રાંચ થાયછે. દાહની તીવ્રતા કરતાં તેના દીર્ઘકાલિક અસ્તિત્વથી આ રોગ થાયછે તેથી ગળ (ગ્લીટ) આ અવસ્થાને ધણા દિવસ રહેવા નહી દેતાં તે સત્વર સારો કરાવવો. નહીતો તેથી કરી મૂત્રમાર્ગના હરકાઈ ભાગનો સંક્રાંચ ખરેખાત થશે.

સ્થાન—પ્રોસ્ટાટિક ભાગ શિવાય મૂત્રમાર્ગના કાઈપણ ભાગમાં રચના વિકારી સંક્રાંચ થાયછે. કાઈકાઈ વખત મૂત્ર-માર્ગના છિદ્રપાસે સંક્રાંચ થાયછે. કાઈકોઈ વખત બે-ત્રણ-ચાર અથવા પાંચ જગોએ સંક્રાંચ થાયછે. તેમાંથી એક જગો શિ-શ્રના મૂળ પાસે. અથવા મૂત્રમાર્ગના ત્વચા મથભાગમાં હોયછે.

સ્વરૂપ—રચના વિકારી સંક્રાંચ કેટલેક પ્રસંગે કંકળા-કાર હોઈને આખા મૂત્રમાર્ગને ઘેરી લેછે, અને કાઈકોઈ વખત થોડા ભાગ સુધી ઘેરેછે. કાર્પસરૂપજીઓજમમાં લસનો શ્રાવ થઈને તે કઠણ થાયછે. તેથી કરી મૂત્રમાર્ગ દબાઈ જઈને લંબ ગોળાકાર સંક્રાંચ થાયછે. કેટલેક પ્રસંગે કંકળાકાર સંક્રાંચ ઢુંકો તથા તીક્ષ્ણ ધારવાળો હોયછે. ત્યારે તેને લગામ જેવો સંક્રાંચ કહેછે. કારણકે તેમાં મૂત્રમાર્ગમાં આડાખંધ હોયછે. કાઈકાઈ વખત આખંધ એક ખીજને વળગેલા હોયછે. તેની મધ્યમાં અથવા નીચેથી ફક્ત સાંકડો માર્ગ હોયછે. કાઈકાઈ વખત આ ખંધ મૂત્રમાર્ગમાં આડા પ્રસરેલા હોયછે; પરંતુ ધણું કરીને તેઓ કાંઈક તિરકસ હોયછે. આ ખંધ ફૂટ થાયછે

તે સમજાતું નથી. આ, સસના આવથી કવચિતજ થાયછે: પિચ્છા ત્વચાનો પડદો ઉપર વધી આવવાથી આ બંધ થતા હોય એવું લાગેછે. કદાચિત આ પડદો શત્રાકાથી ફાટીને એ બંધ થતા હશે. આ જીદી જીદી જાતના રચના વિકારી સંકોચ કઠણ અને સ્થિતિસ્થાપક હોયછે કાઠકાઠ વખત તેઓ જીના થાયછે. ત્યારે તેનું દૃઢત્વ કુર્યા જેવું હોયછે. અને તેઓ શલાકાને કુર્યામય તથા ખરખચડા લાગેછે. કાઠકોઠ વખત દાહજન્ય લસથી મૂત્રમાર્ગમાં મિચ્યા ત્વચા ઉત્પન્ન થાયછે. તેથી કરી રચના વિકારી સંકોચ થાયછે. આ રોગમાં મૂત્રમાર્ગમાં જે સંકોચન થાયછે. તે ક્ષુદ્રક અથવા પૂર્ણ હોયછે. પરંતુ દ્રવાગમ્ય થતું નથી. તેમાં કાઠકાઠ વખત મૂત્રનલિકા દાખલ થતી નથી. પરંતુ મૂત્રના થોડા પિંડ આવેછે. કારણકે મૂત્ર ખીલકુલ ન આવે તો રોગી ખચવાનો નથી. મૂત્રમાર્ગનો ભાગ સડી બધ અથવા વિકારથી ખુરાઈ જાય તો મૂત્ર આવતું નથી એવે પ્રસંગે સંકોચનની પછવાડે નાડીવ્રણ હોયછે. તેમાંથી મૂત્ર વહેછે. આ સંકોચન શસ્ત્રોપાયથી દૂર ન કરવામાં આવેતો સંકોચન પછવાડે મૂત્રમાર્ગનો બ્યાસ પહોળો થઈને તે કાથળા જેવો થાયછે, તેમાં રેતિ જેવી કાંકરી અને કાઠકોઠ વખત નાના નાના ચુનાના કટકાનો જમાવ થાયછે. મૂત્રનો અટકાવ હોયછે તે દૂર કરવાને મૂત્રાશયની ક્રિયા વધારે થાયછે તેથી તે બાડો થાયછે અને તેના સ્નાયુતંતુ વૃદ્ધિ પામેછે. મૂત્ર વાહિનીઓ (યુરેટર્સ) આ અતિ મૂત્ર સંચયથી અથવા તેના મૂત્રાશયમાં છુટનારા મોઠાપર દબાણ પડયાથી પ્રસરેછે મૂત્રપિંડમાં રક્તસંચય થઈને ક્ષોભ થાયછે; અને પછી મૂત્રપિંડની રચનામાં નાના પ્રકારના ફેરફાર થાયછે તેથી કરી તેઓની ક્રિયા અવ્યવસ્થિત થઈ રક્તશુદ્ધિ ખરાબ થતી નથી તેથી રોગી છેવટ સંવાસથી મરેછે.

લક્ષણો—જવર અને મૂત્ર વિસર્જનને પ્રતિબંધ થવાથી મૂત્રાશય તથા મૂત્રપિંડમાં સોભ થાયછે. મૂત્રપિંડની વિયોજન ક્રિયા કમી થાયછે. તેથી હમેશાં કરતાં મૂત્ર કમી થાયછે. તેથી કરી ચર્મ અને પીછ રક્ત શુદ્ધિ કરનારી ઇંદ્રીઓની ક્રિયા ખગડીને સર્વ શરીર વિકૃત થાયછે, કાંઈ કાંઈ વખત મળળને સોભ થવાપ્રમાણે સાર્વદેહિક લક્ષણો થાયછે. રોગી લઘવી કરતાં અતિ વેદના પામેછે. દર વખતે સોભ યુક્ત અને કામળ શરીર ઉપર મૂત્ર પડેછે, તેથી કરી રોગીના શરીર ઉપર રૂવાડાં ઉભાં થઈ આવીને ઠાઢવાયછે. પછી તેને મળળતેતુ સંબંધી ખેદ પ્રાપ્ત થાયછે. વાંસામાં દુખાવો, ક્ષુધામંદ, હર્ષભંગુ તથા તંદ્રા આવેછે.

સ્થાનિક લક્ષણો—રોગીયે, લઘવી કર્યા પછી કાંઈ ખિંદુ મૂત્રમાર્ગમાં રહેછે અને તેઓને હમેશાં કરતાં ઘણીવાર લઘવી કરવી પડેછે. (વિશેષ કરી રાત્રે) કાંઈ કણસવું પડેછે. વિટપમાં દુખાવો થાયછે. કવચિત ચિકણો આવ પાણુ થાયછે. શિશ્નમણીને ચળ આવેછે, જનનેદ્રિય નિર્બળ થાયછે મૂત્ર પ્રવાહ ફેલાયછે ખળ પડેછે, અને પંખા જેવો પ્રસરેછે. અથવા બેધાર થાયછે. એક સિધી ધાર વહેછે ને પીછ નિચે પડેછે. જેમ જેમ આ રોગ વધતો જાયછે. તેમ તેમ આ લક્ષણો વધારેને વધારે થઈને પૂર્ણ મૂત્રાવરોધ થાયછે કાંઈ કાંઈ વખત આ લક્ષણો અજાણતાં થાયછે. અને જ્યારે રોગી વૈદ્ય પાસે ઉપાપ પૂછવાને જાયછે. ત્યારે સંકોચ ઘણોજ સંકડાએલો તથા દુઃસાધ્ય થએલો હોયછે. અને લઘવી બંધ થાય એટલે રોગીનું લક્ષ આ રોગ તરફ લાગેછે.

પરીક્ષા—સંકોચનનું અરિતત્વ શલાકાથી ખરાખર સમજાયછે. પોલાદની સંગીન શળી અથવા નાદીની (સૈંડ) અથવા નંખર ૮ ની મૂત્રનલિકા ધસીને ઉજણ કરી, તે સફાઈદારછે કે નહીં એમ જોવા સાફ તેના ઉપર હાથ ફેરવીને તેલ લગાડી મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કરવી, તે સંકોચ સુધી ખરાખર જાયછે; પરંતુ ત્યાંથી આગળ અટકેછે. આ પરીક્ષા સાફ નાની મૂત્રનલિકા લીધામાં આવેતોતે

મૂત્રમાર્ગ નાખ્યાંચાને અથવા વિરૂપાધ્યાનમ્ નામક મૂત્રમાર્ગ માહેલા ઉંચા ભાગને અથડાઈને અટકશે તેથી કરી એજ સંકોચ એવો ભાસ થશે અથવા નાની શલાકા સંકોચમાંથી જલદી દાખલ થાય તેથી કરી શસ્ત્ર વૈદ્ય વૃથા ભાસને પાત્ર થશે, સંકોચનું આકાર માન સમજવા સારૂ મોટી મૂત્રનલિકા દાખલ કરવી, તે દાખલ થાયતો તેથી અનુક્રમે નાના આકારની મૂત્રનલિકા એક દાખલ કરવી તેમાંથી જે છેલી દાખલ થાય તેપરથી સંકોચનું આકારમાન કટલુંછે અને સ્થાન ક્યાં છે, તે સર્વ જાણવામાં આવશે. સંકોચનું આકાર માન તથા વલાણુ જાણવાને ત્રિણુશલાકા (વ્યાકસમૂળ) યોજવામાં આવેછે. પરંતુ તેથી કાંઈ ખરાખર સમજાતું નથી, જે શસ્ત્ર વૈદ્યધાતુની મૂત્રનલિકા દાખલ કરેછે તેઓ તેના સ્પર્શથી સંકોચનું આકારમાન અને તેનું વલાણુ ઇત્યાદિ જાણેછે.

ચિકિત્સા—આ પાંચ પ્રકારની છે. ૧ પેટમાં દવાઓ આપવી. ૨ ચાંત્રીક પ્રસરણ. ૩ માંસનાશક દવાઓ લગાડવી. ૪ ખલાત્કારથી પ્રસરણ કરવું અથવા વિદારણ કરવું. ૫ સંકોચ છેદન કરવું. હરકોઈ ઉપાય યોજવામાં આવે તોપણ મૂત્રમાર્ગનું સ્પર્શાસહનત્વ ધ્યાનમાં રાખવું. જોરના અથવા વીઘ્ર ઉપાય જેથી કરી પાસેની ઇંદ્રિયોમાં ક્ષોભ થાય એવી યોજના કરવી નહીં, પરંતુ મૂત્રમાર્ગ સંકોચ એ ધાતક રોગ હોવાથી તે દૂર કરવામાં નહીં આવે તો મૂત્રપીંડનો રોગ ઉપરિચિત થઈને રોગી પ્રાણુની આશા મુકેછે એટલા સારૂ તેને સારો કરવાને સત્વર ઉપાય કરવા.

સાર્વદેહિક ચિકિત્સા—પકવાશયની ક્રિયા વ્યવસ્થિત રાખવી, રોગિની પ્રકૃતિ સંભાળવી, મૂત્રરોગ હોયતો તે સારો કરવો, નિષમિત આહાર સેવન કરવો. લિથેડ્સ નામક ક્ષાર ઉત્પન્ન કરનારા પદાર્થ જેમકે અપરિમિત માંસાહાર, શીણ ચઢે

એવાં મધ, અતિશય મિઠાઈ તથા મિઠાનો, સાબુચોખા, ખરાબ થએલું મધ ઇત્યાદિ પદાર્થ વર્જવા. મૂત્ર ધણું જાડું તથા અમ્લ ન થવાસાથે લિકરપોટાસી અને ટિંકચુર હયોસિયામ-સનું મિશ્રણ આપવું. પ્રકૃત (કલેજી) ની તથા ચર્મની ક્રિયા ખરાબર ચાલુ રાખવી, ગરમ વસ્ત્ર પરિધાન કરવાં, કાષ્ટશુદ્ધિ રાખવી. રોગીના મનના ક્ષોભથી આ રોગની વૃદ્ધિ થાયછે, અને પાદાગ્રરોગથી ધણુંકરીને વિટપમાં વેદના તથા ઉદ્વેજન ઉદ્ભવેછે. તે દૂર કરવાને રેચક તથા કાલચિકિત્ મિશ્રણ આપવું. મનપવિત્રતા, મિતાહાર, વિત્રાંતિ, સવારમી જલદી ઉઠવું, ઉ-જ્જાદક સ્નાન, ખેલાડોનાના રાંધાનો લેખ વિટપઉપર કરવો, અને કાષ્ટ શુદ્ધિ રાખવી. ઇત્યાદિ ઉપાયોથી મૂત્રમાર્ગ સંકોચને ધણોજ કાયદો થાયછે. આ નીચેનો ચિકિત્સા લેખ સંકોચની પૂર્વરિથિતિમાં ધણોજ ઉપયોગી થાયછે.

પોટયાસી આયોડાયડમ્.....ગ્રેન ૧૮

લિકર પોટયાસી.....દ્રામ ૨

ટિંકચુરિ હયોસિયામાઈ.....દ્રામ ૧

ઇન્પમૂજ ચિરાયટી.....ઑન્સ ૯

એ મિશ્ર કરીને ૧૧ ઑન્સ દિવસમાં ત્રણ વાર-

પ્રમાણે થોડા દિવસ આપવું.

યાંત્રિક ઉપાય. ૧ યાંત્રિક પ્રસરણ—આ ઉપાય ધણો હિતાવહ અને યશકારક છે. પ્રસરણ કરવાને જે ઉપાય યોજવામાં આવેછે; તેથી કરી સંકોચ ઉત્પાદક લસ ઇત્યાદિ જે પદાર્થ મૃદુલતામાં આવ થએલા હોયછે, તેનું શોષણ થઈને રોગ સારો થાયછે. પ્રસરણ કરવાને જે શસ્ત્રો યોજવામાં આવેછે, તે ધાતુના હોયછે જેમ કે રૂપાની મૂત્રનલિકા (સિલ્વર કયાથેટર) પોલાદની નાદિની (સ્ટીલસૌંડ) અથવા તે મૃદુ પદાર્થની હોયછે. જેમ કે મિણુશલાકા (બ્યાકસપુલ) સ્થિતિસ્થાપક મૂત્રનલિકા (ગમઈલાસિટક કયાથેટર) લવચિક શલાકા (ઇલારિટકપુલ) જ્યારે

સંકોચ ધૃત્ કુર્યામય તથા જીનો હોય ત્યારે રૂપાની મૂત્રનલિકા દાખલ કહતાં જોર કરવું. તે ઘણી સંભાળથી કરવું પડેછે. મૂત્ર-નલિકા અથવા નાદિની દાખલ કરવા સારૂ દરદીને ચતો સુવા-ડીને કુલા હંચ રાખવા અને મસ્તક તથા ખાજી જરા નીચાં રાખવાં. મૂત્રનલિકા ઉજી પાણીથી અથવા ધર્ષણથી ઉજી કરીને તેને તે લગાડી, શસ્ત્રવેદે ડાખી ખાજીએ ઉભા રહી મૂત્ર-નલિકાની ગોલાતર ખાજી રોગીના ડાખા વંક્ષણ તરફ કરીને તે નલિકા મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કરવી અને તેજ વખત વેદે ડાખા હા-થથી શિશ્ન ઉપર તાણવો. એમ કર્યાથી મૃદુલત્વા તણાયછે. ત્રિકો-ણાકાર બંધન પાસે મૂત્રનલિકા પહોંચે એટલે તેની મુઠ મધ્ય રેષામાં લાવીને તેજ વખત સરળ હંચી ઉપાડી લેવી, અને તેની અણી જઘારિય નીચે જવા લાગેછે. ત્યારે તે મૂત્રમાર્ગની ઉપલી ખાજી એજ ટેકીને મૂત્રનલિકાની મુઠ જંધામાં દખાવવી એટલે મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ થાયછે. મૂત્રમાર્ગનો ઉપલો ભાગ નીચેના ભાગ કરતાં વધારે સ્થિર હોયછે, અને નીચેના ભાગમાં નાડીવ્રણ તથા ખોટા માર્ગ હોયછે; તેથી મૂત્રનલિકા મૂત્રા-શયમાં દાખલ કરતી વખત તેનીઅણી મૂત્રમાર્ગની ઉપલીજ ખાજીએ રાખવી. મૂત્રનલિકા દાખલ કરવા ને હરકત થતી હોય તો ડાખી તર્જનીને તેલ લગાડી ગુદદ્વારમાં દાખલ કરવી અને તેથી મૂત્રનલિકા આગળ ચલાવવાને મદદ કરવી અથવા તે દાખ-લ કર્યા પહેલાં મૂત્રમાર્ગમાં મિઠા તેલની પિચકારી મારીને તેને કિંચિત ફુલવા દેવો, અને પછી મૂત્રનલિકા દાખલ કરવી. મૂત્ર-માર્ગ સંકોચ ધણોજ ધૃત્ થઈને વળ પડેલા હોયતો તેમાં હમેશા, મિણશલાકા દાખલ કરવાથી તે, કેટલોએક અગમ્ય હોયતો પણ પ્રવેશનીય થાયછે જે સંકોચ અગમ્ય હોયછે. તેવા દરદીને કલો-રોકાર્મ સુંધાડ્યાથી (સ્નાયુતંતુ શિથિલ થયાથી) ઢિલા થઈને તેમાં મૂત્રનલિકા દાખલ થાયછે.

લવચિક શલાકા—(ગમઇલાસ્ટીકબુજી), લવચિક મૂત્રનલિકા (ગમ ઇલાસ્ટિક કયાથેટર્સ) અને મિણશલાકા

(વ્યાઝસમૂહ) આ દૈનિક સંક્રાંતિથી વાંકા થાયછે, તેથી તે ધાતુની મૂત્રનલિકા જેવી ઉપયોગી નથી. ઉદ્વેજનજન્ય અને રક્તજન્ય સંક્રાંતિ જેમાં જાડી મૂત્રનલિકા સહેજ દાખલ કરવામાં આવેછે તેમાં માત્ર આ લવચિક શલાકા ઉપયોગી થાયછે. તે દાખલ કરવા પહેલાં તેઓને જરા વફ કરવી એટલે તેઓ સહેજથી મૂત્રાશયમાં દાખલ થાયછે. તે દાખલ કરતી વખત રોગીને ઉભો રાખવો. લવચિક મૂત્રનલિકા દાખલ કરતી વખત તે માંહેલો વાળો અંદર રહેવા દેવો.

મૂત્રમાર્ગમાં શલાકાદિ દાખલ કર્યાથી ધણું કરી યું યું તથા વેદના થાયછે, જ્યારે શલાકા મૂત્રાશયની ગરદનપાસે આવેછે, ત્યારે ધણીજ વેદના થાયછે, અને કાંઈ કાંઈ વખત રોગીને ઉલટી થાયછે, અને એકાએક મૂર્ચ્છા આવેછે. મૂત્રનલિકા ખીજે ત્રીજે દિવસે નાંખવી એવો સાધારણ નિયમછે. મૂત્રનલિકા અંદર દાખલ કર્યા પછી ૧૦ મિનિટ અથવા જ્યાં સુધી મૂત્રનલિકા દાખલ કર્યાથી ઉદ્ભવેલું ઉદ્વેજન શાંત થાય ત્યાં સુધી તે અંદર રહેવા દેવી; પરંતુ જો સંક્રાંતિ ધણીજ ઘટ હોવાથી નાની મૂત્રનલિકા અંદર જતી હોય તો તે અંદર દાખલ કર્યા પછી ૨૪ અથવા ૪૮ કલાક સુધી અંદર રાખવી, પછી તે સંક્રાંતિમાં કેટલીએ ધક્કા ખેંચે તો પણ મૂત્રમાર્ગમાં પૂય થઈને તે પ્રસરેછે. તેથી તે ઢિલી થાયછે, ત્યારે તે કાઢી લેવી. આ ઉપાય સંક્રાંતિ કુર્યામય હોય અથવા મૂત્રમાર્ગમાં વળ પડેલા હોય અથવા તેમાં મિથ્યા માર્ગ હોય કિંવા મૂત્રનલિકા દાખલ થયા પછી મૂત્રમાર્ગમાં લધવીને બળત્રા છુટીને રૂવાં ઉભાં થાય તથા જવર આવે (અવસ્થા મૂત્રપિંડ વિકૃત હોયતો વારંવાર) તો હિતાવહ થાયછે. મૂત્રનલિકા રૂપાની હોવી જોઈએ. તેથી થએલો ક્ષોભ રાખ્યા પછી તે પ્રતિ દિવસે પૂર્વ કરતાં ક્રમે ક્રમે મોટા આકારની દાખલ કરવી. પ્રત્યેક વખત એક નંબર વંધારવામાં આવેતો—ખસછે. કેટલેક પ્રસંગે પ્રતિદિને એક નંબર જાસ્તીની મૂત્રનલિકા લીધાથી મૂત્રમાર્ગને અસહનીય થાયછે. તેથી તેજ મૂત્રનલિકા

એ અથવા ત્રણ દિવસ દાખલ કરવી. પછી તેના કરતાં એક વધારે નંખરની લેવી. આપ્રમાણે મૂત્રનલિકાના આકારમાં નંખર ૧૨ થાય ત્યાં સુધી તે મોટી લેતા જવું. નંખર ૧૨ ની મૂત્રનલિકા દાખલ થવા લાગે, એટલે અઠવાડીયામાં તે એક વખત દાખલ કરતા રહેવું. પછી કાંઈ કાળ સુધી મહિનામાં ૧ વાર દાખલ કરવી, નહીં તો પુનઃ મૂત્રમાર્ગ સંકોચ થશે. જો મૂત્રનલિકા એકાએક મોટી દાખલ કરવામાં આવેતો મૂત્રમાર્ગમાં સોજ થાયછે. અંડવાહ થાયછે, અને વિટપ, કે પોસ્ટેટપિંડમાં વિદ્રવી થાયછે. ક્રમીક પ્રસરણ ખસખસ કરવામાં આવેતો, ઘણોખરો સંકોચ થોડા અઠવાડીયામાં ઢિલો થઈને ગુણુ આવેછે. કેટલેક પ્રસંગે ઘણો કાળ લાગેછે. કેટલાક સંકોચ આ રીતે સારા થતા નથી. જો ત્વચાથી સંકોચ નિર્માણ થાયછે તે ઘણોજ આ કુંનચનશીલ હોવાથી નંખર ૫ કે છની મૂત્રનલિકા દાખલ થાય ત્યાં સુધી સંકોચ પ્રસરેછે; પરંતુ આ કરતાં જાસ્તી આકારની મૂત્રનલિકા દાખલ થતી નથી. કાંઈ કાંઈ વખત સંકોચ પુનરપિ થાયછે. નંખર ૧૨ ની મૂત્રનલિકાથી સંકોચ પ્રસૂત કર્યો હોયતો પણ પછી મૂત્રનલિકા દાખલ કરવાનું બંધ કર્યાથી સંકોચ સત્તર પીડાતો જાયછે. કાંઈ કાંઈ વખત મૂત્રનલિકા બહાર કાઢતાંજ સંકોચ તેમજ પૂર્વવત્ થઈને મૂત્રપ્રવાહ બંધ થાયછે. આ અવસ્થા દૂર કરવાના ઉપાય ખીજી જગોએ વર્ણવેલા છે.

મૂત્રનલિકા દાખલ કર્યાથી અપાય—મૂઝાં, રૂવાડાં ઉભાં થવાં, રક્તશ્રાવ, મૂત્રમાર્ગદાહ, અંડદાહ ઇત્યાદિ અપાય મૂત્રનલિકા દાખલ કર્યાથી થાયછે. મૂત્ર નલિકા જ્યારે મૂત્રાશયની ગરદન પાસે આપેછે, ત્યારે ક્ષુબ્ધ પ્રકૃતીના માણસોને ધ્રુજ તથા મૂઝાં આવેછે, પરંતુ મૂત્રનલિકા કાઢ્યા પછી આ પરિણામ બંધ થાયછે, અને કાંઈ કાંઈ વખત કાંઈ કાળ સુધી રહેછે. ધ્રુજ જવરની ધ્રુજપ્રમાણે અંતરિત હોયછે. ધ્રુજ દૂર થવાને ૧૦ ગ્રેન ડોવર્સ પાવડર આપવું, અથવા ૨ મિનિમ ટિંક-

ચ્યુરીઓપાપ ૧ ઓન્સ 'પ્રાંડી' તથા ૧ ઓન્સ પાણી મિશ્ર કરી આપવું. આ અપાયમાં ઘણી ધાસ્તી જોવું નથી, પરંતુ મૂત્ર-પિંડ વિકૃત હોયતો કદાચિત્ ધાતક પરિણામ થવાની ધાસ્તી હોયછે.

રક્તશ્રાવ—મૂત્રનલિકા દાખલ કર્યાપછી રક્તશ્રાવ થાયછે તે ઘણોજ હોયછે, અને તે રક્તજન્ય સંક્રાંચ સંક્રાંચ છંતાં નાની મૂત્રનલિકા દાખલ કરી હોયતો વિશેષતઃ થાયછે. આ શ્રાવ આપોઆપ બંધ થાયછે. જો આપોઆપ બંધ ન થાયતો થડું પાણી અથવા બર્ફ મૂત્રમાર્ગ ઉપર રાખવું, ફટકડી અને સફેત તૂતિયાના દ્રવની પિચકારી મૂત્રમાર્ગમાં ખરવી કે મોટી મૂત્રનલિકા મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ થાય તેટલી દાખલ કરીને ૧૦ અથવા ૧૫ મિનિટ અંદર રાખવી એટલે શ્રાવ બંધ થશે.

મૂત્રમાર્ગદાહ તથા અંડદાહ—આ અપાય ન થવા-સાથે ઘણી મોટી મૂત્રનલિકા લેવી નહીં, અને મૂત્રનલિકા દાખલ કરવાનું ચાલુ હોય ત્યારે દર્દીએ ઘણો વ્યાયામ કરવો નહીં.

ખોટામાર્ગ—મૂત્રનલિકા મૂત્રમાર્ગના પડદામાંથી પાસેની ફરતી ત્વચામાં દાખલ થાયછે; તેથી કરી ખોટામાર્ગ થાયછે. ઘટ્ટ અને લગામ જેવા સંક્રાંચમાં નાની મૂત્રનલિકા દાખલ કર્યાથી અને વિશેષ કરી સંક્રાંચની ગતિ વાંકી ચુંકી હોયતો મૂત્રમાર્ગની ખાજીએ લાગેછે. તેથી કરી આ ખોટામાર્ગ થાયછે. ખોટામાર્ગ મૂત્રમાર્ગની ખાજીએ અથવા નીચેના ભાગમાં થાયછે. જો સંક્રાંચ આગળ હોયતો કાર્પસસ્પંન્ડિયોજમ (સછિદ્ર ગોલક) માં માર્ગ પડેછે; પરંતુ હમેશની જગોએ મૂત્રમાર્ગના કંદ સદૃશ ભાગમાં હોયતો પ્રાસ્ટેટ પિંડની ખાજીના ભાગમાંથી અથવા પ્રાસ્ટેટ પિંડ અને રેક્ટમ (ઉંદક) ની વચ્ચેમાં માર્ગ પડેછે; પરંતુ મૂત્રમાર્ગની ઉપલી ખાજીએ સંક્રાંચ કંઠણ હોયછે. તેથી છિદ્ર પડતું નથી. કાર્પસસ્પંન્ડિયોજમમાં છિદ્ર પડીને તે છિદ્ર મૂત્રમાર્ગ સાથે સમાંતર થઈને પાછું તેમાં છુટેતો અગર પ્રા-

સ્ટેટપિંડનો ભાગ વિંધાઈ મૂત્રાશયમાં માર્ગ પડેતો ઘણી ધાસ્તી રહેતી નથી; પરંતુ જ્યારે મૂત્રાશય અને ઉંદુકમાં રહેનારી જલ-શદ્દશ ત્વચામાં માર્ગ પડેછે. ત્યારે તેમાં કાંઈ કાંઈ વખત મૂત્રનો પ્રવેશ થઈને દાહ તથા વિદ્રવી થાયછે. તેના પરિણામ ધાતક હોયછે.

જ્યારે મિથ્યા માર્ગ પડેછે, ત્યારે મૂત્રનલિકા એકદમ નિ-સરીને તેની ગતિ મૂત્રમાર્ગની એક બાજુએ થાયછે. તેથી દર-દિને અતિ વેદના થાયછે, અને તેને મૂત્રમાર્ગ વિદારણ થયાનો ભાસ થાયછે, અને મૂત્રનલિકા ત્વચામાં દાખલ થયાથી હાથને ખડખડાટ પ્રતિધ્વનિનો ભાસ થાયછે. અને જોકે મૂત્રન-લિકા ઉંડી જાયતો પણ મૂત્રાશયમાં પહોંચતી નથી. જો ગુદમાં તર્જની દાખલ કરી જોઈએ તો મૂત્રનલિકાનું છેવટ મૂત્રાશય અને આંતરડાની વચ્ચે જલસદૃશ ત્વચામાં આંગળીને લાગશે. મૂત્રનલિકા બહાર કાઢી લીધા પછી તે લોહીથી ભરાએલી તથા મૂત્રમાર્ગમાંથી રક્તઆવ થશે. જુના મિથ્યા માર્ગમાં મૂત્રનલિકા દાખલ થાય તો પણ તેનું વલણ બદલાયછે, અને તે મૂત્રાશય-માં પોહોંચતી નથી, અને તેથી હાથને ખડખડાટનો ભાસ થઈ તે, મિથ્યામાર્ગમાં ગયાનો બોધ દરદીને પણ થાયછે. જો મૂત્ર-નલિકા દાખલ કરતાં મિથ્યા માર્ગ થાયતો ત્યારેજ મોટી મૂત્રન-લિકા દાખલ કરીને તે થોડા દિવસ અંદરનો જખમ સારો થાય ત્યાં સુધી અંદર રાખવી.

સંકોચના કાંઈક પ્રકાર ક્રમીક પ્રસરણથી ખરાખર સારા થતા નથી, ત્યારે માંસનાશક દવાઓથી સંકોચનો નાશ કરવો, અ-થવા બલાત્કારે સંકોચ પ્રસરણ કરવો અથવા તેનું છેદન કરવું.

માંસનાશક દવાઓ—માંસનાશક દવાઓથી સંકોચનો નાશ થઈને પાસેની ત્વચાનું સ્પર્શસહનત્વ (કામળપણું) ક્રમી થાયછે, તે લગાડવાની રીત નિચે પ્રમાણે. એક તેલ લગાડે-લી મિણુરાલાકા સંકોચ સુધી દાખલ કરવી, ને મૂત્રમાર્ગના છિ-

દ્રુતી પાસે તેના ઉપર નખથી લીટી કરી તેને બહાર કાઢવી. અને ખીજી મિણશલાકા તેટલાજ આકારની તથા લંબાઈની લઈ તેની અણીઉપર ખાડો કરી તેમાં રાઈના દાણા જેટલો કાષ્ટિક પોટાસનો કટકો ખેસાડવો. પેલી શલાકા ઉપરની નિશાની ખરાખર ખીજી શલાકા ઉપર નિશાની કરીને તે કરેલી નિશાની સુધી મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કર્યો પછી એ અથવા ત્રણ મિનિટ સુધી સંકોચ ઉપર (મૂત્રમાર્ગના ઉપલા ભાગમાં વધારે ભાગે એવી) ધસવી એટલે માંસનાશક દવાઓની ક્રિયા સંકોચ ઉપર થાયછે. આ ક્રિયા ચાર ચાર દિવસે કરતા રહેવું. પરંતુ પ્રથમ પ્રયોગથી થએલો સોભ શમન થયાશિવાય ફરી દવા ભગાડવી નહીં. આ ક્રિયા મૂત્રમાર્ગમાં ખરાખર આકારનો શલાકા દાખલ થાય ત્યાં સુધી કરવી. આ ક્રિયા પછી ખજના, કિંચિત્ પિચ્છા, તથા પૂયત્રાવ થાયછે. પણ આ લક્ષણો જલદી નાશ પામેછે. આ ક્રિયાથી સંકોચ ઉપર શોષક કાર્ય થાયછે. નેટ્રેટ આર્કસિડેવર પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે-સંકોચ ઉપર ભગાડવામાં આવેછે. આ ક્રિયા નીચે લખેલા પ્રસંગે યોજવામાં આવેછે.

૧ કુર્યામય અને કાઠિન્ય સંકોચમાં ૨ દીર્ઘકાલીક અને કાઠિન્ય સંકોચ હોઈને તેમાં મૂત્રનલિકા દાખલ કરી એટલે ધણો રક્તત્રાવ થાયછે તેમાં, ૩ સ્ત્રોભક સંકોચમાં ૪ મૂત્રનલિકાથી પ્રસૂત કર્યો પછી જે સંકોચ પાછા સંકડાયછે તેનો મૂત્રનલિકા તથા નાદિનીથી જેટલો ફાયદો થાયછે; તે કરતાં આ ક્રિયાથી વધારે નહીં થતાં તે સંભાળથી નહીં કરવામાં આવે તો દાહ, મૂત્રાવરોધ. રક્તત્રાવ, વિદ્રવી, ઈત્યાદિ ખરાખર પરિણામ ઉપસ્થિત થાયછે. તેથી તેનો હાલમાં ધણાજ થોડા વૈદ્યો ઉપયોગ કરેછે.

સંકોચ બળાત્કારથી પ્રસૂત કરવો. અથવા છેદન કરવાના મકાર, ૧ સ્લાઇડીંગ ટ્યુબ્સ (સરકતી નળીઓ) આ

નળીઓની ડીસાલટ નામક વૈદે મૂત્રમાર્ગ સંકોચમાં ઘોળના કરી. ત્યારપછી ફ્રેંચ વૈદે તેનો ઉપયોગ કર્યો. અને ત્યારપછી, મી० વેક્લીએ તે પ્રચારમાં આણી.

૧ લો પ્રકાર એક લાંબ માર્ગ દર્શકશલાકા (કુંડકટર) સંકોચમાંથી મૂત્રાશયમાં દાખલ કરી. તેના ઉપર રૂપાની નલિકા નાંખી. આગળ સરાવવામાં આવેછે. તેથી કરી સંકોચ પ્રસૂત થાયછે. મી० વેક્લીની માર્ગદર્શક શલાકા, એ એક રૂપાની નાની મૂત્રનલિકા છે. તે સંકોચમાંથી દાખલ થયા પછી તેની બહારના છેડાઉપર એક થીકનો લાંબો દંડ પેચથી ખેસાડવામાં આવેછે. એના ઉપર એક રૂપાની નલિકા નાંખવામાં આવેછે, અને તે કાઢીને બીજી નાંખવામાં આવેછે. આ પ્રમાણે નંખર ૧૨ ની મૂત્રનલિકા દાખલ થાય ત્યાં સુધી એક કરતાં એક નલિકા દાખલ કરી. સંકોચને પ્રસૂત કરવામાં આવેછે. આ ક્રિયામાં અડચણ કહીએ તો પ્રથમતઃ માર્ગદર્શક શલાકા દાખલ કરવાનીજ છે. આ એક વખત અંદર દાખલ થાય એટલે તેના ઉપર નલિકા સહેલથી દાખલ કરવામાં આવેછે. એ ઉપાયથી સંકોચ ફાટતો નથી તેથી તે સત્વર પ્રસૂત કરવાનો હોય તો આ ઉપાય ધણીજ નિર્ભય છે.

બીજી રીત-એક સાંકડી અણીદાર અને નફર નાદીની જીવું ખે અગર ત્રણ પાનાનું યંત્ર હોયછે. તે ફેરવીને જોટલા પાના પહોળાં કરવાનાં હોય તેટલો સંકોચ ફેલાઈ જાયછે. મી० થીમસને ખે પાનાનું સંકોચ પ્રસારક યંત્ર (સિદ્ધકચરડા-ચલેટર) શોધી કાઢેલું છે. હાથો ફેરવે એટલે તેના પાના પેચને લીધે પ્રસરેછે. સંકોચ ઉત્પાદક ત્વચા ક્રમે ક્રમે તાણાય અને સંકોચ રચલે. મૂત્રમાર્ગ સ્વભાવિક આકારનો થાય એવી રીતે હાથો હળવે હળવે ફેરવવો. આ હાથા ઉપર સંખ્યાત્રેણી હોયછે; એથી સોળ અથવા અઠાર નંખર સુધી પ્રસરણ કરવું. આ ક્રિયા સાવકારા કરવામાં આવે તો રક્તપ્રવાહ ધણો થોડો

યઇ સંકોચ સ્થળે મૂત્રમાર્ગનું વિદારણ થતું નથી આ ક્રિયા પછી મોટી મૂત્રનલિકા દાખલ કરી મૂત્ર કાઢવું, અને તે પછી મૂત્રનલિકા કાઢ કાઢ વખત દાખલ કરી પ્રસરણ કરતા રહેવું.

૩ સંકોચ વિદારણ—રેપ્પાર્ડ અને હોલ્ટ આ નામના શસ્ત્ર વેદાયે, કાચર જેવું કામ કરનારું યંત્ર (આકૃતિ ૧ લી જીઓ.) કરેલું છે. તે ધાતુનાં ખાંચાવાલાં પત્તાંનું કરેલું છે. આ પત્તાં છેડા ઉપર જડેલાં હોયછે.

મિ. હોલ્ટનું યંત્ર. અ. ૧. લી.

અને તેમાં એક નલિકા તથા વાળો નાંખેલો હોયછે. આ યંત્ર સંકોચમાં દાખલ કર્યા પછી તે નલિકા જેમ અંદર દબાવિયે તેમ તે પાનાં પ્રસરેછે તેથી કરી સંકોચ વિદારીત થાયછે. પછી નંબર ૧૦ ની મૂત્રનલિકાથી મૂત્ર કાઢવું. પછી થોડો વખત સુધી ખમ્બે દિવસે મૂત્રનલિકા દાખલ કરતા રહેવું. ત્યારપછી ધણા દિવસને છેટે દાખલ કરવી આ ઉપાયોથી ત્વચામાં મૂત્ર-વિસર્જન, વિદ્રધી ઇત્યાદિ થતાં નથી. આ યંત્રથી મૂત્રમાર્ગના અવિકૃત ભાગને ધક્કા નહીં લાગતાં સંકોચિત ભાગ વિદારીત થાયછે.

૪ સંકોચ છેદન—સંકોચ છેદન મૂત્રમાર્ગમાંથી અથવા *વિટપમાંથી કરેછે. મૂત્રમાર્ગનો અંતરછેદ—મૂત્રમાર્ગમાંથી છેદ કરવાના બે પ્રકારછે. ૧ લો એમાં સંકોચ આગળથી પછવાડે કાપવામાં આવેછે. જે શલાકાના પેટમાં એક ચાકુ

*વિટપ અટલે અંડકોશ અને ગુદની વચ્ચેની જગા આ સ્થળ આગળ જમ્બાસ્થી, પછવાડે આશનાસ્થીના ઉપડેલા ભાગને જોડનારી રેખા અને મધ્યક બાજુએ આશનાસ્થીની શાખા આભાગોથી પરિચિતછે.

હોયછે. તે સંકોચસુધી દાખલ કરી અંદરનું ચાકુ આગળ કરીને સંકોચ કાપી નાંખવો. આ ઉપાય ધણો ધાતકછે. જો આ ઉપાયોથી જાડો રહેનારો સંકોચ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યાથી શલાકા માંહેલો ચાકુ સંકોચ ઉપરથી જઈને નિરોગી ભાગમાં પ્રવેશ થવાની ધાસ્તી રહેછે. આ ઉપાય અંડની આગળ રેહનારા કઠણ સંકોચને માત્ર કાઢ કાઢ વખત ઉપયોગી પડેછે.

૨ જ રીત—એમાં મૂત્રમાર્ગ પાછલથી આગળ છેદવામાં આવેછે. એક મૂત્રનલિકા જેમાં અણીદાર શલાકા હોયછે. તે મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કરી તે પછવાડે ખેંચતાંજ શલાકા આગળ ધકેલવી એટલે સંકોચ ઉપર ખાંચો પડેછે. આ શસ્ત્ર દાખલ થવા સાડ મૂત્રમાર્ગ સંકોચ નંબર ૬ ની મૂત્રનલિકા દાખલ થાય એવો પહેાળો હોવો જોઈએ તો એટલો પહેાળો સંકોચ ખીજા ઉપચારથી દૂર કરતાં આવશે, એટલા સાડ આ શસ્ત્રની કાંઈજ આવશ્યકતા જણાતી નથી. મૂત્રમાર્ગના છિદ્ર પાસે સંકોચ હોય તો તેને સાંકડી પ્રોખ, પોંછડેડ ખીસચુરીથી છેદન કરવું. જો મૂત્રમાર્ગ છિદ્રથી એક અથવા બે ઇંચ પછવાડે સંકોચ હોયતો ઝીણું મિણદાર પાનું સંકોચમાં દાખલ કરી તે આગળ ધકેલવું, અને આ શસ્ત્ર બહાર કાઢતા જવું. એટલે તે પાનાથી સંકોચનું છેદન થાયછે. મી. સીવીથેલે યુરેથ્રોટોમ નામક શસ્ત્ર કરેલું છે તેથી શિશુ કંદાયાસે સંકોચ થાયછે. તે નિર્ભયપણે, છેદાઈ જાયછે. આ શસ્ત્ર દાખલ કરવા પહેલાં નંબર ૫ ની મૂત્રનલિકાથી સંકોચ પ્રસૂત કરવો. પછી આ શસ્ત્રની અણી સંકોચમાંથી પેલી તરફ દાખલ કરીને તેમાંથી નાનું પાનું એક ઇંચ આગળ ધકેલવું. એટલે સંકોચનું છેદન થાયછે. અથવા તેના ઉપર ખાંચો પડેછે. મૂત્રમાર્ગ ગતિશીલછે. તેથી મૂત્રમાર્ગનો અંતરછેદ કરતી વખત સંકોચ છેદ્યા પહેલાં શિશુ ઉપર તાણીને મૂત્રમાર્ગને ચળે નહીં એવો, કસ્યો નહીં તો શસ્ત્રથી ૧ ઇંચ સુધી સંકોચ આગળ પા.

છલ સરી જઈને તેનું છેદન થવાનું નથી. સંકોચ મૂત્ર છિદ્રપાસે જોડલો હોયછે. તેટલી ધારતી કમી હોયછે. મૂત્રમાર્ગના અંતર-છેદની ચેલખેલાપ્રસંગે કરવામાં આવેછે. સ્થિતિસ્થાપક સંકોચમાં તથા ક્ષુબ્ધ સંકોચ જોમાં મૂત્રમાર્ગ શલાકાથી પ્રસૂત કરતાં વેદના સહન થતી નથી.

મૂત્રમાર્ગનો પાછા છેદ-વિટપમાં સંકોચનું છેદન એ રીતે કરવામાં આવેછે. ૧ લી રીતે વિટપ છેદન (પેરીનીયલ રોક-શન) કહેછે. શસ્ત્રનો પ્રવેશ થાય. એવા સંકોચમાં આ રીતની યોજના કરવામાં આવેછે. એ રીત મી. શાઈએ શોધી કાઢી આ શસ્ત્રક્રિયા સાં ૧ સ્ટ્રાફ (પાંચયુક્ત નાદીની), નંબર ૮ ની મૂત્રનલિકા ૧ અણીદાર સ્કયાલપેલ (છરી) ૧ પોહોળી માર્ગદર્શક શલાકા એવાં હથિયારો જોઈએ છીએ.

સ્ટ્રાફ નામક શલાકા. ૧-૬ નંબરની હોવી જોઈએ. તે વક્ર હોયછે. તેના ગોળ પાછાભાગ ઉપર નીચેના તૃતી-આંશને આંચો હોયછે. તે આંચો પાડેલા ભાગપાસે એક ઢંચ ભાગ (દોરો) હોયછે. એ દોરોસંકોચ સુધી જાય એટલે મૂત્ર-માર્ગનો જે ભાગ છેદન કરવો હોય. તેનો માર્ગદર્શક થાયછે જે સંકોચમાં મિથ્યા માર્ગ હોયછે તેમાં પોલું સ્ટ્રાફ દાખલ કરવું એટલે તેમાંથી મૂત્ર નિકળશે તેથી કરીને તે મૂત્રમાર્ગના પાછલા ભાગમાં ગયું એમ સમજવું.

વિટપ છેદ. દરદીને ચતો સુવાડીને સ્ટ્રાફનો દોરો સં-કોચના ઉપલા ભાગ ઉપર ચડે ત્યાંસુધી મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ કરવો પછી દરદીના હાથજંઘાની બહારથી લઈને પગનાં તળીયાં હાથનાં તળી ઉપર આંધવાં. પછી સ્કયાલપેલના પોતાનો પૃષ્ઠભા-ગ નીચે કરીને, વિટપથી વચ્ચે ગુદથી કાંઈ અંતર ઉપર સ્કયા-લપેલથી ચીરવું એક ઢંચસુધી સેવનની વચ્ચેની ઉપર કાપતાં જવું ત્યારપછી સ્કયાલપેલ, સ્ટ્રાફ પાસે પહોંચે ત્યાંસુધી સાંભળથી

કાથીને સ્કયાલપેલનું પાતું સંકોચની વાંસે સ્ટ્રાફની ખાંચા-
માં દાખલ કરી સંકોચને આગળ કાપતા જવું, ત્યારપછી મૂત્ર-
માર્ગ ખુલ્લો છે, એમ જાણવા સાડ સ્ટ્રાફ આગળ ચલાવીને
કાઢી લેવું અને નંબર ૮ ની મૂત્રનલિકા દાખલ કરીને ૪૮ ક-
લાકસુધી અંદર રાખવી પછી પ્રતિબીજે દિને ૧ અઠવાડીયાં
સુધી મૂત્રમાર્ગમાં મૂત્રનલિકા દાખલ કરતા રહેવું કાંઈ કાળસુધી
આ જખમમાં મૂત્ર રહે છે, પરંતુ તે જખમ અંકુરીત થઈને
સારો થવા લાગે છે ત્યારે તેમાંથી મૂત્રઆવ, કમી થતાં થતાં છે.
વટે બંધ થાય છે આ શસ્ત્રક્રિયા કરતી વખત નીચે લખેલી સુ-
ચનાઓ ધ્યાનમાં રાખવી. ૧ સંકોચમાંથી સ્ટ્રાફ સારી રીતે
ગયો એમ જોવું અને તે મિથ્યા માર્ગ હોય તો તેમાં ગયો ન
હોય એવી ખાતરી કરવી. ૨ મધ્યરેષામાં કાપવું નહીં તો શિ-
શ્નકંદની ધમની જે સેવનની બાજુએ હોય છે તે કપાઈ જશે.
૩ સ્કયાલપેલ છરીની અણી સંકોચની પછવાડે નાંખીને
સ્ટ્રાફના ખાંચામાંથી સંકોચિત ભાગ આગળ કાપતા જવું.

૪ છરીની ધાર નીચે ફેરવવી નહીં. જે ફેરવાય તો વિટપની
ઉંડી ફાસીયાનામક ત્વચા કપાઈ જઈને તેમાં મૂત્ર વિસર્જન
થઈને દાહ ઉત્પન્ન થશે. ૫ સંકોચ કાપ્યા પછી મૂત્રનલિકા
મૂત્રાશયમાં દાખલ કરવાને ઘણી અડચણ પડે છે. તેથી જેના
ખાંચાઉપર કરેલા છે એવો પહોળો માર્ગદર્શક (ડાયરેક્ટર)
સંકોચ કાપ્યા પછી સ્ટ્રાફ બહાર કાઢ્યા પેહલાં મૂત્રમાર્ગના
પાછલા ભાગમાં દાખલ કરવો તેથી કરીને મૂત્રનલિકા મૂત્રા-
શયમાં બેલાશક દાખલ કરવામાં આવે છે.

એક કરતાં વધારે સંકોચ હોય તો જે સર્વથી નીચે હોય છે
તેને કાપવો, ને બાકીનાને પ્રસરણ ક્રિયાથી પ્રસૂત કરવા. પરિ-
ણામ રોગીને જીવ આક્રિયાથી ધ્રુણું કરીને ખચે છે. તોપણ
આ છેદનથી કોઈકોઈ વખત ધાતક પરિણામ થાય છે. કોઈ કોઈ
વખત વિટપમાં નાડીવ્રણું રહે છે. અંડકોશમાં જલશોથ થા-
ય છે. અંથવા વિટપમાં વિદ્રધી થાય છે.

આ છેદન પછી કાંઈ માસસુધી મૂત્રનલિકા આઠમે દિવસે દાખલ કરતા રહેવું. નહીં તો પાછો સંકોચ થશે. કેટલાક કહે છે કે આ છેદનનો વણ જે મૂત્રમાર્ગમાં રહે છે તે કઠણ થઈને મૂત્રમાર્ગમાં સંકોચિત થાય છે; પરંતુ આ કદપના અપ્રમાણ છે. આ વણ રેષાકાર હોઈને કિંચિત્ ગોચર હોય છે. જે મૂત્રમાર્ગ આડો કાપવામાં આવે તો વણ જાડો ને સંકોચશીલ થાય છે.

નિચે લખેલા પ્રસંગે આ છેદન કરવું, ઘણોજ જુનો અ-ને કુર્યામય સંકોચ, જે ઘણાખરા જખમથી થાય છે, જેમાં મૂત્રનલિકા ઘણા પ્રયાસથી દાખલ થાય છે, અને જેઓ અ-મૂક પર્યાય ઉપર પ્રસરવાનાજ નથી, તેમાં અને આ સંકોચસહીત વિટપમાં અથવા અંડકારમાં નાડીવ્રણ હોયતો ૨ ઘણોજ ખી-ડાયેલો સંકોચ જેમાં મૂત્રમાર્ગ અતિશય સ્પર્શસહ હોય છે. તેથી મૂત્રનલિકાથી તીવ્ર વેદના થાય છે, અને હાથ પગમાં વળ આવે છે, અને શરીરઉપર કાંટો આવી ટાઢ ભરાય છે. તેમાં ૩ અંદ અને રિથતિરથાપક સંકોચ જેમાં મૂત્રનલિકા દાખલ થાય છે પરંતુ તે બહાર કાઢીએ, એટલે સંકોચ પૂર્વવત થાય છે. ખીજા અને ત્રીજા પ્રકારના સંકોચમાં સિવિયલના શસ્ત્રથી મૂત્રમાર્ગનું છેદન કરવું. અથવા સંકોચ બળાત્કારે ફાડી નાંખવો. એ વિટપ છેદન કરતાં સારું.

અગમ્ય સંકોચનું છેદન—ટાટ અને વળ દીધેલા સં-કોચ હોય છે. જેમાં મૂત્રનલિકા દાખલ થતી નથી; તેમાં તથા મૂત્રમાર્ગનો કાંઈ ભાગ સડી જવાથી પુરાઈ જઈને મૂત્ર, નાડી-વ્રણમાંથી વહે છે ત્યારે માર્ગદર્શક શલાકા શિવાય સંકોચનું છેદન કરવું, તે એવી રીતે કે, રોગીને ચતો સુવાડીને તેના હાથ જંધાની બહારથી લઈને પગે બાંધવા. અને નંબર ૮ ની મૂત્રનલિકા સંકોચ સુધી દાખલ કરીને બીસચ્યુરી નામક શસ્ત્ર (તેનો ખરડો ગુદતરફ કરીને) વિટપની શેવણમાં દાખલ કર-વું, તે પ્રાસ્ટેટ પિંડના શીખર સુધી જવા દેવું, એટલે સંકોચ-નો પાછલો મૂત્રમાર્ગનો પ્રસૂત ભાગ કાપવામાં આવે છે. પછી

સંક્રાન્તિમાંથી મૂત્રનલિકાની અણી સુધી કાપતા જઈ તેજ મૂત્ર-
નલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ કરવાને પ્રયત્ન કરવો. મૂત્રમા-
ર્ગનો પાછલો ભાગ મળવો કઠણ હોયછે, તેથી તેમાં માર્ગદર્શક
અથવા સ્ત્રી મૂત્રનલિકા દાખલ કરી તેથી પહેલી મૂત્રનલિકા
આગળ ચલાવવી. પુનઃ પુનઃ થએલા દાહથી તથા નાડીવ્રણથી
વિટપતી ત્વચામાં લસનો ગ્રાવ થઈને તે ઘટ્ટ તથા કઠણ
અને કુર્યામય થાયછે. ત્યારે તેઓને કાપવું કઠણ પડેછે. અને
તેઓને કાપ્યાથી રક્તગ્રાવ ધણો થાયછે. આ શસ્ત્રક્રિયા ધણી
ત્રાસદાયક છે. સૌપ્રતકાળે તેની જરૂર પડતી નથી. કલોરો-
ફાર્મ સુંઘાડ્યાથી નાનું સ્ત્રાફ મૂત્રાશયમાં સહેલથી દાખલ થા-
યછે, મૂત્રાશયમાં દાખલ થયા પછી ઉપર કહેલી શસ્ત્રક્રિયા બદ-
લ વિટપનું છેદન કરવું.

મૂત્રમાર્ગ સંક્રાન્તિથી થનારા પરિણામ—સર્વ પ્રકારના
અને ખીડાયેલા સંક્રાન્તિમાં મૂત્રમાર્ગનું અધિકાધિક્ય આકુંચન
થઈને મૂત્રાવરોધ થવાનો સંભવ હોયછે. તે રચના વિકારી સં-
ક્રાન્તિમાં રક્તસંચય તથા ઉદ્વેગન આ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય એ-
ટલે તે ઘણું કરીને થાયછે. જે દરદીને કાંઈ તાટ અને ઘટ ર-
ચના વિકારી સંક્રાન્તિ હોયછે. તે પરિમિત મદ્યપાન કરે તો
અથવા શિતળ અને આર્દ્ર હવામાં ફરવાથી તેમજ વરસાદમાં
બીજાવાથી તેના મૂત્રમાર્ગમાં રક્તસંચય અવસ્થા ઉદ્ભવેછે.
તેથી કરીને મૂત્ર બંધ થાયછે, અથવા મૂત્રના પિંદુ માત્ર પડેછે,
અને વારંવાર લઘવી કરવા જવાનો ભાસ થાયછે. લઘવી ક-
રતાં અતિ વેદના થાયછે. કણસવું પડેછે. તો પણ મૂત્રાશય
ખાલી થતો નથી.

એવા માણસનો મૂત્રાશય સત્વર બરાઈને તે જગનાસ્થિ
ઉપર આવેછે. અને પેડુના પ્રદેશમાં કુલેલ વર્તુલાકાર દેખાય-
છે. રોગીને વેદના થાયછે. તથા જ્વર આવેછે. જલદી ઉપાય
નહીં કરવામાં આવે તો સંક્રાન્તિના પાછલો મૂત્રમાર્ગનો કુલેલો
ભાગ છેવટ કુટેછે. અને પાસેની ત્વચામાં મૂત્ર વિસર્જન થાયછે.

ચિકિત્સા. મૂત્રાવરોધ ઘણી વખત ન થએલો હોય અને રોગીની સ્થિતિ ક્ષુબ્ધ ન હોય તો નાની મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં એકદમ દાખલ કરવી. મૂત્રાવરોધ થાય તો મૂત્રનલિકા સંકોચમાં જલદી દાખલ થાયછે. તેમ મૂત્રાવરોધ ન હોય તો દાખલ થતી નથી. મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ ન થાય અને તેની અણી સંકોચમાં જ્યાં દાખલ થાય અને તે પાછી કાઢી લેવામાં આવે ત્યારે લઘવી ખરાબર થાયછે; પરંતુ નાની મૂત્રનલિકા દાખલ કરી હોય તો તે ધણું કરીને મૂત્રાશયમાં દાખલ થાયછે. જો રોગીની સ્થિતિ ઘણીજ ક્ષુબ્ધ હોય તો ૧ ડ્રામ ટિંકચુરી ઓપારચનેર ઓન્સ કાંછની ખરતી ગુદમાં મારવી. અને રોગીને ઉણુ પાણીથી ભરેલા પિંપમાં કમર સુત્રી અરધો કલાક બેસાડવો. રોગી પાણીમાં બેઠા પછી મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં ધણું કરીને દાખલ થાયછે. જો આ ઉપાયોથી પણ મૂત્રનલિકા દાખલ ન થાય તો રોગીને ક્લોરેડાર્મ મુંઝાડવું, એટલે ધણું કરીને દાખલ થશે. એક વખત મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ થાય એટલે તે ત્યાંજ ખાંધી રાખવી. તે એવી રીતે કે તેના છેડા પાસે બે ગોળ કડી હોયછે. તેમાં શીત (ટેપ) ભરાવીને તે દરેક ખામુની નંધા નીચેથી કમર ફરતા, ખાંધેલા પટાને ખાંધી રાખવી. પછી રોગીને દાહધ દવાઓ જેમ રૈચક, અન્દીમતી, અને ક્ષારમય મિથુણ ઇત્યાદિ આપવાં; વિટપમાં દુખાવો હોય તો તેને અઢાર અથવા ચોવીશ જળો લગાડવી અને પછી ગરમ પાણીનો શોક કરવો. અડતાળીશ કલાક પછી મૂત્રનલિકા ઢિલી થાયછે, ત્યારે તે કાઢી લેવી, અને ફરીથી બે ત્રણ દહાડે દાખલ કરતાં રહેવું. જો મૂત્રનલિકા સંકોચમાં દાખલ થતી ન હોયતો કુલેલા મૂત્રાશયને રિક્ત કરવાના ઉપાય જલદી કરવા. નહીં તો મૂત્રાશય તંબા મૂત્રમાર્ગ ફાટી જશે. અને પાસેની ત્વચામાં મૂત્રનું વિસર્જન થશે.

મૂત્રાશય ખાલી કરવાના ઉપાય—ખલાતકારથી મૂત્રન-

લિકા દાખલ કરવી, ૨ સંકોચના પાછલા ભાગમાં મૂત્રમાર્ગનું છેદન કરવું, ૩ ઉંદુકમાંથી મૂત્રાશયનો છેદ કરવો, ૪ જઘનાસ્થી ઉપરથી મૂત્રાશયનો છેદ કરવો.

૧ બલાતકારથી મૂત્રનલિકા દાખલ કરવી. આ ઉપાય ઘણો ધાતક અને શસ્ત્રવિદ્યાના નિયમથી વિરુદ્ધ છે. જો સંકોચમાંથી ખારીક કઠણ મૂત્રનલિકા જોરથી દાખલ કરી હોયતો મૂત્રાશયમાં નહીં દાખલ થતાં મૂત્રાશયની ગરદન અથવા પ્રાસ્ટેટ પિંડની ફરતી ત્વચામાં દાખલ થાયછે તેથી કરી ઘણા ધાતક પરિણામ થાયછે. જો કદાચિત્ મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ થઈ હોયતો મૂત્રમાર્ગ છેદીને સચ્છીદ્ર ગોળ ભાગમાં ધુસીને પાછી મૂત્રમાર્ગમાં દાખલ થાયછે, અને પછી મૂત્રાશયમાં પહોંચે.

૨ સંકોચના પાછલા ભાગમાં મૂત્રમાર્ગનું છેદન પૂર્વોક્ત ઉપાયથી મૂત્રનલિકા મૂત્રમાર્ગમાં ન દાખલ થાયતો અતિ નિર્ભય ઉપાય કહીએતો વિટપની મધ્ય રેપામાં ચિરીને સંકોચના પાછલા અથવા સંકોચની વચ્ચેથી મૂત્રમાર્ગનું છેદન કરવું. તેએની રીતે કે મૂત્રનલિકા સંકોચ સુધી દાખલ કરીને સંકોચની પાછલનો મૂત્રમાર્ગનો કુલેજો ભાગ છેદી નાંખવો અને ત્યાંથી સંકોચને મૂત્રનલિકાની આણી સુધી છેદવું; પછી મૂત્રાશયમાં તેજ મૂત્રનલિકા ચલાવીને મૂત્ર કાઢવું, અથવા જખમમાંથી મૂત્ર વહેવા દેવું. આ શસ્ત્રનો ફાયદો એવો છે કે મૂત્રાવરોધ દૂર થઈને સંકોચ પણ સારો થાયછે, અને મૂત્રાશયને ધક્કા નહીં લાગતાં મૂત્રમાર્ગ છેદન કરવામાં આવેછે. આ શસ્ત્રક્રિયાથી વળી એક ફાયદો એવો છે કે એવા પ્રસંગે વિટપમાં કોઈ કોઈ વખત વિદ્રધી થાયછે. અથવા મૂત્રના કાંઈ પિંડુ વિટપમાં ઝરેછે. ત્યારે વિટપમાં છેદવાથી પૂય અથવા મૂત્રનો માર્ગ થાયછે.

૩ ઉંદુકમાંથી મૂત્રાશયનું છેદન. પ્રથમ ગુદરસ્તે ઊભણ પાણીની ખસ્તી મારીને ઉંદુક (રેક્ટમ) ખાલી કરવું, અને ડાખી તર્જની ઉંદુકમાં નાંખી પ્રાસ્ટેટ પિંડનો પાછલો પ્રદેશ તપા-

સવો, અને ટ્રોકાર (ટૉચલું) તથા ક્યાનુલા (નલિકા) આ નામના બે શસ્ત્ર જે એક બિજામાં નાંખેલાં હોયછે. તે તર્જનીની ખાળુએ પ્રાસ્ટેટ પિંડના પાછલાં પ્રદેશમાં નાંખી મૂત્રાશયમાં છેદન કરવું. મૂત્રાશયના તળીયાનો જે ભાગ છેદવામાં આવેછે તે અંત્રવેષ્ટના (પેરીટનીયમાં) ત્વચાથી આચ્છાદિત નથી હોતો તે પ્રદેશની પાસે પ્રાસ્ટેટ પિંડ છે. પ્રત્યેક ખાળુપર રેતાશય (વિન્સીક્યુલિ સેમિનેલિસ) છે. આ ભાગોને ધકા ન લાગવા ટ્રોકાર તથા ક્યાનુલા મધ્ય રેષામાં પ્રાસ્ટેટ પિંડની પાછળ મૂત્રાશયમાં ભોંકવા આ શસ્ત્ર ઉંદુકમાં દાખલ કરતી વખત ટ્રોકારની અણી ક્યાનુલામાં તાંણી લેવી, અને જે ડોકાણે ભોંકવું હોય તે સ્થળે ક્યાનુલાની અણી લાગે ત્યાં સુધી ટ્રોકાર આગળ જવા દેવું નહીં. મૂત્રાશય ભોંકયાથી, ટ્રોકાર ક્યાનુલામાંથી કાઢી લેવું. અને ક્યાનુલા તેમજ શીતથી જંઘા ઉપરથી કમર કરવું પાંધીને કટલાક દિવસ ત્યાં જરા રાખવું. તે મૂત્રમાર્ગમાંથી મૂત્ર વહે ત્યાં સુધી અથવા સંકોચ દૂર થાય ત્યાંસુધી કાઢવું નહીં. સંકોચ દૂર થાય એટલે ક્યાનુલા કાઢી લેવું અને ત્રણ સારો થવા દેવો. મૂત્રનો સોભ મૂત્રમાર્ગમાં ન હોવાથી આ શસ્ત્રક્રિયા પછી થોડાજ દહાડે મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ થાયછે. પછી બે ત્રણ દહાડે કાંઈ કાલ સુધી મૂત્રનલિકા દાખલ કરતાં રહેવું આ શસ્ત્રક્રિયા પાછળ કહ્યા કરતાં હળવીછે. જ્યાં વિટપમાં વિદ્રધી અથવા મૂત્ર વિસર્જન થએલું હોય, પ્રાસ્ટેટ પિંડ વૃદ્ધિંગત થયો ન હોય, સંકોચના પાછલા ભાગમાં મૂત્રમાર્ગ કુલેજો ન હોય, અને કલોરોફાર્મ સુંઘાડયાથી પણ મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ થતી ન હોય તો માત્ર આ શસ્ત્રક્રિયાની થોજના કરવી. એવા પ્રસંગ ઘણાજ વિરલા બનેછે. આ શસ્ત્રક્રિયા પછી મૂત્ર વિસર્જન કઠીરનો* દાહ તથા વિદ્રધી થવાની ખીક હોયછે.

૪ જઘનાસ્થી ઉપરથી મૂત્રાશયનું છેદન. આ શસ્ત્રક્રિયા કવચિતજ કરવી પડેછે; તે એમ કરવામાં આવેછે.—જઘનાસ્થીના ઉ-

* કઠીર એટલે કઠી પ્રદેશ માંહેલા અસ્થીનું વિવર.

પલા અંગ પાસેજ પેટની મધ્ય રેખામાં ચર્મમાંથી અર્ધ ઇંચ લાંબો એક, છેકા કરવો. એમાં વક્ર આકારનું લાંબું દોકાર તથા કયાનુલા (તેની ગોળાંતર પાળુ જઘનાસ્થી તરફ કરીને) દાખલ કરવાં. અને તે જ્યાં મૂત્રાશય ઉપર અંત્ર વેળન નથી હોતું ત્યાં મૂત્રાશયમાં ભોંકવા મૂત્રાશય ખાલી થાય એટલે કયાનુલા નામક નળી મૂત્ર વિસર્જન થવા સારૂ અંદર રાખવી, અને તેને શીતથી કમર ફરતી ખાંધી રાખવી. આ કયાનુલા નળી સંકોચ દૂર થઈને મૂત્રમાર્ગમાં મૂત્રનલિકા દાખલ કરી મૂત્ર નિકળી જાય એટલે કાઢી લેવી. આ શસ્ત્રક્રિયા થકી વ્રણ પાસેની ફરતી ત્વચામાં મૂત્ર વિસર્જન થવાની તથા નાડીવ્રણ રહેવાની ધારતી હોયછે. મૂત્રમાર્ગ અગમ્ય હોઈને પ્રારટેટ પિંડ વૃદ્ધિગત થએલો હોયછે, તેથી કરી વિટપ છેદન કરવું ધારતીકારક થાયછે; અને ઉંદુકમાંથી છેદન કરવાની જરૂર પડેછે. કારણકે પ્રારટેટ પિંડની પેલી તરફ આંગળી પહોંચતી નથી, ત્યારે આ ઉપલી શસ્ત્રક્રિયાની યોજના કરવામાં આવેછે.

હરકોઈ શસ્ત્રક્રિયા કરવામાં આવેતો પણ પાંચ છ દિવસ કયાનુલા મૂત્રાશયમાં રાખી મેલવું. પછી મૂત્રમાર્ગમાંથી જો કે મૂત્ર ન જાય તોપણ સંકોચ ઢીલો થાયછે. ત્યારે નાની મૂત્રનલિકા મૂત્રાશયમાં દાખલ કરીને અંદર રાખવી. અને કયાનુલા બહાર કાઢી લેવું, પછી પ્રસરણક્રિયા એક બે દહાડે મૂત્રનલિકા દાખલ કરીને કાંઈ કાળસુધી ચલાવવી.

ત્વચામાં મૂત્રનું વિસર્જન થવું—મૂત્રમાર્ગના પડદાને વ્રણ થાય અથવા તેની રચના બગડી જાય તો મૂત્રમાર્ગ સંકોચિત થઈને મૂત્રાવરોધ થાયછે. તેથી કરી મૂત્રમાર્ગ સંકોચન પાછળ ફુટેછે. અને પાસેની ત્વચામાં મૂત્ર વિસર્જન થાયછે. ત્રિકોણુબંધનની આગળ અથવા તેના થરની વચ્ચે મૂત્રમાર્ગનો ત્વચાચુક્ત ભાગ ફુટેછે. મૂત્રમાર્ગના ત્વચાચુક્ત ભાગને પાસેની ત્વચાનો આધાર હોતો નથી, તેથી સંકોચ થાયતો મૂત્રના દબાણથી ફુલીને પાતાળો થાયછે, અને એવી સ્થિતિમાં પૂર્ણ મૂત્રાવરોધ થાયતો ફુટેછે.

સૂયાંગ્યુલર લિગમેન્ટ નામક એક પડદો છે. તે કઠીરના બહિરદારના આગલા ભાગમાં પ્રસરેલો હોય છે, તે આસન જઘનાસ્થિ શાખાના કાંઠાને પ્રત્યેક પાળુએ દ્રઢ બદ છે. આગલા ભાગ ઉપર જઘનાસ્થિના નીચેના સંધી બંધનને બદ છે. પાછલી પાળુએ તે કમાન જેવો આગળ વળીને વિટપ માં ઉથલ ફાશીયાના હંડા થર સાથે સંલગ્ન છે. આ ઉથળ ફાશીયાનો હંડો થર ઉપલી કાર અંડકોશના ડાર્ટાસે નામક આકુંચન શીલત્વના સાથે સંલગ્ન છે, અને પાળુએ આસન જઘનાસ્થિ શાખાને બદ છે. આ રચનાથી આ સ્થળે મૂત્રનું વિસર્જન થયું હોય તો મૂત્ર પાછલા ભાગમાં નહીં જતાં આગળ વળીને વિટપ, અંડકોશ, શિશ્ન, વંદાણુ, અને પેટના આગલા ભાગમાં પ્રસરે છે. કાંઈ કાંઈ વખત ઉથલ ફાશીયાનો હંડો થર ફાટવાથી કુલા, અને ઈસ્કોરેક્ટલ ફાસી (આશનાસ્થિ તથા હંદુકના વચલા ખાડા)માં મૂત્ર પ્રસરે છે.... મૂત્રાશયમાં મૂત્ર ધણા દિવસ સંચય થવાથી તે ઘણું જ તીવ્ર થાય છે, તેથી કરી તે જે જે ત્વચામાં પ્રસરે છે તે તે ત્વચા સડે છે; અને તેમાં પૂય તથા મૂત્ર મિશ્રિત થાય છે. સંકોચની પાછળ મૂત્રમાર્ગ ફાટીને વિટપ તથા અંડકોશમાં મૂત્ર પ્રસરે છે તેથી કરી આ ભાગ સડવા લાગે છે તથા તેમાં તણુખા મારે છે.

કાંઈ કાંઈ વખત મૂત્રનાં થોડાં ટીપાં મૂત્રમાર્ગમાં વ્રણ તથા ચીરા પડીને નિકલે છે. તેથી કરીને પાસેની ત્વચામાં દાહ થાય છે. તેમાંથી મૂત્ર વિસર્જન કાંઈ કાળસુધી પરિચ્છિન્ન રહે છે. પછી પાસેના ભાગ સડવા લાગે છે. રોગીને જ્વર આવે છે તે પ્રથમતઃ ક્ષુબ્ધ પ્રકારનો હોય છે, અને જ્વરના શક્તિપાતસુચક લક્ષણો પ્રગટ થાય છે. જેવાં કે જીભ કાઠી પડીને તપખિરી રંગના મેલથી લિપ્ત થાય છે. દાંત ઉપર મેલ એકઠો થાય છે. ચર્મ ઉબળુ હોય છે. નાડી ધણી સૂક્ષ્મ, જલદ, અને નિર્બળ, થાય છે, પછી રોગીને હેડકી થાય છે. તે બકવા લાગે છે. તથા તેને મોહ ઉત્પન્ન થઈને છેવટે મરે છે. શિશ્ન મળી ઉપર કાંઈ કાંઈ વખત એક કાળું ટપકું દેખાય છે. તે કાર્પસસ્પંજીયોજ્મમાં મૂત્ર ભરાવાનું બતાવે છે. આ ટપકું દેખાયા પછી રોગી જીવંતો નથી.

ચિકિત્સા-વેદના, તણખા તથા પ્રસરનારો સોજો વિટ-
પમાં થાય, તથા અંડકોશ આરક્ત થઈને તેમાં જલશોથ થાય,
એટલે રોગીને ચતો સુવાડીને તેના હાથજંઘા બહારથી પત્રે
બાંધીને તથા હંદુકને ઘડો ન લાગે તેથી તેમાં ડાખી તર્જની
નાખી વિટપની શેવણમાં અણીદાર બિચ્યુરી નામક શસ્ત્ર
બોકી તેથી મૂત્રમાર્ગ તરફ કાપતા જવું. પછી મૂત્રનલિકા મૂ-
ત્રાશયમાં દાખલ કરી રાખવી. આ પ્રમાણે કાપવાથી મૂત્ર તથા
પૂય બહાર વહેવા લાગેછે, જે મૂત્ર વિસર્જન ધારુંજ થાય તો જે
જે ભાગમાં મૂત્ર પ્રસરેલું હોય તે તે ભાગ હંડા ચીરવા, અને
તેના ઉપર કાયલા મિશ્રિત કણીકની પોલટીસો લગાડવી. રો-
ગીને પ્રથમથી પૌષ્ટિક આહાર આપવો. અમોનીયા અને બા-
કનો કષાય પીવા આપવાં. મિસચ્યુરી વાઈનાય ગ્યાલીસાય.
(પ્રાંડી તથા ઇંડાનું મિશ્રણ) આપવું. રાત્રે ૧ ગ્રેન માર્શીયા આ-
પવું. રોગીને સ્વચ્છ રાખવો.

મૂત્રજન્ય વિદ્રધી (યુરિનરીઆય્સિસ) એમાં પૂય
મિશ્રિત મૂત્રનો મર્યાદિત સંચય થાયછે, તેને જે ત્વચાની-
પાસે મૂત્ર આવેછે, તે, તે ત્વચામાંનો ગ્રાવ થઈને પરિચ્છિન્ન
થાયછે. આ વિદ્રધી મૂત્રનલિકાદિ મૂત્રાશયમાં દાખલ કર્યાથી
તેનો ક્ષોભ થઈને અથવા મૂત્રમાર્ગમાં નાના નાના પિંડ હોય
છે તેનો દાહ થઈને થાયછે મૂત્રનલિકાથી મૂત્રમાર્ગમાં ધર્ષણ
થાયછે અગર છિદ્ર પડેછે તેથી કરી મૂત્રનાં કાંઈ પિંડુ ચર્મ
નીચેની ત્વચામાં દાખલ થાયછે, અને તેમનીપાસે ફરતી લસનો
આવ થાયછે જે લસ મૂત્રનીપાસે હોયછે તેનું પૂય થાયછે અને
બાકી જે રહે તેથી આ વિદ્રધી પરિચ્છિન્ન થાયછે તેથી સંલગ્ન
ત્વચામાં મૂત્રનું વિસર્જન થવું નથી. આ વિદ્રધી મૂત્રમાર્ગનાં
કાઈપણ ભાગમાં થાયછે પરંતુ ઘણું કરીને તે મૂત્રમાર્ગનો ત્વચા-
યુક્ત ભાગ અથવા કંદ એના સંબંધથી થઈને વિટપમાં દેખાય-
છે. આ વિદ્રધીથી મૂત્રમાર્ગમાં નાડીવ્રણ રહેછે.

લક્ષણો—નાની મર્યાદિત, કઠણ અને વેદનાકારક ગાંઠ
મૂત્રમાર્ગપાસે દેખાયછે. તે મોટી હોય ત્યારે જવર આવેછે, જ્યા-

૨ તે વિટપમાં થાયછે, ત્યારે તેનો આકાર મોટો હોયછે, અને કઠણ તણાએલી તથા ગાંઠ જેવી દેખાયછે. તેમાં તણાખા તથા ભાર ધણો હોયછે. આ વિદ્રધી ઉથલ ફાશીયાથી જલદી ઉપર આવતો નથી.

ચિકિત્સા—આ વિદ્રધી જલદી ચીરી નાંખવો. જો અંડકોશમાં વિદ્રધી હોયતો મૃદુ થાય ત્યાં સુધી ચીરી નહીં પરંતુ વિટપમાં હોય તો મધ્ય રેખામાં જલદી ચીરીને ઉપર પોટીસ લગાડવી. મૂત્રમાર્ગ સંબંધી નાડીવ્રણ (યુરિનરી ક્લિસચ્યુલી) આ ઘણું કરીને વિટપ તથા અંડકોશમાં વિદ્રધી થયાથી થાયછે તેનો મૂત્રમાર્ગ સાથે સંબંધ હોયછે તે મૂત્રમાર્ગના કંદપાસે અથવા ત્વચાયુક્ત ભાગ પાસે કે આ ભાગની આગળ હોયછે.

અંડકોશમાં અથવા શિશ્નમાં ઘણું કરીને એકજ નાડીવ્રણ હોયછે. પરંતુ વિટપમાં ઘણા નાડીવ્રણ થાયછે. કોઈ કોઈ વખત વિટપમાં, અંડકોશમાં, તથા કુલા ઉપર ઘણા છિદ્રો પડેછે. એનો આકાર જૂદો જૂદો હોયછે તે ઘણું કરીને વળ દીધેલાં લાંખાં તથા સાંકડાં હોયછે તેની પાસેના ફરતા ભાગ ઘટ થએલા હોયછે. અંડકોશ અને શિશ્ન એ મોટા કઠણ તથા કુર્યામય થાયછે. નાડીવ્રણમાંથી બધું મૂત્ર વહેછે. અથવા થોડું તેમાંથી અને બાકી મૂત્રમાર્ગમાંથી વહેછે.

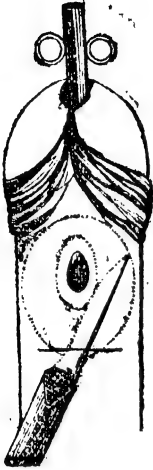
ચિકિત્સા—જો મૂત્રમાર્ગ સંકોચથી નાડીવ્રણ થએલું હોય, તો મૂત્રનલિકાથી પ્રસરણ કરીને અથવા વિટપ છેદન કરીને સંકોચ દૂર કરવો. સંકોચ ઘણો તાટ, ઘટ, અને કઠણ ન હોયતો ક્રમે ક્રમે એક કરતાં એક મોટી મૂત્રનલિકા એક અથવા બીજે દીને દાખલ કર્યાથી દૂર થશે આ પ્રસરણક્રિયા કેટલાક કાળસુધી ચલાવવી એટલે જેમ જેમ મૂત્રમાર્ગ સ્વાભાવિક આકારનો થવા લાગેછે તેમ તેમ આ નાડીવ્રણ પુરાતું બાયછે કેટલેક પ્રસંગે મૂત્રનલિકા વારંવાર દાખલ કર્યાથી સોજ ઉત્પન્ન થાયછે તો એવે પ્રસંગે નલિકાને અંદર રાખવી તે નિયમીત આકરનીને, રિથતિરથાપક હોવી જોઈએ જો સંકોચ

ધણો ચિકણો અને કુખ્ય હોયતો મૂત્રમાર્ગનો અંતર્જક કરવો; પરંતુ નાડીવ્રણ ધણું હોય તો વિટપનું છેદન કરવું ઠીક છે. કારણ તેથી કરી મૂત્ર નવા છેદમાંથી જાય છે. અને સંકોચ દૂર થાય છે. આ નવું છિદ્ર દ્વિતીય સંમેલન નથી સાડ થાય છે એટલે તેમાં પૂષ થઈને અંકુર ભરાઈ આવે છે.

વિશિષ્ટ ચિકિત્સા—જો નાડીવ્રણ નવા અને નાના હોય તો સંકોચ દૂર કર્યાથી તે સારાં થાય છે; પરંતુ જુના અને કૂર્ચામય હોય તો તે જલદી સારાં થતાં નથી, તેથી તેઓને સારાં કરવાને વિશિષ્ટ શસ્ત્રોપાયની યોજનાં કરવી પડે છે, એ નાડીવ્રણ વિટપમાં હોઈને નાના આકારનાં હોય તો તેમાં નેટ્રેટ આર્ક સિલ્વરના દ્રવની (૩) એન નેટ્રેટ આર્ક સિલ્વર ૧ .. ઓન્સ અર્કોદક) અથવા જસ્તના ફુલના દ્રવની પિચકારી મારતા રહેવું. અથવા નેટ્રેટ આર્ક સિલ્વરથી લિપ્ત કરેલી રાળી અથવા ચેપિણી (પ્રોગ) અગર તપ્ત કરેલો વાળો અથવા ગાલવાનીક કરંટથી તપ્ત કરેલો વાળો તે વ્રણમાં કોઈ કોઈ વખત દાખલ કરવો, એટલે તેમાં દાહ થઈને અંકુર આવે છે તેથી કરી પુરાઈ જાય છે, જો નાડીવ્રણ મોટું હોય તો સ્થિતિસ્થાપક મૂત્ર-નલિકા મૂત્રાશયમાં રાખવી અથવા તે નાડીવ્રણના કાંઠા શસ્ત્રથી હંડા કાપી નાંખવા. અને ટેભાથી શીવી લેવા. જો નાડીવ્રણ મોટાં અને ધણું હોય તો જો મોટાં હોય તેમાં ખાંચાળી માર્ગદર્શક શલાકા દાખલ કરી તેને ચિરી સર્પ નાડીવ્રણ એકત્ર કરી નાંખવાં અને તેના ઉપર જસતના ફુલનો દ્રવ લગાડતા જવું, જો અંડકોશમાં નાડીવ્રણ હોય તો તેને ચીરીને ખુલા કરવા એટલે તેઓ તળીએથી ભરાઈને સારા થાય છે.

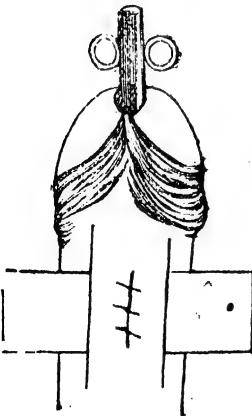
જ્યારે નાડીવ્રણ શિશ્નમાં હોય છે, ત્યારે તેનો માર્ગ ઉઘળ દુકા હોય છે અને કાંઠા પાતળા હોય છે આ સારો થવાને ધણી મહેનત તથા ત્રાસ પહોંચે છે એવા પ્રસંગે યુરેથ્રોપ્લાસ્ટી નામક શસ્ત્રક્રિયા કરવી. તે એવી રીતે કે નાડીવ્રણના કાંઠા શસ્ત્રથી ઉપર ઉપર કાપી કાઢવા અને તે વ્રણની નીચેની બાજુ એ કાડ કરીને તેમાંથી ફરવું ચર્મ એક ઇંચ સુધી તે છુટું કરવું.

(આ. ૨ જી.)

અને નાડીવ્રણના કાંઠા ટેભાથી એકત્ર કરવા. ચર્મનું સ્થળાંતર થવાથી અંકુર આવેછે તેથી કરી તે વ્રણ સાદું થાયછે આ શસ્ત્રક્રિયાનો ખીજો પ્રકાર નાડી-વ્રણના કાંઠા કાપીને તેમની પ્રતી ખાજી ઉપર અર્ધ ઇંચના અંતરે એક એક છેદ કરવો અને ચર્મ થોડું આજીખાજીનું કાપી-ને છુટું કરવું તે ફાડમાંથી ઇંડીયારખરનો કડકો વ્રણ ઉપર આડો રાખવો; એટલે નાડીવ્રણ પુરાઈને મૂત્રસ્પર્શથી કાંઈ અ-ડચણ થતી નથી.

(આ. ૩ જી.)

આ શસ્ત્રક્રિયા પછી રો-ગીને મૂત્રનલિકામાંથી મૂત્ર કા-ઢવાને શીખવવું, એટલે જખ-મમાંથી મૂત્ર નહીં જતાં તે પુ-રાઈ જશે. એમ ન થાય તો પૂર્ણ આકારની રિથતિસ્થાપક ન-લિકા ખાંધી મૂત્રાશયમાં દાખલ કરી રાખવી તે સતત વહેછે. જો ખંધ કરવામાં આવે તો મૂત્રાશય ફુલીને નલિકા અને મૂત્રમાર્ગની વચ્ચે મૂત્ર જઈને

નાડીવ્રણ સાથે થવાને પ્રતિબંધ થશે. રોગીના અંડકૂશ ઉપર
અને શિશ્ન ઉપર મૂત્ર ન પ્રસરવા સાથે એક ઇંડીયારખરની
નલિકા મૂત્રનલિકાના છેડા ઉપર લગાડવી એટલે તે નલિકાથી
રોગીથી લાંબા અંતર ઉપર મૂત્ર પડશે. કોઈ કોઈ વખત વિ-
ટપમાં નાનાં તથા ટુંકાં નાડીવ્રણ થઈને મૂત્રમાર્ગમાં ધુટેછે
પરંતુ બહાર છૂટતાં નથી એને મૂકો નાડીવ્રણ (બ્લાંન્ડ ફિસ્ટ્યુલા
સ્ટ્યુલા) કહેછે. આ નાના ગ્રંથી રૂપે વિટપમાં દષ્ટિગોચર થઈને
હાથ લગાડતાં ગાંઠ જેવું લાગેછે આ કોઈ કોઈ વખત સદાહ
થઈને સ્પર્શસહ થાયછે. મૂત્રમાર્ગમાંથી પૂય વહેછે.

ચિકિત્સા. આગાંઠનું અસ્ત્રથી છેદન કરવું અને મૂત્રમા-
ર્ગમાં સંકોચ હોયછે તે મૂત્રનલિકાથી પ્રસૂત કરવો.

કોઈ કોઈ વખત મૂત્રમાર્ગ તથા ગુદ એનો અરસપરસ
સંબંધ કરવનારો નાડી વ્રણ હોયછે એનું અસ્તિત્વ મૂત્રમાર્ગ-
માંથી દુર્ગંધી નિકળે તેથી કરી સમજાયછે.

ચિકિત્સા. મૂત્રનલિકાથી, મિણુની શલાકાથી કે મૂત્રમાર્ગ
પ્રસૂત કરવો એટલે મૂત્ર સાફ નિકળતું જશે પછી તપ્ત કરેલો
વાળો ગુદમાંથી નાડીવ્રણમાં દાખલ કરવો એટલે સમેલક
દાહ થઈને તે નાડીવ્રણ ખુરાઈ જશે.

वर्णवार सूची पत्र.

	પાનું.
અગમ્ય સંકોચનું છેદન.	૧૩૩
અસ્થિત્વગ દાહ તથા અસ્થિત્વગ..... } ગ્રંથી તથા ચિકિત્સા..... }	૭૦
અસ્થિનાશ તથા ચિકિત્સા.....	૭૧
અવદરણ.....	૫૯
અવધાન તથા ચિકિત્સા.....	૯૧
અંડદાહ.....	૬૩-૧૨૫
અંડવિકાર.....	૭૨
તેની ચિકિત્સા.....	૭૩
અંડાશય દાહ તથા ચિકિત્સા.....	૯૩-૯૪
આકળલિક આસિડ ડાયાથિસીસ.....	૧૦૯
આમરકતનું પડવું.....	૨૮
ઉદ્વેષ્ઠજન્ય વીર્યશ્રાવ તથા ચિકિત્સા.....	૧૦૬
ઉદ્વેષ્ઠજન્ય સંકોચ.....	૧૧૨
તેની ચિકિત્સા.....	૧૧૪
હંદુકમાંથી મૂત્રાશયનું છેદન.....	૧૩૬
ઉપદંશ.....	૨
ઉપદંશિક ક્ષત તથા તે થવાની રીત.....	૪૫
ઉપદંશિક ક્ષતના ભેદકવિચાર.....	૧૨
ઉપદંશિક ક્ષતની જીદા જીદા પ્રકારની ચિકિત્સા...	૨૪
ઉપદંશિક ક્ષતના વણનું કાઠિન્ય.....	૩૭
તેની ચિકિત્સા.....	૩૮
ઉપદંશિક ક્ષત જેવા દર્શિક રોગ.....	૩૧
ઉપદંશની ચિકિત્સા.....	૧૩
ઉપદંશની સ્થાનિક ચિકિત્સા.....	૧૩

[૨]

ઉપદંશની સાર્વદેહિક ચિકિત્સા	૧૮
ઉપદંશનું સ્થાન.....	૧૦
ઉપદંશજન્ય ઇંદ્રજુખ.....	૬૧
ઉપદંશજન્ય ત્વગ્ રોગ.....	૫૮
તેની ચિકિત્સા.....	૬૨
ઉપદંશિક ક્ષતોની ચિકિત્સા.....	૬૨
ઉપદંશિક ઇંદ્રજુખની ચિકિત્સા.....	૬૩
ઉપદંશિકનયાં.....	૬૩
ઉપદંશજન્ય મંડલાવદરણુ.....	૫૯
ઉપદંશજન્ય ક્ષતો.....	૬૧
ઉપદંશની અવસ્થા	૨
ઉપદંશ ઉપર દેશી દવા.....	૩૩
ઉપદંશના લગોલગ યનારા લક્ષણો	૩૭
ઉપદંશિક ગુમડું.....	૬૧
એકથીમાં.....	૬૦
કનીનિકા મંડલદાહ	૬૮
તેની ચિકિત્સા.....	૬૯
કૃકવિકાર તથા ચિકિત્સા	૬૭
કાઠિન્યોપદંશિક ક્ષત.....	૧૭
કાળા મૃતમાંસથી આચ્છાદિત પ્રસારિનુંપદંશિક ક્ષત.....	૯
કાંડીસો મેટા	૬૪
કઞ્જૈય	૧૦૩
ખોટા માર્ગ	૧૨૫
ગરમી	૧
ગરમીની ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસ.....	૨
ગર્ધભિકા	૬૦
ગળ	૮૭
તેની ચિકિત્સા.....	૮૮

અળાનો.દાહ.....	૨૮-૬૫
તેની ચિકિત્સા	૨૮-૬૬
અંથી	૬૧
ધૃષ્ટ અથવા મૃદુ ઉપદંશિક ક્ષત.....	૬
ચર્મકિલ	૪૪
તેની ચિકિત્સા.....	૪૫
ચરમાર્થ	૬૪
તેની ચિકિત્સા.....	૬૪
જઘનાસ્થિ ઉપરથી મૂત્રાશયનું છેદન	૧૩૭
જળપિષ્ટિકા	૬૦
જળવૃદ્ધી	૭૨-૮૪
જળમટ રહીત પ્રસારીનું પદંશિક ક્ષત.....	૮
ત્વચામાં મૂત્રનું વિસર્જન થવું.....	૧૩૮
તેની ચિકિત્સા.....	૧૪૦
દ્વિતીય ઉપદંશ.....	૪૫
તેની ચિકિત્સા	૫૪
ધાતુ પૌષ્ટિક દેશી દવાઓ.....	૧૧૦
દ્વિતીય ચર્મકિલ તથા તેની ચિકિત્સા.....	૬૪
નાશિકાવિકાર	૬૭
તેની ચિકિત્સા.....	૬૮
નાશિકાદાહ તથા ચિકિત્સા	૮૭
નિરૂધ્ધપ્રકાશ.....	૭-૯૧-૧૦૧
તેની ચિકિત્સા.....	૯૨-૧૦૨
નોડસ	૭૦
નેત્ર દાહ.....	૯૫
નેત્ર પિચ્છા ત્વગ્દાહ તથા ચિકિત્સા	૯૫
નાઈટ્રીક આસિડ લગાડવાની રીત.....	૩૦
પરિવર્તિકા	૯૨-૧૦૩
તેની ચિકિત્સા	૯૨-૧૦૩

પ્રમેહ	૭૮
તેના કારણો	૭૯
તેની અવસ્થા	૭૯
તેનો ભેદક વિચાર	૮૧
તેની ચિકિત્સા	૮૨
પ્રમેહજન્ય અંડદાહ	૯૩
તેની ચિકિત્સા	૯૪
પ્રમેહજન્ય આમવાત	૯૭
તેની ચિકિત્સા'	૯૭
પ્રેમહપીઠિકા	૯૮
પ્રમેહાનુષંગિક રોગ	૯૯
પ્રમેહથી થનારા પરિણામ	૯૨
પ્રમેહઉપર દેશી દવાઓ	૧૦૦
પ્રસરનારી બદ	૪૦
પાટલાંગ	૬૨
તેની ચિકિત્સા	૬૨
પારદજન્ય કવચનિકા	૩૦
તેની ચિકિત્સા	૩૦
પારદજન્ય ક્ષુબ્ધાવસ્થા ચિકિત્સા તથા	૩૦
પારદ આપવાની રીતી	૨૩
પારદનાં ગુણ	૨૦
પારદથી ખરાબ પરિણામ	૨૮
પ્રાથમિક ઉપદેશ	૪
પ્રાથમિક બદ	૪૦
પિચકારી મારવાનો પ્રકાર	૮૭
પીલોદ્રવ	૧૬
પુતી ગંધીકા	૬૨
તેની ચિકિત્સા	૬૨
પૂયપિઠિકા'	૬૦

પેરીનિયત સેકશન	૧૩૧
કાઈમોસીસ.....	૭
બદ.....	૩૮
તેના પ્રકાર.....	૩૯
તેની ચિકિત્સા.....	૪૧
તેનો ભેદક વિચાર.....	૪૧
તેની ચિકિત્સા.....	૪૧
બલાતકારથી મૂત્રનલિકાનું દાખલ કરવું.....	૧૩૬
બ્લેકવાશ.....	૧૫
બાલ ઉપદંશ.....	૭૪
તે થવાની રીત.....	૭૫
તેના ચિન્હો.....	૭૫
તેની ચિકિત્સા.....	૭૭
બાલાનાઈટિસ તથા ચિકિત્સા.....	૩૧
મણિચ્છદ વિસર્પિણી	૩૨
તેની ચિકિત્સા.....	૩૩
મણિચ્છદ શ્વેતાવદરાણુ.....	૩૩
તેની ચિકિત્સા.....	૩૩
માંસનાશક ઔષધ	૧૨૬
મુકો નાડીવ્રણુ.	૧૪૪
તેની ચિકિત્સા.....	૧૪૪
મૂત્રજન્ય વિદ્રધી.....	૧૪૦
તેની ચિકિત્સા.....	૧૪૧
મૂત્રનલિકા દાખલ કરવાથી અપાય.....	૧૨૪
મૂત્રમાર્ગદાહ તથા અંડદાહ.....	૧૨૫
મૂત્રમાર્ગ રક્તગ્રાવ તથા ચિકિત્સા.....	૯૧
મૂત્રમાર્ગ માહેલું ઉપદંશિક ક્ષત.....	૧૦
મૂત્રમાર્ગ માહેલા મ્યુકસ ફોલીકલસ નામક } પિંડનો દાહ.....	૯૨

મૂત્રમાર્ગ સંકોચ.....	૧૧૨
મૂત્રમાર્ગનો અંતરચ્છેદ	૧૨૬
મૂત્રમાર્ગનો ખાલ્ય છેદ.....	૧૩૧
મૂત્રમાર્ગ સંકોચથી થનારા પરિણામ.....	૧૩૪
તેની ચિકિત્સા.....	૧૩૫
મૂત્રમાર્ગસંબંધી નાડીવ્રણ.....	૧૪૧
તેની ચિકિત્સા.....	૧૪૧
તેની વિશિષ્ટ ચિકિત્સા.....	૧૪૨
મૂત્રવરોધ તથા ચિકિત્સા.....	૯૦
મૂત્રાશય ખાલી કરવાના ઉપાય.....	૧૩૫
મોદું આવવું તથા ચિકિત્સા.....	૨૬
ચાંત્રિક ઉપાય.....	૧૨૧
ચાંત્રીક પ્રસરણ.....	૧૨૧
યુરોઑટોમ.....	૧૩૦
યુરોઑપ્લાસ્ટી.....	૧૪૨
ચલોવૉશ.....	૧૬
રક્તજ મૂચ્છા.....	૧૦૮
રક્તસંચયજન્ય સંકોચ	૧૧૫
તેની ચિકિત્સા.....	૧૧૬
રક્તપ્રવાહ.....	૧૨૫
રચના વિકારી સંકોચ.....	૧૧૬
તેની ચિકિત્સા.....	૧૨૦
રૂપીઆ.....	૬૦
લિંગવર્તી અથવા લિંગાર્પ.....	૪૪
તેની ચિકિત્સા.....	૪૫
વક્રશિઓત્યાન.....	૮૯
વિટપ છેદ.....	૧૩૧
વીર્યનાશ.....	૧૦૭
વીર્યપ્રવાહ.....	૧૦૩

તેની ચિકિત્સા.....	૧૦૪
શિશ્નમાં લસનો આવ.....	૯૨
શુભ પટલદાહ તથા ચિકિત્સા.....	૯૬
શુષ્ક પ્રમેહ તથા ચિકિત્સા.....	૯૨
સડનારું અથવા માંસનાશક ઉપદેશિક ક્ષત.....	૯
સંયોગજન્ય રોગ.....	૧
સંકોચનું બલાકારથી પ્રસૂત કરવું.....	૧૨૭
સંકોચ પ્રસારક.....	૧૨૮
સંકોચ છેદન.....	૧૨૯
સંકોચના પાછલા ભાગમાં મૂત્રમાર્ગનું છેદન....	૧૩૬
સંધિવાત.....	૯૭
સ્નાયુવાત.....	૯૭
સ્લાઇડીંગ ટયુબસ.....	૧૨૭
ચેતમૂત માંસથી આચ્છાદિત પ્રસારીનું પદેશિક } ક્ષત.....	૮
સાંકુર ક્ષત.....	૭
સાર્વદેહિક ઉપદેશ	૪૫
તેની ચિકિત્સા.....	૫૪
સિફિલિટિક લિપ્રા.....	૫૯
સ્ત્રીપ્રમેહ	૯૬
તેની ચિકિત્સા.....	૧૦૦
સ્ત્રીના ઉપસ્થ ઉપરના ક્ષતો.....	૧૧
હંટરનું મત.....	૧
હંટીરિયન શાંકર.....	૭
હાઇડ્રોસીસ.....	૯૪
હોલ્ટનું યંત્ર.....	૧૦૯

કઠણુ શબ્દોનો કોશ .

અ.

અર્કોદક-શુદ્ધ કરેલ પાણી.
અનિવાર્ય-જે જાય નહીં તેવું.
અનુસારે-પ્રમાણે, સરખું.
અનુતેજક-ઉત્તેજક નહિ તે.
અનુપાત-એ સડમાં મેળવી લેવાની ચીજ.
અંતઃપાર્થ-અંદરની પાજી.
અપકાર-ઈજા.
અપ્રબુદ્ધિ-ખરાબ બુદ્ધિ.
અપાય-નુકસાનકારક ઉપાય.
અપરમાર-ફેફરું.
અરૂંદ-સાંકડો.
અદપાયાસ-થોડી મેહનત.
અદપાંશ-સૂક્ષ્મ ભાગ.
અવરોધ-અટકાવ.
અવલેહ-ચાટણ.
અવ્યવસ્થિત-અવસ્થારહિત.
અશુકારી-ખરાબ.
અર્શ-મસા.
અસ્તિત્વ-છેજેની હાલતતે, હયાતી.
અસ્માર્ત-અતિ પ્રાચીન.
અસ્થિત્રણ-હાડકાંનું ત્રણ.
અમારોસીસ-એક જાતનો રોગ.
અશ્મરી-પાણવી.
અભિધાત-અકસ્માતથી ધકકો લાગવોતે.

અક્ષયી-હ મેશનું, કાયમનું.

આ.

આકુંચિત-ચિમલાએલ.

આચ્છાદિત-આચ્છાદન કરેલું.

આર્દ્ર-ભિનાશવાળી.

આચ્છ-ખાટું.

આમરકૃત-મરડો.

આવશ્યકતા-ગરજ, જરૂરીયાત.

આરકૃત-લાલ.

આશુકારી-સખત.

ઉ.

ઉદ્ભવન-ઉત્પન્ન થવું.

ઉપદંશ-ચાંદી, ચક્રા.

ઉપશામક-શાંતિકારક.

ઉપદંશગ્રસ્ત-જેને ગરમી હોય તેવો, ચાંદીનાં રોગવાળો.

ઉપહાસ-મસ્કરી, ઠણા.

ઉપરિતન- પાસેના.

ઉત્થળ-સપાટ.

ઉપસ્થ-સ્ત્રીનું ગુહ્યેન્દ્રિય.

ઉર-છાતી.

ઉલ્લંઘન-આસાભંગ.

ઉસાસા-આસ.

ઉબગુ-ગરમ.

એ.

એકૃત-કલેશું.

એતદ્દેશીય-સ્વદેશીય.

અંડ-આંડવો.

અંશત:-થોડો ભાગ.

ક.

કુકટ-કુકડો.

કંડુકુટ ફાડતી-જે ફાડતીમાં ચણઆવતીહોય તેવી ફાડતી.

કંકટ-એક જાતનો રોગ.

કોથપ્રતિબંધક-ન સડે એવી.

કૈલાસ-નપુંસકત્વ.

કમી-કરીમ, આંતરડાની અંદરનાજીવડા.

કરમૈથુન-મુંઠીઆં મારવાં.

કેશવ-માયાનાવાળ જવાને! રોગ.

કૃત્રીમ-નવીન.

કલોરોફોર્મ-એ શુદ્ધકરવામાં વપરાતીદવા.

કમ-અનુકમ.

કષાય-ઉકાળો.

કંક-કંઠ, Larynx.

કોષશુદ્ધિ-મળશુદ્ધિ.

કૃષતા-લિનતા.

કેસતોડ-ગુંમકું.

કામોદીપન-કામેચ્છા ઉત્પન્ન કરનાર.

કુક્ષા-કાખલી, કાખ, કુખ,

ગ.

ગર્ભાશય-ગર્ભસ્થાન, કમલ.

ગ્રીવા-ગર્ભાશયની ગરદન.

ગોસ્તન-શીળી, શીતળા.

ગંડમાળા-કંઠમાળા.

ગ્રંથી-ગાંઠ.

ધ.

ધર્પણ-ધસારો.

ધર્મ-ધામ, પરસેવો.

ચ,

ચિકિત્સા-ઉપાય.

ચિંતાક્રાંત-ચિંતાવાળો.

ચર્મકીલ-મસા.

ચિરગુણકારી-હજવે હજવે સાફ કરે એવું.

જ,

જાસારિથ-નાકની ઉપરનો પડદો.

જનનેદ્રિય-જિંગ, ઉત્પત્તિસ્થાન.

જાત્રસદૃશ-જાળીજેવી.

જળપિડીકા-પાણીભરાઈ રહેલ ફાડળી.

જીવતાચસ-મર્મસ્થાન.

જળવૃદ્ધિ-પાણીનું વધવું.

જળમઠ-મરેલ માંસ.

જળશોધ-પાણીભરાઈ રહેલ સોળો.

ટ.

ટરપેનટાઈન-તરપીટન તેલ.

ત,

તર્જની-હાથના અંગુઠાપાસે નીઆંગલી.

તજ્જાતીય-તેવીજ જાતના.

તગ્ગ્રોગ-ચામડીના દરદ.

તગ્જનક-તેના જોવો.

તેલકટ-તેલવાળું.

તગાંકુર-જિંગઉપર કુકડીના માંજરજોવો ઝુમખો.

દ,

દૃઢયકંપ-છાતીમાં દુખાવો. છાતીમાં હાલવું.

દુર્ઘસન-ખરાખંદ.

દ્રવ-રસ.

દુસ્થિત ભાવના-લોહીનો ખગાડ, દુષ્ટબુદ્ધિ.

દાહ-સોળો, અગન, ગરમી.

દાહજન્યક્રિયા-દાહ ઉત્પન્ન કરનારી ક્રિયા.
 દુર્લક્ષ-દયા ન આપવું.
 દુઃસાધ્ય-અસાધ્ય.
 દુઃધવત-દુધ જોવો.

ધ.

ધાતુપ-અંગરસ.

ન.

નિરસ-રસ, ગમત વગરનું.
 નષ્ટ-નાશ.
 નૈષ્ઠ્ય-નખલાઈ.
 નિઃસત્વ-કમળોર.
 નિરસારણુ-નાશ પામવું.

પ.

પરિચ્છિન્ન-મુકરર હૃદમાં રહે એવું.
 પરિધાન-પેહેરવું, ઓઢવું.
 પશ્ચાત્-પાછલો ભાગ.
 પલ્લવ-પાંદડાં.
 પઠત મૂર્ખ-ભણેલ પણ ગણેલ નહીં.
 પ્રસુતિકર્મ-જણાવવાનું કામ.
 પ્રદેશ-ભાગ.
 પ્રતિકાર-દૂર કરવું.
 પ્રતિબંધ-પીડા કરનાર.
 પ્રમેહ-પરમો.
 પ્રાયઃ-ઘણું કરીને.
 પ્રાવિણ્ય-પાત્રતા.
 પૃવણુકારી-પ્રવૃત્ત કરનાર કારણો.
 પ્રદર-સ્ત્રીઓનીયોની મા નિકમતો એક જાતનો શ્રાવ.
 પૃથક્કરણુ-જુદું પાડવું.

પાર્શ્વભાગ-ખાજીનો ભાગ.

પારદમાત્રા-પારાની દવા.

પારદજન્ય ક્ષુબ્ધાવરથા-પારદથી થનારી દુસ્થિત ભાવ ન

પારદજન્ય કથનીકા-પારાથી થનારો ચર્મરોગ.

પિચ્છા-ચીકણો mucous.

પિચ્છાત્વગ ગ્રંથી-મૃદુલ ગ્રંથી.

પૂષ-પર, રસી.

પૂર્વોક્ત-પેહેલાં જેવો.

પોદીસ-ધઉંના લોટની લુબ્ધી.

પુનરપી-ફરીથી.

પંડુર-સ્વેતવર્ણ.

પૂર્વ-પેહેલાં.

૩૦

ફાંટ-પોડી વખતમાં થતો ઠીકાલોતો.

ઝલીહાવૃદ્ધિ-ખરલનું વધવું.

ફૈશસ-તંતુમય.

બ.

બંગભસ્મ-કથીરની ભસ્મ.

બ્રાંડી-દારૂ, મદ્ય.

બાહ્યોપચાર-બહારના ઉપાય.

બહુધા-ઘણું કરીને.

બાબરૂપ-બાકરૂપ.

બાહ્યાકાર-બહારનો આકાર.

બાહ્યપાર્શ્વ-બહારની ખાજી.

ભ.

ભગદળ-મોટો જખમ.

ભેદકવિચાર-જીદોમત.

ભિરૂવ-ખીકણપણું.

મ.

મત્તાનુયાયી-મતને મળવાવાળા.
 મણિચ્છદ-પુરૂષના લિંગની ઉપરની ચામડી.
 મણી-કુલ.
 મળ્મળવિકાર-જ્ઞાનતંતુ વિકાર.
 મૂરદન-ધસવું.
 મણિચ્છદ વિસર્પિણી-મણિચ્છદના ઢાંકણ ઉપરનો રાગ.
 મનોગ્લાની-મનની ઉદાશી.
 મનોવૃત્તિ-મનની ઈચ્છા.
 મળશુદ્ધિ-સાફપેટ આવવું.
 મધુમેહ-સાકરીએ પરમો.
 આસા-આઠ ચણાઠી બાર.
 મારદવ-મૃદુ.
 માકા-ભાંગરો.
 મૃદુત્વચા-નરમ ચામડી.
 મૂત્રાશય-જેમાં મુતર રહેછે તે કાયળી.
 મૃતિકાવત-માટી જેવો.
 મૃદુત્વગર્થ-નરમ મસા.
 મૂત્રનળીકા-મૂત્રમાર્ગ.
 મ્જાન-દુઃખી.
 મીણુશલાકા-મીણુની સળી.
 મુત્રકુચ્છ-પેશાબ બંધ થવો.
 મૈથુન-સ્ત્રીપુરૂષનો સંગ.
 મંદ-થોડો.
 મેદુ-મગજ.
 મંડલો-ગોળ આકાર.
 મંડલાવદરણુ-ગોળઆકાર.
 મેદુની-મગજની.

૨.

રક્તજ મૂર્ચ્છા-માથેલોહી ચડવાથી આવતી મૂર્ચ્છા.
 રક્તવિયોજીત-લોહી શિવાયના.
 રક્તાભિસરણુ-લોહીનું ફરવું.
 રક્તાધિક્ય-લોહીના વધારો.
 રોગનિવારક-રોગ કાઢનાર.
 રોગોપશમન-રોગની શાંતીકર.
 રોગ્યાલય-દરદીને રાખવાની જગા, દવાખાનું.
 રજ્જુવત-દોરી જેવું.
 રેતવાહીની-જેમાંથી લીધે વહેછે એવી નસ.
 રૂપાંતર-રૂપ અથવા સ્થિતિનું બદલાવું.

૫.

વાણુ-ચાકું, જખમ સારો થયા પછી જે નિશાની રહેછે તેને
 વણ કહેછે.
 વરજીત-છોડી દેવાનું.
 વક્ર-વાંકું.
 વ્રણ-ક્ષત, જખમ.
 વાદાસ્પદ-જેનું નિરાકરણ થયું નથીતે.
 વિકાર-ખીગાડ.
 વિદેશીય-પરદેશી.
 વિશિષ્ટ-અસાધારણ.
 વિકૃત-બગડેલી.
 વિરહીત-શિવાય.
 વિયોજીત-જુદો, નાખો.
 વિસરજીત-કાઢી નાંખવું.
 વિપુલ-ધણો.
 વિદ્રધિ-જેની અંદર પરછે એવી ફાડકી.
 વિભવિલીત-નરમ.
 વિષાક-પાચનક્રિયા.

વિષોત્સર્ગ-વિષનો નાશ.
 વિદારણ-ચીરવું, ફાડવું.
 વીર્યશ્રાવ-વીર્ય અથવા ધાતુનું પડવું.
 વિશ્રુત-પહોળું.
 વાતરકત-એક જાતનો રોગ.
 વેસ્ટન-આચ્છાદન.
 વૈલક્ષણ્ય-વિચિત્ર.
 વેશ્યાગમન-ગુણીકા અથવા વેશ્યાસાથેનો સંયોગ.
 વંશપરંપરાગત-બાપદાદાથી ઉતરી આવેલ તે.
 વંક્ષણ-સાથળ પાસેનો ભાગ જે ઠંકાણું બંદ થાયછે તે.
 વ્યાયામ-મેહેનત.
 વ્યાપત-વ્યાપેલ.

૨૧.

રાક્ષાકા-સળી.
 શંકુવાકાર-શંખનાજેવું.
 શાસન-દંડ, શિક્ષા.
 શીરા-જેમાં કાળું લોહી ફરેછે તે નસો.
 શિશ્ન-પુરૂષની ગુહેંદ્રી, લીંગ.
 શિથીલ-ઢીલી.
 શુષ્કપ્રમેહ-સુકો પરમે.
 શૈત્ય-શરદી.
 સોતરથ-સોજવાળા.
 શોયધ્ન-સોજો ઉતારનાર.
 શૌચ-દિશાએ જવું, ખરચુ જવું.

૨૨.

સવર્ધ-ટેવ, આદત.
 સરાંટો-ગોખરૂ,
 સાર્વદેહિક-સર્વ શરીરસંબંધી.
 સાપેક્ષ-સરખી.

સાવકાશ-હળવે હળવે.
 સીનાપાર-હિંગળો.
 સુચક-સુચવનાર.
 સેવન-શિશ્રમ્મતે ગુદાસુધીની લીંટી.
 સ્વેદક-પરસેવો લાવનાર.
 સૌમ્ય-સૂક્ષ્મ.
 સોરઑટ- સોઝેલગળું.
 સંયોગજન્ય રોગ-સંગથી થનારો રોગ.
 સ્પર્શજન્ય-સંયોગ અથવા અડકવાથી થાયતે.
 સ્પેક્યુલમ-સ્ત્રીઓનો, ગુહ્યભાગ જોવાનું પંત.
 સંતતી-વંશ.
 સંસર્ગ-સ્પર્શ.
 સંચાર-ફેલાવો.
 સંઘટન-મેળાપ, સંયોગ.
 સંચય-સંગ્રહ.
 સ્યૂળદર્શક-સૂક્ષ્મદર્શક.
 સ્પર્શશીલ-કામલ.
 સ્થાનીકક્ષોભ-તે જગાતો ક્ષોભ.
 સ્વસ્થ-નિરાંત.
 સ્કેટકારી-ફેડલા કરનાર.
 સ્નાયુ-માંસતંતુ.
 સંવાગીક્ષાર-ટંકણુપાર.
 સ્વાસ્થા-જોઈએ તે કરતાં વધારે.
 લિંટ-ધાનું કપડું.
 લઘવી-પેશાબ, મુતર.
 લોશન-શરીર ઉપર લગાડવાનું ઓસડ.
 લસ-ચેપ, પાણીજોવો સ્વચ્છ આવ.
 લાલોત્પાદક-લાલ હિપત્ર કરનાર.
 લાલા-લાળ.
 લોહીતાંગજવર-એક જાતનો તાવ.
 હિતવાહક-સુખકારક.
 ક્ષુબ્ધ-તપ.
 ક્ષોભક-ચરચર એવી બળે એવી.
 ક્ષુલક-ચોડું.

આ પુસ્તકને આગલથી આશ્રય આપનાર

ગૃહસ્થોના નામ.

બોટાડ.

- ૧૦ વકિલ પ્રેમજી ઝીણાભાઈ.
- ૧ રા. હરીપ્રસાદ વિ. ઈચ્છાશંકર વહિવટદાર.
- ૧ „ છોટમલાલ વિ. હરીપ્રસાદ ન્યાયાધીશ.
- ૧ „ મણિલાલ વિ. દ્વારકાદાસ શિસ્તદાર.
- ૧ „ છોટમલાલ વિ. મુળજી કારકૂન.
- ૧ „ પરમાનંદ વિ. હરગોવિંદ કા.
- ૧ „ ભાણજી વિ. જ્ઞેકરસન ટ્રેડર.
- ૧ „ ત્રિભૂવન હરીશંકર કા.
- ૧ „ પુરષોત્તમરાવ સખારામ થાણદાર.
- ૧ „ નાગેશ વિઠ્ઠલ મોજણીદાર.
- ૧ „ વજ્રેશંકર પ્રભાશંકર ફોજદાર.
- ૧ „ મનસુખરાય હરીભાઈ સદર.
- ૧ „ નૌતમરામ ઈચ્છારામ ઈ. કલા.
- ૧ ગાંધી રતનસી અમરચંદ.
- ૧ ગાંધી જિવન અમરસી.
- ૧ શેઠ ગિરધર વેચર.
- ૧ દવે ભાયશંકર વિ. ત્રિભુવન પો. કા. ઉ.
- ૧ રા. હીરાલાલ દુર્ગાશંકર
- ૧ શા. મોતી વિરજી.
- ૧ પા. રઘુનાથ વિ. મુંજચંદ.
- ૧ શા. જગજીવન મોતીચંદ.
- ૧ રા. જમનાદાસ સુરજરામ સ્ટે. મા.

- ૧ પ. ગણિશ રાધવ કં.
- ૧ પ. ખુશાલ ઝીણા કં.
- ૧ ઠ. નાનજી પીતાંબર.
- ૧ ઠ. વેલસી અમરસી.
- ૧ ઠ. છપૂર કાળીદાસ.
- ૧ ઠ. મનજી કાનજી.
- ૧ વૈદ્ય. વજેરામ જિવન મેતા.
- ૧ વૈદ્ય. પુરૂષોત્તમ ભાયજી.
- ૧ રા. પ્રાણશંકર જયશંકર દેવ.
- ૧ રા. હરદેવરાય પ્રભુરામ.
- ૧ „ અનંતરાય ભીમજી.

શિહોર.

- ૪૦ સમશેર ખાલાદૂર હરીશિવજી રૂપશિવજી.
- ૪ પટેલ માધવજી લાલજી.
- ૨ શેઠ રામજી હરજી.
- ૧ કં. જીવા ઝુટા.
- ૧ કં. છગનલાલ પુરૂષોત્તમ.
- ૧ રા. દેસાઈ ખાખારાવ મયાશંકર.
- ૧ કા. મોતીલાલ વિ. ભુરાભાઈ.
- ૧ રા. છગનલાલ દામજી.
- ૧ „ ગિરધરલાલ નાગરદાસ.
- ૧ જા. દુર્ગારામ વિ. ભવાનીશંકર.
- ૧ મે. ઇંદરજી ત્રીકમજી.
- ૧ ઠ. ગિરધર લવજી વઝીલ.
- ૧ રા. રેવાશંકર તુળજીરામ.
- ૧ ડો. રણછોડ વિ. શામજી.

રાણપૂર.

- ૧ આલમભાઈ ખડેમિયા તાલુકદાર.
- ૧ રા. જીલ્લાલ રણછોડદાસ. સ. પો. મા.

૧ દ. મોતી કુબેર.

૧ રા. કેશવ ત્રિંબક. ટે. આ.

૧ શેઠ કરદૂનજી. પો. ઈ.

વળા.

૧ દરબાર વળા.

૧ ડા. લાલજી કલ્યાણજી.

ખંભાળિયા.

૧ રા. ચંદ્રલાલ ક્રિષ્ણારામ. સ. પો. મા.

૧ „ નરભેરામ ગોપાળજી.

૧ „ વસનજી દેવચંદ.

૧ શ્રુ. ત્રિભુવન વિ. શિવશંકર. ગઢકા.

ખાપ્રા.

૧ ડા. શેખ હસિમાઈલ.

પાળીયાદ.

૨ ખા. રાણા રામા.

૨ રા. લક્ષ્મીશંકર લાધાભાઈ.

૧ શા. ઉમેદ નાનચંદ.

૧ રા. કલ્યાણરાય રેવાશંકર થાણુદાર.

૧ „ કુંજલાલ મથુરાદાસ.

૧ પંભાણુજી પીતાંબર.

૧ પો. પ. પ્રાણજીવન રાધવજી.

૧ ભગત ઉનડ લુખમાનજી.

૧ રા. વિદ્યારાય રામજી.

૧ મેતા વજીભાઈ સુંદરજી.

૧ કા. જ્વહેર પદમસી.

૧ ખા. માનસુર મુળ.

૧ ખા. ચેભળ ચોમલા.

૧ કા. છગન હરીચંદ.

૧ „ કાળીદાસ સુખરાય.

૧ „ ભલુશંકર લિલાધર.

૧ ખાચર જીવા રાણા.

૧ ખાચર ભાયા ચોમલા.

૧ રજપૂત ભાનુ કસળા.

૧ વિહારી પાના.

૧ જોશી જગજીવન હીરજી.

મુંબઈ.

૭ સર મંગલદાસ નયુભાઈ ક. સી. એસ. આપ.

૪ શેઠ હરજીવન ભવાનભાઈ.

૨ સોવી રામજી વિજ્ઞાનંદ.

૧ શેઠ પરમા નંદ જીવનદાસ.

૧ રા. મનસુખરામ સુરજરામ.

૧ શે. પુરૂષોત્તમ નારાયણદાસ.

૧ „ હિરજી પુંજ.

૧ „ રતનસી નરસી.

૧ „ હરકચંદ રામચંદ.

૧ „ વિસનજી નથુ.

૧ જો. દામોદર માધવજી.

૧ ડા. ઐરામજી નીરોજી.

૧ શે. વિઠલદાસ પુરૂષોત્તમદાસ.

૧ ખે. ઇસ્માલભાઈ પીરાદિનાની.

૧ „ મનીયાર કરીમભાઈ અલૂ.

૧ „ ધરમસી વેલજી.

૧ „ જનરલ લાયબ્રેરી અને ડીડીંગરમ.

૧ શેઠ ચતૂરભુજ ભાઈચંદ.

૧ શા. મનોરદાસ હરચંદ.

૧ પા. મોહનલાલ અમૃતલાલ.

બરોદા.

૧ રા. હરગીવીંદાસ દ્વારકાદાસ. ઇ. આર. સ્કુ.

૧ ,, રાવ. રઘુનાથ માહાદેવ.

૧ ,, વિઠલ નાગર.

જામનગર.

૧ રા. મગનલાલ પાપુભાઈ,

કુતીઆના.

૧ રા. અનંદજી વાલજી.

૧ ,, નરસીરામ તુળસીરામ.

અખૂ.

૧ મી. પેસ્તનજી નાવરોજી.

અંકલેશ્વર.

૧ ડા. લક્ષ્મણરાવ અનંત માલે.

ઘોલેરા.

૧ જા. માણિકલાલ હરજીવન.

૧ ડાસી. ગોવીંદજી જાહેર.

ચુડા.

૧ માહારાણા શ્રી બેચરસીંગજી.

તલસાના.

૧ તાલુકદાર વેરાભાઈ.

ધોરખંદર.

૧ સ. મા. રણછોડરાય રેવાચંકર.

૧ કં. નારાયણજી માધવજી.

૧ રા. અંબારામ મંગળજી.

૧ ઠ. રામજી ધનજી.

૧ વ. દયાળજી રણછોડ.

૧ સે. નાનજી પ્રેમજી.

દોહાડ.

૧ શે. કુરદુનજી કાવસંજી.

ભાવનગર.

૧ રા. કપીલરામ કેશવરામ.

- ૧ શા. દુલભજી જીવનદાસ.
- ૧ રા. કલ્યાણરાય ગોવીંદરામ.
- ૧ „ મુગુટલાલ ગોકલદાસ.
- ૧ „ પ્રાણનારાયણ મયારામ.
- ૧ „ બાળકૃષ્ણ રામચંદ્ર આ. સુ. વ્યા.
- ૧ „ પ્રભાશંકર વિ. વેણીશંકર.
- ૧ „ ઇચ્છાશંકર વિ. નેહાશંકર.
- ૧ „ માનશંકર વિ. પિતાંબરદાસ.
- ૧ „ છોટમલાલ ખેડીદાસ.
- ૧ „ લક્ષ્મીરામ મંગળજી.
- ૧ „ વલ્લેશંકર વિ. ગૌરીશંકર.
- ૧ „ પ્રભાશંકર વિ. ગૌરીશંકર.
- ૧ „ સંજીવ પ્રસાદ વલ્લેશંકર.
- ૧ „ મહીપતરામ ગોવીંદરામ.
- ૧ „ અનંદરાય નાથજી.
- ૧ „ તુળજરામ ચુનીલાલ.
- ૧ વૈદ્ય ભાયશંકર કલ્યાણજી.
- ૧ રા. કુખેરદાસ હરીભાઈ.
- ૧ „ માહાશંકર છગનલાલ.
- ૧ „ મગનલાલ નાથાભાઈ.
- ૧ કં. વનમાળી વેચરદાસ.
- ૧ વૈદ્ય માધવજી ખુશાલ.
- ૧ રા. રતીલાલ વિ. દ્વારકાદાસ.
- ૨ ડા. બાબાજી જયરામ.
- ૧ પ. મોતીલાલ સંજીવ.
- ૧ રા. બાળાજી વિશ્વનાથ.
- ૧ „ મોતીલાલ નાનાભાઈ.
- ૧ „ લક્ષ્મીચંદ પ્રેમચંદ.
- ૧ „ નર્મદાશંકર પ્રભાશંકર (ઘોળા).

મહુધા.

૧ રા. મગનલાલ ભાઈશંકર.

મહુવા.

૧ વક્રીલ રવિશંકર અંબાશંકર.

૧ સો. પિતાંબર ગીગા.

૧ રા. પિતાંબર ગોવિંદ.

૧ „ અભેચંદ વિ. હરજી.

૧ વાળા કસળાભાઈ માનાભાઈ.

૧ સં. હરગોવિંદ વનમાળી.

૧ વૈદ્ય. ભવાની શંકર મહાદેવ.

૧ ગાંધી. ભોગીલાલ માવજી.

૧ રા. વલ્લભદાસ કરસનદાસ.

૧ „ ગૌરિશંકર વિ. લક્ષ્મીરામ.

૧ પંડી. ગાંડા બીરજી.

૧ ખો. નારાયણદાસ શામજી.

૧ „ નાનજી મહમદ.

૧ સે. માનજી સાલેભાઈ.

૧ ખો. નાનજી હાસમ.

૧ કું. ઝોધવજી પુરૂષોત્તમ.

૧ મે. વિશ્વનાથ વી. ગોવિંદજી (ગુંદરણાં)

૧ પારખ વનમાળી હંદરજી.

૧ ખોજ રમતઆલી વી. વાસજી.

૧ „ નુરમહમદ અમદ.

૧ „ હશનઅલી વી. મુળજી.

૧ શરીફ નુરમહમદ.

જંધી.

૧ રા. રામજી વેંકાજી, સ. ખો. મા.

હુળવદ.

૧ શુક્લ ગૌરિશંકર પુરૂષોત્તમ.

૧ વૈદ્ય વેણીરાય વી. ગંગારામ.

૧ રા. વસનજી ડાયાભાઈ.

૧ શુકલ વિરજી કાશીરામ.

૧ વૈદ્ય હરજીવન ખેચર.

તળાજી.

૧ કં. નગિનદાસ મોતીરામ.

ઉમરાળા.

૧ રા. રા. ન્યાયાધીશ રતીલાલ પરમાનેદ.

૧ વકિલ ઓધવજી પુરષોત્તમ.

૧ વકિલ હરજીવન ગોવિંદરામ.

૧ કંપૌ. ઉમેદરામ કુર્ણીશંકર.

૧ ડા. છોટાભાઈ રતનજી.

પેશાવર.

૧ શેઠ પાલનજી ક્રામજી મૌડાવાળા,

૧ મે. દુલભજી ગોવીંદજી. (નોગણુવદર)

૧ „ હરજીવન વી. રામજી. (હાણોલ)

જામૌ.

૧ વહિ. વૈજનાથ પ્રભુજી.

કરાચી.

૧ શેઠ મોહનલાલ ખુશાલીરામ.

૧ „ કાવસજી દાદાભાઈ ગ. ટે. આ.

કોસાડી.

૧ રા. પુરષોત્તમ કૃષ્ણીરભાઈ.

રાજકોટ.

૧ રા. વિષ્ણુનાથ સદારામ.

૧ મજીમદાર મણિશંકર જોશીશંકર.

૧ રા. માહાશંકર ભીમકજી.

૧ „ કલ્યાણજી ચતુરભુજ.

૨ સરવેચ્છર હંસરાજ મકનજી.

૧ વૈદ્ય ગીરજશંકર ખાવાભાઈ.

સાયણા.

૧ પટવારી વિઠલદાસ વલ્લભદાસ.

૧ „ ગીરધરલાલ વિ. વિઠલદાસ.

ઝીંઝુવાડા.

૧ ચી. કા. નરૌત્તમ કાળીદાસ.

૧ શા. પોપટ ભાઈચંદ.

૧ પ. દલસુકરામ લાલજી.

૧ ઠા. પ્રથીરાજ સાખજાજી.

૧ „ લઘધીરજી જોરાજી.

૧ વૈ. ઠા. પુરૂષોત્તમ કસબા.

૧ જોરાજી ગુણુરતનજી તેજરતનજી.

૧ રા. પુરૂષોત્તમ હરગોવીંદ.

૧ „ દેવચંદ વિ. કુલચંદ.

સુરત.

૧ કં. પેસ્તનજી રતનજી.

૧ „ ધનજીશા નસરવાનજી.

ભાટી.

૫ ઠાકોર સાહેબ ભાઠી.

૧ શિ. પોપટ વિ. રામજી.

૧ ફેા. ચુનીલાલ શામજી.

૧ હિ. જાદવજી ભુદરજી.

૧ વલિયા નરસી નાનજી.

૧ „ ભવજી પ્રાગજી.

૧ વકીલ રાવજી રામજી.

ઉના.

૧ રા. વલભજી પિતાંજર સ. પો. મા.

૧ ,, દામોદરદાસ હીરજી.

૧ ,, દામોદર હરજીવન.

૧ કં. સિલાધર તુળસીદાસ.

૧ રા. મોનજી વિ. કાનજી.

૧ શા. વેલજી ભિકાભાઈ.

ધ્રાપા.

૫ ડા. ગોવિંદ આનાજી.

ભાદરવા.

૧ પંડીયા કાળદાસ દેવશંકર.

.. ભુજ.

૧૦ રા. દેવશંકર નરશીરામ.

૧ વૈદ્ય હંસરાજ વિ. અનંદજી.

૧ ,, જયરામ ગોકલદાસ.

૧ મેતા માવજી વિ. લધુ.

૧ વકિલ હરીકૃષ્ણ ઈશ્વર.

૧ ડ. હીરજી ભગવાનજી.

૧ ક્ષ. મણિશંકર ઈશ્ચારામ.

૧ ના. સયેદ મીયા.

૧ મુ. ખેચરભાઈ શેવકરામ.

૧ મે. કર્સનજી વેલા.

૧ રા. ગોવર્ધન વિ. ઉમયાશંકર.

૧ મે. નિર્ભેશંકર વિ. કેસવજી.

૧ ભા. સિલા કવલ.

૧ વી. ધરમસી વિ. ડુંગરસી.

૧ જો. હરીદાસ મુળજી.

૧ હુ. જેઠીમલ ઘેલા ત્રીકમજી.

શિયાનગર.

૧ રા. કલ્યાણરાય ગુલાબરાય.

૧ ,, ઉમયાશંકર હિરાશંકર.

થરાદ.

૧ રા. મુળચંદ કુબેરદાસ.

ગોધાવી.

૧ ને. ડા. શા. દલસુખરામ વનમાળીદાસ.

ગઢડા.

૫ ફા. દોલતરાય જયશંકર.

૧ વૈદ્ય જયશંકર અંખારામ.

૧ દરખાર સાખાણકા.

૧ રા. ત્રિભુવન અનરામર. (ખોપાળા)

૧ મેતાળ કુવરજી જગજીવન (ખોપાળા)

મંદ્રા.

૧ ગ્યાયા. વિઠલજી જીવનભાઈ.

૧ ગોરજી હુકમચંદજી જીવરાજજી.

૧ વકીલ કલ્યાણજી હીરજી.

૧ ,, તેજભાઈ મેધજી.

૧ શિ. માહામદઅલી કરીમઅમદ.

૧ શે. ખિમજી જૈરાજ.

૧ વકીલ હરીશંકર વિ. હીરજી.

૧ વૈદ્ય લક્ષ્મીદાસ સાધાભાઈ.

સાખનિયા.

૧ રા. ગંગાધર વિ. અંખાશંકર.

કાડીનાર.

૧ મે. કૃપાશંકર ઝીણાભાઈ.

૧ ડા. ગોપાળસીંગ લાલસીંગ.

૧ બ્યા. વિઠલદાસ માહાદેવ.

૧ રા. ગોવિંદરાવ માહાદેવ.

વનચણી.

૧ વહી અનંદરાય ન્યાહાલચંદ.

૧ રા. કાનદાસ રામદાસ.

૧ ,, પ્રાણુજીવન ઝીણા.

૧ ,, ઓધવજી જીવન.

૧ મે. સુંદરજી પુરૂષોત્તમ.

સિકંદરાખાદ.

૧ શેઠ મનચરજી ખેઝનજી.

ચંદરઘાટ.

૧ શેઠ કાવસજી જીવનજી.

છાટીલા.

૧ બ્યાસ. ઓધડ ગોવંદજી.

શિગામ.

૧ પો. પ. હરગોવંદ નરોત્તમ.

સોનગઢ.

૧ મો. અ. વજૂભાઈ હિંમતભાઈ.

૧ વકિલ માધવલાલ ગોપાળજી.

૧ શિ. જ્ઞાલાલ મોરારજી.

૧ કલા. કાવસજી ટેમુલજી.

૧ રા. પ્રાણુજીવન નથુભાઈ.

૧ ,, માણુકલાલ મગનલાલ.

૧ વકિલ સાકરલાલ વજેશંકર.

૧ મી. લક્ષ્મીશંકર રેવાશંકર.

૧ સર્વેયા સરતાનજી નાનભા.

૧ અનંદરાવ ભાગી પૌવાર.

જેતપૂર.

૧ કા. ઘેલાભાઈ ભગવાનદાસ.

૧ જ. ભવાનીશંકર નિત્યાનંદ.

૧ રા. અંબારામ શિવરામ.

વઢવાનક્યાંપ.

૧ રા. નરસી પનજીધર.

વઢવાનસીટી.

૫ થાકોર સાહેબ આપ્ વઢવાન.

૨ શેઠ દોરાબજી જમશેટજી કું.

જસદન.

૧ ખાચર શ્રી જીવા આલા.

મુળી.

૧ ડા. શામજી વિદ્યમાન ટોકરસી.

કુંડલા.

૧ વહિવટદાર બળવંતરાવ રાવજી.

૧ દિ. ન્યા. રતીલાલ પ્રભાશંકર.

૧ ડા. રામકૃષ્ણ મોહીનીરાજ.

૨ પા. ગીરધર જીવા.

૧ ખુ. ભગવાન માત્રા (મેકડા)

૧ શિ. મહિપતરાય હળ્મરીલાલ.

૧ „ કેશવજી દેવજી.

૧ વકિલ પુરૂષોત્તમ ગૌરીશંકર.

૧ „ જગજીવન હેમરાજ.

૧ „ વિઠલદાસ ઝીણાભાઈ.

૧ વૈદ્ય મયારામ સુંદરજી.

૧ ગણપતરામ પરૂષોત્તમ.

૧ મે. ખેચર ભવાનીશંકર (ઝોળીયા)

૧ મે. નર્મદાશંકર પ્રભાશંકર (નેસડી)

૧ સે. એદલજી માણુકજી.

૧ રા. માધવરાવ રામચંદ્ર.

દસાડા.

૧ થાણુદાર પરમાનંદદાસ હરજીવન.

- ૧ ભા. માલેક ઉમરખાનજી હાથીજી.
 ૧ „ માલેક શાહૂલખાન પાણતખાન.
 ૧ „ માલેક જોરાવર ખાનજી.
 ૧ „ માલેક દોલત ખાનજી.
 ૧ „ માલેક જાફર ખાનજી દલાભાઈ.
 ૧ કા. દામોદરદાસ ભગવાનદાસ.

બજાના.

- ૧ કા. જોડાલાલ તારાચંદ.

જીનાગઢ.

- ૧ રા. ગોવિંદજી વી. નાનજી.

લાયજી.

- ૧ પં. પરભુદાસ રણછોડ.

- ૧ કુ. માનસીંગજી.

ખાડડા.

- ૧ પે. મગનલાલ રણછોડભાઈ.

ચોરવાડ.

- ૧ પઠી. નારાયણજી ઉમયાશંકર.

- ૧ શરાફ મણિશંકર વિ. ભવાનીશંકર.

ટંકારા.

- ૧ દવે ભાઈશંકર વિ. હરીશંકર.

વાંકાનેર.

- ૧ વ. કલ્યાણજી પુંજરામ.

પાટણ.

- ૧ મે. ઉમયાશંકર ખુશાલરાય.

વિહારા.

- ૧ મુનસફ. દેવરાવ ગોવિંદ.

- ૧ વૈવ વજેરાય રામશંકર.

૧ કી. સ. જદૂરામ પ્રભાશંકર.

૧૧૧. ગોપાળરાવ ગંગાધર.

૧ „ દયાશંકર રામશેવક.

૧ પો. વિઠલ કેશવ.

દેવગડખાશીયા.

૧ રા. ખાપૂરાવ તાત્યા સાહેબ.

વેરાવળ.

૧ મે. ભાયલ ખાપૂલ.

૧ આ. નથુ કાળીદાસ.

પીપળવા.

૧ કં. જેઠાશંકર દેવશંકર.

બિલખા.

૧ રા. રઘુનાથરાવ ભિકોખા.

પુના.

૧ રા. પાંડુરંગ કૃષ્ણ.

પછેગામ.

૧ વૈદ્ય ઈશ્વર હીરલ.

૧ „ ભાઈશંકર ભવાનીશંકર.

૧ „ ભાઈશંકર વૈકુંઠ.

૧ „ જેઠાશંકર કરસનલ.

૧ „ ભાઈભટ્ટ ભવાનીશંકર.

અમદાવાદ.

૧ ભા. ભાઈચંદ રવીચંદ.

નાસિયા.

૧ સે. જદૂરામ મંગલલ.

૧ ડાં. આત્મારામ કેશવલ.

વાગ્રા.

૧ જો. દયાશંકર નરોત્તમ.

૧ રા. શીવરતન જોરાવર.

પાદ્રા.

૧ દેસાઈ ખાપાલાલ ગોપાળલાલ.

ઉપલેટા.

૧ ડા. સખારામ નારાયણ.

અમરેલી.

૧ મેતા. ગિરજશંકર સામળજી.

વિરમગામ.

૧ ગુ. કલા. આત્મારામ ગણેશ.

વારાસિનોર.

૧ કું. જ્યેષ્ઠ છોટાલાલ.

ગાળા.

૧ રા. માધ્યંકર હરિશંકર.

નીચેના ખાત્રીલાયક ઓસડો હમારા ભુલેશ્વર દવાખાનામાંથી મળશે.

ઓસડના નામ.	જનસં.	કિંમત.
પાચક તથા મળશુદ્ધિ ઉપરની ગોળીઓ.	૧૨ ગો. ડા.	- ૧૨
ઉધરસની ગોળીઓ.	સદર.	- ૧૨
ફાસ્ફરસની તમામ જાતની ગોળીઓ.	૨૪ ગો. શિ.	૧ ૮
પૌષ્ટિક તથા કામોત્તેજક ગોળીઓ.	૨૪ ડા.	૩ -
હરસ ઉપરની ગોળીઓ.	સદર.	૧ ૮
હરસ ઉપરનું ચૂર્ણ.	છ વખતનું.	- ૧૨
હરશનો મલમ.	ડાખલી.	- ૪
તાવની ગોળીઓ.	૧૨ ગો. ડા.	૧ -
અટકાવ વખતસર આવવાની ગોળીઓ.	સદર.	- ૧૨
મરડા ઉપરની ગોળીઓ.	સદર.	૧૨
કાલરા ઉપરનું દેશીચૂર્ણ.	૮ વખતનું.	૧ -
ખરલ ન્હાની કરવાની ગોળીઓ.	૧૨ ગો. ડા.	- ૧૨
પ્રમેહનું ખાત્રીલાયક ઓસડ.	શિરસી.	૧ -
દેશી સાસોપરેલા, રક્તશુદ્ધીપર.	શિરસી.	૧ ૮
હળવી જીલાખની ગોળીઓ.	૧૨ ગો. ડા.	- ૧૨
વધારે જીલાખ થાય એવી ગોળીઓ.	સદર.	- ૧૨
તજના પાણીનો અર્ક.	શિરસી.	- ૬
ડિલવાટરનો અર્ક.	સદર.	- ૬
એસેન્સ જાંજટ.	સદર.	- ૬
એસેન્સ પેપરમીટ.	સદર.	- ૬
ભાઈમ વાટર.	સદર.	- ૪
દાદરનું મલમ.	ડાખલી.	- ૮
ડા. લિથનું કાલરા મિક્ચર અશ્રીણુ વિનાનું.	ખાટલી.	૧ -
ડા. સદર અશ્રીણુ સાથેનું.	સદર. ૩	૧ ૪

ઔસડના નામ.	જનસ.	કિંમત.
પ્રદર ઉપરની દવા.	પડી ૧૨	૧
માકડ મારવાની દવા.	શિશી.	— ૪
ખસને લગાડવાની દવા.	શિશી.	— ૪
દાંત મંજન ધણી જાતનું.	શિશી. ૪	
	આનાથી ૧	
	૩. સુધીની.	
સુવર્ણમાલની.	તોલો.	૨૦
પ્રવાળ.	તોલો.	૩
વંગભસ્મ.	તોલો.	૫
મંડર.	તોલો.	૩
ગંધક રસાયન.	તોલો.	૬
અશ્વક સહસ્રપુટી.	તોલો.	૩૦
કડાપાકની ગોળીઓ.	તોલો.	૨
ખાસા ગોળી.	તોલો.	૨

કા. જ.

NOTICE.

THE undersigned respectfully begs to inform the public that he has started a Commission Agency for the supply of all sorts of articles of local or foreign manufacture. He has been induced to do so by the serious difficulties which Mofussil residents experience in readily obtaining supplies without considerable amount of delay and expense; and it not unfrequently happens that the articles supplied fail to answer the expectations of the customers. The undersigned therefore undertakes to execute all orders, on moderate Commission, promptly, carefully and satisfactorily.

RATES OF COMMISSION.

Up to 25 rupees..... 1 anna in a rupee.

Up to 100 rupees..... $\frac{1}{2}$ anna in a rupee.

Up to 300 rupees..... 2 rupees per cent.

Upwards of 300 rupees ... $1\frac{1}{2}$ rupees per cent.

N. B.—I. All letters must be prepaid. Unpaid letters and those of insufficient postage will not be received.

II. Letters, requiring replies, must be accompanied with postage Stamps.

111. Remittances must accompany all orders, either in the form of a Hundi, Money Order, Cash, or Postage Stamps.'

The patronage of the public is humbly solicited.

CANOJI JAIRAM.

Address. { Dispensary, Bhuleshwar House No. 189.
{ Koombhar Tookda House No. 5

P. S.—Agra carpets of different colors, viz of ash color, black and white, red and black; as also, Moonj Matting, carpets, Cotton Gullichas, and woolen Gullichas of varied colors, and black as well as white Kamblis produced in the Faizabad Jail can be supplied to order. For particulars, apply to the U. S

C. J.

BHULESHWAR, HOUSE No. 189.

Bombay 1st March 1882

Sir,

I have much pleasure to announce, that I have opened a Medical Store in Bombay, where I intend keeping a large Stock of pure drugs and chemicles &c. &c. ordered direct from the best houses in London. I guarantee that my medicines will be pure and will at the same time be sold very cheap.

I have started this business, being aware of the difficulty experienced by medical purchasers in securing pure articles at cheap rates. My experience as a medical practitioner for the last 22 years, I sanguinely hope, will enable me to remove that difficulty very efficiently.

All orders will be executed with care and promptitude.

CANOJEE JAIRAM.

N. B.—Orders must be accompanied by a remittance or a good reference in Bombay.

જાહેર ખખર.

ખાહારગામ રહેનારા લોકોનાં મુખ સાફ કમીરાન (હકસાઈ) લઈ માલ રવાના કરવાની નથી ગોઠવણ.

દેશાવરના લોકોને દવા સંબંધી સામાન મંગાવવો પડે છે તે સારો, ચોખ્ખો, અને વાળખી કીમતે તેમજ વખતસર મળવાની ધણીજ અડચણ પડે છે. તે દુર કરવાના હેતુથી હાલમાં અમોએ ખુલેશ્વર પાસે દુકાન ઉઘાડી છે.

દવા શિવાય ખિજી સર્વે જાતનો સામાન દેશાવરના લોકોને મળવવાની ધણીજ અડચણ પડે છે. એવું મારા તથા મારા મિત્રોના વિચારમાં આચ્ચાથી અને ધણા મિત્રોની સુચના ઉપરથી અમોએ એવી તજવીજ કરેલી છે કે મુખ્યમાં મળતો સામાન કસીને ખરીદી તથા ખિજો જે વિલાસાયત વિગેરેથી મંગાવવો પડે, તે ગુણ થાય તેવી રીતે મંગાવી, સઘળી જાતનો સામાન માફક હકસાઈ લઈ, જેમ અને તેમ જલદી મોકલવામાં આવશે.

સામાન મંગાવનાર લોકોએ નિચેની વાત ઉપર ધ્યાન આપવું.

૧ નાટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહીં.

૨ કાગળના જવાબ સાફ ટિકટો મોકલવી, નહીં તો જવાબ ન મોકલવાનું જોખમ અમારે શીર નથી.

૩ સામાન મંગાવતી વખત હુંડી વિગેરેથી કે ખિજી રીતે મુખ્યમાં પૈસા મળવાની ખાત્રી કરી આપવી.

કમીરાન (હકસાઈ) નો ન્દર માફક રાખેલો છે, તે નિચે પ્રમાણે—

૨૫ રૂપૈયા સુધી ૬૨ રૂપૈયે ૧ આનો.

૨૫ થી ૧૦૦ સુધી	સદર	૧ આના.
૧૦૦ થી ૩૦૦ સુધી	શોકડે	૨ રૂપીયા.
૩૦૦ ઉપર	શોકડે	૧૧ રૂપૈયા.

કાનોજી જયરામ.

પત્તો { બુલેચર દલાખાનું, ઘર નંબર ૧૮૯.
કુભારવાડા, ઘર નંબર ૫.

તા૦ કલમ.—આગરામાં તૈયાર થતી સુંદર સુતરાઉ સેતરંજીઓ તેમજ ક્ષીઝાખાદતી જેમલાં થતાં સામાન પદાર્થો મુંજની રંગીન ચટાઈ (સેતરંજીના જેવા) તેમજ સુંદર રંગના સુતરાઉ, તથા ઢિનના ગલીચા, રંગીન કામળીઓ, ઘરિયાદી કાઈને બોઈતી હોય તો મંગાવી આપવામાં આવશે. દર વીગેરે પાખત પત્રવેહેવાર હમારા નામથી રાખવો.

કા. જી.

